NOTICE.

WHEN the merit of the first volume of the Folklore was acknowledged, I promised to the D. P. I. that the forthcoming volumes would be equal, if not indeed superior, to the first; and, under the condition, asked order to continue my volumes, till the subject should be exhausted. The two Volumes now presented will bear out the truth of this promise. My pledge stands good for the future still—1*st*, to supply tales, which are not translations either from Sanskrit or English nor false imitations therefrom, but which are legends current in the people's mouths—2*ndly*, to make selection from the people's tales and publish only such as either reflect nationality or touch the heart and even then such as form a *complete picture* and not mere *morceaux*, which might count by the thousands—and 3*rdly*, from such a selection, again, to admit only representative tales, so that no two may be alike and of a class. *

In the stories in the four volumes published, I have confined myself as yet to the outskirts of Gujarat Proper and the eastern confines of Kathiavad. They may, therefore, be said to be not half so national as those I have kept behind, with the object, as it were, of "serving the best dish last." Out of a hundred tales yet in reserve with me, I make selection of about a third part and give their names below, dividing them into three classes, according to their idyllic beauty. Those named in the first class are tales in the fashion of the earlier French Romances, half poetry (from 400 to 40 verses) and half prose and in spiritedness might bear comparison with the best romances, which the Troubadours have given to the European nations. To note how tenderly, devotedly the people love them, it is enough to mention that on one occasion when the Compiler had to plead having not heard one of them—નર્મદ સોહેડ—, his Kathi friends bluntly remarked—ત્યારે તો તમારો મનખો ફોકટ ગયો—that, for the matter of that, I had lived my life in vain!!!

In the list appended hereto I have excluded (1) all stories current in Katch, as more appropriate to Sindhi than Gujarati language and (2) also florid love-tales as unacceptable to the Educational Department; and yet there is matter left for at least three volumes, if not more. And I have with me a number of Gujarati *morceaux* of wit, 'wise-saws,' and table-talk, which might be collected into a companion volume to the present set as one of Gujarati "*Wit and Wisdom*," on the model of its English namesake. To publish them or not is a question, which I leave in the hands of the Director of Public Instruction and the Committee for Gujarati Literature. It will be perceived that as I have taken care to write in social and colloquial language, each successive volume would be useful even as a study of the Gujarati language.

---

* One edition of the 4th Volume has been published in Parsi Gujarati as "*Rajvadani Katha*."

વાર્તા શોધન કરવાને હમે ૧૮૬૯ ની આખરીએ શરૂ કર્યું અને ૧૮૭૧ એસ્તે છપાવવા માંડી. અદ્યાપિ સુધીમાં ૪ પુસ્તક થઇને નજદીક ૫૦ વાર્તા છાપી છે, તોપણ હજી ૧૦૦ ઉપર વાર્તા બાકી રહી છે, તેમાંથી ૪૦ તારવી કાહડી હમે તેમનાં નામ નીચે પ્રગટ કર્યે છીએ. છાપી ગયલી ૫૦ વાર્તા કરતાં પણ આ વાર્તા વધારે સુરશ ને મનોરંજક છે:

FIRST CLASS.

૧. રૂપસિંહ ને માનસિંહ
૨. ઢોલા મારૂ.
૩. હાલામન જેઠવો.
૪. નર્મદ રાઠોડ ને શકુચાદે.
૫. શક્કર બેલમ.
૬. હર્સરો અથવા રાય.
૭. ચંપા રાઠોડ ને અમ્મર.
૮. એમરા વાળો.
૯. દેભ્રમશી.
૧૦. વેજાનંદ.
૧૧. વિજરો.
૧૨. હમીર ને હોથી.
૧૩. લાખો ફૂલાણી.
૧૪. રતન ઝવેરી.
૧૫. તેરસંગજી.
૧૬. કનકભોમ ચાવડો.
૧૭. ઓઢો ને હોથલ
૧૮. ભરથરી.
૧૯. સો—શસ્ત્ર—લખ—નેક્રાડબુદ્ધિ ઇત્યાદિ. ઇત્યાદિ,

(રબારીની)

૨૦. શીહા લુણી.
૨૧. જાગા સામલ.

SECOND CLASS.

૨૨. જેસમતસંગજી.
૨૩. અમ્મરસંગજી.
૨૪. નારણસંગ હાડો.
૨૫. લાલાં ને ઉમાદે.
૨૬. નાધમદે ભેડી.
૨૭. રણમલજી.
૨૮. વાઘ્રાની વાત.
૨૯. દુલારામ.
૩૦. ચમ્પો ભગત.
૩૧. ગજરૂ ને ઝજરૂ.
૩૨. ગધિસેન રાજા.
૩૩. પતાઇ રાજા.

THIRD CLASS.

૨૯. વીશાભોલી.
૩૦. મુસદ્દીની વાત.
૩૧. મેણા ચોપટ.
૩૨. ઝવેરચંદ.
૩૩. ફુલવતી.
૩૪. રતન મણી.
૩૫. માણેકબાઇ.
૩૬. ઉમોજી.

સૂચના.

નીચે લખેલી વાર્તા છાપી ગઈ છે ને તેનાં પુસ્તક કાલબા દેવીનાં રસ્તા ઉપર **આત્મારામ સગુણની** દુકાન ઉપરથી તથા **સરકારી બુક ડીપોમાંથી** મલશે. દરેકનાં રૂ ૨).

રજવાડાની કથા–(વિશેશ પારશીગુજરાતી ભાશામાં):

૧.જય વિજય.	૫.પડપાસા પોબાર	૯.કલીમલી
૨.હાડીરજપુતાણી	૬.દેવલદે મછિયારી	૧૦.રનધીરસિંહ.
૩.માનસિહચાવડો	૭.લાલજી સોદાગર	૧૧.હંશા રાણી.
૪.લાલ ને હીરાં.	૮.રીશાલુ ગોહેલ.	૧૨.હરીચંદ રાજા.

———ooo———

ગુજરાત તથા કાઠીઆવાડ દેશની વારતા—
પહેલા પુસ્તકમાં.

૧. ગુજરી.	૫. સોના રૂપાનાં બાળવાળી.
૨. જેમંગલહાથીનું કુંવરી હરણ.	૬. સ્ત્રી ચરિત્ર.
૩. રાજા રવકર્ણ ને બંબોલા.	૭. હરી પદમ.
૪. રાજા, બ્રાહ્મણ, સુતાર ને વાણ્યો	૮. ચાપરાજ હાડો ને સોન રાણી.

૯–૧૦–૧૧–૧૨: ચાર બાળગાથા.

બીજા પુસ્તકમાં.

૧ .ગોપીચંદ.	૫.સ્વપનાવતી.	૯.બુદ્ધિશાલીમાણસ.
૨.મછંદર.	૬.સોનારૂપાનુંઝાડ	૧૦.રા કવાટ.
૩ .માનસિંહ અભેસિં	૭.બેલા રાણી.	૧૧.ચંદ્રસેન.
૪.ભોજ રાજા.	૮.મોતદીન મહેતાબ.	૧૨.સોનરો પરમાર.

ત્રીજા પુસ્તકમાં.

૧. અક્કલ વેચનાર બ્રાહ્મણ.	૪.દેવડો મહેપાલ.	૮.સારંધર સલાટ.
૨. હિંદુ હરપાલ.	૫.નજીવા પુતલી.	૯.શિયાલનેપીલકોરી
૩. ગજરા મારૂ.	૬.ભોજ રાજા.	૧૦.પાબુ ભાલેરો.
	૭.કોયલા રાણી.	૧૧રિદ્ધિસાધકજતી.

૧૨. નાગડો જોગડો.

તયાર થાયછે.

૧. સ્ત્રી ચરીત્ર:

નજદીક ચાસેક નવીન વગેર છપાયલી સ્ત્રીચરિત્રની વારતા.

———ooo———

૨ છેલાણી પુરૂશો:

છેલબટાઉ, છેલ જરાર, છેલ માંગરો છેલ પરણ્પણી, વગેરે

છ છેલાણીઓની વારતા.

Bombay:—"Asiatic Printing Press."

THE

FOLK-LORE OF GUJARAT:

BEING

LEGENDS AND STORIES

OF THE

PRINCE AND PEASANTRY

OF

GUJARAT AND KATHIAVAD,

FROM

ORAL TRADITION ONLY.

THIRD SERIES.

BOMBAY:
PRINTED AT THE "EAGLE" PRINTING OFFICE.

1874.

Price Rs, 2.

ગુજરાત તથા કાઠીઆવાડ

દેશની વારતા.

(દેશમાં ફરી લોકોની કહેણી ઉપરથીજ ઉતારી લીધેલી.)

ત્રીજી કથામાળા.

મુંબઈ:
યુનિયન પ્રીંટીંગ છાપખાનામાં છાપ્યું.

૧૮૭૪.

કિંમત રૂ૨.

REMARKS.

Of the stories in this volume, *Gajrá Márú* has been published at Ahmedabad ere this; but, for the matter of that, my version is not to be accounted a transcript. I have in this, as it has been my misfortune in many greater emergencies of my life, been only left behind by others by the force of mere accident. My enquiries in the matter of the folk-lore commenced in 1869, and I began printing in 1871; but as the first volume took over a year in printing through bad hands, and, on account of the shortness of funds, about as long in getting the award of the Educational Department, without which I had for obvious reasons determined to forego publication, the Ahmedabad print had time to appear in the interval. I have evolved an English idyll out of this tale, and half-a-dozen of my Ahmedabad friends will avouch to have read several thousands of my English verse even four years ago. The Ahmedabad print was brought to my hands after more than half the story had been printed, or I should probably have omitted it in this volume. I have in the conduct of this story followed my own notes, and hence the difference in some of the names and incidents of the two versions before the public. My version contains some 50 couplets more than that of Ahmedabad, some of which, it will be noticed, are of very high poetic merit in the whole story. Such as I had got incomplete in my notes I have not attempted to finish off, as it would be pedantry to touch old national verses with the modern tinsel of one's own scholarship. My version, I venture to say, will on comparison, be found to be greatly superior in finish, art and even language to that of Ahmedabad published in 1871. The same publisher has anti-

cipated me only lately (1873) in another most popular tale, mentioned in Col. Tod's work—*viz. Sadevant and Shávalinga*; and, as I have a greater stock of tales than I can bring forth, I would not care to omit it from my series, though if I were to write it, there would be the same difference of art, finish and language in the two versions of *Sadevant and Shavalinga*, as in those of *Gajrá Márú* now before the public.

The story of *Devdo Mehpál* displays the same Rajput passion for gambling as we have been reading of since the days of the *Pandavas* and *Nal*. Here it is the woman, who bets with the enemy of her family, and, curiously enough, the right side of her body, and having lost her bet, dedicates that portion of her body to the winner, in spite of her marriage with another prince, though all the complications thereby involved end dramatically in peace. There are *duhas* or couplets without rhymes in this tale; and, though it would be ridiculous to imagine for one moment that such an effeminate language as Gujarati should have a capacity for blank verse, such as we have been accustomed to read in English, it may be remarked that with the lower class of people in the country, rhymes do not at all enter into the idea of poetry. They will drawl out any prose line—the grammatical order only partially changed for the sake of sonorousness—and call it a *dúhá* or couplet. One line may be twice as long as the other, and there may even be a single line, but it constitutes a rustic *dúhá!* The last tale, *Pábú Bháleró*, a curious medley of grotesque imagination, is full of these rustic *dúhás*, which I have left intact. *Najivá Pútli* and *Koelá Ráni* are fairy romances, and the less said about them, the lovelier they are. The story of *King Bhoj* involves the Hindu idea of the incarnation of life; but the moral is too good to be improved, while plucking the knowledge of one's previous state has been punished with the loss of life's content and dignity. *Sidhisádhnáró Jati* resembles at its close to the introductory tale in the series of *Vikram and Vampires*; but the resemblance is only in a couple of incidents, while it affords room for a second Poet

Vaital, should there be one, to imagine another set of 25 tales, as thoroughly original as the present introduction is.

It will be perceived that of the three volumes now completed, each successive one is a great deal superior to the preceding in matter as well as style ; and there is such a wide range of the tales that no two of them are alike and of a class ; while I have nowhere allowed a single sentence to appear for the sake of mere effect. The stories advance, especially in this volume, with such rapidity of incidents and a thickness of the plot as to bring the reader to the end before he has time to digest them. This, as marked by a Gujarati-speaking English Missionary, who had an occasion to read a portion of the volume coming out of the press, "while it might be put down as a blemish so far as it betrays impatience with the author, forms a distinctive feature in Gujarati, in which all writers, good or bad, have indulged in much useless prolixity." As for the language, it will be found to be expressive and idiomatic in a manner that few other works have been. Having not availed myself of the assistance of any Hindu scholar hitherto, there might be mistakes ; but I feel confident that they are of such a trifling character, as the candid reader will allow, that devoting a little more time in writing and getting out a couple of proofs more for examining than I do at present under engagements of other business and study, would have removed them.

May 1874.

કરતાના વિચાર.

" મુંડા શું જાણે મજીઠનુ મૂળ. "

કહેવત.

રાંક જાત તે રત્ન શું ઓળખે, આખર ચેતન ચાકરનો
ગર્દભતણે ઘેર પેટ ભરે, તે ઠાઠ શું જાણે ઠાકરનો ;
મેરૂ તણો મહિમા નવ જાણે, કરે વિખાણ તે કાંકરનો,
ખાખરની ખિસોડી અંગદ, સ્વાદ શું જાણે સાકરનો.

શામળ.

ગુજરાતી ભાષા બોલનારા બેકદર લોકની બેકદરીને લીધે ગુજરાત દેશની પારસનાં પુસ્તકો જલદીથી બહાર નિકળી શક્યાં નથી. આપણાં લોકમાં હજીસુધી મધ્યમ ને કનિષ્ટ વર્ગના માણસોમાં પૈસા ખરચીને પુસ્તકો લેવાની રૂચિ કિંવા શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ નથી, તેથી ગ્રંથોને આશ્રય મળવો એ માત્ર શ્રીમંતો ઉપર આધાર રાખેછે. પારસીઓને પોતાની તોતળી ને ભ્રષ્ટ ગામડીયા ભાષા સ્વાભાવિક થયાથી શુદ્ધ ગુજરાતીનો સંસ્કાર થતો નથી. તેમને શું શાંમાં જાણે હિંગ મરચાંનો દુર્ગંધ આવેછે, અને જોડાક્ષર તેમની નજરમાં ભાંગેલા અક્ષર જેવા જણાયછે, તેથી ઉકેલતાં તેમને ત્રાસમાં જોઈએ ! ત્યારે શુદ્ધ ગુજરાતીની માર્મિક રૂપ તો લગારે પણ પસંદ ક્યાંથીજ કરે ? તેમ હિંદુ શેઠિયાઓ ગ્રંથોને આશ્રય આપવામાં કેવળ સ્વાર્થ પૂરો પાડેછે. (૧.) જે વર્તમાન પત્રવાળાસાથે તેમને સંબંધ હોય તેના તરફથી કોઇ ગ્રંથ નિકળે તો તેની પચીસ ખ-

થવા ત્રીસ નકલો વેચાતી રાખેછે. તેનું કારણ એ કે શેઠની ઓ-શિયાળમાં તે પત્રવાળા શેઠનાં પ્રસંગોપાત બ્યુગલો વગાડે ને તેના શત્રુઓને નિંદી શેઠનાં હૈડાં ટાઢાં કરે. (૨) જેઓ શેઠને બંગલે-સવાર સાંજ કે આઠે પંદરે સલામ ભરવા જતા હોય ને મહિના ને મહિના તેમને પહલે તાણાર્ડ બારણે ધક્કા ખાતા હોય, તેઓ ગ્રંથ છાપે તો તેની પચાસ કે સો નકલ ભરી આપેછે. તેથી અજાણ્યા લોકો તો શેઠને વિદ્યાના મોટા સ્તંભ ગણીને ગીતડાં ગાવા મંડી પડેછે; પણ ખરે-ખરૂં જોતાં તે તો પેલા બાપડાની ઘણા દિવસની ખુશામતનો ચઢેલો પગાર તેના ગ્રંથદ્વારે આપેછે. (૩.) નિશાળનાં ભણનારા છોકરા શક્તિહીન અને અનુભવહીન ઓળિયાવિદ્યાર્થીઓ, જેમ બીબાં ગોઠવનાર બીબાં ગોઠવેછે, તેમ હજાર બેહજાર મોહોડે ચઢેલા ગુજરાતી શબ્દો ગોઠવીને બાયલા જેવાં વાક્ય રચ્યાં, એટલે તેનું "નિબંધ" એ નામ ટોકી બેસાડેછે. વળી જેમ મોચી ટાંકા મેળવેછે તેમ જે વિચારો વપરાઇને જીર્ણ થઈ ગયલા તેના તેજ, તેવા જૂના બાબ અલંકારો સાથે થોડી ઝડઝમક અને અનુપ્રાસની ટાપટીપ કરી એટલે તેમની "કવિતા"; અને નાયક નાયકાને પોતાના ઘરમાં પોતે જેમ ભાયડો બાયડી વાત કરતાં હોય તેમ વાત કરાવી એટલે તેને "નાટક" ઠરાવી, પચ્ચીસ કે પચાસ પાનાંનું ચોપાનિયું કાઢીને શેઠને ઘેર રોજ "दक्षिणान् देहि" કરતા હાથ ધરેછે. ત્યારે આવાં છ છ કે આઠ આઠ આનાનાં ચોથરાંની વીસ કે ત્રીસ નકલ લેતાં સહજ દશ કે બાર રૂપિયાના ખરચથી ઓળિયાઓમાં શેઠ વધાઇ મનાવેછે! જેથી કરીને આજ બે ત્રણ દઝન છોકરા અથવા છોકરા જેવા વિચારના ઉમ્મરે પુગેલા, જેઓ યથાર્થ પ્રમાણે દશ કે પંદર રૂપિયાની મેહેતાગિરી અથવા વકીતરૂં કરીને પેટ ભરવાને સરજેલા છે, તેઓ દેશને સુધારનારા અથવા કવિ વગેરેનાં ડોલ ઘાલી કેવળ નિરૂદ્યમી ભટકતા ફરેછે.!! તેથી એકાદ માસમાં બે

ત્રણ લખનારાઓ શાકભાજી જેટલું મલે એવાં ચોપાનિયાંઓ વેચી શેઠને ગળે ભેરાવી ગયા હોયછે, ત્યારે તેમના પછી કોઇ યોગ્ય ગ્રંથ બાહાર પડેછે તો તેને આશ્રય આપવો શેઠને હૈડે વાગેછે, ને કહેછે કે "અમે અમણાંજ એ ત્રણ ચોપડીની પચીસ પચીસ નકલ રાખી છે—(તેમાં થોડે પૈસે વધારે સંખ્યા બતાવવાની શેઠની નીચ નિષ્ઠા હોય છે તે તો ભૂલી જાયછે)—ત્યારે વળી બીજી કેટલી રાખીએ?" "એ ત્રણ નકલ જોઇએ તો મુકી જાઓ"—"વધારેનું શું અથાણું કરીયે"? જાણે એમણે કે એમના પૂર્વજોએ એમની પેહેલાં અથાણુંજ કરવાની કારિગરીથી નામના મેળવી હોય!

એક વખતે એક નામાંકિત શેઠિયા પાસે કોઇ સભાનાં કામમાં આશ્રય લેવાને પાંચ છ જુવાનિયાઓની કમિટી ગઈ હતી. તે વેળા તેમણે અંગ્રેજીમાં કહ્યું કે, "મારે હવે શું બાકી રહ્યું છે? "હું જસ્ટિસ આવ ધ પીસ થયો છૂં," * * * નો મેમ્બર થયોછું, "ઈલ્કાબ મળવાનોછે," "કાંઈ હવે મને સરકાર નાઈટ કરશે, એમતો નથીજ, "માટે નકામો ખરચ મારે શાને વાસ્તે કરવો?" તેમજ એક પ્રખ્યાત પારસી શેટે નીમ રાખ્યો છે કે ગમે તેવો ગ્રંથ હોય, પણ તે જો તેમને અર્પણ કરે તો તેની પચ્ચાસ નકલ રાખવી. જેવા દારિદ્ર શેઠ તેવા તેમને ભીખારી લખનારઓએ ઘણા મળ્યાછે. જે જાણીતા શેઠિયાઓનાં નામ ઉપર કેટલાએક ગ્રંથની ટીપમાં પચાસ કે સો નકલ આપણે જોઈએછીએ તે ઉપર વર્ણવેલા ત્રણ પ્રકારમાંથી કોઈ એક પણ સ્વાર્થને અર્થેજ ભરી આપેલી જણાયછે. બાકી સ્વાર્થાવના કોઇપણ ગ્રંથની નકલ તેમને ભરવી હોયછે તો બેચાર ભરી વધારેને માટે પોતાના આચાર પ્રમાણે અથાણું ભરવાનો ઉપયોગ દેખાડશે!!! †

---

† જેવા હિંદુનાં શેઠિઆ તેવાજ પારશી શેઠિઆ પણ સમજવા, ફરક એટલોજ કે પારશી શેઠિઆ અથાણું ભરવાનું બતાવ્યાને બદલે કહેશે કે "અમને તો બધાને જવાબ આપવોછે, તેથી જે આવે તેની પાંચ સાત નકલ રાખિયેઃ હમે કાંઇ સારી માઠી ચોપડી ઓળખતા નથી!"—ખરેખર, બાપડા જવાબ શેઠિયાઓની ખોખળી ખોપરીમાં સારાસાર શક્તિ તો હોયજ ક્યાંથી?

કર્ત્તા પોતાની પ્રૌઢતા સમજેછે તેમ તેને શેઠિયાઓનો ઘણાં વરસથી પરિચય છે; તોપણ તે કોઈ પાસે પોતાનાં ગ્રંથ ભરાવવાને ગયો નથી. તથાપી ઉપર જે વિચાર દરસાવેલાછે તેમાં તેણે શેઠિયાઓમાં સુધારાને નામે ઢોંગ ચાલેછે તથા છાલકાઈનો છાક મારેછે તેની માત્ર નોંધ લીધી છે. સુધારેલા દેશમાં ને કદર બુઝનારા લોકમાં આવા ગ્રંથો, જે પોતાના દેશની ચતુરાઈ, શૂરાતન ને શ્રેષ્ઠતા પ્રકાશમાન કરેછે અને જેમ કાળ વહેછે તેમ તેનો પ્રકાશ દિવસે દિવસ ઝાંખો મારતો જાયછે, તેની વિદ્યાઅર્થે નહિં તો દેશહિતાર્થે પણ હજારો નકલો જેવી છપાયછે તેવીજ ખપી જાયછે. એમ છતાં અહીં પરચુરણ ૧૦૦ નકલ પણ હિંદુ ને પારસી વાંચનારાઓમાં ખપતી નથી. આપણા દક્ષિણ દેશની વાર્તા માજી ગવરનર સર બાર્ટલ ફ્રીયર સાહેબની કુંવરીએ થોડુંક થયું વિલાયતમાં છાપી; તો વિલાયતના લોકમાં એવા પારકા દેશની વારતાના ગ્રંથની પણ વિદ્યાઅર્થેજ ચાર વરસમાં બે આવૃત્તિ ખપી ગઈ! અને અહીં ગુજરાત દેશની વારતાનાં બાકી રહેલાં પુસ્તકોની છપામણી બંધામણીના ખરચ જેટલું પણ કેળવણી ખાતાના આશ્રય વગર લોકમાંથી મલવાની આશા દૂર રહેછે.

લોકની કદરદાનીની આટલી નોંધ લીધા પછી અત્રે જણાવવું જોઈએ કે કેળવણી ખાતાના વડા—ડાઇરેકટર આવ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રકશન—સાહેબે ત્રણ મહિના ઉપર કર્ત્તાને પહેલાં પુસ્તક વિશે લખી જણાવ્યું છે કે—"**તપાસ કરનારી મંડળીએ તમારા ગ્રંથની તારીફ કરીને તેને ઉંચી પંક્તિનો કહ્યો છે**" તથા "**તેની સ્વતઃ કલ્પના અથવા અસલપણું તેમજ તે કેટલો ઉપયોગી છે તે પુરે પુરૂ પિછાન્યું છે**, ઇત્યાદી." તથાપિ તપાસક મંડળીમાંથી થોડાક સભાસદોએ ગ્રંથની કિંમત મોંઘી છે એમ સૂચવ્યું હતું. પણ હર કોઈ ગ્રંથની કિંમત ઠરાવતાં તેમાં કેવા પ્રકારનો વિષય છે તે

ધ્યાનમાં રાખવું અવશ્ય છે. આ ગ્રંથનો સંગ્રહ ઘરને ખૂણે આરામમાં બેસી રહીને લખી શકાય તેમ નથી. તેને અર્થે કર્તાને આખો ગુજરાત તથા કાઠિઆવાડ ફરવો પડ્યો હતો. તેમાં સેંકડો મૈલ તો આગગાડીની સુગમતા વિના પગરસ્તે જતાં કેટલો ખરચ ને વખત ગયો હશે તેનો વિચાર કરવો—તેમાં આ વાત તો જરૂર ધ્યાનમાં લેવી કે હિંદુના જીવનવૈભવ કરતાં પારસીના જીવનવૈભવમાં ઘણો લાંબો ફરક હોયછે *

હિંદુઓમાં ભાટ, ચારણ, રાવળીયા, તુરી ને મુસલમાનોમાં મીર ને લુંઘા એટલી જાત ગુજરાતમાં વારતા કહેનારી છે. તેઓ બધા

---

* મેં વારતા શોધન કરવાને સન ૧૮૬૯ ની આખરીએ શરૂ કર્યું અને સન ૧૮૭૧ બેસતે છપાવવા માંડી. તેમાં પહેલું પુસ્તક છપાતાં ૧૩ માસ લાગ્યા. અને તે પછી કેળવણી ખાતાંમાંથી તેવિશે જવાબ ફરતાં બીજું ૧ વરસ લાગ્યું. તે દરમ્યાંનમાં આ પુસ્તકમાં આપેલી "ગજરા મારૂ" વાળી વાત અમદાવાદમાં કોઇએ છાપી છે. મારી વાતનાં ૫૦ પાનાં છપાઇ રહ્યા પછી એક મિત્રે મને અમદાવાદમાં છાપેલી વાતની ભાળ આપી, નિકર છાપેલી વાત મુકી દેવાનો મારો ઠરાવ છે, મારી "ગજરા"ની વાતમાં અમદાવાદવાળી કરતાં ફરક છે તેનું કારણ કે હું મારી નોંધપ્રમાણે વાત ઉપન્ન કરતો ચાલ્યો છું ને કાયદાની સલાહ લઇને મેં મજકુર વાત આ ગ્રંથમાં રહેવા દીધીછે. મારી પાસે તો ચાર વરસથી મોટો સંગ્રહ છે, જે મેં ૧૮૭૦ માં સુચિપત્ર કાઢી જાહેર કર્યોછે. તેમ છીપલાજ છપાવનારે મારા પાસની બીજી રસિક ને મોટી વારતા—**સદેવંત ને શાવલિંગા**—ગઇ સાલમાં છાપી કાઢીછે, તેથી હાલ તરત તે મારી કથામાળામાં દાખલ કરી મે બંધ રાખીછે, તે ફક્ત એવાજ વિચારથી કે કોઇ ગરીબની મેહેનતને ધોકો ન પહોંચે.

અમદાવાદમાં છાપેલી **ગજરા મારૂની** વાત કરતાં આ વાત ભાશા, રસ ને કાવ્યમાં કેટલે પ્રકારે સરસ છે તે વાચનાર સહેલથીજ પિછાણશે.

અફીણી ને વિષયી હોયછે. રજવાડામાં દેશાચાર એવો છે કે જેની પાસે ભાટ કે ચારણ જઇ ઊભો કે તેણે તેનો સત્કાર કરીને દાન આપવું, નહિંતો તેની અપકીર્ત્તિ થાયછે. એ પ્રમાણે જ્યાં તેઓ આંકડા નાખે ત્યાં વિનામેહનતે પૈસાની પ્રાપ્તી થાય એટલે તેઓ બે-પરવાહ અને સ્વચ્છંદી કાં ન હોય? હવે એવાઓમાંથી એકાદને આપણે વાત કહેવાનું કહિયે તો ધીમે ધીમે અફીણ ખાતો, હુક્કો ગગડાવતો, ઝોકાં ખાતો, રાગડા તાણતો, એક કલાકનું કથન એક પોહોરેપણ પૂરું કરતો નથી. તેજ પ્રમાણે એકજ બેઠકમાં જો વાત પૂરી કરે તો ભાટની જાત લજવાય! તેથી કડકો સવારમાં, તો કડકો સાંજરે, કે બીજે, ત્રીજે કે ચોથે દહાડે પણ કહેવા આવે; ને કદી મનમાં આવ્યું તો કડકો રહ્યા હોય તે સંભળાવેજ નહીં. કરનલ ટાડ પોતાનાં "પશ્ચિમ હિંદુસ્તાન ફેર" માં ફરિયાદ કરેછે કે **સદેવંત શાવલિંગાની** પોણી વાત સાંભળ્યા પછી તેના પા ભાગને માટે તેમણે દશ મૈલનો ચકરાવો ખાધો તોપણ પ્રાપ્ત કરી શકાઈ નહીં.

બીજું, ભાટની સામે જો કાગળ ને કલમ લઈને બેઠા તો કાંતો તે ભડકીને ઉઠી જશે કે કાંતો વાતમાં કંઈ ભાગ મુકી દઈ ગોટો વાળી મુકશે. આપણે લખવા લાગ્યા એટલે તે કહેછે કે "તમે લખી લો ત્યારે તો અમારી સહકુટુંબની જીવિકાપર પાણીજ ફરી વળ્યું તો. પછી અમારે ખાવું ક્યાંથી? માટે અમારા ગુજરાનને માટે કાંઈ ગરાસનો બંદોબસ્ત કરી આપો તો લખાવિયે!" ગરાસની ખેંચતાણ થતાં જોય કે એમાં કાંઇ વળે એવું નથી, ત્યારે એક વાતને માટે પચાસ પચાસ ને સો સો રૂપીયા માગેછે!! ફારબસ સાહેબે પોતાની **રાસમાળા**માં ભાટોની આવી બેહુદી માગણીની ફરિયાદ કરી છે ને તેઓ લખેછે કે પોતાની કારકીર્દીમાં નાસિપાસ થયા પછી તેમને મહિ કાંટાના પુલિટિકલ એજંટનો હોદ્દો મળ્યો, તેથી કરીને તેઓ રાજાઓના સંબંધમાં આવ્યા, ત્યારે તેઓની મારફતે ભાટ

ચારણોને દબાવીને તેમનાં પાસેથી કાંઇ પ્રાપ્ત કરી શકયા હતા. હવે જેમ અંગ્રેજ અમલદારને દેશમાં ફાવતું આવેછે, તેમ કોઇપણ દેશી ગૃહસ્થને પૈસા ખરચીને કરવા જતાંપણ ફાવતું નથી, એ વાત સહુ કોઈ સ્વીકારશે. જે લખનારા ઘરમાં બેસી લાડમાં લોળેછે તેમને અનુભવ હોતો નથી; પરંતુ જેઓ માહેલા પ્રાંતમાં ફરી ભાટ ચારણોના એકવેળા સંબંધમાં આવેછે તેઓ સારી પેઠે જાણેછે કે આ વિષયી ને બેપરવાહ લોકની સ્વાર્થબુદ્ધિ અને તેમના અતિલોભને લીધે કંટાળો, નકામો વખત, પૈસાનો ખરચ અને પરિશ્રમ ધાર્યા કરતાં દશ ગણો વધારે લાગે છે.

ત્રીજું, એકજ ભાટ પાસેની વાત સાંભળી જે સખસ તેને ખરી ને સંપૂર્ણ માને તે સજજડ છક્કડ ખાયછે. કારણ, આજ કાલનાં ભાટો કાંતો એટલા અભણ છે કે તેમને વારતા બરાબર આવડતી નથી, કે કાંતો તેઓ લુચ્ચાઇ કરેછે, તેની પૂરેપૂરી કહેતા નથી. મને દરેક વાત ત્રણ જુદા જુદા સખસોને મોહોડે સાંભળવી પડી હતી ને પછીજ તેને સંપૂર્ણ થયલી જાણતો હતો. વળી તેમાં પણ ફેરફાર કરવાની ફરજ પડી. કારણ કે, ભાટ ચારણો જેમ વારતા કહે છે તેમજ લખીને છપાવતાં તે ફીકી પડે છે. ભાટની બોલવાની છટાજ કેટલીએક વાતને દીપાવેછે. પરંતુ બોલવાની છટા કોઈનાથી લખીને દરસાવી શકાતી નથી. વળી, વાત કહેનારના બોલેબોલ લહિયા તરીકે ઉતારી લઈ છપાવવાથી ગ્રંથ કેવો ને કેટલો નીરસ અથવા ફીકો થાયછે તેનું દૃષ્ટાંત એક હિંદુકર્ત્તાની "**પ્રસ્તાવિક કથા સમાજ**"તથા પારસી કર્ત્તાની"**મનોરંજક કથા**"નાં પુસ્તકો ઉપરથી મળશે. છેલ્લે, જેટલી વાતો દેશમાં સાંભળવામાં આવેછે તે સઘળી છપાવવાની જરૂર નથી, પરંતુ દશ નકામા ટુકડા મળેછે, ત્યારે એક રસિક અથવા આખી સારી વારતા મળી આવેછે. નહિંતો દેશમાંથી જેટલાં ગપોડાં મને મળ્યાં તે સઘળાં છપાવત તો ગ્રંથનું

પૂર ચોગણું થાત, પરંતુ તેથી મનનું રંજન તો ચોથે હિસ્સે પણ થાત નહિં.

ઉપર જણાવેલા સર્વ કારણો ઉપરથી આ ગ્રંથની કિંમત કેટલી મોંઘી રાખવી જોઇએ તેનો વિચાર કોઇપણ સુજ્ઞ માણસ સહેલથી કરી શકશે. હવે ગ્રંથમાં વારતા કેવા પ્રકારની જોઇએ તેનો વિચાર કરવો જરૂરનો છે. એટલું તો ખરૂં જ છે કે અનીતિની દુર્ગંધ મારતી વારતાઓ તો દાખલ કરવી નજ જોઇએ. તોપણ માણસ જાતના સદોષ નિર્દોષ મનોવિકારોની યથાર્થ પ્રતિમા જેમાં ચીતરેલી હોયછે, એવી વારતાઓ તો પ્રસિદ્ધિમાં આવવીજ જોઇએ, નહિં તો વાંચનારને માત્ર એક ઇંદ્રિનું અથવા એક દેશીજ જ્ઞાન મલેછે. માત્ર નીતિની વારતા—પછી શું અંગ્રેજી કે ગુજરાતી—તે નીરસ હોયછે. તેથી તરૂણ વાંચનારાઓનું મનરંજન થતું નથી, ત્યારે તેમને બોધ પણ મળતો નથી. દુનિયામાં દેવતા વસતા નથી, પરંતુ મનુષ્યો વસેછે. તે મનુષ્યોમાં સજ્જન દુર્જન ભેળસેળ છે અને આજ છોકરાઓ છે તે કાલે મનખાવતારમાં માણસ થવાનાં છે. ત્યારે ગ્રંથ કર્તાએ માત્ર નિતિનીજ નોબત કાનને કંટાળો ઉપજાવે એટલી વાર વગાડયાં કરવી અને એવી એકજ ઇંદ્રિનું જ્ઞાન આપવું તેના કરતાં મનુનાં અંતઃકરણમાં વાસો કરનારા દૈવી આસુરી મનોવિકારોનો ભાળ આપવો શા કારણથી બાધક છે ? જેણે એકતરફી વાંચન રાખ્યું—પછી તે નીતિનું હોય તોપણ—તેની કેળવણીમાં પચ્ચીસ વરસ ઉપર (વેદિયાં ઢોરોનો ગમે તે વિચાર હો તોપણ) આજનાં વિચારફેરની પંડિત સમાજમાં તે ખામી ગણાયછે. વળી જુવાનીમાં વસ્તુ જ્ઞાન ને નીતિ પ્રાપ્ત કરવી એ મનુષ્યની મુખ્ય ફરજ છે. તોપણ તેનીજ પછવાડે લાગી રહીને સ્મશાનમાં મૂઢ રહેવાથી મોટપણે જ્યાંસુધી દુનિયામાં બધાય વેદિયાં ઢોર ન થઇજાય, ત્યાંસુધી તો તેને નુકસાન કર્યા કરેછે. સદાચરણીને સારૂં અને

દુરાચરણીને માઠું ફળ મળે, એવી રચના જ્યાંસુધી વારતામાં કરવામાં આવે, ત્યાંસુધી છાક મારતી વારતા પણ જનોનાં મન ઉપર ખોટી અસર કરતી નથી. એ કાયદાને અનુસરીને મેં મારાં પેહેલાં પુસ્તકની સઘલી રચના રચી છે. તેમાં ઉપર-ચોટે વિચાર કરતાં કદાપિ **રાજા રવકર્ણ** ને **સ્ત્રિચરિત્ર** એ બે વારતામાં વ્યભિચારનો ભાસ આવેછે, તોપણ તે છોકરાઓ વાંચેથી ખોટું શું થાય? વ્યાભિચારીને વાતમાં અંતે શિક્ષા થાય છે, ત્યારે જો વાત વાંચેથી કદી વ્યાભિચાર ઉપર વાંચનારનું મન ચળે, તો પાપનું પરિણામ જાણેથી તે પાછું અટકે કે નહિં ? જો વ્યભિચાર કર્મની શિક્ષા થયલી જાણતા છતાં વાંચનારા છોકરા વ્યભિચાર કરતા શીખતા હોય, તો પછી ચોરને શિક્ષા થયલી જોઈને તેઓ ચોરી કરવાને શીખતા હશે ખરા ! !

એક વખતે બાદશાહે તાનસેનને કહ્યું કે તું દર રોજ કનૈયા (ઇશ્ક)નાં ગીત ગાયછે તો એક વખત પલટીને કોઇ બીજાં તો ગા. ત્યારે તે મોઢાંપર પાછોડી નાખી રોવા બેટો. બાદશાહે પુછયું— અલ્યા ! શું કરેછે ? તેણે કહ્યું કે સાહેબ ! કનૈયાવનાનાં ગીત ગાઉંછું ! તેમ ઘણીખરી રસિક વાતમાં-(પછી દેશી હો કે અંગ્રેજી હો) તેમાં પ્રીતિ અથવા ઇશ્ક તો હોયજ હોય. અધુરા ભણેલા ગામઠી ગમે તેમ ઠરાવે, તોપણ હું માન્ય કરતો નથી કે પૂરા વિદ્વાન ને અંગ્રેજ શિક્ષકો કોઇ દિવસ પણ એવો અવિચાર કરશે કે શીખાઉ જુવાનીયાઓની મનેંદ્રિમાંથી પ્રીતિ બાતલજ કરવી ! આપણે નિશાલના છોકરાઓને ભણીને રસવિનાના જડ માણસ થયલા જોઇએ છૈયે, તેનું કારણ એજ કે તેમને બધો વખત જડ વિદ્યાનાં વાંચનની કેળવણી મળેછે. તેથી છોકરાઓનાં મનને તુરંગો અને રસ પ્રીય થાય તેવા જેમ અંગ્રેજી નિશાળિયાઓને **ગલીવરની મુસાફરી, રાબિનસન ક્રુઝો** અને **આરેબિયન નાઈટસ** વગેરે મનોરંજક કથાઓ વાંચવાને મલેછે, એવાં પુસ્તકો ગુજરાતીમાં

સ્વતઃ કાંઇ નથી. ગુજરાતીમાં "**પંચો પાખીઆન**" ને "**ઈસપનીતિ**"ની વારતા છે ખરી, પરંતુ તેમનું ધોરણ તદન જુદું જ છે.

આટલો ખુલાસો કર્યા પછી પણ મારે જણાવવું જોઇએ છે કે કેળવણી ખાતાની કમિટીનાં મતને અનુસરીને મે મારાં પુસ્તકની કિંમત રૂપિયા ત્રણને બદલે બે રાખીછે. તેમજ સ્ત્રી ચરિત્ર અથવા છેલાણી પુરૂષોનાં લાડની છાક મારતી વારતા પુસ્તકમાંથી દૂર રાખીછે. કેળવણી ખાતાના વડા મી૦ ચાટફીલ્ડ સાહેબે પેહેલાં પુસ્તકને જે આશ્રય આપ્યોછે તેથી આ બે પુસ્તક બહાર પડી શક્યાંછે. એ આશ્રય જોકે ઘણો ઊદાર છે, તોપણ વારતા સંગ્રહ કરવા પછવાડે મુસાફરી કરતાં ને ભાટચારણોને રાજી રાખતાં મનેજે વખતનો અને પૈસાનો ખરચ કરવો પડયો છે તે તથા વારતાઓમાંથી વધઘટ કરીને લખવામાં જે વખત ને વિદ્વત્તા વાપરવાં પડયાં છે, તેનો બદલો એ આશ્રયથી મળી શકયો નથી. કેળવણીખાતાનું વિદ્યા ઊત્તેજક ફંડ કમનસીબે **મરાઠી** ને બીજી ભાષાઓના ગ્રંથોમાં મારી પેહેલાં રોકાઈ ગયું છે; કે જેથી ડાઇરેક્ટર સાહેબ તે ફંડમાંથી વધારે નકલો ખરીદવાનો હુકમ આપી શકયા નથી; તેમ ભવિષ્યને માટે હાલ જેટલી પણ ચોકશ કબુલત કરી શકતા નથી. પરંતુ કમિટીનાં સુચવ્યા પ્રમાણે પુસ્તકોમાં જે ફેરફાર કર્યા છે તે ઉપરથી જો નિશાળના બુક સારૂ કમીટીને હવે કાંઇ વાંધો નહિં રહ્યો હોય, તો નિશાળનાં ફંડમાંથી નકલો ખરીદ કરેથી ઘટતો આશ્રય મળશે. અને તેણે કરીને જે વારતા સંગ્રહથી ગુજરાત પ્રકાશમાન થાયછે-અને જેમ કાળ જાયછે તેમ તેનાપર અંધઃકારનો પટ ફરી વળવાનો સંભવ છે, તે પૂરો કરવાને બની શકશે.

પ્રગટ કરેલાં પુસ્તકો એક એકથી અનુક્રમે ભાષાની સરળતા અને વારતાના પ્રકારમાં ચઢિયાતાં છે. એક વારતા બીજી સાથે છાયામાં પણ સાદૃશ્ય ધરાવતી નથી. એવી રીતનો ભેદ રાખવો ઘણો

વિકટ છે તે છતાં તે કેટલે દરજ્જે પાર પડયા છે તે વાંચનાર વિચારી લેશે. જે વાતથી એકાદ બે પ્રસંગ કે લક્ષણ જાણવામાં આવે તેવા ટુકડાઓ તો સેંકડો ને હજારો રસ્તે રસ્તે રઝળતા રખડતા મળી આવેછે તેથી તેવા કોઈનો પણ આ ગ્રંથમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો નથી. તેજ પ્રમાણે જ્યાં જ્યાં ન્યૂનતા દૃષ્ટિએ પડતી ગઈ અથવા નીરસ લાગતું ગયું ત્યાં ત્યાં તેને બદલે સ્વતઃકલ્પનાથી બેસતું આવે તેમ વારતાના મૂળ સ્વરૂપમાં અંતર ન પડે તેવા પ્રકારનું ઉમેરણ કરી સંપૂર્ણ કર્યુંછે; જેમાં ઘણી વિદ્વત્તા ને વખતની જરૂર છે. એથી ઉલટું વકતાના બોલે બોલનો ઉતારો કરી છપાવવો એ દસ રૂપિયાના લહિયાનું કામ છે. વળી જ્યાં એક વાક્યથી કામ ચાલે ત્યાં બે વાક્ય લખ્યાં નથી. માત્ર ભાષા-અર્થ લંબાણ કરી જગા રોકવી એ બાળ-બુદ્ધિઓને બહુ પસંદ પડેછે; તેમજ એકનો એક વિચાર સહજ ફેરફારથી લખાણમાં કેવી રીતે ફરી ફરી વિટલાતો આવેછે તે પરખાવાનું તેને સામર્થ્ય હોતું નથી. દરેક લખનારમાં બાલ્યાવસ્થામાં ટાયલું કરવાનો દોષ તો હોયછેજ; કે જેમાંથી તે ઊમર વધે નહીં, પરંતુ મનશક્તિમાં વધવાથી મુક્ત થાયછે. આ પુસ્તકોના લખાણમાં અદ્યાપિપર્યંત મેં કોઈપણ હિંદુની સહાયતા લીધી નથી, તેથી કોઈ કોઈ ઠેકાણે ભાષા દોષ તો હશેજ. જે બીજી રીતનું મને રોકાણ ન હોય તો લખવામાં વધારે વખત વાપરવાથી અને એકાદ વધારે પ્રૂફ સુધારવા જેટલી નિવૃત્તિ મળવાથી કદાચ દૂર થઈ શકત. શુદ્ધ ગુજરાતી લખનારા હિંદુઓની પણ ઘણી અછત છે ને હું અનુભવ ઉપરથી કહી શકું છું કે મુંબઇ ને અમદાવાદ જેવાં શેહેરોમાં પણ તેવાઓની સંખ્યા માત્ર આંગળીઓપર ગણી શકાયછે; બાકી કપાળે ટીલાં તાણીને માથે પાઘડીનાં ગોળ ચકરાં કિંવા ઢલતાં જુનાં સુપડાં ચઢાવીને ફરેથી ગુજરાતી લખનાર ગણાતા નથી અને

તેમનાવડે આપણો હેતુ પાર પડી શકતો નથી. એમતો મારી પાસે બે ત્રણ સખ્ખસો કવિનાં પાથડાં ચઢાવી, બે ચાર ગ્રંથકારનાં થોથાં બગલમાં મારી ને ચાર પાંચ મેહેતાજીની સોટી દેખાડતા ને એથી એ વધારે સંખ્યા માસ્તરની પિછોડી લટકાવીને મ્હાલતા મ્હાલતા આવ્યા હતા કે જેમને મેં અથથી તે ઇતિપર્યંત નોંધ પૂરી કરી આપ્યાં છતાં તેને સરળ વાક્યોમાં ગોઠવવાનાં, તેમજ દશ પાનાં પૂરે પૂરાં લખી આપ્યા પછી તેમાંનાં પાંચ વાક્ય પણ ફેરવી વધારે માર્મિક કરવાનાં સાંસાં પડ્યાં. કારણ, તેઓ વિચારશૂન્ય હોવાથી ઘાંચીનાં બેલની પેઠે ભાષારૂપી ઘાણી એકજ રીતે ફેરવેછે અને જે ઢબ વાંચેલી તેજ તેમને બેસી ગયલી હોયછે તે વગરની કોઇ પણ રીતની નવી છટા અથવા માર્મિક વાક્ય રચનાનું ચાતુર્ય, એવા માત્ર ભાષાનું લાદાવહિતરૂં ઉપડવાને સરજેલા વઠિયાઓ, શમજી શકતા નથી. હવે સહજ હ્રસ્વ, દીર્ઘ સુધારે અથવા હસ્તદોષ દૂર થાય (કાંઈ રોકાણની વખતે એક હિંદુ લખનાર પાસે વીસેક પાનાં તપાસાવ્યાં હતાં તે શિવાય) એટલીજ માત્ર મદદ ફક્ત સાધારણ હિંદુ પારસી મળે તે લેવાની મેં હાલ બંધ રાખીછે. यद्भाविष्यति तद्भवतु.†

---

† કેટલાક વાચનારાઓને આ પ્રસ્તાવના તેનાં કટાક્ષ વિચારોને લીધે દોષિત લાગતી હો તો લાગો ; પરંતુ જેમનું અંગ્રેજી વાંચન ફુકભંડોળિયું કિંવા એક ધોરણી નથી તેમને અંગ્રેજીમાં એવી વિધિનાં લખાણ ઘણાં વાંચ્યાં હશે.

સાંકળિયું.

અકલ વેચનાર બ્રાહ્મણ.

એક ગરીબ પણ ગુણવાન બ્રાહ્મણ હતો જે પોતાની મેહેતાગી-રીમાં માંડમાંડ પોતાના કબીલાનું ગુજરાન ચલાવતો હતો. એનો એક છોકરો હતો તે દરરોજ નિશાલે જતો, ત્યાં રૂડી રીતે શિખ-વાપર લક્ષ આપતો. મેહેતાજી તથા માબાપનું કહયું બરોબર કરતો. નિશાળના ધારાને કોઈ દિવસ અપમાન ન કરતો. નંબર પહેલો રા-ખતો, એવી બધી રીતનો ડાહ્યો છોકરો હતો. પણ તેના કમ નસીબે એક મોટો રોગ પેદા થયો તેથી થોડા દિવસ દુઃખ વેઠી તેનો બાપ મૃત્યુ પામ્યો. આવા કારણથી બીચારા ગરીબ માબાપના છોકરાને પો-તાના અભ્યાસમાં ઘર ચલાવવાની ફીકરથી ભંગ પડયો. અને કોઇ પણ રીતે પૈસો પેદા કરવાની જરૂર પડી. તેથી ઉમેદવાર દાખલ દર-બારમાં જવા લાગ્યો. ત્યાં અરજી લખવા સિવાય બીજી કોઈ તરેહની તેને પેદાશ નહોતી, તેથી ત્યાં પણ પોતાના ગુજરાનની ભુખ પુરી પડી નહિ. હવે ઘરની ફીકર કરવામાં તે એકલોજ હતો અને દ-રબારમા ગયેથી તો કંઈ ખરચનો નિભાવ થવા લાગ્યો નહિ. દર-બારમાં તો કોઈ દિવસ બે, તો કોઈ દિવસ ચાર આના મળે, તેમ કોઈ દિવસ ઝમુળગુ પણ ન મળે. આવી રીતની પેદાશમાં માહીને આશરે ૩—૪ રૂપિયાની પેદાશ થવા લાગી; અને ઘરનું ખરચ તો ઘણું તેથી નિભાવ શી રીતે થાય ? તેથી છોકરે બીચારે વિચાર કરયો કે આમાં કંઈ આપણું વળે એવું નથી. ખરચ જેટલું પણ મળતું નથી ને આપણે જાતે ગરીબ તેથી આગલ ઉપર આશા રાખી કેમ બેશી રેહેવાય ? ઘર ખુણે પડી રેહેવાથી ગમે તેવા વિ-

દ્વાનોનો પણ ભાવ પુછાતો નથી. માટે હવે આપણે કંઈ પણ બીજો ઉપાય કરવા બહાર નીકળવું તે ઉપરથી ધંધો કરવામાં કોઈ નવોજ ઉદ્યમ ઉઠાવવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

આવી રીતે ઠરાવ કરી તેણે બજાર વચ્ચે એક ઓટલો ભાડે રાખી અક્કલ વેચવાની દુકાન કાઢી. પાસે થોડા કોરા કાગળ, કલમ, શાહી, ખડીઓ, વેગેરે એવી રીતનો સામાન રાખી દુકાનની બહાર એક પાટીઉં "અકલ વેચવાની દુકાન" એમ લખી ચોડયું. તે દુકાનની આસપાસ ગાંધીઓની દુકાન, ડોશીવાણીઆની, કાછીઆ લોકની, તેમજ મોટા મોટા નાણાવટી લોકોની દુકાનો, આવી હતી. તેમાં શાકવાળા "લ્યોરે કોલુ, તુરીઉં ને વાલોર!" એવી રીતે લાંબે સાદે બોલતા હતા તે સાંભળી અક્કલ વેચનારો છોકરો પણ બોલવા લાગ્યો કે "લ્યોરે અકલ!" પણ એનું એક વખત બોલવું કોઈના કાન ઉપર આવ્યું નહિ તેથી વારંવાર એવી રીતે બોલવા માડ્યું. તેથી તેને તેજ એટલે પહેલે દહાડે એની લોકમાં જાણ થઇ અને ત્યાં ઘણા લોક એકઠા થયા અને તેનો તમાસો જોઈ નવાઈને લીધે મશ્કરીથી બોલવા લાગ્યા કે જુઓ આ ભાઈ આજે અક્કલો વેચેછે! આમાં તે એ શું કમાશે? ઉલટો દુકાનનો ભાડા ખરચ પણ માથે પડશે. જેમ જેમ બીજા લોકો આવી રીતે બોલેછે તેમ તેમ તે અક્કલ વેચનારો બ્રાહ્મણ ઉપર પ્રમાણે વધારે જોરથી સાદ પાડવા લાગ્યો, તેથી વળી કોઈ કોઈ અન્યો અન્ય મશ્કરી વાસ્તે કેહવા લાગ્યા કે "ભાઈ તમારે અક્કલો લેઇને ડાહ્યા થવુ જોઇએ!" જેમ જેમ વખત થતો જાય છે તેમ તેમ લોક વધારે એકઠા થાય છે અને મશ્કરીઓ કરેછે; પણ બ્રાહ્મણ તેમાંના કોઈની વાત કાનપર નહિ લેતાં, ને શરમ નહિ રાખતાં, ઉલટો હસેછે અને પોતાનું કામ તે રૂડી રીતે કરયો જાય છે. આમ થતાં તે બ્રાહ્મણની વાત આખા શેહેરમાં પસરી ગઈ અને ધીમે ધીમે અક્કલો લેનાર

ઘરાકો આવવા લાગ્યા. અંતે લોકે પ્રથમનું મશ્કરીપણું દૂર કરી બાજરની છે એમ જાણ્યું ને બેશમજુઓ શલાહ લેવાને બેધડક આવવા માંડયા. તેથી દરરોજ અડધા પોણા રૂપિયાની પેદાશ થવા લાગી.

તે શેહેરમાં એક ઘેલા શેઠ કરીને કાળા અક્ષરને કોવાડી મારે એવો અજ્ઞાન અને નામ પ્રમાણે નામનો રાખે એવો શેઠ રહેતો હતો. તેમની પાસે બાપની કમાએલી આશરે બે લાખની પુંજી હતી તેથી શેહેરની અંદર શેઠી મોટામાં એ ગણાતો હતો. ગામમાં તેનો વહેવાર પણ સારો ન મલે. તેનામાં ખરી મતિની ખોટ હતી, ને વ-હકણો સ્વભાવ હતો જેથી કોઈ સાથે તેને બનાવ નહિ હતો. તેને ડાહ્યાભાઈ નામનો વીશ વરસનો છોકરો હતો તેપણ બાપ જેવો અર્ધો ઘેલો હતો. તેને એક દિવસ બોલાવી ઘેલા શેઠે કહ્યું કે આ બે પૈસા લઈ હમણાંને હમણાં કંઈ નવાઈનું શાક લેઈ આવ. પિ-તાનું આવું કેહેવું સાંભળી છોકરો બે પૈસા લઈ બજારમાં ગયો. ત્યાં શાકવાલા પોતાનાં શાકના નામ દેઈ બુમો પાડતા હતા, તેમજ અક્કલવાલો પણ પ્રથમની માફક બુમો પાડતો હતો. તે છોકરે સાંભળ્યું અને વિચાર્યું કે અક્કલનું શાક નવાઈ જેવું છે, માટે બે પૈસા આપીને એજ શાક લેઉં. એમ વિચારી શેઠનો છોકરો અક્કલ વાળાની દુકાન ઉપર ચડયો અને ભાવ પુછયો કે અક્કલ કેમ શેર આપશે? ત્યારે બ્રાહ્મણે કહ્યું કે જેને જેવી જોઇએ તેને તેવી મળશે, અક્કલનું મૂલ કંઇ થઇ શકતું નથી. દામ પ્રમાણે માલ મળશે, માટે બોલો કેટલાની જોઇએછે. છોકરે બે પૈસા આપી પોતાનો રૂમાલ ધર્યો, "લે આમા બે પૈસાનું અક્કલ શાક નાખ્ય." બ્રાહ્મણે તો કકડો કાગલ લઈ "બે જણ લડતા હોય ત્યાં ઉભા રેહેવું નહિ," લખી ચબરખી ફેંકી આપી. પણ બાળક હજુ નહિ ચેતવાથી રૂમાલ ધરી રહ્યોછે અને કેટલીક વારે કેહેવા લાગ્યો

કે મને શાક કયારે આપશો? બ્રાહ્મણે કહ્યું કે આ ચીઠીમાં અકલ છે. ત્યારે છોકરો તે લેઈ ઘેર ગયો અને પોતાના બાપને ચીઠી આપી—બાપા લ્યો આ નવાઈ જેવી ચીજ લાવ્યોછુ. ચીઠી વાંચી કે તરત શેઠને તો ક્રોધ ચડયો અને બોલ્યો કે એ મુર્ખા આ શું લાવ્યો! આમાં શુ નવાઈ જેવું છે? કાણી કુંભારણ અને આંધલી માલણયે જાણેછે કે બે જણ લડતા હોય ત્યાં કોઈ ઉભા રહે, તોપણ ઉભા રેહેવું નહિ. એવી રીતનુ ધાસ્કું કરી બાળકને ધમકાવી પુછયું કે આ તને કોણે આપ્યું! ચાલ બતાવ મને, કીઆ સા— એ બે પૈસા ધુતી લીધાછે! બાળકે કહ્યું કે ચૌટાની વચમાં એક મહારાજ છે તે અક્કલ વેચેછે, ત્યાંથી હું લાવ્યોછું. બાપે કહ્યું મને બતાવ કે તે કયાં બેઠોછે. એમ વાત ચીત કરી બાપ દીકરો ચૌટામાં આવ્યા એટલે છોકરે વેગળેથી પેલા બ્રાહ્મણને બતાવ્યો. શેઠ તો રીસે ભરેલા જઈ બોલ્યા કે "અલ્યા બામણા! કેમ આટલો બધો બોહેકાયોછું? કાંકછે આજ તારો ઠામ બતાવું છું. મારા છોકરાને તેં ન્હાનો અને એકલો જાણી કડકો કાગળ આપી ફોસ-લાવી ધુતી કાડયો; પણ વલી જા બ્રાહ્મણ છું, તેથી જવા દેઉંછું. પણ મારા છોકરા પાસેથી લીધેલું નાણું આપ, નહિ તો પછી છોડવાનો નથી." પછી બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે, "ભાઇ આટલા બધા ઉતાવલા શું કરવા થાઓછો! તમે દેવાળિઆ છો કે વેહેવારિઆ! હું તો જાણતો કે તમે વેહેવારિઆછો! તમારા છોકરાને પુછો કે મેં અક્કલ આ-પીને દામ લીધું છે કે ધુતી લીધો છે. તેમ છતાં તમારી મરજીમાં ધુતી લીધો આવતું હોય તો મને મારી અક્કલ આપીને તમારૂ દામ પાછું લ્યો. આમ જરાવારમાં લીલા પીલા થઇ અમસ્તુ તુત શું કરવાને કરોછો?" શેઠે ગુંજામાંથી ચીઠી ફેંકી કહ્યું કે "આ લે તે તારી અક્કલ ને ચાલ ઝટ લેઈ મારા પૈસા પાછા આપ." પછી બ્રા-હ્મણે યામાસથી કહ્યું કે તમે ચીઠીમાંનું સઘલું જાણી લીધું; હવે હું

એ કાગલની ચબરખીને શું કરૂં ? આ કામ કંઇ વેહેવારિઆનું ન કેહેવાય કે સઘળી હકિકત જાણી લેઇને પાછી ચીઠી આપેછે. તેને હું શું કરૂં ! ગમે તો લેઈ જાવ, નહિતો અહીં આ છો પડી રેહે. જો તમારે તમારા પૈસા પાછા લેવા હોય તો મને લખી આપો કે ચીઠીમાં લખીઆપેલા મુદ્દાથી ન ચાલવું ને આજ પછી જયાં પણ કે બે જણાની લડાઈ દેખું ત્યાં મારા પુત્રને મોકલું, ત્યારે મારી અક્કલ મને પાછી આપી કેહેવાશે." પછી બેચાર જણાએ એકઠા મળી શેઠ પાસે એવી રીતનું લખાવી આપી કજીઆ પતાવ્યો. પછી પુત્ર ને બાપ બે પૈસા લેઈ ઘેરતો આવ્યા ; પણ લોકમાં તેમની ફ-જેતી થઇ અને વળી ઘરમાંથી બકરી કાઢતાં ઉંટ પેઠું.

આ વાતને બે ત્રણ માસ વહી ગયા, ને એક દિવસ તે શેહેરના રાજાની બે રાણીઓની બે દાસીઓ ગાંધીની દુકાને કંઇ જણસ લેવા એકજ વખત જઇ પોહોંચી. એક કહે કે પેહેલું મને આપ ત્યારે બીજીએ પણ જોર બતાવીને કહયું કે પહેલું મને આપ. એમ કરતાં તે બન્ને જણાં ઘણાં વઢી પડયાં, તેથી ગાંધીને બ્હીક લાગી ને તે બીચારો તો ત્યાંથી જીવ લઇને નાઠો. એટલે બન્ને દાસીઓ ચોટલે ચોટલો ઝાલીને વઢી. તે ખબર પેલા ઘેલા શેઠે સાંભળી કે તરત પોતાના છોકરાને બોલાવી જોવા મોકલ્યો. છોકરો જઈ પોહોંચ્યો એટલે પેલી દાસીઓ એક પછી એક કેહેવા લાગી કે જુઓ શેઠ આ દાસિ મને મારેછે તે હું દરબારમાં જાઉં છું ત્યાં શાહેદી પુરજો; તેમજ બીજી કહે કે જો આ મને મારેછે તેના તમે શાહેદી છો. પછી પેલી દાસીઓ ને છોકરો પોતાને ઘેર ગયા. છોકરે ઘેર જઇ પોતાના બાપાને દાસીઓની વઢવાડની બધી વાત કહી.

દાસીઓએ જઇ રાજાને ફરીઆદ કરી, એટલે રાજાએ બીજે દિવસે ન્યાય કરવાનો ઠરાવ કર્યો. તે વાત બે રાણીઓએ જાણી

તેથી તેમણે દરેકે મન સાથે ઠરાવ કરયો કે "જે વાણિઆ સાક્ષિ છે તે જો મારી તરફની સાક્ષી નહિ પુરે, તો કાલે એને મરાવવાને હુ ચુકનાર નથી." તે વિચારની ગડબડ ફેલાવાથી પેલા શેઠનો એક બંધુ જે દરબારમાં રેહેતો હતો તેણે જઇ પેલા શેઠને કહ્યુ કે કાલે ડાહ્યા ભાઇને માથે મોત થયાની તકસીરછે. માટે કંઈ પણ એવો ઉપાય કરો કે ભાઈનું મોત થતું બચે; કેમકે સાક્ષિ બન્નેના ફાયદાની કેહેવી મુશ્કલ છે. તે જો તેમ ના થાય તો ભાઈ બચવા પણ મુશકલ છે. આવી કઠોર વાણી સાંભળીને શેઠ ઘણો શોકાતુર થઈ ગયો, ને વિચારમાં પડ્યો કે "ભાઇ જયારે કાલે મરશે ત્યારે પછી મારા શા હાલ થશે? મારા બે લાખ રૂપિયા ને હવેલીઓ શા કામમાં આવશે? મેડીઓ ઝરૂખા સૌ રાખ થઈ જશે, ને મારી ગતિ શી થશે?" આવા વિચારમાંને વિચારમાં માથું કુટી રૂદન કરવા માંડ્યું. અને "હવે હું વાંઝીઓ કેહેવાઇશ રે મારા બાપ——," એમ કહી મોટી પોકો મુકવા માંડી. તે સાંભળી સર્વ સગાં સંબંધી આદિ લોક ધાઇ આવ્યું અને જોઈ બોલવા લાગ્યા કે આ તે શી બલા કેહેવાય? પછી શેઠને સગાં સંબંધીઓએ પુછ્યું કે છે શું? શેઠે જવાબ દીધો કે તમે શું પુછો છો? મારા છોકરાની કાલે ઘાત થવાથી મારા કરમના ભોગ ફરી વળવાનાંછે, માટે કોઇ દયા આણીને મારો ડાહ્યો ભાઈ ઉગરે એવો ઉપાય બતાવો. તે ઉપરથી એકે પુછ્યું શા કારણથી ભાઇને ઘાત જશે. પછી શેઠે રડતાં રડતાં બધી વાત કહી. તે સાંભળી બીજા એક જણે કહ્યું કે અક્કલ વેચનારાની દુકાને જઈ બધી વાત તેને માંડીને કહો એટલે, તે અક્કલ બતાવે કે જેથી બાળક ઊગરશે.

પછી શેઠ પોતાના વાણોતરોને તેડી પેલા અક્કલ વેચનારાની દુકાને જઇ એકદમ અંદર ગુસવા માંડ્યું. કે બ્રાહ્મણે તરછોડીને

કહ્યું "એ શેઠ ક્યાં ઓરા આવોછો! તમો ઘણા કચોરા છો—જાઓ તમારૂ શું અહી કામ? તમારી સાથ મને વેહવાર નથી; શીદને તમે ઊપર હેંડોછો—ઉતરો હઠા!" શેઠ કહે "અરે ભાઇ આમ કાં કહોછો? છેક કૃપા તજીને શું બોલોછો! જરા આવવા તો દો." વિપ્ર કહે કે ના આમ બોલશો નહી—મારે તમારૂ કામ નથી. પછી શેઠ ઘણું કરગરયા, તેથી આવવા દીધા એટલે શેઠે બધી વાત તેને કહી. બ્રાહ્મણે કહ્યું કે હવે તો પાંચશેં રૂપિયા આપો તો અક્કલ આપું, નહિ તો આ કામની સુંધી અક્કલ મારી પાશે નથી. આવું સાંભળતા વારજ શેઠે રૂપિયા કબુલાવ્યા. એટલે પછી છોકરાને પોતાની પાશે રાખી વિપ્રે શિક્ષા આપી કે તને રાજાજી પુછશે—"તું સાચે સાચું કેહે કે દાસીઓ ક્યારે અને કેવી રીતે લડી? તું ત્યાં હતો કે નહી?" ત્યારે કેહેજે કે "લડી-લડી-લડી-લડી-લડી. હાહું હતો-હતો-હતોહતો-હતો." પછી રાજા કેહેશે કે "ઘેલો છે કે શું!" ત્યારે કેહેજે કે "ઘેલા-ઘેલા—ઘેલા-ઘેલા-ઘેલા-ઘેલા!" એવી રીતે ગાંડુ ગાંડુ બોલજે એટલે ગાંડો જાણી તને છોડી મુકશે.

બીજે દિવસે કચેરી ભરાઇને બેઠા છે, ત્યાં રાજા આવી પેલા છોકરાને બોલાવી દાસીઓનું કામ તપાસવા માંડ્યું. તેમાં શેઠના છોકરાને પુછવામાં આવ્યું ત્યારે પેલા બ્રાહ્મણના કેહેવા મુજબ જ પુછ્યુ. એટલે તે પણ શિખવ્યા પ્રમાણે રાજાના આગલ બોલ્યો. હુ-હતો-હતો-હતો-હતો-હતો! અલ્યા ઘેલો છુ શું? તો કેહે ઘેલા-ઘેલા-ઘેલા-ઘેલા-ઘેલો! તે સાંભળી ભરાયલો સઘલો સમાજ ખડ ખડ હસવા લાગ્યો. ને રાજા બોલ્યો કે આ છોકરો ગાંડો છે, માટે એની સાક્ષિ કામની નહિં, તેથી એને તાકીદથી વિદાય કરો કે પાછો બીજાને પુછતાં વચમાં બોલી ન ઊઠે. આવી શિખામણમાં એક જીવ ઉગરયો ને વળી પોતાને દામ મલ્યું તેથી આખા શેહેરમાં અક્કલ વેચનારાની પ્રખ્યાતિ વધી.

એ ચાર મળીને શેઠે વિચાર્યું કે મારા ડાહ્યા છોકરાને ગાંડો કેમ કેહેવાય ? આખા શેહેરમાં એની આબરૂ પડી અને જો રાજા આવી તરાહની વાત જાણશેતો નિશ્ચે ઘાત કરશે. આ વિચારથી શેઠને ઘણો પશ્ચાતાપ અને ફીકર થઈ, તેથી ફરીને બ્રાહ્મણ પાશે ગયો અને નિરાશ થઇ કરગરી બોલ્યો કે રાજા મારા છોકરાને જ્યારે શાણો જાણશે ત્યારે ઉલટો વધારે શિક્ષા કરશે, માટે તેની તમે અકકલ આપો કે જેથી મારા છોકરાને શિરથી વગર ફોકટનો ચડેલો ડાઘ મટે. તે સાંભળી બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે આ ઉચાટ ટાળવાની અકકલના પાંચશેં રૂપિયા આપો. પાંચસે રૂપિયા લેઇને બ્રાહ્મણે અકકલ આપી કે આજે જ્યારે રાજા ખુશ મિજાજમાં હોય ત્યારે તેને આપણે ઠગવા માટે જેવી રીતે ગોઠવણ કરી હતી, તે ખરે ખરી કહી દેજો. એટલે હું સત્ય કહું છું કે રાજા કંઇ પણ નહિ ચીડવાતાં ઉલટો ખુશી થઇ તમારા છોકરાને બીલકુલ મારવાનો વિચાર કરશેજ નહિ.

વણિક ખરે ખરો લાગ જોઇ દરબારમાં ગયેલો તે રાજાને પ્રસન્ન જોઇ બ્રાહ્મણના કેહેવા પ્રમાણે સઘળો વિસ્તાર કેહ્યો. તે સાંભળી રાજા ઘણો વિસ્મય થઇ બોલ્યો કે આપણાં નગરમાં એવો કોણ અકકલ વેચનારો છે ? વળી ખુશી થઈ બોલ્યો કે એને મારી પાશે બોલાવો, આપણે સર્વ એને જોઇને સાબાશી આપીશું. આ હુકમ સાંભળી દરબારમાં સઘી કડો નોકર ઊભા હતા તેમાંથી દશવીશ દોડી ગયા. તે જઇ બ્રામણને બોલાવી રાજાના આગળ હાજર કરયો. એટલે રાજાએ કહ્યું કે આ શેહેરમાં તમે અકકલ વેચો છો? બ્રાહ્મણે કહ્યુ કે હા સાહેબ? પણ સૌ આપના પ્રતાપ વડે, નહિ તો હું શી રીતે કમાત? રાજાએ કહ્યું, ત્યારે મને અકકલ આપશો? વિપ્રે કહયું હા સાહેબ! શા વાસ્તે નહિ? ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે મારે કેટલી અકકલ જોઇએ ? વિપ્ર કહ્યું મારા વિચારમાં તો આ

વે છે કે તમારે રૂપિયા લાખની લેવી જોઇએ. તેનાં કેહવા મુજબ એક લાખ રૂપિઆ આપી રાજા સઘલા સમાજ વચે અક્કલ ખરીદવા બેઠો. પછી બ્રાહ્મણે કાગળ લેઇ લખી આપ્યું કે "જે કંઇ કામ કરવું તે પોતાના હદ સામુ જોઇને અથવા વિચાર કરીને કરવું," એવી રીતે લખી રાજાના હાથમાં મુકયો. અને કહ્યું કે હાલને હાલ તમારા સઘલાં વાસણ વસ્ત્ર મંગાવી તેનાપર આ વાકય લખાવો. અને વળી સુવા બેસવાના સ્થલો, મેડી, મંદીર, માળા, વિગેરે ઘરમાં સર્વ ઠેકાણે આ ઉપરનું મારૂ લખેલું તે કોતરવો. તે વેળા તુરતજ બ્રામણનાં કેહેવા પ્રમાણે વાસણો મંગાવી તેપર મજકુર વાકય કોતરાવ્યું. તેમજ મેહેલમાં સર્વ જગોએ લખાવ્યું.

આ વાતને થોડા દિવસ થયા પછી રાજા માંદો પડયો. ત્યારે પ્રધાને વૈદને બોલાવી કુડથી ઓસડમાં ઝેર મેળવી પીવા અપાવ્યું. તે રાજા લેઈ જરા ઠેરવવા લાગ્યા, તેવામાં પ્યાલાની કોરે વિપ્રનું લખાવેલું વાકય વાંચી વૈદનું આશય થોડોવાર જોયા કરયું. રાજાને પીતાં વાર લાગી તેથી વૈદને ભ્રાન્તી થઇ કે રાજા ચેત્યો કે શું? આવી ભ્રાન્તી લાગવાથી વૈદે પગે લાગી માફ માગી, ખરેખરી રીતે માની દીધું કે સાહેબ! આ પ્યાલામાં ઝેર નાખ્યુંછે, માટે પીશો નહિ. મને તો વજીરે શીખાવ્યું. આવી રીતનું વૈદનું કહયુ સાંભલી વૈદને દેશપાર કાઢી મુકયો અને દુષ્ટ દિવાનને ગરદન મારયો. બ્રાહ્મણના આવા વાકયથી પોતાનો જીવ બચ્યો, તે ગુણ નહિ વિસારવાને માટે રાજાએ તેને પોતાનો કારભારી કરયો.

सवैयो.

चातुर्की दोर चाकरी चपला कीजीये
मूर्खकी रोज क्रोर कोरी कर जानवी:
सिंह हाथ मरवो सो बहद बखाने सहु
शुवालके संग मन लाज हुंन आणवी.
पंडितसे प्रीतसो तो गुन गीतरीत जाने
ए यारो ज्ञानीसे बीबाद बात कांहां लगु ताणवी.

હીંદુ હરપાળ.

કચ્છમાં કોઇ કાળ વિશે એક કુરપાળ નામનો ચાવડો રાજા હતો. તે રાજાને લીલાવતી કરીને એક ચોહાણ કૂળની રાણી હતી. તે ઉપર રાજાની ઘણીજ પ્રીતિ હતી, ને તે આખો દાહડો ને રાત લીલાવતીની જોડેજ ગુજારતો હતો. તે લીલાવતીને બે કુંવર થયા, લાલ ને સુણ. તેમાં લાલ કુંવરને રાજા અતીજ ચાહાતો હતો. એક દિવસ રાજા લીલાવતીના મેહેલની બારીમાં બેઠો હતો, ત્યાં રસ્તે એક ભરવાડણ જોઈ. તેણે સોનાની ચાખડી પેહેરેલી, માથા ઉપર પાંચ છ મણનાં દહીંનાં માટલાં મુકેલાં, ને એકેકે હાથમાં સવાસો સવાસો વાછડાંની રાશ લીધેલી ને મદમાંતી થઈ ચાલીજાયછે. રાજાએ તો મોટાં બેડાં જોઈ પાસે. એક ખવાસ બેઠો હતો, તેને પુછ્યું આ બેડાં અધ્ધર કેમ ચાલેછે? કારણ, બેડાં એવડાં મોટાં હતાં ને વળી રાજા ઉપર માળપર બેઠેલો તેથી ભરવાડણ એની નજરે દેખાઇજ નહીં. ખવાસે કહ્યુ માહારાજ એ તો આપણાં ગામની નંદચુગી ભરવાડણની દીકરી સરદાર ગુવાલણ દુધ વલોણું લઇ જાય છે. ત્યારે રાજા બોલ્યો આહા! ભરવાડણમાં આટલું બધું જોર છે? ખરે એની સાથે પરણ્યા હોઇએ તો તેનો કેવો બળવાન પુત્ર થાય? પછી કચેરીમાં આવી હુકમ કર્યો કે એવો કોઇ આંહીં હાજર છે કે આ ભરવાડણનું બેડું હલાવી આવે? સર્વે ભરવાડણને જાણતા હતા તેથી કોઇની હિમ્મત ચાલી નહીં, ને સરવે મુગા થઇ બેશી રહ્યા. ત્યારે રાજાએ વિચાર્યું હુંજ જાઉની. ગમે એટલી પણ અબળા જાત છે, એમાં શો માલ છે?

એમ કહી ઘોડે સ્વાર થઇ પોતે ચાલ્યો. ઘોડો તો સીધે રસ્તે ન ચલાવતા આડા અવલા કુદકા મારતો સીરધારના પડખામાં નાખ-તો ચાલ્યો. ભરવાડણે જાણ્યુ કાંઇ દગો છે તેથી જમણા હાથમાં ઝ-વાસ્રો વાછડાની રાશ હતી તે ડાબા હાથમાં લીધી ને એક હાથ ખાલી કરયો. રાજા બેડાં પાડવા નજદીક આવ્યો, તેવીજ ગુવાળણી એ તેને લપડાક મારી. તેમાં પોતાનાં બેડાંને આળ ન આવી ને રાજા ઘોડા ઉપરથી નીચે આવી પડયો ! પાસે પ્રધાન વિગરે આવી પોંહોચ્યા, તેમણે કહ્યુ ઓહો! આપણા રાજાને ગુવાલણીની ખુબ સુરતિથી મુર્છા આવી કહી પેલી ખરી વાત ઢાંકી દીધી. રાજા મન-માં તો સમજ્યો પણ શરમનો મારયો ભેદ ખુલ્લો ન કરતાં મુંગે મોડે ઘેર આવી પોંહોચ્યો. ભરવાડણ તો હમેશની માફક મદમાંની મદમાં ઠણકારા કરતી ચાલી ગઈ. પછી રાજાએ પોતાની કચેરી ક-રી ડાહ્યા ડાહ્યા અમીર તથા પ્રધાનોને બોલાવ્યા, ને કહ્યુ કોઈ પણ જઈ એ સરધાર ગુવાલણી સાથે આપણાં લગ્ન કરી આપે, તો તેને મન માનતાં ઈનામ આપું.

તે સાંભળી પ્રધાન ઊઠયો ને લાગલો ભરવાડની ઝુંપડી પાસે આવ્યો. ને જુએ છે તો ઝાંપો લગાવ્યો છે, નંદગુણી બાહાર બેઠી છે, તેના એક હાથમાં ડાંગ છે, કમરે ધાબળી વીંટીછે ને બીજી કાં-બળી માથે વીંટી છે. તેના બાલ ભાલા ભાલા જેવા લાંબા છે. પ્રધાન બોલ્યો "નંદગુણી તમને જવાર છે. બાઇજવાર છે."

નંદગુણી—"તમે અહીં કીમ આવ્ય પ્રધાન ભા? બેશો, થોડી છાશ પીઓ. ધન ભાગ અમારાં કે રાજુના પ્રધાન આવ્યાં." તેને તો લાગલાજ એક પડએ જગાએથી ધાબળી વતી કચરો ખંખેરી ચોખી જગા કરી બેસાડયા. ને પાસે એક મોટી છાસની તાંસળી મુકી, એક વાડકામાં થોડું અફીણ ને થોડી સોપારી મુકી.

પ્રધાન—"બાઈ, અમે તો તારી પુત્રીનાં રાજા સાથે લગનનાં માગાં કરવા આવ્યા છિએ."

નંદગુણી—"મારી સોકરી મોટી સે, માટે તેને પુસી જોઉં. જો કબુલ કરે તો મારાથી હા કેહવાય." એમ કહી પ્રધાનને બેસાડી ઘરમાં પુછવા ગઇ.

નંદગુણી—દીકરી! તારા તો આ ગામના રાજાનાં માગાં આવ્યાં સે. તારી સી મરજી સે? કબુલ કરાં કે પાસાં વાલૂં?

સરધાર—મા, મારે તો રાજા બાજા સાથે નથી વરવાં. રાજા એના ગામનો ધણી. મારે રાજાને શું કરવો સે? કોણ એના કેદખાનામાં પડે? કોનાં ભોગ લાગાસે? હું ભરવાડને પરણું નહીં, કે મજેની ખાટી મીઠી છાછ પાને ગમે તાં ફરતી ફરું. રાજા તો સુકાઇને કાકીડા જેવો થઇ ગયો સે. એક લપડાકમાં પડી ગયો, તેને મારી બલા રાત પરણે. એવાં માગાં કબુલ કરતાં નહી.

નંદગુણી—(બાહાર આવીને) ભા, એ તો સમજતી નથી. તમારે જોઇએ તો રૂબરૂ જઇ છમજાવો.

પ્રધાન—(રૂબરૂ જઇને) બાઈ સરધાર, અમને રાજાએ માગાં લેઇ મોકલ્યા છે, તમે કબુલ કરો એ સારી વાત છે. રાજાની સાથે સગપણ કરવાથી આખુ ગામ તમને નમશે. ને બાઇ સુખી થશો. એમાં તમને શુ અડચણ છે?

સરધાર—રાજાનું મારે શું કામ સે? એના કેદમાં કોણ પડે? રાજાને પરણાં પછી ગાંદરે ને પસરમાં, મારે ગમે તાં જવા માગું તો જવાય નહીં. ને મોહોલમાં ગોંધાઇ રેહેવું પડે. ઝીણાં પાંપરા જેવાં કપડાં, અડકું તાંહાં ફાટી જાય, ને માંહીથી આખું દલ દેખાય. મારો આ ધાબળો જો. તારા જેવા પાંચને બાંધી ઉપાડી જાઉં, તોયનુ ફાટી ન

જાય. ખાવાને પણ તીખાં ને ખારાં, જેથી મોં બળી જાય. મારિએક છાછનો વાડકો પી તો તારા બોતેર પડીઆં ને ઠંડક વળે. માટે સચ્ચુ બોલ પ્રધાન, હાથે કરીને પીડામાં કુણ પડે? રાજાની રાણી થવામાં શું સુખ સે? રાજા કાંઈ અમારી રીતે પરણેછે?

પ્રધાન—બાઈ, પરણવાનું પણ બધું તમારી મરજી પ્રમાણે થશે, માટે તમારી મરજી હોય તો તમે કહો છો તે પુછી આવું?

સરધાર— જો તારો રાજા અમારી ભરવાડની રીતે પરણે. એને તો કંસાર ખાવાને જોઈએ, પણ મારે તાં કંસારને બદલે ડોઢ માછની ખાટી છાછ ભરવાડ માફક પીવા કબુલ કરે તો પરણું. સાથે જાનમાં ઘણા લોકો આવવા નહીં દઊં. ભરવાડની રીતે બે ચાર માણછ લઈ ચાલીને આવવું. તેમાં કંઈ ફેરફાર થશે ને છાછ પીવા ના પાડશે તો માંડવેથી પાછો વાળીશ.

પ્રધાન—વારૂ રાજાને પુછી આવું છઊં.

રાજા—કેમ પ્રધાન ચાંલ્લા થયા કે?

પ્રધાન—સાહેબ, ચાંલ્લા થવામાં જે અડચણો છે, તે તમને કહી દેખાડું. એ રીતે તમારાથી બનશે નહિં, ને એ હઠીલી ગુવાલણ તમને વરશે નહીં. એમ કહી સરવ કહી દેખાડયું.

રાજા—વાહ! એમાં શું? ડોઢ માશ તો શું પણ ત્રણ માસની હશે તે છાશ પણ એ ગુવાળણ માટે પીશ. ને પરણવા પણ ભરવાડની રીતે જઈશ. માટે જા વાર ન લગાડ. જલદી તમામ કબુલ કરી લગનનો દાહાડો મુકરર કરી આવ.

પ્રધાને સર્વ કબુલ કરયાથી લગનનો દાહાડો મુકરર થયો. તે દિવસ રાજા પોતાનાં બે ચાર માણસ, બ્રાહ્મણ, ભાટ, સેનાપતિ અને

પ્રધાનને લઇ ચાલીને ભરવાડને તોરણે આવ્યા. કે તુરત સાસુએ આવી વધાવ્યો. પોંખી પગ ધોઇ રાજાને ઘરમાં લાવી બેસાડયો કે પ્રથમજ ભરવાડણે ખાટી છાશનો વાડકો મુકયો. તેની વાસથી બ્રાહ્મણ ને બીજા જાનયા દૂર જઇ ઊભા. પણ રાજાએ તો તરતજ હાથમાં લઇ મોઢે માંડયો. તે જોઇ સાસુએ કહ્યુ બસ છે. મોંએ વંદન કરયું એજ પીધા બરોબર છે. એમ કહી પછી સારો કંસાર આપ્યો.

લગન થયાં પછી રાજા રાણી મોહિરામાં બેઠાં, ત્યારે ઇન્દ્રનું ઇન્દ્રાસન ડોલવા લાગ્યું. તેથી ઇન્દ્રે માધવ નામના પોતાના અનુચરને-આજ્ઞા કરી કે જાવો તપાસ કરો કે ઇન્દ્રાસન હાલવાનુ શું કારણ? અનુચરે ખબર આપી કે મૃત્યુ લોકમાં એક કુમારી સતિ પરણે છે તેની ધામ ધુમ થઇ રહી છે. તે વખત ઇન્દ્રની સભામાં ચાંપલો માળી બેઠો હતો, તેણે ઇન્દ્રની પાસે રજા માગી કે મને રજા આપો તો પરણવાની રચના જોઇ આવું. ઇન્દ્રે કહ્યુ, જા. ચાંપલો તો મૃત્યુ લોકમાં આવી એક દિવસ રહ્યો, ને જુએ છે તો સર્વ ખાવા પીવામાં ને ગાન તાનમાં ખુબ ખુસ માલમ પડયાં. હર્ષનો તો પારજનહીં હતો, તેથી ચાંપલો તો એકને બદલે ત્રણ દિવસ રહ્યો. પછવાડે ઇન્દ્રની પાસે કામની અને મોહિની નામની બે પાતરો ગાવા આવી, તેમણે ચાંપલાની ખબર પુછી, માહારાજ એ કયાં ગયો? ઇન્દ્રે કહયું કે મૃત્યુ લોકમાં સતિનાં લગન જોવા. પાતરોએ કહ્યું, અમને-રજા આપોની? ઇન્દ્રે કહ્યુ તમારે પણ જોવું હોય તો જાઓ. તેથી તે પણ ગઇઓ. ચાંપલે તો મોહિની ને કામનીને જોઇ ધારયુ કે મને તેડવા આવે છે, તેથી લેની હું અગાઉથીજ જાતે કરી ચાલ્યો. ઇન્દે પુછયું મૃત્યુ લોકમાં શું જોયું? ત્યારે ચાંપલે કહ્યુ ખાવું પીવું ને મોજ મજા તો ત્યાંજ છે. આંહી સ્વર્ગમાં સામ સાંમાં બેસી રહેવું ને એક બીજાના મોં જોવાં એટલુંજ છે. મૃત્યુ લો-

કમાં વર કન્યા કેવાં શોભતાં હતાં? વાહ! વાહ! તેનેજ માબાપ કરી-એ તો ચાલો. ત્યારે ઈન્દ્રને સાંભળી ગુસ્સો ચઢયો કે ચાંપલાં તુ સ્વર્ગ કરતો મૃત્યુ લોકને વખાણે છે તો જા તે જોડામાં અવતાર લે. આંહી કામ નથી.

ચાંપલો તો આ વચન સાંભલી ગભરાયો કે મેં ખોટું કરયું. આ તો મહારાજનો શ્રાપ થયો. પછી વિનંતી કરવા લાગ્યો ત્યારે ઇન્દ્રે કહ્યું મારો બોલ પાછો ન ફરે. તારે બાર વર્ષ મૃત્યુ લોકમાં રહેવું. ચાંપલે કહ્યું ત્યારે એક વચન આપો. ઇન્દ્રે કહ્યું માંગ. ત્યારે કેહેજે બાર વર્ષમાં જયારે તમને સંભારૂં ત્યારે મદદે પધારજો. ઇન્દ્રે કહ્યું ઠીક. પછી ચાંપલો ઘેર જઇને સુતો કે તેનો જીવ મૃત્યુ લોકમાં રાજા ને ભરવાડણના સમાગમથી ભરવાડણને જે ગર્ભ રહ્યો તેમાં સંચરયો, ને પાછલ ખોખું પડયું રહયું. તેવામાં પેલી એ ગુણિકા પાછી આવી. ત્યારે ઇન્દ્રે પુછયું મત્યુ લોકમાં શું જોયુ? ગુણિકા બોલી શું વખાણ કરૂં? સુખ તો ત્યાંજ છે. શું વર કન્યાનું જોડું શોભતુ હતું? મધુર માણસ તો ત્યાંજ છે? આહીં તો એમાનું કાંઇજ નથી. ઇન્દ્રે કહ્યું તમે સ્વર્ગ કરતાં તે જગોને વખાણી ને મનુશ જાત તમને મધુર લાગી તો જાઓ, તમે ગઢગાજણમાં લાલી પાલી ઘોડી અવતરશો, ને નિત્ય એક માણસ ખાશો. ગુણિકાએ પ્રાર્થના કરી, ત્યારે કહ્યુ જે બાર વર્ષ પછી તમે ચાંપલા સાથે પાછી આવશો, હવે મારૂં વચન ન ફરે. પછી તે પ્રમાણે થયું.

હવે અહીં રાજા અને ભરવાડણનાં લગન થયાં પછી રાજા તો લીલાવતીને મુકીને ગુવાળણી ઉપરજ વ્હાલ કરવા લાગ્યો. બાઇને પેટ ઓધાન રહ્યું હતું તે વધતાં આઠ માસ થયા. તેવામાં ગાજણગઢથી એક જોધ્ધો દેશો દેશ જીતતો ને સવાસો પુતલાં પગે બાંધતો આ રાજાના દરબારમાં આવ્યો. તે જોધ્ધાનું કામઠું સાત મણનું ને તીર બે મણનું હતું. તેથી તે એક કોશ દૂર નિશાન પાડ-

તો. તે આવી બોલ્યો રાજા કાંતો તીર માર ને કાં તારૂં સોનાનું પુતળું બાંધી આપ, કે પગે બાંધી લઇ જાઉં. ને તેમ નહિં તો નગર ખાલી કર ને ભિખ માગી ખા. રાજા તો સાંભળી વિમાસણમાં પડ્યો. વિચારમાં ને વિચારમાં ત્રણ દિવસ ગયા તેમાં અન્ન પાન તજી ગુવાલણીને મેહેલ પણ જવાનું છોડી દીધું. તેથી રાણીએ પુછાવ્યું કે રાજા ત્રણ દિવસ થયા મેહેલે કેમ નથી પધારયા? ત્યારે દાસિએ આવી રાણીને હકીકત કહી કે રાજા તો દુઃખમાં છે. ને આ રીતે એક ગઢગાજણનો જોધ્ધો આવ્યો છે, તે પુતળું માગે છે.

રાણીએ દાસિને કહ્યું કે મારે માટે મરદાની પોશાક, ઢાલ, તરવાર અને તીર કામઠું લાવ ને કોઇને કેહતી નહિ, નીકર મારી નાંખીશ. બાંદણીએ તો તે પ્રમાણે હાજર કર્યાં પછી રાણી તો નાહી પોશાગ પેહેરી સુંદરી બંદગી કરી મર્દાની પોશાકમાં ચોરે આવી ઉભા. ચોરે આવી પેલા જોધ્ધાને કહ્યું ચાલ ઊઠ શું કહે છે? તું કહે તેમ કરવા તૈયાર છું. તને બાહારથીજ વિદાય કરૂં કે ગામમાં પાછો આવેજ નહિં. તેટલામાં બીને રાજા બોલ્યો, ના માહરાજ મારે હોડ કરવી નથી, હુ તો પુતલું આપવા તૈયાર છું. ત્યારે સરદાર તો એટલું જ બોલા કે, ઊઠ તારૂં નીશાન માંડ, જુએછે શું!

પછી જોધ્ધો પુતળાં સીકે દોડતો ને ગુવાલણી ઘોડા ઉપર બેઠલા એ રીતે બે ગાઊપર જઇ બે જાડા વાંસ દાટયા ને તેને સફેત ચાદર બાંધી. તેમાં કાળો ચંદરમાં પાડ્યો. પછી બાઈ બોલી, પાડ નિશાન. ત્યારે જોધ્ધે નિશાન બેંચ્યું. રાજા બોલ્યો મારે હોડ કરવી નથી. હું તો પગે ઘસડાઇશ. એ ભાઈ જોધ્ધા તું કોણ છું--લડવું હોય તો તારા નગરમાં લડ. ત્યારે ગુવાલણી બોલી રાજા તું મુંગો રેહ છેની? જોધ્ધે તીર ફેંકી નિશાન માર્યું ને બોલ્યો કે મારી હોડ પૂરી થઈ. ગુવાલણી બોલી, નહિં. જો હુ નિશાન મારૂં છું. એમ કહી બાજુ નિશાન માડ્યું. ગુવાલણના પેટમાં ગર્ભ હતો, તેણે મંદિરનું

સ્મરણ કરયું કે માહરાજ! મારી માની લાજ રાખજે. તેમ કેહતાંજ ગુવાળણના હાથમાં બાર ગોધાનું બળ આવ્યું, ને તેણે તરત કામઠુ ચહડાવી મારવા તૈયાર કરયું. ફરી જોધ્ધાને પુછ્યું કે આથી ભારે હોય તે લાવ. તેથી જોધ્ધે પચાશ મણનું આપ્યું. તે પણ ગુવાલણીએ ચહડાવી એવું મારયું કે એક કોશને બદલે નિશાન વીંધી બે કોશ ગયું, નેપછીજોધ્ધાને કહ્યુ જોઈ આવ. જોધ્ધો જુવે છે તો નિશાન મારયું છે પણ બાણ મલે નાહીં. ત્યારે કહે જે બાણ ક્યાં? તો કહે જે આગળ જા. તે પ્રમાણે જુવે છે તો છેક એક ગાઉ દૂર પડેલું. પછી કહે બચ્ચા! ચાલ ચોરે હવે તારી વલે કરૂ. પછી ચોરે લાવી નવઘરૂ ઊતારી પુતલાં છોડાવી લીધાં. ને તીર કમાન છીનવી લઈ હાથમાં ઠીકરૂં ને ગળામાં ખાસડાંનો હાર નાંખી હાંકી કાહાડયો. રાજાએ પોતાના જોધ્ધાને બોલાવ્યો, ત્યારે કહે જે માહારાજ ઘોડાને પાણી પાઈ આવું. રાજા કહે મારો ખાસદાર જશે. ત્યારે કહેજે ના, મારો ઘોડો બીજાને હાથ રહે નાહીં, કહી ચાલી નિસરી ને કપડાં ઉતારી મોહોલમાં આવી બેઠી. રાજા તો વાટજ જુએ છે. ને વિમાસણમાં પડયો કે આતે કોણ? કોઈ દેવતા તો સાહ્ય કરવા નહોતો આવ્યો? આતો મને આશાજ ન હોતી. ઘડીમાં મારૂં કીસ્મત ફેરવી ચાલ્યો ગયો. રાજાએ તો સરદારના મો-હોલમાં આવી સર્વ હકિકત કહી દેખાડી. રાણી બોલી, હશે રાજા! એમ કહી પોતાની વાત છાની રાખી.

એક દીવસ લીલાવતી અને સરદારની દાસિઓ પનઘટ ઉપર પાણી ભરવા આવેલી તેમને પરસ્પરમાં વાતચીત થઈ. બેડાં બન્નેનાં ભરેલાં તેથી લીલાવતીની દાસી બોલી આવો આપણ એક બીજા-નાં બેડાં ચહડાવે. સરદારની દાસી તો જાતે ભરવાડણ તે માતેલી હતી, તેથી તેને તો પરવા ન હોતી, તેણે પોતાની મેળે ચહડાવી સામી-ને ન ચહડાવતાં ચાલવા માંડયુ. ત્યારે લીલાવતીની દાસી બોલી, તુ

એટું ચડાવતાં નીચી થાય છું કે ? પણ જા ભરવાડની જાત હલકી તે હલકી. એમ કહી બન્ને લડવા લાગ્યાં. ભરવાડણ બોલી હલકી શું કહે છે ? ભીખ માગી નિકલવાનો વખત આવ્યો હતો તે મારી ગુવાલણે લાજ રાખી. એમ કહી ચાલ્યાં ગયાં. પેલીએ તો સર્વ વાત લીલાવતીને કહી. ત્યારે લીલાવતીએ સરધારની ચાડી ખાધી કે જો તારી રાણીએ શું કરયુ ? પણ રાજા તો સાંભળી ખુશ થયો ને સરધારને જઈ પુછયુ. ત્યારે સરધારે જાણ્યું કે રાજાને ખબર પડી, તેથી તેણે પણ કબુલ કરયું.

થોડા દીવસમાં સરધારને પેટ પુત્ર અવતર્યો. ત્યારે તેણે દાસિને રાજા પાસે વધામણી ખાવા મોકલી. તે, ગાંડી ભરવાડણ તો ખરી, તેથી મુગી ન રહેતાં મોહોલે પુકારતી ચાલી કે મારી રાણીને પુત્ર આવ્યો, મારી રાણીને પુત્ર આવ્યો ! તેથી રાજા પાસે તો પોહોચી નહીં તેટલામાં તો તે ખબર લીલાવતીને પડી. રાજાએ સાંભળી કહ્યું રાંડ ધારે બોલ પડોશમાં શોકય છે, તેનો તો ડર રાખ. એમ કહી રાજાએ તો વસ્ત્ર આભુષણ આપી વિદાય કરી. તેટલામાં લીલાવતીએ રાજાના જોષીને બોલાવી પુષ્કળ પૈસા આપી સમજાવ્યો કે પુત્ર ને મા બન્ને વનમાં જાય તેવા ગ્રહ કરી દેખાડજો. થોડી વારમાં રાજાએ જન્માક્ષર કરવા જોષીને બોલાવ્યા. જોષીએ તો મુહુર્ત જોઈ ગ્રહ કુંડળી બનાવીને કહ્યું કે રાજા કુંવર તમારે મુળે છે. તે ઘરમાં રેહેશે તો ૩ા ઘડી, ૩ા પોહોર, ૩ા દીવસ, કિંવા ૩ા મહિનામાં તમે નગર વગરના થઇ જશો.

રાજાએ જાણ્યું કે નગર જાય તો છોકરો શું કામનો ? પછી પ્રધાનને બોલાવી હુકમ કરયો કે જાઓ રાણી ને કુંવરને કાળાં વસ્ત્ર પેહેરાવી કયાંક નગરની બાહાર મેલી આવો. ત્યારે પ્રધાન દાસિઓના હાથમાં ગુલનો પોશાક આપીને સરધારને મેહેલે ગયો. દાસિઓ જયાં સરધાર બેઠી છે ત્યાં આવી ત્યારે સરધાર દાસિઓને બોલી કે રાંડો આ

કાળા પોશાકથી દૂર રહો, મારા છોકરાને પરછાયો પડશે. દાસી બોલી બાઈ એ તો પેહેરવાં પડશે. ત્યારે પ્રધાન બોલ્યો બાઈ, રાજાનો આ પ્રમાણે હુકમ છે. અમે તો ચીઠીના ચાકર, માટે તૈયારી કરો. તોપણ બાઈએ તો તે કાળાં વસ્ત્ર ફેંકી દીધાં ને પોતાનાં જરીનાં વસ્ત્ર આભુષણ ને પુષ્કળ દ્રવ્યથી પુત્ર લઈ ચાલી નિસરી. પ્રધાન તેને વનમાં તેડી ગયો, ને જ્યાં કોઈ માણસ જેવી જાત નહિ, એવા અઘોર વનમાં જઈ કહ્યું અહિં બેસો બાઈ, મને એમ કરવા હુકમ છે. તે બોલી અહિં કેમ રહેવાય ? વાઘ વરૂ અમને ખાઈ જશે, માટે કોઈક નગરમાં મુકી જા, પ્રધાન બોલ્યો એમજ હુકમ છે, બીજું થાય નહિં. વારૂ, ત્યારે આ ઝાડ ઉપર ઝોળી તો બાંધી આપ. પછી સવા લાખની સાડી ફાડી ઝોળી બાંધી, ને પુછ્યુ મારા કુંવ-રનું રાજાએ શું નામ રાખ્યું છે ? પ્રધાન બોલ્યો જન્મતાં વનવાસ મળ્યો તો નામ શેનાં ? ત્યારે કહે જે તે હીંચકે સુતો છે ને હું હીંચકા નાંખું છું માટે હીંદોળા હરપાળ નામ રાખ્યું છે. તું રા-જાને કેહજે. પછી પ્રધાન તો ચાલ્યો ગયો.

મા દીકરો વનમાં એકલાં છે પણ ભરવાડણની જાત છે એટલે સાગું ડરતી નથી. થોડી વારમાં ચાર કબાડી આવ્યા, ત્યારે તેમને કહ્યું, આ ઝાડ પર અમને માળો બાંધી આપો તો તમને થોડુંક મુઠી મુઠી સોનું આપું. નીચે રહ્યાથી વાઘ વરૂ ખાઈ જશે. તે સાંભળી કબાડીઓએ તેઓને માળો બાંધી આપ્યો, ને પેલું સોનું લઈ ચાલતા થયા. તે વખતમાં તેઓએ વિચાર્યું કે થોડા રોજમાં કોઈ વાઘ વરૂ તેને મારી નાંખશે, એટલે પાછા આવી બધું સોનું લઈ જઈશું. અહિં તો કુંવરની ચાચાઆરીથી આશપાશના વાઘ વરૂ પણ નાશી ગયા. નિત્ય ઇન્દ્રને ત્યાંથી બે ફલ આવતાં તે ખાઈ નિર્વાહ કરતાં, પુત્ર ઘડીએ ને પળે વધવા માંડ્યો ને ચાર પાંચ વર્ષનો થયો કે ઝાડ નીચે એક વાઘ માણસની ગંધ પરથી

આવી બેઠો. તે પંદર રોજ ભુખ્યો પડયો રહ્યો, પણ ખાજ હાથમાં આવે નહીં. મા તો ઘણું ડરવા લાગી કે રખે મારા બાળકને મારે તેથી તેને નીચે ઊતરવા દે નહીં ને પાસે ને પાસે રાખે.

એક દિવસ મા ઊંઘી ગઈ છે, ને વાઘ ત્રાડો નાખે છે જોઈ કુંવરે વિચાર્યું આ મને ને મારી માને ઊંઘવા દેતો નથી કરી નીચે ઊતરયો. તે જોઈ વાઘ તો તૈયાર હતો તે ઉપર આવ્યો ને બન્ને બથાબથ આવતાં છેવટે હરપાળે વાઘને મારી પૂરો કર્યો. ને પાછો મા પાસે પથારીમાં આવ્યો. ત્યારે મા ચમકી ઊઠી ને કુંવરને હાંફતો જોઈ પુછ્યું કુંવર કયાં હતો? કુંવર બોલ્યો મા, પેલું હાવલું નીચે હતું, તેને જવા કહ્યું તે ન ગયું. પછી મેં તો પકડી પુછડું ઝાલી ઝાડે પછાડયો તે હવે બોલતોયે નથી. મા ઊઠી જુએ છે તો વાઘને મારેલો દીઠો તે કુંવરનું બળ જોઈ આશ્ચર્ય પામી કે, આ તે કેવું બળ? કુંવર કહે મા, હવે આપણને નીરાંતે ઊંઘ આવશે.

થોડા દીવસમાં કબાડી આવ્યા, એવી આશાથી કે સુવાં હોય તો દ્રવ્ય લાવીએ. તેમને આવતા જોઇ હરપાળ બોલ્યો મા, કોણ? મા બોલી કુંવર, તારા મામા. કુવર બોલ્યો, ખરૂં બોલ આ મામા શાના? મામા હોય તો વન શાનું વેઠીએ? માએ કહ્યું મેં ભાઈ કહી બોલાવ્યા, માટે તારા મામા થાય. કુવરે કહ્યુ ત્યારે હુ સામો જઉં એમ કહી ચાલ્યો. મા બાની કે રખે બીચારાઓને મારે, તેથી ભલામણ કરી કે દીકરા તેમને મારતો નહિં. ઠીક કહી હરપાળ તો નીચે ઊતરી નાગો નાગો સામો ગયો. કબાડીઓએ ધાર્યું આ છોકરો તો હજી જીવે છે, માટે મારી પુરો કરોની કે વાટ જોવી ન પડે. તેટલામાં છોકરો મામા, મામા, કરી આવ્યો ને કહ્યું ચારે સાથે આવો કે ભેળી એક કોઠી કરૂં. પેલ્યા હસ્યા ને કહ્યું ભાઈ જા, કોઠી કરતો સંઘાઈ જઇશ. તો કહે ના, આવો તો ખરા, કરી ઇન્દ્રને સંભારયો.

ને પછી ચારેને જણ પકડયા કે તેમણે ચીસ નાંખી, ને થોડી વારમાં કુવરે દાબી મારયા. તે ચારે જણે ચીસ નાંખી, પછી કુંવરે કહ્યું એ તો દાબે પડબે ખોટી થઇ, હવે આવો જમણે પડખે કરી- એ, તો કહે જે ના બાવા, અમે તો બન્ને બાજુ ભેટી ચુકયા. પછી તેમનાં કામઠાં લઈ કહ્યું આ શું મામા? તો કહે જે કામઠાં. કુવર કહે નહીં એવાં કામઠાં હોય? એ તો બરૂની શળી છે એમ કહી ચારે ભેગાં કરી ભાગી નાંખ્યાં. તેથી કબાડીઓ તો બીના. પછી તેઓની કાંધ પર કુહાડા જોઇ પુછ્યું, આ શું કામની? તો કહે જે જંગલ- માંથી લાકડાં કાપવાનો. કુંવરે કહ્યું ચાલો મને જંગલમાંથી ફરવાની એક લાકડી કાપી આપો. કબાડીઓએ તો ના પાડી. ત્યારે ધમકાવી કહે જે આવો છો કે નહિં? નીં કર એજ કુહાડા ને તમારા વાંસા. પછી કબાડી ચાલ્યા. તેમને પ્રથમ તો જંગલમાં ફેરવી કુંવરે ખુબ થકવ્યા ને જે ઝાડ બતાવે તે માટે કહે જે એ પાતલું છે. પછી એક જુનું સો વર્ષનું ખેરનું ઝાડ હશે, ત્યાં લઇ ગયો, ને કહ્યું લો આનું થડ કાપી ડાળીઓ છુટી પાડી આપો, કે લઈ ફરૂં. પેલા બોલ્યા તે જાડું ને વળી ખેરનું તે કેમ કપાય? તોપણ ઘા મારે તે પાછા હઠે ને વળયું નહીં. ત્યારે કુંવર બોલ્યો લાવો કુહાડો, વાંદરાઓ તમથી શું થવાનું છે? તમારામાં કશું જોર નથી કહી પોતે કાપી નાંખ્યું. પછી ડાળીઓ તેમના પાસે છોલાવી કબાડીને પુછ્યું આહીં કયાંહીં શેહેર છે? તો કહે જે હા. ત્યારે કહે જે ચાલો, ઊઠાવી સુતારને ત્યાં લઈ ચાલો. પેલા રડયા કે અમારાથી ઊપડે નહીં. પછી કહે જે ચાલો એક નાકે તમે ચાર ને બીજે નાકે હું એકલો, એમ કરી ચાલ્યા. ને ચેતવ્યા જે સીધા ચાલજો નીં કર પાછલથી મારીશ તો મરી જશો. પછી રોતા કુટતા નગરનાં બારમાં ઊભા. ત્યારે કુંવરે કહ્યું ચાલો સુતારને બતાવો. તેઓએ સુતાર દેખાડયો. પછી કહ્યું એ ઝાડ મને એકલાને ચઢાવી જાઓ ને ફરી મળતા નહીં. કુવરે તો

ઉપાડી બુઢા સુતારના આંગણાંમા જઇ નાખ્યું. હવે તે વખતે સુતાર રસોડામાં જમતો હતો, ને તેની જુવાન છોડી ભાણું પીરસતી હતી, તેવામાં લાકડાના ધમકારાથી ભાણું ઉડી પડયું ને ખાવાનું વેરાઇ ગયું. ત્યારે સુતારે છોડીને પુછ્યું, જોની દીકરી ધરતી કંપી કે શું? છોડી બાહાર આવી જુએ છે તો એક દશ વર્ષના છોકરાને નાગો દીઠો. તેણે લાકડું નાખે નાખ્યું હતુ, ને પોતે ઉભો હતો. તે ખબર બાપને આપી. બાપે જાણ્યું કાંતો પરમેશ્વર ને કાંતો દૈત્ય માની પગે પડતો નમતો નમતો ને બ્હીતો બ્હીતો આવ્યો. ને પુછયું માહારાજ શો હુકમ? કુંવર બોલ્યો સુતાર, લે આ કાટ! એમાંથી સવાસેર છોતાં કાહાડી મને હાથમાં ફેરવું એવી લાકડી કરી આપ. ને જો હલકી થઈ તો મારીશ. સુતારે જાણ્યું સવાશેર છોતાં કાહાડવાં ને તરત ને તરત લાકડી ઘડવી, એ વિકટ કામ છે. માટે એને બાહાર મોકલી જમાતને તેડું તો થાય. એ માથા ઉપર ઉભો રહેશે તો ધ્રુજતાં આપણથી કામ થશે નહીં. પછી કહયું માહારાજ લાકડી કરૂં પણ ભાગોળ બાહાર સાત જુગારી છે, તે કામટાંથી જુગાર રમે છે, માટે તેની સાથે હોડ રમી આવો, તેટલામાં તૈયાર કરી રાખીશ. હરપાળ તો ઠીક કહી ત્યાંથી તરત જુગારીઓ પાસે ગયો. ત્યાં છ જુગારી પેહેલવાન ઉભા હતા, તેને કહયું ભાઈ મને રમાડો. તો કહેજે જા જા દાસિના તને શું રમાડે? અમે તો જુગારમાં ઘર, ખેતર, ઢોરાં હારીએ. તારે તો લંગોટી પણ નથી. વળી તું બાળક એટલે તારાથી અમારૂં ત્રણ મણનું કામઠું કેમ ઉચકાશે? કુંવરે કહયું સરત કરો કે તમે સાત જણ નિશાન પાડો તો તમે મને એક મુકકી મારજો, ને હું પાડું તો તમને સાતને એક મુકકી મારૂં. જુગારી બોલ્યા, અલ્યા તું એટલો છોકરો અમને કેમ મારીશ? છોકરો બોલ્યો, એ હું તમને પાછળથી દેખાડીશ, એક વખત સરત

કરો. જુગારી બોલ્યા, જા જા અમે તને નથી રમાડતા. ત્યારે છોકરો બોલ્યો, એમ કરશો તો હું પણ તમને નહિં રમવાદઉં.

જુગારી—જા જા, એક મુકકીમાં મરી જઈશ. તારૂં ગજું જોની?

છોકરો—ગજું ગમે તેટલું છે, પણ રમો નીં કર તમને હું રમવા દેનાર નથી.

જુગારી—આ છોકરૂં અળવીતરૂં દીસે છે, માટે ચાલો રમો! કહી એક ગાઉ ઉપર નિશાન માંડી ત્રણ માણસના કામઠાં ઉપર સવામણની તીર ચહડાવી સાતે જણે નિશાન પાડયાં. પછી કહ્યું બચ્ચા લે હવે આ મુકીઓ. તારો જીવજ જશે. છોકરે કહ્યું મારો મારી બાંધપર. તેથી તેઓએ મારી, પણ છોકરાને કશું જણાયું નહીં. પછી કહ્યું લાવ કામઠું હવે મારો વારો, એમ કહી તેણે કામઠું ઉપાડયું કે જુગારીને આશ્ચર્ય લાગ્યું ને બોલ્યા કે જરૂર આ કોઈ ચમત્કારિક માણસ છે તે આપણને મારશે. છોકરાએ નિશાન મારી સાતેને કહ્યું હવે સુઓ ભોંયપર, ને મારી હોડ પૂરી કરો. પછી સાતેની હાર થવા કહ્યું, પણ કોઈ સુએ નહીં, ને માંહો માંહો મારામારી કરવા લાગ્યા. પછી છોકરાએ એક એકને પકડી નીચે નાંખ્યા. પછી કોઈને લાત ને કોઈને મુકકી મારી આગળ પાછળ હતા તેમને સીધા કરયા. ને પછી ગર્દન ઉપર એક મુકકી મારી સાતેના પ્રાણ લીધા. તેથી શેહેરમાં તો હાહાકાર થઈ ગયો કે એક નાના નાગા છોકરાએ સાતના જીવ લીધા. તે ખબર છેવટ દરબારમાં પોહોચ્યા. કોટવાલ ઘોડે બેસી તપાસ કરવા આવ્યો, ને બોલ્યો કે કયાં ગયો એ હાસિનો છોકરો? આ કઠોર શબ્દ સાંભળી હરપાળને રીસ ચઢી, ને વિચાર્યું કે આના પેટમાં કાંઈ દરપ જણાય છે. પછી બોલ્યો કોટવાલ અહીં આવ, તને જવાબ દઉં. એમ કહી ઠેકો મારી બે આંગળીઓ તેના ગળામાં ઘોંચી ઘોડા ઉપરથી તેને હેઠે પાડયો, ને છાતી ઉપર પગ મુકી ચાંપી મારી નાંખ્યો.

પછી હરપાળે જાણ્યું હવે સુતારે લાકડી ઘડી હશે માટે ચાલ લઈ આવું કહી સુતારને ત્યાં ગયો. સુતારે બાર મણની લાકડી તૈયાર કરાવી રાખી હતી, તે હાજર કરી. ત્યારે હરપાળે હાથમાં લઈ ફેરવીને કહ્યું આ તો બહુ હલકી થઈ. પણ જા, તને જવા દઉં છું, નીંકર એ લાકડી ને તારો વાંસો કરત, એમ કહી જાય છે· તેટલામાં કોટવાલને મારયાની ખબર સાંભળી શેહેરનો રાજા પોતાના લાખ લસ્કર સહિત ચઢી આવ્યો. રાજા હાથી ઉપર બેઠો હતો, સાથે ડંકા વાજતા હતા. તે અવાજ સાંભળી હરપાલ બોલ્યો, આ હાંડલાં કોણ ફોડે છે? પણ વનમાં દોડી જાઉં તો મને મેદાનમાં લાકડી ફેરવી સર્વને મારવાને ઠીક પડશે. એમ કરી વનમાં ગયો. રાજાને પ્રધાન તેને પુછવા લાગ્યા, અલ્યા તું કોણ છું? દૈત્ય, દાણવ, કે ભુત પ્રેત, તે ખરૂં કહે. તેં મારા શેહેરમાં આટલાં ખુન કેમ કરયાં. તું કોઇ જમનો અવતાર તો નથી? આ સાંભળી હરપાળને રીસ ચઢી ને બોલ્યો, જા તને ચોળી નાખીશ તો ઘેર અળખા રોશે. અલ્યા તું મને જમ કહે છે કે? તેણે ધાર્યું કે આ બે રાજા પ્રધાનનેજ મારવા કે તેઓએ મને ગાળ દીધી. પણ પ્રથમ માને પુછી જોઉં કે મારૂં કે નહીં? તે દોડતો દોડતો મા પાસે ગયો. રાજા પ્રધાન પાછળ થયા. છોકરો તો હાંફતો હાંફતો મા પાસે ગયો. મા રાહ જોતી બેઠલી હતી, તેણે પુછ્યું બા તું હાંફે છે કેમ? દુખ હોય તે બોલ. કુંવર બોલ્યો મા, પેલા મામાને મલવા ગયો, તેને કોઠી કરવા કહ્યું તો આપ્યા નહી. પછી ધમકાવ્યા તો આપ્યા. મા બોલી બેટા, માર્યાતો નથી? કુંવર કહે છે ના મા, મેં તો પછી સોટી કાપી આપવા કહ્યું તે ન કાપી આપી. પછી લાકડું કપાવી સુતારને ત્યાં લઈ ગયો, ને તેઓને રજા આપી. સુતારને ત્યાં ગયો, ત્યાં જુગારીની ખબર મળી, તે સાથે રમવા ગયો. તેમાં તેમને મારયા. તેથી રાજા ચહડી આવ્યો છે, માટે તેમને મારૂં કે નહીં તે

પુછવા આવ્યો છું. તે એક ઊંધા હોલા ઉપર બેસી આવ્યું છે. તેનું નામ લેકિ રાજુ કહે છે, ને તે હાંડલાં ફોડતું આવે છે. ને તેણે મને ગાળ દીધી, માટે હું એને મારૂં ? મા બોલી ના બેટા, મારતો નહીં, એ તો તારો બાપ છે. કુવર બોલ્યો, બાપ હોય તો જંગલ વેઠાએ ? એને તો લેકિ રાજુ કહે છે, બાપ કહેતું નથી. ને તેમને ઉભા રાખી આવ્યો છું. માએ કહ્યું બેટા મારતો નહીં. બાપને મારતાં હત્યા લાગે.

આ સંવાદ રાજા પ્રધાને સાંભળ્યો. તે વખતે રાજાએ પ્રધાનને કહ્યું, અલ્યા તું રાણીને આ વનમાં તો નથી મુકી આવ્યો ? પ્રધાન બોલ્યો, એજ વનમાં. પછી બન્ને જણ ઝાડપર ચઢી ગયા. વજીર બોલ્યો બાઇ, માફ કરો, આ રાજાજી આવ્યા છે. કુંવર બોલ્યો મા, આજ મને બે જણ મારવા આવ્યા છે, તે મને મારવા દે તો ! મા કહે ના દીકરા, તેમને તો નમિએ. કુંવર બોલ્યો, નમે શાના? એણે તો મને જમ કહયો, માટે ખાવા દે. પછી માએ વારી ત્રણે વચે સમાજુતી કરાવી. પછી રાજાએ બાઇ માટે રથ મગાવી તેમાં બેસાડી, ને કુંવરને પોતાની સાથે હાથીપર બેસાડી ઘેર ચાલ્યા. હાથીપર બેસતાં કુંવરે એટલો ભાર કરયો કે હાથીએ ચીસ નાંખી. પછી બીજો હાથી મંગાવ્યો, તે પણ તેમજ ચીસ નાંખવા લાગ્યો. પછી ઊંટપર બેસાડ્યો, તે પણ બેસી ગયું. પછી પ્રધાન તેની મા પાસે ગયો ને કહ્યું બાઇ કુંવરને શાપર બેસાડિએ ? કોઇ જાનવર ભાર ખેંચતું નથી. પછી માએ કુંવરને કહ્યું બેટા, સાત વર્ષે ગામમાં જવા વારો આવ્યો છે, માટે માફ કર. પછી પાલખીમાં બેસાડ્યો કે ફુલના હાર જેવો હલકો થઇ ગયો. શેહેરમાં વધાઇ આવી. રાણી કુંવર મોહોલમાં પધારયાં. આ સાંભળી લીલાવતી દ્વેશ કરવા લાગી કે નક્કી હવે આ આગળ મારાં છોકરાં રખડશે. પછી તેણે પોતાના બે કુંવરને શિખવ્યું કે દીકરા, તમે બે જણ છો

ને હરપાળ એકલો છે. માટે રમવા તેડી જઈ તેને કોઈ તળાવ દરીઆમાં ડુબાડી આવો કે તમે નિરાંતે રાજ ભોગવો. છોકરા બોલ્યા ના મા એ તો હમને મારે, માટે હમારાથી તો એમ થાય નહીં. મા બોલી પિટયાઓ પાણીમાં એનું જોર નહીં ચાલે, અને જો તમે એમ નહીં કરો તો ગાદી ખોશો. પછી માની શિખામણ પ્રમાણે વર્તવાનો વિચાર કરીને તેઓ હરપાળ સાથે રમવા ગયા; રમતાં રમતાં પેલા બોલ્યા ભાઈ ચાલો આપણ તળાવે નાહાવા જઈએ. હરપાળ તેમની સાથે નાહાવા ગયો, અને સર્વે પાણીમાં નાહાવા પડયા. ઠીક સુધી પાણીમાં ગયા એટલે બે ભાઈઓએ હરપાળને ધકકો માર્યો અને ઉપર પગ દેઈને ઉભા રહયા. હરપાળ જોર કરીને ઉઠયો અને ઇંદ્રને યાદ કરીને બે ભાઈઓને બે હાથમાં ધર્યા. એકની ચોટી પકડી અને બીજાનો પગ પકડયો, અને છેક બેભાન થઈ ગયા ત્યાં સુધી પાણીમાં એ બે જણને અફળાવ્યા, અને અંતે જયારે મુવા જેવા થઈ ગયા એટલે કિનારે નાખી દઈને ચાલો ગયો. થોડી વાર પછી તેઓ શુદ્ધિમાં આવ્યા એટલે ઘેરે પાછા આવ્યા. માએ પૂછયું કેમ દીકરા, એને મારી નાંખ્યો કે નહીં? છોકરા બોલ્યા મારી આવ્યા, મારી આવ્યા શું કરેછે, એ તો સા— હમને બંનેને મારી નાંખતો હતો, પણ વળી એના મનમાં કાંઈ સારો વિચાર આવ્યો કે મુકી દીધા. ફરીને આવું કામ બતાવીશ નહિં.

એમ કરતે કેટલાંક વરસ વીતિ ગયાં પછી, એક વરસમાં ફાગણ માસમાં એમની માએ પાછું છોકરાઓને હરપાળને મારવાનું કહ્યું. છોકરા બોલ્યા ના મા હમારાથી તો એને મરાય નહિં. એ હમને માકણની માફક ચોળી નાખે. પછી માએ બહુ ધમકાવ્યા એટલે તેઓએ હા પાડી. પછી તેમની માએ કહ્યું કે આ હોળીના દિવસછે માટે તમે તેને દડે રમવાનું કહીને મારા મેહેલની નીચે તેની સાથે દડે રમો, અને રમતે રમતે જયારે તમારો દાવ આવે એટલે દડો

ઐરાવત હાથી જે જગાએ બાંધેલો છે તે જગા તરફ ફેંકજો. તે ઐરાવત હાથી આગળ લેવા જશે એટલે હાથી તેને માર્યા વિના મુકશે નહિ. કારણ કે શેહેરમાં આવતી વખત તેણે તેને બહુ દુઃખ દીધુંછે. છોકરા બોલ્યા મા હાથીને તે શું દુઃખ દીધું હશે? માએ કહ્યું બેટાઓ જયારે તેં આ શેહેરમાં આવ્યો ત્યારે ઐરાવત હાથી ઉપર ત્રણ હાથીનું જોર કરીને બેઠા હતો, તેથી હાથીને તેની સાથે વેરછે માટે જરૂર મારશે. તમે દડો ફેંકશો એટલે હું મેહેલ નીચે ઉતરીને આરતે રહીને હાથીને છોડી મુકીશ. આ પ્રમાણે છોકરાઓને સમજાવ્યું એટલે તેઓ બહુ ખુશી થયા અને આ કળા સારીછે એવું ધારીને હરપાળ સાથે રમવાનો નિશ્ચય કરીને તેને બોલાવવા માટે ગયા. હરપાળને આ વાતની કંઈ ગમ નોહોતી, તેતો ખુશીથી રમવાને માટે આવ્યો અને રમત શીરૂ કીધી. એક બાજુએ હરપાળ થયો અને એક બાજુએ બે ભાઈ થયા અને હરપાળને પહેલો દાવ આપ્યો. હરપાળે તો તેમને દોડાવી દોડાવીને બહુ થકવ્યા. તેઓએ પોતાનું બધું જોર અજમાવ્યુ તોપણ તેમનો દાવ આવ્યોજ નહીં. અંતે તેઓએ વિનંતી કરી અને કહ્યુ કે ભાઈ અમને એક તો દાવ આપ. પછી તેણે દાવ આપ્યો. જેવો દાવ આપ્યો કે તેઓ બહુ ખુશી થયા, અને પ્રથમજ દડો ઐરાવત હાથીનાં પગ પાસે નાખ્યો. દડો હાથી પાસે ગયો કે લીલાવતી સાંકળ છોડી નાહસી ગઈ. પછી પેલાઓએ કહ્યું ભાઇ દડો લાઈ આવ. હરપાળ દડો લેવા ગયો કે હાથીએ તેને ઓળખ્યો અને તેની સામે થયો. હરપાળે હાથીની સુંઢ પકડીને તેને નીચે નાંખ્યો. તેના દાંત તોડી નાખ્યા, અને બે પગ ઝાલીને ચીરી નાખી એક ભાગ બાપની કચેરી તરફ ફેંકયો અને બીજો ભાગ માના મોહોલ તરફ ફેંકયો. જેવો ભાગ કચેરી આગળ પડયો કે મોટો અવાજ થયો અને રાજા ભયભિત થઈ ગયો અને પ્રધાનને પુછયું આ શાનો

અવાજ થયો. પ્રધાને કહ્યું માહરાજ ! તમારી લીલાવતીએ હાથી મરાવ્યો. જેવી હરપાળને અને હાથીને લડાઈ થઈ કે છોકરાઓતો બીહીને માના મેહેલમાં ભરાઈ ગયા, અને જેવા તે મેહેલમાં ગયા કે મહેલ આગળ મોટો અવાજ થયો. માએ પુછયું કેમ છોકરાઓ વરસાદ પડેછે કે શું ? માનું આવું બોલવું જોઈને છોકરાઓને રીસ ચડી અને બોલ્યા, એતો તારા બં—એ હાથીને મારી નાખ્યો. અમે ના કહેતા હતા પણ તેં માન્યું નહીં, અને તારી હઠ પ્રમાણે કર્યું તો તેમાંથી આ ફળ નિકળ્યું. હાથીએ મુઓ અને હમને પણ મારશે. એવી રીતે છોકરાઓએ બહુ ધમકાવીને કહ્યું.

એમ કરતાં કરતાં આ વાતનો વિસારે પડી. બે વરસ વિત્યાં કે પાછું લીલાવતીએ છોકરાઓને શિખવ્યું, કે તમે હરપાળને મેહેલમાં તેડી લાવો અને તેની સાથે સોગટાંબાજી રમો. અને એવી સરત બાંધો કે એ સાત વખત હારે તો ગઢગાજણમાં જઈને એની માનું વેર લઈ આવે, શુરા જોધ્ધાઓને મારે અને લીલી પીળી ઘોડીયો લઈ આવે. છોકરાઓ બોલ્યા મા એતો હારે એવો નથી, અને અમે હારયેતો અમારાથી એમાનું કાંઈ થાયે એમ નથી. એતો હારે તો વેર લાવે એવો છે, માટે હમેતો કદી એની સાથે હોડ કરવાના નથી. એની રમતમાં હારપાળતો મગ્ન રેહેતો હતો. આ વખતે એની નવ વરસની ઉમર હતી અને આપતિની એને બીલકુલ ગમ ન હોતી, કે આ લોકો વારે વારે મને દગાથી તેડી જાયછે. પછી આ છોકરાઓ હારપાલને પોતાની માના મહેલમાં રમવાને માટે તેડી લાવ્યા. માએ ઓવારણાં લીધાં અને બોલી બેટાઓ તમે રમો અને હું જોઉં. પછી તેઓએ રમત શીરૂ કીધી. હરપાળ સાત બાજી હાર્યો. પછી લીલાવતી જે ઉપરથી પ્યાર બતાવતી હતી તે બોલી, જા મારા પિટીયા તું આ નગરનું પાણી પીએતો તારી માને ગધા ગાળ. જા તું સુમરાઓને મારી લીલી પળી ઘોડીઓ

લેઇ અત્રે આવ. આજથી તારે આ કામ કર્યા વનાં એક ઘડી પણ આ ગામમાં ગુજારવી નહી. હરપાળ આવાં વચન સાંભળતાંજ ઉઠયો અને એની મા પાસે જઇને કેહવા લાગ્યો કે મા, ઝવાર! જીવી શું તો આ નગરનું પાણી પીશું, નહિતો મારી મા આ મારા છેલા રામરામ છે. માએ પુછયું બેટા તને શું દુઃખછે, તેતું મને કેહ. છોકરો બોલ્યો ના મા કંઇ દુઃખ નથી. પછી છોકરાએ પોતાની વીતિ માને કહી. મા આ વાત સાંભળીને ખેદયુકત થઈ અને બોલી બેટા ત્યાંતો તુંને મારી નાંખશે અને તારાથી સુમરાઓ જીતાશે નહિં. સુમરાઓની મા મકવાસણ સતિ છે, તે પાંચ છ ગાઉ દૂરથી આવતા માણસના અભિપ્રાય આગળથી સમજી લેછે, માટે તારાથી આ કામ બને તેમ નથી. તારે માટે સાત વરસ મેં વન ભોગવ્યું અને ચાલ બીજાં વીશ વરસ તને લેઇને ભોયરામાં રહું અને તું તે જગાએ જવાનો વિચાર છોડીદે. આવી રીતે તેની માએ હરપાળને બહુ સમજાવ્યું પણ તે કાંઈ સમજયો નહિં અને ઘોડે સ્વાર થઈ ગઢગાજણ તરફ સંચર્યો.

હવે ગઢગાજણમાં હરપાળનું નામ સાંભળે તો એને માર્યા વિના મુકે નહી. ચાલતાં ચાલતાં ગામ સો ગાઉ દૂર રહ્યું, કે ગોલાઓની પોઠ જતી હતી તેમાં તે મળી ગયો અને અતિતનો વેશ લઇને તે લોકોને સમજાવ્યુંકે જયાંમુકામ કરો ત્યાં ખાડો ખોદી મને માંહી દાટીને ઉપર પોઠ નાખજો. હવે સો ગાઉ દૂરથી મકવાસણને સ્વપ્ન આવ્યું કે હરપાળ ગોલાઓના સંગમાં પોતાના છોકરાઓને મારવા માટે આવેછે. પછી તેણે સરવે હકિકત સુમરાઓને કહી. આ વાત સાંભળતાંજ પાંચસે સુમરાઓ ઘોડેસ્વાર થઇને જયાં ગોલા લોકોની પોઠ પડેલીછે ત્યાં આવ્યા, અને કહયું કે હમારો ચોર તમારી પોઠમાંછે તે આપો, નીકર બધી પોઠો લુટી લેઈશું. ગોલાઓ બોલ્યા મહારાજ આ હમારી પોઠો જુઓ, તમારો ચોર હમારી પાસે નથી.

સુમરાઓએ સરવે પોઠો ઉકેલીને જોઇ, પણ હરપાળ હાથ લાગ્યો નહીં. પછી તેઓને ખાતરી થઇ કે આ વાત ખોટી છે અને તેઓ સર્વે પાછા ગયા. તેઓ ગયા એટલે ગોલાઓએ હરપાળને બાહાર કાઢયો અને કહયું કે જો તને રાખવાથી આ સુમરા લોકોએ હમારી સર્વે પોઠો છોડીને બધા ચોખા વેરી નાખ્યા. હરપાળે ચોખા વેરેલા જોઇને કહ્યું કે ચીંતા નથી, હું તેનો બદલો વાળી આપીશ. પછી તે લોકોએ ગુણો હતી તેમ સીવી અને સર્વે આગળ ચાલ્યા. ચાલતાં ચાલતાં ગઢગાજણ આવી પોહોંચ્યા. હવે ગઢગાજણની ભાગોળ વેત્રવતી નામે નદી વેહેતી હતી. નદીમાં છાતી સમાન પાણી હતું તેથી પોઠો લેઇને ગધેડાઓથી ઉતારય એવું નહોતું. ગોલાઓ તો ગભરાયા. પછી હરપાળે કહ્યું કે તમે ગભરાશો નહીં તમે એકે એકે સરવે ગુણો લેઇ જાઓ એટલે ગધેડાં હું ઉતારી આપીશ. આવા વચન સાંભળીને ગોલાઓ બહુ ખુશી થયા. પછી તેઓ સરવે પોઠો સામેપાર લેઇ ગયા અને હરપાળને કહ્યું કે આ ગધેડા ઉતારી આપ. હરપાળે ગધેડાંને બે બે પગ અને માથું પકડીને સામે કિનારે એક પછી એક ફેંકી દીધા. આ પ્રમાણે સરવેને પાર ઉતાર્યા. પછી ગોલાઓ બોલ્યા ભાઇ, તેં હમારો પાડ વાળ્યો.. હરપાળે કહ્યું જાઓ મારા વિશે કોઇને કેહતા નહીં. પછી ગોલાઓ ચાલી ગયા અને હરપાળ તળાવ કિનારે ધરમશાળા હતી તેમાં ઉતર્યો. પછી બીજી રાતે મકવાસણને સ્વપ્ન આવ્યું કે હરપાળ તળાવ કિનારે આવીને ઉતર્યોછે. મકવાસણે તે બીના પોતાના છોકરાઓને કહી. છોકરાઓ માની શિખામણ સાંભળતાંજ ચઢાઈ કરીને ધેં ધેં કરતાં તળાવ કિનારે હરપાળને મારવા માટે આવ્યા. હરપાળ આ અવાજ સાંભળતાંજ માછલી થઇને પાણીમાં પડ્યો. તેઓએ આવીને ધર્મશાળા વિગેરે સરવે ઠેકાણે જોયું પણ કોઈ માણસ નામે દીઠું નહિ. પછી તળાવ કિનારે એક

બીચારૂં કુતરૂં બેઠું હતું તેને જોઇને વિચાર્યું કે આ હારપાળ હશે. પછી કુતરાને મારીને તેઓ ચાલી ગયા.

હરપાળ પાણીમાંથી નિકળીને નગરમાં પેઠો. નગરમાં જઇને કુંભારને ઘેર ઉતારો માંગ્યો, પણ કુંભારે જાણ્યું કે આ હરપાળ છે તેથી તેને ના કહી, અને કહ્યું કે ભાઇ જો સુમારાઓને ખબર પડે તો મારૂં ઘરબાર ખોદી નાખે. હરપાળે કહ્યુ ભાઇ તુ બ્હીશમાં, તને જે નુકશાન થશે તે હું વાળી આપીશ. પછી કુભારે તેને પોતાની વાસણ પકવવાની ભઠી નીચે પુરીને ઉપર ભઠી ગોઠવી. રાત પડી એટલે પાછું સુમરાઓની માને સ્વપ્ન આવ્યું કે હરપાળ કુંભારને ત્યાં છે. પછી સવારે માએ તેના પુત્રને કહ્યું કે બેટા તમારો વેરી નગર વચ્ચે કુંભારને ત્યાં સંતાયો છે, માટે જાઓ શોધ કરો, નોકર તમારા કુળનુ નિકંદન કાડી નાખશે. છોકરાઓ આ વાત સાંભળીને નગારાં નશાન સહિત કુંભારને ત્યાં આવ્યા અને કહ્યુ કે કુંભાર હમારો ચોર તારે ત્યાંછે, માટે તું હમને આપ, નીકર તારો કાળ આણીશું. કુંભારે કહ્યું માહારાજ, મારે ત્યાં ચોર નથીઃ તેથી તમને વિસ્વાસ નહી આવતો હોય તો મારૂ ઘર તથા મારી ભઠી વગેરે જેછે તેમાં ચોકાસ કરો. સુમરાઓએ ઘર જોયુ તથા ભઠીના સર્વ વાસણ ભાંગી નાંખ્યાં અને તેમાં પણ જોયુ, પણ હરપાળ હાથ લાગ્યો નહી. હવે વડો સુમારો પછવાડે રહી ગયો હતો, તે ઉઘમાંથી ઊઠીને જેવો તરવાર લેવા ગયો કે ટોકર વાગી અને નખમાંથી લોહી નિકળ્યું. જેવો અગુઠો સંભાલવા જાયછે કે બીજા ભાઇઓ આવ્યા અને કહ્યું કે ભાઇ કુંભારને ત્યાં ચોર ચાકર કોઇ નથી. વડા સુમરાને રીસ ચઢી કે મા ગાંડી રોજ જુઠુ બોલેછે. અને વળી અંગુઠે વાગ્યુછે તેથી ક્રોધાયમાન થઇને પોતાની માના ઓરડામાં જઇ તેને બરછી મારીને મારી નાખી. આ વાત હરપાળને કુંભારે કહી. હરપાળ બહુ રાજી થયો અને કહ્યુ ભાઇ મને બાહાર કાઢ. પછી કુભારે હરપાળને બાહાર કાઢ્યો અને પો-

તાને જે નુકશાન થયું હતું તેનો બદલો આપવાને માટે તેને કહ્યું. હરપાળે કહ્યું ચીંતા કરીશ માં, તારો બદલો હું વાળી આપીશ.

હવે લીલી અને પીળી ઘોડીઓ વિષે સાંભળો. તે ઘોડીઓ મનુષ્યનો આહાર કરતી હતી, અને તેમને ભોયરામાં રાખી હતી. ગામમાં ઘર દીઠ વારા બાંધેલા હતા અને સરવેને વારા પ્રમાણે માણસ મોકલવાની ફરજ પડતી હતી. તે એમકે વરસમાં સરવેને ઘર દીઠ એકેકું માણસ આપવું પડતું હતુ. હવે જે દાહાડે હરપાળને બાહાર કાઢ્યો તે દાહાડે કુંભારનો વારો હતો. બપોર થયા એટલે રાજાનો સીપાઈ આવ્યો અને માણસ તૈયાર કરવાનો હુકમ કરી ગયો. બીચારા કુંભારને એકજ પુત્ર રહયો હતો. આ કુંભારને સાત પુત્ર હતા તેમાં છ પુત્રોનું તો ઘોડીઓ ચીજ મોત થયું હતુ, અને સાતમાનો આજે વારો આવ્યો! સિપાહનાં વચન સાંભળીને કુંભારના તો હોશ ઊડી ગયા અને મોટે પોક રડવા લાગ્યો.

એટલામાં હરપાળ નગરમાંથી આવ્યો, અને પુછ્યું ભાઇ કેમ રડેછે? કુંભાર બોલ્યો ભાઇ આજે મારા છોકરાનો ઘોડીઓનો ભક્ષ થવાનો વારોછે, અને મારે આટલો આજ છોકરો છે, તેથી હું રડુંછું. બાકી મારે કાંઇ દુઃખ નથી. હરપાળે કહ્યું ભાઇ તું રડીશ નહિ, તારા છોકરાને બદલે હું જઇશ. તેથી કુંભારને આનંદ થયો. પછી કુંભાર પાસે ત્રણ ગજ કાપડ મંગાવ્યું તથા અડધો શેર મધ મગાવ્યું. રાત્રે સિપાઈ તેડવા આવ્યા એટલે ઊપર કહેલો સામાન લઇને તે ગયો. સિપાઈ ભોયરૂં બતાવી ચાલી ગયા અને પોતે ભોયરામાં ગયો. જયાંસુધી રાત પડી ન હતી અને હરપાળ ગયો નહતો ત્યાં સુધી કુંભારના મનને તો ઉમેલ થતી હતી કે રખેને નાપાડે. પણ હરપાલ તો આ કામ માટે આવેલોજ હતો. પોતે ભોયરામાં ગયો અને ઘોડીઓ ઉપર હાથ ફેરવીને કહ્યું, હે રાંડો માણસોનો ભક્ષ કરોછો? ઘોડીઓએ સામુ જોયું કે તેમને ભાન થયુ કે આતો ચાંપલો માલછે.

પછી તે ત્રણ જણાએ સુખ દુઃખની વાત કરી. હરપાળે વચન માગ્યુ કે હુ જે કામ કહું તે તમારે કરવું. ઘોડીઓએ ખુશીથી વચન આપ્યું. હરપાળે કહ્યું કે હવે આપણે ઇંદ્ર સભામાં જવાને વરસ એક બાકીછે, અને આજથી બે માસ ઉપર દસરાનો તહેવાર આવનારછે, તે દાહાડે હું મારી તરવાર ચલાવીશ, અને તેમાં તમે પણ શામેલ થજો. તમે મોહોડેથી માણસનો ભક્ષ કરજો અને પછવાડે પગથી લાત મારજો. ઘોડીઓએ કહ્યું ઠીક. પરોઢીયું થયું કે હરપાળે પગે મધ ચોપડયું અને ઉપર પાટા બાંધ્યા. સવાર થઇ એટલે ઢેડો સિપાઇને લેઇને રોજ પ્રેતમાસનાં હાડકાં કાઢી નાખવાને ભોયરામાં જતો તેમ આજ પણ હાડકાં કાઢી નાખવાને માટે આવ્યો. સિપાઇએ જોયું તો ભક્ષ જીવતોછે, તેથી તેને પુછ્યું, અલ્યા તું જીવે છે કે? ત્યારે હરપાળ બોલ્યો, અલ્યા નામરદ હોય તેનો ભક્ષ જાનવર કરેછે, બાકી મરદનો ભક્ષ તો કોઈ કરતું નથી. પછી પોતે બાહાર નિકળ્યો અને ચૌટા વચે જઇને બેઠો, ને તેના પગ ઊપર માંખિઓ ઊડવા લાગી. લોકો આ વાત સાંભળીને અજાએબ થઇ ગયા અને સરવે એને જોવાને માટે ટોળેટોળાં મળ્યાં. આખબર ઢેડાએ તથા સિપાઇએ રાજાની કચેરીમાં જણાવી. રાજાએ સાંભળતાંજ એને બોલાવ્યો અને પુછ્યું કે તુ કોણછું? હરપાળ બોલ્યો કે હું લીલાપીળી ઘોડીઓને ચરાવવાવાળો છું અને મારૂં નામ ચાંદમીયાં છે. રાજાએ કહ્યું, અલ્યા ચાંદમીયાં જોઊ હમારી ઘોડીઓને ગામમાં ફેરવ. હરપાળ બોલ્યો, ના મહારાજ હમણાં તો મારા પગે વાળા નિકળ્યા છે, તે મટે એટલે ફેરવીશ. પછી રાજાએ દરબારીઓને હુકમ કર્યો કે જાઓ એને હજામને ત્યાં મુકી આવો અને મોદીને હુકમ કરો કે દરરોજ એને માટે ખાવાનું સીધું સામાન વિગેરે પોહોંચાડે. દરબારીઓએ રાજાનો હુકમ માન્યો અને હજામને ઘેરે લઇ ગયા તથા મોદીને વરધી આપી. પછી તે હજામને ઘેરે ગયો અને પાટા છોડી નાંખ્યા, તથા

હજામને તાકીદ કરીકે જો આ વાત કોઇને કહીશ તો તારો પ્રાણ કાડી નાખીશ. હજામે આ વાત કોઇને કહી નહિં. એમ કરતે કરતે દસરાનો દિવસ આવ્યો એટલે હજામ સાથે હરપાળે કેહવરાવ્યું કે મહારાજ ચાંદમીયાં સાજો થયા છે. રાજાએ કહ્યું એને બોલાવી લાવ. પછી પોતે કચેરીમાં ગયો એટલે રાજાએ કહ્યું, કેમ હવે ઘોડી ફેરવો. હરપાળ બોલ્યો ના મહારાજ. મારી પાસે સારો પોશાક નથી, માટે મારે માટે પોશાક લાવો અને ફેરવું. રાજાએ પોશાક મંગાવ્યો અને પેહેરવાને માટે આપ્યો. પછી પોતે બે ઘોડીઓને બાયરામાંથી બે હાથે પકડીને બાહાર લેઈ આવ્યો અને સરવે પોશાક પેહેરી લીલી ઘોડી ઉપર બેસી તેને બે ત્રણ વાર ફેરવી. સરવે સુમરાઓ જોઇને ચકિત થયા અને બોલ્યા વાહ! વાહ! ચાંદમીયાં! તે બોલ્યો વાહ! વાહા! શું કરો છો? હથીઆર વિના શોભતુ નથી, માટે કોઈ હથીઆર આપો. પછી વડા સુમારાએ પોતાના હાથમાં તરવાર હતી તે આપી. પોતે તરવાર લેઇને પાછો એક બે આંટા ફરયો એટલે પાછા સુમરાઓ બોલ્યા વાહ! ચાંદમીયાં! હરપાળ સામો આવીને બોલ્યો, ચાંદમીયાં શું કરો છો? ચાંદમીયાં તમારો બાપ! હું તો હરપાળ છું. એમ કહીને પોતે બે તરફથી તરવાર ફેરવી અને સર્વે સુમરાઓને કાપી નાંખ્યા. પછી પોતે ચોરે આવીને બેઠા, અને સાત દીવસ સુધી ગામમાં રહયો. પેલા કુંભારને તથા હજામને કહ્યું કે જેમ લુટાય તેમ લુટો. પછી સાતમે દિવસે બીજાને ગાદી ઊપર બેસાડીને પોતે ઘોડીઓ સહિત પોતાને વતન એટલે કેરેકોટમાં આવ્યો. હજામ તથા કુંભાર તો મોટા શ્રીમંત બની ગયા અને વિવિધ તરેહનું સુખ ભોગવવા લાગ્યા.

પોતે શેહરમાં આવ્યો એટલે વધાઇ ગેઇ કે હરપાળ લીલી પીળી ઘોડીઓ લઇને આવ્યોછે. રાજા પોતાના લશકર સહિત સામો ગયો અને આનંદ ભેર તેડી લાવ્યો. ગામમાં પણ જયજયકાર થઇ ગયો.

આ વાત સાંભળીને લીલાવતીને બહુ ક્રોધ ચઢ્યો અને છોકરાઓને કહ્યું કે જાઓ હરપાળને બોલાવી લાવો, એ ફતેહ કરીને આવ્યો છે તે હું એને વધાવી લઉં. લીલાવતીએ બે બોબા સાકરથી ભર્યા, એકમાં ઝેર નાખ્યું, અને બીજામાં એકલી સાકરજ રાખી. હરપાળ આવ્યો એટલે લીલાવતી બોલી, બેટા આ સાકરના બોબાછે તેમાથી એક બોબામાંથી સાકર તું મને ખવરાવ અને બીજામાંથી હું તને ખવરાવું. હરપાળ બોલ્યો, મા એ તો વહુ કરે કે ભાભી કરે; મા દીકરો તે એમ કરતાં હશે ? હરપાળે તો બહુ ના કહી પણ લીલાવતીએ માન્યુ નહીં. પછી હરપાળ બોલ્યો, મા બોબા આમ ધર, હુ તને ખવરાવું. જોજે મા ! તારૂ પાપ તું જાણે. મા બોલી, બેટા તારા મનમાં પાપ આવેછે? તુ પણ મારો છોકરો છું. તારામાં અને આ બેમાં કાંઇ ફેર નથી.

લીલાવતીએ બોબા આગળ ધર્યા. પછી હરપાળ ખવરાવવા લાગ્યો. લીલાવતી હરપાળનું મનોહર મોં જોઇને ગાંડી બની ગઇ અને સાકર ખવરાવવી બોબા ભુલી ગઇ. હરપાળને કાંઇ બોબાનું ભાન રહ્યું નહી, અને તેના મનમાં કાંઇ કપટ પણ હતું નહી, તેથી તે તો ઝેરના બોબામાંથી ખવરાવા લાગ્યો પાંચ, છ કાંકરા ખાધા, એટલે લીલાવતીને તો ઝેર ચડયું અને ઓચિંતાની બેશુદ્ધ થઇને પૃથ્વિ ઉપર પડી અને તરત પ્રાણ છુટી ગયા. હરપાળ તો ભયભિત થઇ ગયો, અને પાશે લાળ ને શોણ ઊભા રહ્યા હતા તેને પુછયું. અલ્યા ! તમારી માને શુ. થયું છે? પેલા બોલ્યા, ભાઇ એતો તારે માટે ઝેર લાવી, તે તેણેજ ખાધું, એમાં કાંઇ તારો વાંક નથી. પછી પોતે પાછો ઘેરે આવ્યો. આ વખતે તેને બાર વરસ પુરાં થવા આવ્યાં હતાં. હરપાપાળે તેની માને કહ્યું, મા હું જાઉં છું, આ મારો છેલ્લો જવારછે. મા બોલી, બેટા હમણા આવ્યો અને એટલામાં કયાં જાછું ? હરપાળ બોલ્યો હું તારો કયાંનો બેટો ? અને તું મારી કયાંની મા ? આતો ઇંદ્રના શ્રાપથી તારે પેટે અવતાર લીધો હતો. એમ કહીને પોતે મેહલમાં જઇને સુઇ રહ્યો. અર્ધ રાત્રે પ્રાણ છુટી તેણે ઇંદ્રપુરી જઇને વાસ કર્યો.

ગજરા મારૂ

જે ઉપવન વિષે ગિરિ ઝરણ ઝરતાં સોર,
તે નાદથી નવ જણાય તમરીતણાં સ્વર ઘોર.
નિરંતર ગિરિતણે ઝરણે, તરૂવર સિંચાય,
નવાં પલ્લવ સદા જેમાં, તેથી મહા શીતળ વાય.
બાંધુ પાળો સરિ સરોવર, ઝરણ શીત સબંધ;
કલ્હાર કલિકા કમલ મધ્યે, પરાગ મ્હેકતો ગંધ.
હરિત તૃણ ધરણીવિષે, દીસતો લીલા આપ;
વનવાસી સહુ તેમાટે શીતળ, ન લાગે સંતાપ.
અગાધ જલ સલિતા ભરી, બે પાસ તે છલકાય;
બેઉ તટના તરૂ તૃણાંકુર, તે સેજમાં સિંચાય.
સર્વદા શીતળતા હતી, રવિ ન શોષે રસ સાર;
સર્વદા પૃથિવી સરસ તૃણ, શું ભાખું વનેવિહાર.
ચૌદિશે ફુલ્યાં વાટિકા, વનમાં બોલે છે મોર;
કોયળ કુંજે ભ્રમર ગુંજે, વળી પક્ષી કરતાં સોર.

એવી વાડીમાંથી પ્રાતઃ કાળને સમયે, સૂર્યોદય થતાં પેહેલાં, પૂર્વ દિશાનાં આસમાનપર લાલ રંગ છવાઈ ગયોછે, તેવામાં ઘોડાને નચાવતા કોઈ બે સ્વાર ચાલ્યા જાયછે. તેમણે સફેત પણ ઊંચો પોશાક પેહેર્યો છે, માથે મંડાળ રહ્યા ગયાં છે, અને કેડે કટાર લટકે છે. તેઓ માંહો માંહે વાતચીત કરતા ચંપાનેરને માર્ગે ચાલ્યા જાય છે. તેમને રસ્તામા એક આળગાણી (ઢેડી) સામી મળી તેણે મોં આડો સાવરણી ધરી, તે જોઇને એક જણે તેને દરબારમાં બોલાવી આમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું:

હએ ચડી રાયે સંચર્યા તે અતિ પ્રાતઃકાળ,
મુખ આગળ દીઠી સનર્જમાની, આડી ધરી ચંડાળ.
રાજા કહે, સચું વદે, રખે જુઠ્ઠું બોલે રંડ,
સાચું કહેતાં ઘટે તેવો, હમે દઇશું દંડ.

ત્યારે ઓળગાણી જવાબ આપે છે કે—

રાજા સાચુ કેહેતામાં તમે કોપશો, દેશો વાંસામાં ઘાય;
જયારે પુછોછો તો સાંભળો, પછે તેવો કરજો ન્યાય.
ત્યારે ચંડાળણી વાણી વદે, સાંભળો તમે મહારાજ;
પ્રાત: સમે મુખ જોવું નહિં, જાણી કીધી મેં લાજ.
વાંણે રાજા જોવું નહિં, તે વાંઝીઆનું વદન;
કાંઇ નથી તમને છોકરૂં, માટે ધરી સન્માર્જન.

રાજા સમજીને ચુપ રહી ગયો અને રીસ ઉતારી સિપાઇ પાસે કમોદના ચોખાની ગાંસડી ઓળગાણીને બંધાવી આપીને કાહાડી મેલી. ઓળગાણી ચોખા લેઇને ખુશી થઇ જ્યારે ઘેર આવી, ત્યારે ઓળગાણાએ પુછ્યું કે આટલા બધા ચોખા ક્યાંથી લાવી? ઓળગાણીએ અથથી તે ઇતી સુધી હકીકત કહી. તેનો ધણી બોલ્યો કે રાજા વાંઝીઓ છે તેના ચોખા શા ખપના? વાંઝીઆનું અન્ન કેમ ખવાય? ઓળગાણી કહે, આખું શેહેર તો રાજાનું અન્ન ખાયછે ત્યારે આપણે કંઇ ખોટાં કે ના ખાઇયેં? ઓળગાણો બોલ્યો, આખુ સમજુ ખાતા હશે, પણ સમજુતો ખાય નહી; ને તેનું પારખું લેવું હોય તો આપણાં ઘરમાંથી કોદરા ભરડી તેમાંથી કોદરી કાઢી રાજાના ચોખા સાથે મેળવી તું ચકલાંને નાંખી જો. પછી ઓળગાણીએ તેમ કર્યું, ત્યારે ચકલાં કોદરી વીણી ખાઇ ગયાં અને ચોખા પડયા રેહેવા દીધા. ઓળગાણી ઝખાવાંણી તે ચોખાની ગાંસડી બાંધતી દરબારમાં નાંખી આવી, કે માહારાજ! ચકલીએ તમારૂં અન્ન ખાતાં નથી, ત્યારે અમારાથી તે કેમ ખવાય?

ઓળગાણીનાં આવાં વેણ સાંભળીને રાજાનુ મન બહુજ દુઝયું કે જ્યારે ઓળગાણી સરખી મારાં વાંઝીઆપણાની આટલી પ્રસંસા કરેછે, ત્યારે બીજી વરણ તો શું કેહેતી હશે! તેને સાત રાણિઓ હતી, તેમને અંતઃપુરમાં જઇને રાજાએ વિતક કહી જણાવી. રાજાની વાત સાંભળી વડી રાણી બોલી—રાજા ઇશ્વર પાસે જઇને પૂત્ર માગો, તમને એક મેંણુ લાગેછે તે હમને દસ ઘણાં સાલેછે:

પૂત્ર વિના ધન શા કામનું, તમે વિચારી જુઓ મન માંહિ,
પૂત્ર વિનાની જે માનિની, તેતો માન ન પામે કયાંહિ.
પૂત્ર વિનાની જે માનિની, તેનો ઓાહિઆળો અવતાર;
પૂત્ર વિનાની જે માનિની, તેને માને નહીં ભરથાર.
પૂત્ર વિનાની જે માનિની, તેના પરવશ ચડયા પ્રાણ;
પૂત્ર વિનાની જે માનીનિ, તેનું જીવ્યું વૃથા જાણ.
પૂત્ર વિનાની જે માનિની, દીસે રણમાં જેવો તાડ;
પૂત્ર વિનાની જે માનિની, તે કોને લડાવે લાડ.
પૂત્ર વિનાની જે માનિની, તે સોના ઓઠાં જોય;
પૂત્ર વિનાની જે માનિની, તે ખુણે બેસીને રોય.
પૂત્ર વિનાની જે માનિની, તેની સદા સુની સોડ;
પૂત્ર વિનાની જે માનિની, તે કયાંથી બાંધે મોડ.
પૂત્ર વિનાની જે માનિની, તેને સાંસરી સ્મસાન;
પૂત્ર વિનાની જે માનિની, તેને મૈયરમાં નહી માન.
રાણીઓતો મળીએ વિયુડા, લાજે વણસે કાજ,
મા બાપ પાસે છોકરાને, માંગતાં શેની લાજ?

નિચના મેણાથી રાજા ઘરમાં આવ્યો ત્યારે રાણીએ પણ તેને જંપવા દીધો નહી, ત્યારે તેણે હવે એકવાર વનમાં જઇને તપ આદરવાનો નિશ્ચય કીધો. તેથી પ્રધાનને રાજપાટ સુંપી વનફળ પરિધના

કરયાં. તેની પ્રજાએ તેને ઘણો સમજાવ્યો પણ તે એકનો બે થયો નહી, તેથી સર્વ કોઇ તેને વલાવી માહા શોકથી પાછા ફરયા.

રાત્ર દિવસ ચાલ ચાલ કરતાં કેટલાક દિવસે તે એક અઘોર રાનમાં આવી પોહચ્યો. ત્યાં એક શીવનું મંદીર જોયું તેથી ત્યાંજ દૃઢ આસન વાળી તપ કરવાને બેઠો. એમ કરતાં એકાગ્રચિતે તપ કરતાં બાર વરસ વિતી ગયાં, પણ માહાદેવ કાંઇ પ્રસન્ન થયા નહિ. એવામાં બે પાંઢારા શિકારી શિકારની કોથલીઓ બમે ભરાવીને જ્યાં રાજા બેઠો છે તે ભાગી આવી ચઢયા. રાજાને જોઇને તેમની નજર બગડી, તેથી મારીને તેનો ઘોડો વિગેરે લૂટી લેવાનો ઇરાદો કર્યો. પણ જેવા શિકારી રાજાની પાસે આવ્યા અને તેની સામુ જોઉ કે તેના તેજથી તેઓ અંજાઇ ગયા અને પઢ થઇને ઉભા. તેમને જોઇને રાજા બોલ્યો, કેમ, આવ્યા હતા તે ઉભા કેમ રહ્યાછો ? શિકારીઓ રાજાનું આવું બોલવું સાંભળીને નબળા થઇ ગયા અને વિચાર્યું કે માનો ન માનો પણ આ કોઇ દેવતા જણાયછે, કારણ આપણો મનોવૃતિ એ ફરી ગયો. તેથી પોતાનો સ્વાર્થ ભુલી જઇ હાથ જોડીને પુછ્યું કે મહારાજ, આ જંગલમાં તમે કેમ બેઠા છો ? રાજાએ પોતાની હકીકત યથાસ્થિત કહી સાંભળાવી. શિકારીઓને પેટે પણ કાંઇ ફરજન ન હતું, તેથી તેઓ પણ પુત્ર પ્રાપ્તિને અર્થે શિવસેવન કરવાને તયર થઇ ત્યાંજ ધ્યાન લગાડીને બેઠા.

એક દિવસ અને બીજા દિવસ સુધી તો તેઓ ભુખ્યા રહ્યા, પણ જ્યાં ત્રીજો દિવસ થયો એટલે તેમનાં મન વિહ્‌વલ થયાં, ને ભક્ષની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઇ. તેથી ઝોળીઓમાંનું ભક્ષ કાઢીને તે માહાદેવની જળાધારી ઉપર મુકી કાપવા તયારી કરી. તેઓ શિકાર કાપે એટલે તો જળાધારી લોહીમાં રેલ છેલ થઇ જાય. આ ભ્રષ્ટાચારથી માહાદેવ વ્યાકુળ થઇને તેમને દરશન દીધાં. પછી જોગીનો વેશ લઇ શિકારીઓના સાંમા આવીને કહ્યું કે બેટા ! હું તમારી સેવાથી પ્રસન્ન

થઈ તમને વરદાન આપવા આવ્યો છું. કહો શું જોઈયે છે? તેઓ-એ શીવને શાષ્ટાંગ દંડવત કરી કહ્યું કે હમારે પૂત્ર નથી, તે પૂત્ર આપો. ત્યારે માહાદેવે શિકારીઓને કહ્યું કે જાઓ તમને એકેકો પૂત્ર થશે. પછી શિકારીઓ વચન લઈને ઘર તરફ ચાલતા થયા. હવે રાજા જસાજામ આ બનાવથી વિચાર પડયો કે જુઓ કરમની ગતિ! બાર વરષ થયાં મને અગ્રીં ભુખ તરસ વેઠતાં, પણ મારી સેવના તો અફળાજ! માહાદેવે મને કાંઈ આપ્યું નહીં. ચંડાળોને બે દિવસમાંજ આવાં નીચ કરમથી માહાદેવે પ્રસન્ન થઈ પૂત્ર આપ્યા; માટે એમ કરયા વિના મારૂં પણ કામ થનાર નથી આ વિચારથી તેણે કમળ પુજા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. સ્નાનાદિક કરી શુધ્ધ થઈને મધ્ય રાત્રે તરવાર હાથમાં લઈને કમળ પુજા કરવાને તે ઊંધે મસ્તક ટીંગાયો. ત્યારે માહાદેવે હાઃ હાઃ કરીને તેને અટકાવ્યો "માગ, જે માગે તે આપું." માહાદેવના આવાં વચન સાંભળીને રાજાએ દેવને દંડવત કીધો. પછી પુછયું, માહારાજ! આ કેવો અન્યાય! હું બાર વરસથી ધ્યાન દઈ બેઠો છું તો મને આજ પ્રસન્ન થયા, ને પેલા ચંડાળોને બે દિવસમાં દરશન દઈને પૂત્ર આપ્યા! મહાદેવ બોલ્યા, રાજા, તેમનાં કર્મ પ્રમાણે તેમને પૂત્ર આપ્યા; તારી સેવા પ્રમાણે તને આપીશ. જેમ છાણના કીડા ઉપન્ન થઈને ત્રીજે દિવશે મરી જાયછે તેમ મેં એઓને પૂત્ર આપ્યા તે કીડા માફક સુકાઈ મરી જશે. તને પૂત્ર જોઈએછે તો—જો ઉપર!" જોતાંજ એક આ-મ્રવૃક્ષ દેખાયું. તે ઉપર માહાદેવે ડંડો માર્યો કે સાત ફળ નીચે પડયાં. તે લઈને દરેક રાણીને છાલ ગોટલા સહિત એકેક ફળ ખવડાવવાની આજ્ઞા કરીને કહ્યું, "આથી તને સાત પૂત્ર થશે!" મહાદેવ પછી અંતરધ્યાન થયા, ને રાજા પોતાને દેશ ગયો.

રાજા વરદાન લઈને આવ્યો, નગરના લોકે મળીને વધાવ્યો.
સભા ભરીને ત્યાં બેઠા રાય, અંગે ઉલટ તેને નવ માય.

પંડીતે બોલાવી સમુહૂર્તે રાજાને પુનઃ પટા ભિષેક કર્યો. રાજાને સાત રાણિઓમાં એક અણમાનિતી હતી તેથી બીજે દિવસે પોતાના રંગમેહેલમાં જઇ માનિતી રાણિઓને બોલાવીને છ કેરી આપી, ને સાતમી પોતે રાખી અણમાનિતીને આપી નહી. રાણીઓએ ખાધી; પણ માનિતીઓ એટલે લાડમાં ઉછરેલી તથા છોડાં ગોટલાં મેહેલની બાહાર ફેંકાઇ દીધાં. અણમાનિતી રાણી દંબાવતીએ પોતાની દાસીને બોલાવીને કહ્યું કે, રાજાજી બાર વરશે પાછા ફરયાછે, તે કાંઇ પણ નવિન પદાર્થ લાવ્યા હશે, તેથી જા, માનિતીઓના મેહેલ આગળ જઇને જો કાંઈ નિચાની પડી હશે. દાસીએ ત્યાં જઈ આમતેમ નજર ફેરવતાં કેરીનાં છાલ ગોટલા દીઠાં. આ દહાડામાં આંબાને પાંદડાં પણ હોએ નહિ, તો કેરી કયાંથી ? માટે તેજ નવિન જાણી, દાસી છાળ ગોટલા વીણી લઇ રાણીને આપ્યા. રાણીએ વિચાર્યું કે ગોટલા તો ગોટલા! ઇશ્વરની પ્રસાદી ગોટલા પણ કયાંથી? પુર્ણ ભાગ્ય હોય તોજ દેવનાં પ્રસાદની રજ કણ મળે ! રાણિએતો નાહી ધોઇને શુધ્ધ મને છાળ ગોટલાને વાટીને પીવા સારૂ તેની રાબ તૈયાર કરી. પછી દરબારના એક વૃધ્ધ વિશ્વાસુ કામદારને બોલાવ્યો, તેની હજુર પોતે સોળે શણગાર સજીને રાબથી ભરેલું સોનાનું તાસળું લઈ ઊભી:

ચંદ્રમા સુરજ તમને વીનવુંરે,
મારી સાચેરી પુરજો સાખરે—મારી
અણરે માનિતી જોને હું ઠરીરે,
મારી લજયા ભલેરી રાખરે—મારી
રાજા મ્હેલેરે નથી આવતારે,
મને કુડી ચઢાવશે આળરે—મને કુડી
પિતા રે વનાં જો ને પૂત્ર પીધોરે,
એમ આપશે મુજને ગાળરે—એમ

કૂળનાં કામદાર તમને વીનવુ રે,
મારી ભહલેરી પુરજો સાખરે—મારી

તમો કામદારની વિદ્દમાનમાં અને ચંદ્ર સુર્યની પ્રત્યક્ષ આ હું પાન કરૂં છું. હવે મારી લાજ તમારે હાથછે હે ઈશ્વર ! આ તારી પ્રસાદી હું ખરા ભાવથી પીઊંછું માટે મારી લાજનો રક્ષક તું છે. એવી પ્રાર્થના કરી પોતે તાંસનું મોઢે માંડીને રાખ પાધી; ને બાકીની બચી તે પોતાની કાળી ઘોડીને પાઈ. છ રાણીઓ, દંભાવંતી ને ઘોડી-એ સર્વેને સાથેજ ગર્ભ રહ્યા. જયાં નવમાસ પુરા થયા ન થયા એટલે સાતે રાણીઓને પેટ પૂત્ર જન્મ્યા. મહાદેવજીની આજ્ઞા તોડી તેથી ફળની પ્રાપ્તિ તો થઈ, પણ છ માનિતી રાણીઓને પેટે કઢંગા પૂત્રો અવતરયા. કોઇ કાન--ટુટે, કોઈ મોં--વાંકો, કોઈ પાંગળો, કોઈ ખુંધવાલો, પણ છમાંથી કોઈ ખોડહિણ મળેજ નહિં. દંભાવતીને કેરી નહિં મલ્યાથી તેણે પ્રેમ પૂર્વક પ્રસાદી છોડાં ખાધાં, તેથી તેના ઉપર ઈશ્વરે પ્રસન્ન થઇને તેને કંદર્પ કુંવર આપ્યો છએ રાણીઓને સાથે પૂત્ર થયાની વધામણી રાજાને ગઈ એટલે રાજા હરખ પામ્યો, ને આખા શેહરમાં વધાઈ વેંહેચી. દંભાવતીના પૂત્રની તો કોઇને ખબર પડીજ નહિં. સવાર થઈ એટલે રાણીએ પોતાના કુળના જોશીને પૂત્રના જન્માક્ષર કરાવવા માટે દાસી પાસે બોલાવી મંગાવ્યો. જોશી આવ્યા ત્યારે રાણી બોલીઃ

દુહો.

કુલના જોશીરે હું તમને વિનવું રે,
હું તો તમથી નાનેરી લાગું બેનરે—હું તો.
જનમોત્રિરે કરજો તમે જોઇનેરે,
જન્મ્યો છે કુંવર માજમ રેનરે—જન્મ્યોછે.
કીએરે નખેતરે કુંવર અવતર્યોરે,

તમે પકિરૂ કરજોની કામરે—તમે.
ધરિણી ધ્રુજેરે એના તેજથારે,
માટે તેવું ધારજો કુવરનું નામરે—માટે.

પછી જોશીએ કુંડળી મુકી થઇ તથાસાનિ નીચે પ્રમાણે બોલ્યા:—

સારે નક્ષત્રે કુંવર અવતરયોરે,
એતો રાખે કાંઈ પિતાનો ટામરે—એતો
ધરિણી ધ્રુજે એના તેજથારે,
ને રાખશે અચીપલ નામરે—ને
જોરે કરી એતો સૌને જીતશેરે,
ભરશે એતો મોટા સાથે હામરે—ભરશે
જગદિશ્વર કરશે એની સાહ્યતારે,
પાડો ગજરો મારૂ એનું નામરે, પાડો.

રાણિની આગ્નાથી દાસીઓએ જોશીને મોતીથી વધાવીને એક થાળ ભરી રત્ન આપ્યાં, ને પગે લાગી વિદાય કર્યા. દંભાવતીએ ભાટ, ભવૈયા વગેરે માગણ જાતને બહુ પુન્ય દાન કરયું. અઢાર મહિના થયા એટલે કાળો ઘોડીને પણ કોઇ અનાદીક બચ્ચેરો અવતર્યો. ગજરોમારૂ દીન-પર દીન વધતો જાયછે. અને ઘોડો પણ વધતો જાયછે. કુંવર સાત વરસનો થયો એટલે રાણિએ તેને ઘરની અંદર ભણાવવા માંડયું. સાત વરસમાં કોઇ દિવસ રાણિએ પુત્રને નિચે ઉતાર્યો નહોતો. રાણિએ પુત્રને ભણાવી સર્વ કળામાં સંપૂર્ણ કર્યો. માનિતીઓનાં કુંવરો સાત વર્ષના થયા, ત્યારે એક દિવસ રાજાએ તેમને કચેરીમાં બોલાવ્યા. કું-વરો રૂપા એટલે આવતાંજ માહોમાંહે સભામાં હસવુ ચાલ્યું. તેઓ આવી રાજાપાસે બેઠા એટલે તમામ સભા લજવાઇ ગઇ. એ પ્રમાણે છ જણાનાં સભામાં આવ્યાથી સભાનું મન દરરોજ બારૂ થતું હતું. ગજરામારૂને દશેક વર્ષ થયાં, ત્યારે એક દિવસ તેને રાજ ચિન્હ ધારણ કરવાની મરજી થઇ, અને પ્રથમ માપાસે તેણે ઘોડો

માગ્યો. માએ કહ્યું, બેટા તારો બાપ રાજા છે, પણ હું તો મારા ભાઇ ઓનું અન્નપાઇને દાહાડા કાહું છું. તારો બાપતો બદામપણ આપતો નથી, ત્યારે ઘોડો તે હું ક્યાંથી લાવું? કુંવરે ઘણી જક લીધી, ત્યારે માએ કહ્યું કે જા, આપણાં ભોયરામાં કાળી ઘોડી છે, તેને તારા જન્મનો એક બછેરો થયો છે, તે લે. ભોયરાનું મોં બંધ છે, તે ઉઘડતું નથી. ઉપલી શલ્યા બહુ વજનદાર છે, માટે કોઇનાથી ઊંચકાતી નથી. તોયે કુંવરે માને કહ્યું કે તું મને દેખાડ! હું તે ઉપાડું. કુંવરને રાણીએ જઇને બતાવ્યું, ત્યારે કુંવરે પોતાની આંગળી કાપીને લોહીનો છાંટો નાંખી પથર ખસેડ્યો, ને ઘોડો બાહાર લાવ્યો.

પછી કુંવર અસવાર થઇને બાહાર નિકળ્યો. ફરતો ફરતો રાજ મેહેલ આગળ આવ્યો, તો પ્રધાન બારીએ ઉભો હતો, તે કુંવરને જોઇને છક થઇ ગયો કે આતો કોણ તેજસ્વિ પુરૂષ છે. એજો ક્ષત્રી હશે તો રાજ્ય લેશે અને વાણીઓ હશે તો મારૂં પ્રધાનવટું લઇ લેશે, માટે ચોકશી કરવી. એમ વિચારીને તે નિચે તજવીજ કરવાને આવ્યો. જોયછે તો:

કસુંબી મંડોળ માથે બાંધ્યુરે,
કાંઇ શીરપેચનો ઝળકાટરે,—કાંઇ
કળગીરે તોરા માંહે શોભતારે,
જેમાં મોતી મણી નો ચળકાટરે.—જેમાં
જરકસીરે જામો પેરિયોરે,
માંહી ઝીણેરા ઝળકે તારરે,—માંહી
હીરાજડીતર કંઠે હારરે,
તેની શોભા તણો નહીં પારરે,—તેની
કસીરે કમર સેલાં બાંધી આરે,
પેહેર્યાછે રેશમી સુરવાળરે,—પેરી

કનક કટિ મેખલા કેડમાંરે,
તેમાં લટકે તરવારરે,—તેમાં
શોભેરે કેડે કટારી વાંકડીરે,
દિસે છે તે તો નાનેરૂ બાળરે,—દિસે
હાથમાં ઝાલી છે ભમર ભાળડીરે,
ખભે ઢળકતી છે ઢાળરે.—ખભે
અતર ખસબોઈ નાંખી શીરમાંરે,
આલી છુટા મુકયા છે કેશરે,--આલી
એવોરે લટકાળો દેખીવેશનેરે,
થયો માનિનીને મન કલેશરે —માહી
કામ કુંવરરે પ્રગટયા મારૂ જીરે,
જાણે તેજ તણો અંબારરે,—જાણે
પ્રધાનાદિએ આવી તેને વિનવ્યારે,
કેમ પધાર્યા ઠાકોર આ ઠામરે.--કે.

કુંવરે કહ્યું કે હું ચંપાવડનો રાજા જસાજામની દમાવતી રાણીનો પાટવી કુંવરછું. મારૂં નામ ગજરો મારૂ છે. રાજાને ખબર નથી માટે તું જઇને રાજાને જાણ કર. કુંવરનું બોલવું સાંભળતાંજ તેના સામુ પ્રધાન જોઇજ રહ્યો. પછી કચેરીમાં જઇને તેણે વિનય પૂર્વક રાજાને પુછયું. માહારાજ, તમારે કેટલા પૂત્ર? છ કે સાત? રાજા બોલ્યો, ગાંડા તું શું પુછેછ? ડાહી માનો દીકરો વાણિઆ અડધો ગાંડોજ હોય; મારે છ છોકરા છે તે તું જાણતો નથી? પ્રધાન બોલ્યો, માહારાજ! છ છ શું કરો છો! સાતમી અણમાનિતી દમાવતીને એક સૂર્ય જેવો પૂત્ર છે, તેને છાનો રાખ્યો છે ને? તે છયનાં રાજપાટ ખુંચીલે તેવો છે. પ્રધાનનું આવું બોલવું સાંભળીને રાજા એકદમ કોપાયમાન થઇને બોલ્યો, હું બાર

વરસથી તો તેને મેહેલે ગયો નથી, તો એને પૂત્ર ક્યાંથી? શુ! એણે મને કલંક લગાડયું કે? એમ કહીને પોતે એકદમ તરવાર લેઇને રાણીને મોહોલે ગયો. બુઢો કામદાર બેઠો હતો તેને લેમેલ થઇ ગઇ, અને વિચારવા લાગ્યો કે રાણિએ મારી હજુરમાં આ કામ કર્યું છે અને જો તે રાણિને મારશે, તો મને સ્ત્રિ હત્યા લાગશે. પછી પોતે પણ રાજા પછવાડે શાક્ષિ પુરવા સારૂ દંભાવતીને મોહોલે ગયો. રાજાએ જઇને પુછ્યું "બોલ રાં—પૂત્ર ક્યાંથી લાવી" રાણીએ સર્વ બીના કહી અને કામદારે સમક્ષ શાક્ષિ પુરી તેથી રાજા રંજન થઇ ગયો, અને આખા શેહેરમાં સાકર વેંહેંચી અને વધાઇ પોકરાવી ગામમાં ઓચ્છવ મનાવ્યો. પછી સભામાં લઇ જઇને કુંવરને પોતાની ગાદી બસેડી તે ઉપર બેસાડયો. કુંવર ઘણો હુશિઆર છે તેથી માનિતી રાણિઓને અદેખાઇ થઇ, અને તેના ઉપર બહુ અદાની યુકિતઓ કરવા લાગી. પરંતુ રાજાની મરજી આગળ કોઇનાથી બોલાય? આઠ દિવસ કચેરીમાં આવ્યો કે કુંવરે તો પ્રધાનને દેશની ઉપજ નિપજ વિગેરે પરપુછ કરવા માંડી, તે જોઇ પ્રધાને વિચાર્યું જે હજુરતો એ ગાદીએ બેઠો નથી ને આટલી પંચાત કરે છે, તો ગાદીએ બેસશે ત્યારે તો હજારો વર્ષનો હીસાબ માગશે, અને હમારાં કુટુંબ સહવર્તમાનને શુળીએ દેશે, માટે એનો આગળથી ઘાટ ઘડવો. સવારમાં રાજા કચેરીમાં બેઠા છે ને મેહેલમાં એકલી માનિતી રાણીઓ છે તે દરમ્યાન પ્રધાન ત્યાં ગયો અને કહ્યું કે અણમાનિતીનો છોકરો આજથી અડધી ગાદી ઉપર બેસે છે, તો કાલે આખી ગાદી ઉપર બેસશે. પછી તમારે તો એનું આપ્યું ખાવું પડવાનું ને તમારા કુંવરો ભીખ માગીને મરશે, માટે કાંઇ ઉપાય કરો. રાણિઓએ કહ્યું કે કાંઇ બતાવો. એ મરે અને હમારામાંથી કોઇને માથે નહીં આવે, તો હમે તમને અતુળ ધન આપીશું, તથા વંશપરંપરા તમારી પ્રધાનવટી કાયમ

રાખીશું. પ્રધાને કહ્યું ઠીક. આજે હું તમને મલવાને સારૂ ગજરાને મોકલાશ અને એ તમને મળીને જાય એટલે તમારાં વસ્ત્ર ફાડી હાર તોડી મોતી વેરી નાખજો, અને પલંગપર કોડી ભાંગીને ઠીકરાં પાથરીને સુજો, અને દાસીઓને ફરિયાદ! ફરિયદ! કરતી કચેરીમાં મોકલજો. રાજા તમારી પાસે આવે એટલે કેહેજો કે મહારાજ, તમારા કુંવરે તો હમારી આબરૂ લીધી, ને હાડકાં ચુરો કરયાં !

બીજે દિવસે ગજરામારૂ પોતાનાં બાપની કચેરીમાં ગયો ને ત્યાંથી ઉઠયો કે પ્રધાને પાછળ જઇને કહ્યું કે કુંવર તમારી માતાઓને તમે મલ્યા નથી, તેથી દુખડાં લેવાને રાણિઓ બોલાવે છે. ઉમંગ ભેર ગજરો પોતાની છ માઓને મલવા ગયો. તે એક બાજુથી મોહલમાં પેઠો કે બીજી બાજુથી શેતુરી દાસિઓ દરબારમાં ગઈ. થોડીક વાર વાતચીત કરીને રાણી તથા દાસીઓએ એકદમ કલ્પાંત કરવા માંડયું, જે જોઈ ગજરો તો આભોજ થઇને ઉભો. તેવામાં પેલે પાસ છુટે ચોટલે, રડતી કકળતી ઘાભરી થએલી, ફરીયાદ ! ફરીયાદ ! પોકારતી એ ચાર દાસીયો આવી રાજસભામાં પ્રાપ્ત થઈ. તેઓ પોતાના કેશ તોડે છે, પથિવપર પછાડા ખાયછે, વસ્ત્રનો ભાંન નથી અને વારે ઘડી-એ જાણે ગભરાઇને આસપાસ જાય છે ને રડાપીટ કરેછે. રાજા પણ આ બનાવ જોઇને સુંઢમુંઢ બની ગયો. પુછે તેનો કોઈ જવાબ આપતું નથી. ફકત ફરિયાદ! ફરિયાદ! કરી બુમો પાડેછે, અને કલ્પાંત કરેછે ! આવી રીતનું ધાંધલ ધોલે દિવસે અને વળી ભર કચેરીમાં પોતાની રૂબરૂ થતું જોઇને રાજાના ડોળા ફાટયા. તે કોપાયમાન થઇ નાગી તરવાર હાથમાં ઝાલીને એકદમ બરાડી ઉઠયો, "સંભણીઓ! આ શું કૃત્રીમછે ! બોલો ઝટ! નહીંતર આ માથા વનાનાં ધડ થયાં !" ભયને મારે જરા શેતુર નરમ પડયું અને તેમાં-ની એકવૃધ્ધ રાજાની સામે હાથ જોડીને ગદગદ કંઠે "મારૂ ! ગજરા-મારૂ!" એટલુંજ બોલી રહી ગઈ ને પાછું ઢીગાંણું મચા-

ચ્યું. એટલામાં રાજા ચક્ષુ ચઢાવી બોલ્યો, "ગજરા મારૂએ શું કીધું!" એક દાસીએ જવાબ વાળ્યો, "રાણીઓની લાજ!" ઉતર સાંભળતાંજ રાજાનાં નેણમાંથી અગન અને મોંમાથી બાણ વરસવા લાગ્યાં. ક્રોધનો મારયો હાંફળો ફાંફળો બની ગયો. કચેરી તજીને તે જનાનાને માર્ગે ધસ્યો ગયો, તેવામાં જનાનાની દેવડીની બાહાર નિકળતાં તેણે મારૂને દૂરથી જોયો તેણે સિંહની પેરે ગર્જના કરી મારૂને કહ્યું "ઉભો રહે! ઉભો રહે ચોર! હવે તું મારે હાથથી ઉગરનાર નથી." મારૂનેતો આશ્ચર્ય લાગ્યું કે આતે શું કેહેવાય! પણ જાતે હિમતવાન એટલે પોતે સાવધ થઈ મેરૂની માફક ઉભો. રાજા ધમધમસ્યો શસ્ત્ર કાહાડી મારૂને ઝબે કરવા આવ્યો, પણ તે તેના નુરથી લેવાયો. એક શબ્દ બોલ્યો નહિં. ઇસારતથી બીજા પચાસ જોધ્ધાએ તેને ઘેરી લીધો. તેમનો નાયક આગળ વધી આવીને ક્રોધથી બોલ્યો, "મારૂ, તું રાજાનો ગુનેગાર છું ને હમારો બંધવો થયો છું ને હવે તને મોતની સજા થશે. માટે ચાલ મારી સાથે. જોધ્ધા સામે તું બાળકનું બળ કેટલું? માટે બાપા, બલાત્કાર કરાવીશ માં!" આ સાંભળતાં ક્રોધ કરીને મારૂ જાણે મારૂતાન્માજજ દેખાવવા લાગ્યો. નાયક મનમાં એવું કાયો કે આ કોઇ જેવો તેવો પુરૂષ નથી, જે હમારો આમન્યા રહે. એવો વિચાર કરેછે એટલામાં ગજરા મારૂ બોલ્યો, "ગુનેગાર! કોણનો! સાને સારૂ સજા! મોતની! શું કારણ! જોયું આ સસ્ત્ર!" એમ કહીને તરવાર મ્યાન બાહાર કાહાડીને દેખાડી.

તેઓ આમન સામન એ પ્રમાણે તકરાર કરેછે એટલામાં રાજા અંતઃપુરમાં જઇને જુએ શું? એવામાં પોતાની ચાર રાણિઓ ફરીયાદ! ફરીયાદ! કરતી આવીને ચરણ આગળ પડી રૂદન કરતી, બાળ પીંખતી, નિસ્વાસ મુકતી, જમીનપર ટળવળવા લાગી. વસ્ત્રનું કે અલંકારનું કોઇને ભાન નથી. તેથી વિનય અને મરયાદા પણ ચુમ

થઇ ગયાંછે. રાજ પુત્રો પણ તેમનો ભોજનનો વેળ પડી ગયાથી રડવા અને બરાડવા લાગ્યા.

રાણીઓ ઉપર રાજાનો પ્રેમ ઘણોજ, તેથી તે નરમાસથી પણ ક્રોધથી બોલ્યો—"પ્રાણ સખીયો ઉઠો! સાવધ થાઓ અને મારો આગળ નિવેદન કરોકિ તમને આટલું દુખ ઉત્પન કરનાર કોણ અભાગ્યો પ્રાણી પોતાનું મોત મુઠીમાં લઇને ભમેછે. સતિઓ! પવને કે સુરયે કદાચ તમને આળ ચઢાવ્યું હોય તો તેને પણ શાસન કરવાને હું સમર્થ છું." એટલે એક પટરાણી જે ઉભી ઉભી નિશ્વાસ મુકતી હતી તે બોલી, "મહારાજ! આપના જેવા દેવ પુરૂષ હમે રાંક દાસિઓનાં શિરપર બીરાજોછો તો હમારી અવગણના કે અમરયાદા કોઈ કરી શકે એમ નથી. પણ મહારાજ આપ સુગ્ન એટલે હવે અમારે મોડે શું બોલાવોછો? અંદર આવો—હમારી બે બેનના હાલ જુઓ!" રાજા પાસે ગયો કે બે રાણીઓ ફાટેલા વસ્ત્ર સાથે પલંગપર પડેલી જોઈ. "મારૂએ હમારી લાજ લેવા માર્યીને હાડકાં ભાગ્યાં!" કહી કોર મરડી કોઠીના ઠીકરાં કડડડ ભાંગ્યાં કે રાજા સમજયો ને ગુસામાં ને ગુસામાં ત્યાંથી ચાલી નિકલ્યો. દેવડી આગળ જયાં મારૂ બીજા યોદ્ધાસાથે તકરાર કરેછે ત્યાં આવી પોહોચ્યો. "છોડા! તું આ યોધ્ધાને બર આવતો નથી; પણ સંભાળ, તું એવો અકર્મિ નિપજયો કે જામનુ નામ તેં આજેજ બોળ્યું; તારો ગુનો એવો છે, જેની માફીજ મળે નહીં. (બીજી તરફ ફરીને) હાંરે કોઈ છે? આ છોકરાને કચેરીમાં લાવી આજનો આજ સુળિએ દો." એટલે જાસુદો સુતારોને તેડવા દોડી ગયા. સુતારો ચોકમાં આવી પુગ્યા કે સુતારોને સુળી તૈયાર કરી આપવાનો હુકમ કર્યો.

સુતારો મનમાં ખેદ કરેછે, કે આવા રતન જેવા દીકરાને શુળિએ દેવડાવેછે તે પાપ (બાળ હત્યામાં) આપણને સામેલ કરવા માગેછે, માટે આપણેતો સાફ ના કેહેવી. તેઓ ચોકમાં આંસુ આ-

ાજો બોલ્યો—કે—ભાટ તમારો વેળ થયો
જવાનું છોડી દઇ, અહીંથી ઉત્તરમાં સીધા ચા-
રસ્તામાં તમને એક મોટો મેહેળ દેખાશે તેમાં રાજાની
ી દંભાવતી રાણીનો દીકરો ગજરામારૂ તમને ઘોડા પ-
ં નતં પાશે. આ સાંભલી ભાટ હરખાયો અને ઘોડાનુ મોં ઉત્તર દિશા ભણી ફેરવ્યું. વજીર પણ પોતાનો સાથ છોડીને ભાટની પછવાડે ચાલ્યો.

કેટલીક વારે તેઓ મારૂની સરહદપર આવી પોહોચ્યા. મારૂના મેહેલના મિનારા, પ્રવાસિયોને છાનામાના ઝાડોમાં રહીને જાણે જોતા હોયની, એમ એકાએક તેમની નજર તેનાપર પડી. અંતે તેઓ મેહળને આંગણે આવી પોહચ્યાં. જયાં બે જવાન હાથમાં કસુંબાથી ભરેલા સોનાના ત્રાંસલાં લઇને વટેમારગુની રાહ જોતા ઊભેલા તેમણે દીઠા. ભાટની અને જવાનની નજરો નજર એક મલી કે એક જણે અગાડી જઇને ભાટના હાથમાં આપ્યુંજ. એક ખાલી થયું કે બીજુ તૈયારજ, તે પણ ભાટ ઠાંસી ગયો. પછી બીજે જવાને આવી દુધનાં બે ત્રાંસલાની જોડ હાજર કરી કે ભાટ તેપી ગટ કરી ગયો. એટલે ત્રીજો જવાન હાથમાં મેવા મિઠાઈ અને તંબોળ વગેરેની ત્રાંસ તૈયાર કરી ભાટની હુજુર આવી ઊભો. ભાટે ઘોડે બેઠાં બેઠાં, તેમાંથી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે પેટ ભરીને ઠુંગો કરી લીધો. તેમાંથી તંબોળ લઇ મોં લાલચોલ કીધું. પછી આશિરવાદ દઈ જેવો તે ભાટ પાછો ફરવા માંડેછે, તેવામાં પોળને નાકે, એક જણે ભાટના હાથમાં નાણાની ભરેલી એક થેલી આપીને ચાલતો થયો. ભાટ પાછો સિમાડે આવી પોહચ્યો કે એક જણે અટકાવીને તેને ચડે ઘોડેજ પાઘડી બંધાવી કસબી બેસ ઓરાડયો. ભાટ તો આનંદમાંને આનંદમાં આશિર્વાદનો વરસાદ વરસાવતો આગળ ચાલ્યો. અને મનમાં બોલ્યો, વાઃ ઇશ્વરે આવા પણ માણસ પૃથવીની

પીઠપર પેદા કર્યાંછે તો ! અને તેનો યશ ગા..
ઘડનો રસ્તો પકડ્યો.

વજીર દૂર સંતાઇને ઊભા ઊભા આ સઘલું વૃત્ત મુ-જોયા કરતો હતો. માઢનો વૈભવ જોઇને તેને તો કંઇ ..
થઇ આવ્યું. તેથી તેપણ ભાટ પાછળ તેને કોઇ જોય નહી તેવી રી
નિકલિ ચાલ્યો. આગલ પાછલ ચાલ્યા ચાલ્યા બંન્ને ઘડમાં આવ્યા. ભાટ ભાઇ તો ઘડ જોતાજોતા જઇને દરબારેજ ટેકયા અને વજીરે પણ તેની કેડ મેલીજ નહી.

મ્હેલને પાછલે માર્ગે થઇને વજીર દરબારમાં રાજાની પાસે જ-ઇને બેઠા. રાજાની સાથે તે વાતચીત કરેછે એટલામાં પેલો ભાટ ત્યાંજ આવી પોહચ્યો. કચેરીમાં કોઇએ તેનો સત્કાર કીધો નહી, તેથી ભાટના ડોલા ફાટા અને મનમાં આવ્યું તે બોલવા લાગ્યોઃ

ખાંડિયે બંડિયેરે લૂલે લંગડેરે,
જામે લજવી માર્યું બાધું ઘડરે—જામે.
ધનરે અણમાનીતી તુજ કુખનેરે,
રેહશે નામજ તારૂ નવખંડરે—રેહશે.

ભાટને સાંભલીને જસાજામ કોપ કરીને બોલ્યો-અરે ભાટુડા ! તુ મારી મારા સમક્ષજ અવગણનાં કરે છે. ! જા તને ભિક્ષુક જા-ણીને જીવતો મુકું છુ, હવે જળદી તારો જીવ ઊગાર ! નહિતર અહીં કાંઇ નવીનજ જોઇશ !

ભાટે જામની કાંઇ ઉલટીજ રીતી જોઇને બોલ્યોઃ—

તેરે માગણ બોત હેં, મેરે ભુપ અનેક,
જસા જામ ન જાચિયે, યહ ભાટનકી ટેક.

એટલુ કહી ભાટ ત્યાંથી નિકલી ચાલ્યો. જામનો મિજાજ વજી-રના કહ્યાથી પ્રથમજ ગયો હતો, તેમાં વલી ભાટે મમરો મુકી બાણુ

માર્યો. એટલે તેના હૃદયમાંનાં સાંસરાં નિકળી આવ્યાં. તેણે હુકમ કર્યો કે, "હમણાંને હમણાં અણુમાનિતીના કુંવરને જઇને કોઈ કોહો કે રાજા તને દેશપાર કરેછે, માટે જસા જામની આણ ફરે તેટલામાં તેણે રેહવું નહી. હુકમને માન આપશે નહી તો, જીવથી માર્યો જશે. એટલેથી સમજ, નહી તો મુસ્કેટાટ કરીને મારીહજુર લાવવો!"

રાજાનો હુકમ તો થયો પણ જવાની હામજ ભીડે કોણ? કચેરીમાં સર્વે કોઇ જોઇજ રહ્યુ છે. આથી રાજાની આંખમાં વધારે ઝેર ઉત્પન્ન થયુ ને ક્રોધ આણીને બોલ્યો "કેમ! આજેજ સર્વે રજપૂત શૃંદલ થઇ બેઠા! કોઈ શૂરવીર કચેરીમાં રહ્યોજ નથીકે! જેણે પોતાની માનું દુધ પીધું હશે, તેજ આ બિડું લેશે!"

એક બેવાર કચેરીમાં બિડુ ફેરવ્યું પણ કોઇએ હામ ભીડી નહી, તે જોઇને એક ખુણામાં બેઠેલા કોઇ સામતે બાહાર આવીને થાંસમાંથી બીડુ ઉચકી, માથે ચડાવી ખાઈ ગયો. તેનો હાથ પકડીને રાજા તેને સાબાસી આપેછે–"વીરા! તેં આજે જામનું નામ રાખ્યું છે!" "પૃથિવપતિ! આપની આગ્યા માથે ચડાઉંછું. આ ઘટમાં પ્રાણછે ત્યાંસુધી પાછો ફરનાર નથી.!" રાજાને વંદન કરી તે જાયછે.

સામત રસ્તે ચાલતાં ચાલતાં વિચાર કરેછે જે મારા બાપને એના મોસાલિયાયે માર્યો છે. માટે ભલે ઇશ્વર! આજે મારો લાગ અંત આવ્યો છે. હવે જોઉં શું થાયછે તે! પૂર્વના વેર સંભારતો સાંભારતો તે મેહેલને આંગણે આવી પોહચ્યો. ઘોડેથી તે ઉતરે તેની અગાઉ ગજરાના સેવકો થાંસ લાવી ઊભા. તેમનો ઇનકાર કરીને તે કચેરીમાં જઇને ઉભો. જ્યાં નજર ફેરવી જુએછે તો સાડી સાતસેં શૂરા રજપૂતોથી કચેરીનો ઠાઠ સોભતો હતો. દરએક સામતના હાથમાં સિરોઇ, કેડે કટાર, ને વાંસે ઢાલ લટકતી હતી. સર્વેને માથે રંગબેરંગીન બનારસી શિરપેચ આવી રહ્યાછે. સર્વેના કટાક્ષમાં ખુણસ વરતાઇ આવેછે. સર્વેને મથાળે ઉંચા સિંહાસનપર બેઠેલો

તેણે મારૂને જોયો. "આ રહ્યો મારો શિકાર! પણ તે હાથ આવવો દુર્લભ છે!" પછી પોતે હિમ્મત ધરી સભાની મધ્યસ્થમાં આવી ઘોરનાદે મારૂના તરફ નજર રાખી બોલ્યોઃ

"રાજમાન્ય મારૂ અને આ સભામાં બિરાજેલા સામતો તમે સાંભળોઃ—

"ચંપા ધડથી રાજા જસા જામનો મોકલ્યો તેના હુકમથી તમારી દરબારમાં આવી જાહેર કરૂછુ કે રાજા જસા જામ તેના કુંવર ગજરા મારૂને દેશવટો લેવાને હુકમ કરેછે. રાજા જસા જામની આણ ફરે તેટલા મુલકની હદ પાર કરી જવાને ગજરામારૂને તે ફરમાવેછે. માટે તે રજપૂત બચ્ચો તેનાં પિતાની આગ્ના લોપશે નહિં."

આ સકુન સાંભળતાંજ સાડી સાતસેં સામતો એકદમ મેઘની પેરે ગગડી ઉઠયા પણ મારૂએ વારયા કે આતો અનુચર છે, માટે એને શાસન થાય નહી. પછી અનુચર તરફ ફરીને "સામત સાંભલ! જા જઈ તારા રાજા જસા જામને એના પુત્ર મારૂનું કહેણ કેહે કે પુત્ર મારૂ તેના પિતા જસા જામની આગ્ના લોપે તેમ નથી. જા કહે કે જસા જામની આણ ફરે તેટલા મુલકની સીમ વટાવીને તે ક્યારનો વસ્યો છે."

અનુચરના આવ્યા પહેલાં જસા જામના દરબારમાં ચારણનાં મેણા ઉપરથી જે ચર્ચા ચાલી હતી તેની દંભાવતીને જાણ થઈ હતી, તેથી રાણી વિચારમાં પડી—કે—આમ તે કયાં સુધી નિભાશે? જે ગામમાં રોજ ધાડ પડે તે કોઇ દીવસ પણ લુટાય. લાકડાની તરવાર શત્રુ સાંમા શા કામની? તેમજ પુત્ર હવે દીનપરદીન મોટો થતો જાયછે. માને ત્યાંસુધી હું મા ને તે દીકરો! માટે હવે કાંઇ ઇલાજ કરવો સજાવાર છે કે જેથી પુત્ર પ્રયાણ કરતો અટકે. એવા મનસુબામાં આખી રાત્ર વીતિ ગઇઃ દિવસ વળી ગયો અને રાતપણ

ઘપાટા બંધ ચાલી. એ પ્રમાણે દાહાડાનાં અથવાડિયાં ને પખવાડિયાં થઇ મહિનાવાં મહિના વહી ચાલ્યા, શોચમાં ને શોચમાં દં બાવની રાણીને કાંઇ ચેન પડતું નથી. એટલે એક દીવસે બારિયે ઉભી હતી તેવામાં તેની નજર પોતાના એક બ્રાહ્મણ પર પડી. દાસી મોકલી તેને મ્હેલમાં તેડી મંગાવ્યો, રાણિયે બ્રાહ્મણને સત્કારથી વંદન કરી બેસાડ્યો.

બ્રાહ્મણે રાણીને આશિર્વાદ દીધો "અખંડ સૌભાગ્યવતી ભવ!" રાણી બ્રાહ્મણની વિનંતી કરી કહેછે:—

બ્રાહ્મણ વીરા તને વિનવુંરે, જાયે તું ગામો ગામ રે—જાયે
કુંવરના જેવી કન્યા લાવજે રે, મારૂ એટલું કરની તું કામરે.
રૂપે ગુણે કન્યા બહુ શોભતી રે, તેમાં ના જોઇયે ખાપણ કે ખોડરે.
જેને મારૂ રે મારો મોહિ રેહે રે, તેવી મેલવની તું જુગલ જોડરે.
ધન લેરે જોઇયે તારે તેટલું રે, વળતી પુરીશ તારી હું તો આશરે.
ગુણ નહિ ભુલું વિપ્ર વહાલડા રે, રાખીશ નિશ્ચે તુને મારી પાસરે.

રૂપિયાની ભરેલી એક થેલી બ્રાહ્મણનાં હાથ આપી અને એક હેમની કંઠી તેના ગલામાં પેરાવી. બ્રાહ્મણ મનમાં વિચારેછે કે આથીજ આપણા દારિદ્ર દૂર થયાં. પ્રથમ જેણે આટલું કીધું, તો પછી કામ થયા કેડે તેનું શુંજ પુછવાનું ? પણ તે બોલ્યો, "રાણી સાહેબ! હમે તમારા ઘરના આશ્રિત, (કોથલી તરફ આંગલી કરીને) તેને આની કાંઇ ગરજ નથી. હમારે ત્યાં તે કોનું છે? સર્વે તમારૂંજ કેની? એટલે પછી હાલ એ માંડીવાલો." રાણી બ્રાહ્મણનો ભાવ જોઇને બોલી, "ના સાહરાજ! એતો કાંઇજ નથી!"

બીજે દિવસે સમૂહતે જોઇ, સુકનવંદી બ્રાહ્મણ, કન્યાની શોધ કરતો ગામે ગામ જોતો ચાલ્યો. માર્ગમાં તેણે મોટી મોટી દરબારો જોઇ પણ કેથે તેનુ મન માને નહી. અંતે તે નિરાશ થઇ

થકો ફરતાં કમલાવતી નગરીમાં આવ્યો. ગામમાં પેસતાં ગયોનો જુથ અને પણિયારીઓ તેને સામે મળી. પણિયારીઓની ખુબસુરતી જોઇને બ્રાહ્મણ પ્રસન્ન થઈ વિચારવા લાગ્યો કે આ નગરીમાં મારી મેહનત સફળ થાય ખરી. પડપુછ કરતાં માળમ પડ્યું જે કમળાવતીનાં રાજાને એક ચંપાદે નામની મહાગુણી અને રૂપવાન બારવરસની કન્યા છે, જેના તેજથી ચંદ્ર સુરજ પણ બે ઘડી થંભા રેહે. આવી કીર્તિ સાંભળીને બ્રાહ્મણને ચટપટી થવા લાગી કે એકવાર એ કન્યા નિરખવી. તેમ પૂત્રી હવે પરણવા લાયક થઇછે તે શોચમાં તેનાં માતપિતાને ઉગપણ આવતી નથી. તેવામાં પેલો બ્રાહ્મણ ફરતો ફરતો રાજ કન્યાની મેડીનાચે થઇને જાયછે, ત્યાં તેની નજર ઉપર જરૂખામાં ઉભેલી રાજકન્યાપર પડી. એટલે તે પાધરો સામે જઇ તેના સમક્ષ એકી નજરે મીટ માડી ઉભો. થોડીવારમાં તે બેઉની નજરે નજર મળી. આ કોઈ પ્રદેશી જણાયછે માટે તેને બોલાવીને વર્તમાન પુછિયે, એવા હેતુથી તેણે પોતાની દાસી મોકલી બ્રાહ્મણને તેડી મંગાવ્યો. પુત્રિયે બ્રાહ્મણનો સારો સત્કાર કરીને તેને પુછ્યું:—

કિયે રે મુલકથી તમે આવિયારે, કિયારે મુલકમાં તમે જાયરે-કયા.
કોની જુવો છો તમે વાટડીરે, તમો કોને સારૂં બોઠી થાવરે—તમો

બ્રાહ્મણે જવાબ આપ્યો કે:—

ઊતરખંડથી રે અમે આવિયારે, કાંઇ મુલક જોવાને કાજ રે-કાંઇ.
જોયું રે નગર રૂડું શોભતું રે, તેમાં રૂડેરૂં ચાલેછે રાજ્ય રે-તેમાં.

ચંપાદે મનમાં કેહેછે કે માન ન માન, પણ આ કોઇ રાજાની તરફથી કન્યાની શોધમાં આવેલો જણાયછે. માટે ગમે તે યુક્તિ કરી એનો પાર લેવોજ—

આરે કામે તમે આવિયા રે, સ્વામિ સાચેરૂં બોલજો આપરે-સ્વા.
જુઠું બોલો તો તમને સમ છે રે, તમ શીર સ્ત્રી હત્યાનું પાપરે-તમ.

બ્રાહ્મણને કન્યાએ સોગન આપ્યાં એટલે સાચે સાચું બોલવાની તેને ફરજ પડી:—

સાંચુ રે કેહેતાં કન્યા સત ચઢે રે, મોઢારૂપી તમને વળગશે બાજરે
ચડ રે ચંપા થકી હું તો આવીઓ રે, કાંઇ કન્યા જોવાને કાજ રે.
કો નથી રે જનીતાએ જન્મિયો રે, કે નથી એવો સાંભળ્યો કાનરે.
નામ રે સાંભળતાં નારી હસે રે, કાંઇ વાગે મોહોનાં બાણ રે.

બ્રાહ્મણને મોહોડેથી ચંપાચડનું નામ સાંભળીને કન્યા મનમાં વિચારે છે જે ગજરા મારૂ શિવાય ત્યાં બીજું કોણ હશે ? પણ એનેજ મોહોડેથી બોલાવવું:—

કઇ જનેતાયે પૂત્ર પ્રસવિયો રે, કે કિયા રાજાને એ કુમાર રે-કઇ.
સાચું બોલો હું તમને કરગરૂં રે, આપું હું તો આ એકાવળ હાર રે.

કન્યાનો આગ્રહ જોઇને બ્રાહ્મણ કેહેછેઃ—

કું વરછે રાજા જશા જામનો રે, એનું બધું ચંપા છે ગામ રે-એનુ.
અણમાનીતીનો એ દીકરો રે, એનું ગજરા મારૂજી નામ રે-એનુ.
પુજયા હશે હરિ તે નારી પામશે રે, જોને ગજરા મારૂજી ભરથાર રે.
સફળ જન્મારો થાશે તેનો રે, જેના ભાગ્યતણો નહી પાર રે-જેના.

બ્રાહ્મણની અમૃત વાણી સાંભળીને કન્યાનુ મન વિહ્વળ થયું:—

વચન સુણીને વિહ્વળ થઇ રે, મારે મનડે તે નવ રેહે ધીર રે.
વરમાળ ઘાલુ એને હેતસુ રે, કરી થાપુ નણદી કેરો વીર રે—કરી.

મારે ઘેર બેઠાં ગંગા આવી, તો હવે શીદ ખોવું નહીં? એવું ધારીને કન્યા બ્રાહ્મણને કેહેછે—"માહરાજ! આગ્રેમાર્ગે થઇને તમે દરબારમાં જઇને મારા પિતાને નિવેદન કરો, તો તરત વેવિસાલ કરશે." પછી દરબારમાં જઇને બ્રાહ્મણે સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. રાજાએ બ્રાહ્મણને શ્રીફળ આપી, પોતાની કુંવરી ચંપાદેનો વિવાહ ગજરા મારૂ સાથે કરી તેને વળાવ્યો. વાડવ ત્યાંથી ચાલ્યો ચાલ્યો પાછો ઘડમાં આવી રાણી દભાવંતીને કહ્યું કે વધામણી આપો. પછી સર્વ ખુલાશો કરી સંભળાવ્યો.

બ્રાહ્મણનાં આવ્યા કેડે બે ચાર દિવશે જમા જામનો અનુચર મારૂની દરબારમાં આવ્યો હતો. તેને મારૂએ તો તરકડો જવાબ આપીને કાઢયો; પરંતુ તેને હવે બાપનું નામ સાંભળે ત્યાં રેહેવાને શોચ થયો, તેથી માને સર્વ હકીકત કહી પાછો દેશપાર જવાને તયાર થયો. પુત્ર વિયોગ દુસહ: તેથી મા પાછી ગદગદિત થઇ:—

તમેરે ચાલ્યા મારૂ પરદેશ રે, અમને કોનોછે આધારરે—અમને
દુ:ખનીરે વાતો કેને કીજીયેરે, મારી કોણજ કરશે વારરે—મરી.
(મારૂ)તમનેરે સોંપી સમરથ સાસરીરે, માતા સોંપી મહિયરીયાની વાટરે.
માતા જો અંહિ ન રોહો તમે સુખથીરે, પિયર ગયે મટશે ઉચાટરે.
(માતા)સાસરીમાંરે મારૂ મારે રૂસણાંરે, પિયરમાંરે મારે ભોજાઇ ભાંઠરે.
રતન સમોરે કુંવર તું જાયછે રે, મારે જીવતરે ઉઠીછે વાટરે.

વાદવિવાદ કર્યા પછી પુત્ર રેહેનાર નથી, એવો નિશ્ચય કરીને કાંઇ નવિન તદબીર કરવા રાણી શોચમાં પડી. પછી હિંમત પકડીને—કેહેછે, કે હવે રાત્ર પડી ગઇ છે તેથી—

જામિનીરે વાસો રોહો મેહેલમાંરે, તમને વાણામાં દઇશું શીખરે.
નારે કહ્યા ઉપરાંત જો નીસરોરે, નિશ્ચે ઘોળી પીશ હું તો વીખરે.

મારૂ—પોતાની માતાનો આગ્રહ ઘણોજ હોવાથી તેને નાપાડી શક્યો નહી. પછી મેહેલમાં જઈ સાંજ મા,ભેગી ગુજરીને રાત્રવેળા સુતો.

મારૂ સુતાપછી દંભાવતી મેહેલની બાહાર આવીને આસપાસ જુવેછે, તો સર્વ સ્થળે અંધાર પછેડો પસરેલોછે. કાળા સિવાય બીજું કાંઇ નજરે પડતું નથી, કોઇ આવતું કે જતું નથી તે જોઇને રાણી પ્રસન્ન થઈ. શુકન વંદીને તે આગળ અંધારામાં ચાલી ચાલી રબારીવાડમાં આવી, ત્યાં એક ઝાંપા આગળ ઉભી રહી રબારીને બોલાવેછે:—

રૂડારે રબારી વીરા વિનવુંરે, હું તો તજથી નાનેરી લાગુ બેનરે-હું.
કામરે પડયું વીરા આપડીરે, માટે આવીછું માજમ રેણરે—માટે.
ઝટપટરે જાગી તું ઉઠજેરે, લાવી મારાપર બહુ મેરરે—લાવી.
માગ્યાંરે મોડાના મુલ આપશુંરે, જાયે તું તો અમદનગરશેહેરરે-જાયે.
કુંવરરે વિદેશી મારો સંચરેરે, જોને જોબન બાળે વેશરે--જોને.
ભોળા સુજાને કોડે સંધેસડોરે, તારો બાણેજ જાયે પરદેશરે-તારો.

રબારી પોતાના કોઠારમાં સુતો હતો અને રબારણ તેના પગ દાબતી હતી તેવામાં તેણે કોઇ સ્ત્રીનો અવાજ સાંભળીને વિચાર્યું કે થાકેલો પાકેલો હવણાજ સુતો છે ત્યાં વળી મારા સ્વામિને કયી ભુંડી બોલાવે છે? તેના પોકારથી કદાચ તે જાગી ઉઠે માટે પોતે નીચે આવી રાણીને કેહેછે—

તાઢોરે રાત્રે તું તો ટળવળેરે, બાઇ સોર તારો બંધ રાખરે—બાઇ
રબારી ગયા છે એમને સાસરેરે, એમની ડાબેરી દુખેછે આંખરે.

રાણી ચેતી કે રબારી ઘરમાં સુતેલો છે ખરો, પણ તેને ઊંઘમાંથી ઊઠાડવો પડે માટે રાં—ના કહેછે. તેથી રબારણને કેહેછે:

રબારીને આપું માથા મોળિયુંરે, તુને આપું નવસેરો હારરે—તુને
ઝટપટ જગાડ તું તો તેનેરે, પડયુંછે કાંઇ કામ દરબારરે—પડયુંછે.

દરબારનું નામ સાંભળીને રબારણ મુભરાઇ કે આટલી રાત્રે સરકારનું તેડું આવ્યુંછે તે વિરબાઓ કાંઇ કેર કરીને કોઇના ખેતર બેતર બગાડયાં છે શુ ? એવા ભયથી સાદ મારી તેને પુછેછે—

કેણીમેર ગાયું ભેસું ચારીઓરે, તેં તો કેણીમેર ચારીછે તેં-સાંડરે.
કેનાં ખેતર ખલાં ભેળવ્યાંરે, ભુંડા કેનો કર્યો ભંજવાડરે—ભુંડા.
કોનું ખાધું ને કોનુ ખોદીયુંરે, તું તો સાચેરી કહેજે વાતરે-તુ તો.
દરબારે તેડું તુજને મોકલ્યુંરે, ભુંડા ગળતી માઝમ રાતરે-ભુંડા.

એટલે રબારી જાગી ઉઠયો ને બાયડીને ધીરજ આપી કે મેં તો મારી સીમમાં ભેંસ ગાય ચારીછે:—

ઉગમણિ ગાયું ચારિયેરે, મેં તો આથમણિ ચારીછે સાંડરે-મેં તો.
કોઇના ખેતર નથી ભેળવ્યારે, કોઇનો નથી કરો ભંજવાડરે-કોઇનો.

એટલી ખાત્રી કરીને રબારી આંખો ઉઘાડીને જુવેછે તો દંભાવતી રાણી એકલી ઉભેલી છે. કોઇ દાસ દાસી સાથે મળે નહીં, તેથી વહેલો થઇને પુછેછે, "રાણીબાપ,પાયે લાગુછુ—આ કાળી રાત્રે એકલાં કેમ પધારયાં? કહો એવું શું કામ પડયું છે ?" રાણી બોલી:-

કામ પડયું છે વીરા આપતિનું રે, આણો માશપરમ્હેરરે—આણો
માગ્યાં મોંનાં મૂલ આપશું, જાવું તારે અમદાનગર શહેરરે—જાવું

રાતને રાત કોઇપણ પ્રકારથી તું અમદાનગર પોંહચી આ લાખોટો મારા ભાઇ સાલા સુલાને આપી આવ્યાં રબારી રાણીને કોઠારમાં લઇજઇ સાંગામાચીપર બેશાડીને પોતે હાથમાં ઘુઘરમાળા લઇને સાંડસાળમાં આવી બોલ્યો:

કેને પ્હેરાવીં સોના સાંકળા, કેને નાખુરે ઘુંઘર માળરે—કેને.

ત્યારે તેમાંની એક સાંડને વાચા થઇ તે કહેછે—

મુજને પ્હેરાવ સોના સાંકળા, મુજને નાખ ઘુંઘર માળ રે—મુજને.

રબારી—સાંડને બાજુએ લઇને સજેછે—

સાંડણીરે કોટે સોના સાંકળી રે, એને ઉર એકાવળ હાર રે-એને.
પાયે તોડા રેજો ને ઘુઘરા રે, થાયે ઝાંઝરાનો ઝમ કાર રે-થાય.
સોના રૂપાનો એનો કાટલો રે, માંહે રતન જડિત છે પલાણુ રે-માંહે.
હીરા જડિત છે એનું મ્હોઢિયું રે, જાણે ઝળકયા કીરણ ભાણરે.

એવી સાંડ તૈયાર કરીને તે રાણીપાસે આવી પગે લાગ્યો. રાણીએ લાબોટા અને ખાંડું આપ્યું. રબારી તયાર થઇને ચાલવા માંડયું, ત્યારે રાણીએ તેને ભલામણ આપી:—

રસ્તે જાજેરે જોઈ જાળવી રે, વીરા અંધારી રાતનું કામ રે-વીરા.
વ્હાલેસરી હતો તું તો મારો રે, માટે જવા કેરી ઘાલી હામ રે-મટો.
ગુણ રે નહિ ભુલુ તારો રે, કાંઈ ગુણ ઓશિયાળ થાઉં રે—કાંઈ
કડા, કંઠી ને સેલાં પાઘડી રે, સવા લાખ સોનૈયાદઉં રે.
રબારી--કસબી રે વાઘર લઈ હાથમાં રે, પછે રૂડિયો થયો અસ્વાર રે.
ગોળો છુટયો જાણે ગોફણનો રે, તેમ સાંઢ ચાલી સમકાર રે.

આવી રીતે રૂડીયા રબારિયે ઉગમણથી પશ્ચિમ તરફ સાંડને એડી સાંડ સણસણાટ કરતી વાયુવેગે ઊડી જાયછે. એક મહા બીયાબાન જંગલમાં રહીને પોતાનો રસ્તો કાપેછે તેવામાં અકસ્માત રૂડિયાની નજરે એક ચમત્કાર પડયો. જોત જોતામાં એક અપછરા સમાન પણ કાળી ઘબ આકૃતિ તેણે સનમુખ આવતી જોઇ. રબારી જોય શું ? એવામાં તેની નજરે એક રમઝમ કરતી ચાલીજતી મહા તેજસ્વી યુવાન મુગ્ધાપર પડી. જોઇનેજ તેતો ડંગ થઈ ગયો. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે આતે કોણ ? ઇંદ્રાણી ? રૂદ્રાણી ? બ્રહ્માણી કે લક્ષ્મી ? કે કોણ હશે ? કે રખેને શક્તિ રીતેતો

ના હોય ? ગમેતે હો પણ ખાત્રી કર્યા શિવાય ખસવું નહી ! એવા મનોમદથી તેણે સાંડને નરમ પાડી. મુગ્ધાની અને રબારીની નજરો નજર એક થતાં રબારિ નમ્રતાથી બોલ્યો "અરે આ અરણ્યમાં ભમનારી તું કોઇ દેવી છું.? વળી અત્રે પ્રાપ્ત થવાનુ એવું શુ પ્રયોજન તને પડયુંછે?" મુગ્ધાએ કહ્યું કે તું કોઇ બડો મુર્ખ જણાયછે તારે માર્ગે ચાલ્યો જા". ત્યારે રબારી આ સકુન સાંભળતાંજ ઓશિયાળો ભઠ્ઠ પડી ગયો. પણ ધીરજ આણીને ફરીથી બોલ્યો કે હુ જાણુતો ખરો કે તું દેવાંગના છે ! મુગ્ધાયે કહ્યું "ના ના ! હું તારા જેવી નવરી નથી. મને અશુરૂ થાયછે, ને મને ઘણુ કામ કરવાનુછે!" ત્યારે રબારી બોલ્યો કે "હુ જયાંસુધી તારા વૃતાંતથી વાકેફ થાઉં નહીં ત્યાંસુધી તું એક પાવલું આગાડી ભરવા પામનાર નથી !" એમ કહી સાંડ વચ્ચે નાખી. મુગ્ધાએ રબારીનો આગ્રહ જોયાથી જણાવ્યું કે "મારે વિષે જાણવાનો આટલો તું ખંતીજ છે તો કહુછુ. રજનીની હું પોતેજ છું. આ માર્ગે હવે હું વાંઝુ વાવાના નિમિત્તે પશ્ચિમથી પૂર્વ જાઉછું." એ સાંભળતાંજ રબારીએ હાથમાંનો ચાબક જમીનપર નાખી દીધો. "રજની મા, કૃપા કરીને ચાબક ભોંએ પડેલોછે તે મને આપો, નહીતો મને ઊંટ બેસાડવો પડશે". રજનીમુગ્ધા ચાબક ઊંચકીને રબારીના હાથમાં આપેછે તેવોજ તે કમ્મરમાંથી નિચો વળી જઇને ચાબક ઝાલવાને મીશે રાત્રનુ કાંડુ સાઇનેતેને ઉપર ઊંચકી લીધી. પછી તેને સાંઢણીસાથે કસીને બાંધીને સાંડને હંકારી મેલી. ને માર્ગમાં તેણે વિચાર કર્યો કે રાત્રને હું છોડીશ નહી, ત્યાંસુધી વાંઝુ વાવાનુ નથી. એટલેતો અમદનગરને દરવાજે આવી પોંહોચ્યો. જોયછે તો દરવાજા બંધ તેથી તે દરવાનને બોલાવાને કહેછે—

દરવાન વીરા તુંને વીનવું રે, જાવું છે મારે રાજાની પાસ રે-જાવું.
ઝટપટ લેઈ મુજને મંદિરમાં રે, પછે દરવાજો તારો વાસરે—પછે.

અંદરથી દરવાને અવાજ સાંભળી તેને જવાબ આપ્યોઃ—

બંધ દરવાજો નવ ઊગડે રે, સહુ રે કુંચીઓ પડી દરબાર રે.
જામિની નિરગમો શેહેર બારણે રે, પ્રભાતે ઊઠી આવજો અસ્વાર રે.

રબારી આ ઉત્તરથી વિચારમાં પડ્યો કે મારો વાયદો વાણાનો છે, માટે રતોવાઇ મારે પાછુ ફરવું જોઇએ. વળી રાત્ર મારાપાસ કબજે પડીછે એટલે વાંછુ પણ વાવું કઠણજ! એવું ધારીને એકવાર ફરીને દરવાનને બોલાવ્યોઃ

લલિ લલિ લાગું તારે પાવલે રે, જઇ તું તો દરબારને જગાડ રે.
વેલેરો લાવે વીરા કુંચિયોરે, કાંઇ કામ પડ્યું અવઘડરે—કાંઇ

દરવાન સુસ્તી હતો તેથી ચિરડાઈને બોલ્યો કે—દરવાજો બંધ થયા પછી રાજા પોતે કદાચ આવે તો તેના પણ સુકવણાં થાય! ત્યારે તારા જેવાની શું ગુજાસ? માટે કહું છું કે મુગો મુગો હાલ બાહાર પડી રેહે ને વાણે ચાલ્યો આવજે.

દરવાનની વાત સાંભળીને રબારીનાં તો હાજાં ગગડયાં અને શોક સાગરમાં બુડ્યો. વાછું વાવા વગર આ ભઇયા કાંઇ દરવાજો ઉઘાડે તેમ નથી. હવે શો ઉપાય કરવો? કદાચ એકલો કોટજ હોત તો ટેકાવી જાત. પણ કમ નસિબે કોટને ફરતી મોટી ખાઇછે. એમ નિશ્વાસ મુકે છે:—હે ઇશ્વર! હવે ગોડિયાની લાજ તારે હાથ છે! પછી સાંડને કેહેછે—

ફટરે ગોજાગી ફટરે પાપણીરે, મેં તો તારો કર્યો વિશ્વાસરે--મેં તો
ખેપ કરી તે સઉ ખાલી ગઇરે, દામ મળવાની નથી કાંઇ આશરે.

ધણીનું મેણું સાંભળીને સાંડને વાચા થઈ તે બોલેછે—
મજરે છતાં શી તને સોચનારે, સ્વામિ આવડો દુખિયો શિદ થાઉરે.
અંહીથી ઉડીને જાઊં આકાશમારે, તેની ખબર એક ઘડીમાં કહુંરે.

તાણીને ભીડ તંગ તાજણોરે, કાંઇ ઢિલેરી મેલજે વાધરે—કાંઇ
એતરવા પાછી એક ફેરનીરે, મુજને ઠેકાવજે જોઇ રૂડો લાગરે.
કોટના રે પાડું એના કાંગરારે, ટેકી જાઉં સમુદર ખાઇ રે—ટેકી
અહીંથી તળપીને હું તો ઉછળું રે, જરૂર જઇ પડું શેહેરના માંહીરે.

સાંડના ચેતાવ્યા પ્રમાણે હિમત રાખીને રબારિયે સાંડને લલકારી કે જોત જોતામાં તે આકાશ માર્ગે ચાલી. કોટ અને ખાઈ ઓળંગી ગઇ અને શેહેરના મધ્યસ્થમાં સાળા સુળાના મેહેલની પોળે આવી ઉભી. રૂડિયો રબારી પણ હર્ષ પામીને હવે પોળિયાને જગાડવાને હાંક મારી કેહેછે—

પોળિયા મારોરે તું તો બંધવોરે, ભાઇ સાળા સુળાને જગાડરે-ભાઇ.
કામ મારે છે ઘણું ઓપટીરે, તું તો ઝટપટ પોળ ઉગાડરે—તું તો

પોળિયાયે પોળ ઉગાડીને રબારીને અંદર લીધો કે પેલો શયનગ્રહની બારી નિચે ઉભો રહીને બોલેછે :—

ઘટરે ચંપાથી હું તો આવિયો રે, મુજને વાર ઘણેરી થાયરે-મુજને.
સાળા સુળારે તમને વેનવુંરે, બાપા લળિ,લળી લાગુ પાયરે—બાપા
માટે વેહેલેરા તમે ઉઠજોરે, ઝટ તયર થાઓ નરેશ રે—ઝટ
દંભાવતીનો રે જે દીકરોરે, જાશે પરભાતે પરદેશરે—જાશે
માટે રાણિયે મુજને મોકલ્યોરે, કેહેજો ભાણેજ જાય વિદેશરે.
તમો આવીને એને રોકજોરે, કુંવર હજુર છે બાળે વેશરે—કુંવર

રબારીનો અવાજ સાંભળીને સાળા સુળા બંને ભાઇયો જાગી ઉઠયા અને રબારીને મેડી ઉપર બોલાવીને સર્વે વૃત્તાંતથી માહિત થયા. રબારી રાજાના હસ્તકમળમાં પત્ર આપેછે તે વાંચી ગજરાની સર્વ વિતક જાણી સાળા સુળા બંધિ ભાઇઓમાંથી એક જણે પાવરો ઊનજી પાસ જવાને તૈયારી કીધી અને બીજાયે ખાંડુ શણગારી,

સાથે લાવલશ્કર લઇને કમલાવતી નગરી તરફ ત્યાંનાં રાજાની કન્યા ચંપાદે સાથે પરણાવવાને અમદાનગરથી જાન લઇને વાજતે ગાજતે ચાલ્યો.

મોટો ભાઇ સાંડપર સાવ્હો થઇને બેઠો કે રૂડિયોય સાંડને લલકારી મેલી. જોત જોતામાં તેઓ એક ગામને સિમાડે આવી પોંહચ્યા, જયાં ભવાયા લોકો બુંગલ વગાડીને રમત કરતા તેઓએ દીઠા. તે જોવાના હેતુથી રબારિયે સાંડને જરા વિસામો આપ્યો. એટલામાં તેણે એક ત્રગાલાને બોલતાં સાંભળ્યો કે આજે અમે આટલા ખેલ કર્યા, તે છતાં હજુર રાત ખુટતી નથી, તેથી રખે કોઇયે રાત બાંધી હોય? આ શકુન ગોડિયાને કાને પડતાંજ તેને સંભારી આવ્યું કે મેં રાતને બાંધી રાખીછે પણ તેથી ગરીબ ગુરબાને તો નુકસાન થવાનું. માળીના ફળ કરમાવાનાં, ને ભરવાડનાં દહી ખાટાં થઇ જવાનાં! એવું ધારીને ત્યાંથી નિકલતી વખતે તેણે ત્રગાલાને પોતાના પગનો તોડો કાડી આપ્યો, સાંડને પાછી લલકારી અને રાતને રસ્તામાં છોડી મેલી. પછી ચંપાધડનાં તેઓ સિમાડામાં દાખલ થયા. દાતણ પાણી કરવાસારૂં વાંણામાં લોકો પાદરે એકઠા થયાછે તેમને ઝવાર કરીને તેઓ પાધરા દંભાવતીને મેહેલે ગયા. ભાઇ બેન મલ્યાં. પછી બંન્ને જણાં મારૂની દરબારમાં ગયાં, જયાં માતા અને મામાને મલીને મારૂ ઘણોજ ખુશી થયો. તેમની સોબતમાં તેણે સુખ ચેનમાં દિવસ ગુજારવા માડયાં અને દેશવટાની વાત ફરી ભુલી ગયો.

ગજરા મારૂનો બીજો મામો જે અમદાનગરથી બાંઠું શણગારી જાન લઇને પરણાવવા ગયો હતો, તે કમલાવતી નગરી જઇ પોંહચ્યો અને રાજાને કહ્યુ કે કન્યા ઝટ પરણાવો, કેમકે અમારો ભાણેજ દેશવટે જાયછે. રાજા આ વાત સાંભલીને ઘણોજ શોચ્ય કરવા લાગ્યો. પછી પોતે અંતઃ પુરમાં જઇને રાણીને ચેતવી કે "ચંપાધડથી બાંઠુ

લઇને જાન આવી છે. લગ્નની ઉતાવળ કરે છે પણ કુવરને એના બાપે દેશવટો દીધો છે તેથી તેતો તર્તજ પરદેશ જશે" રાણી બોલી "ત્યારે દીકરીને કુવા ખુવામાં નાખવી છે કે શું ? એવી રીતે પુત્રી પરણાવાય નહી." પણ રાણીનુ આવું સંભાષણ સાંભળીને રાજાયે કહ્યું, "નાતો કેવાયજ નહી. કોઇ રેંગી પેંગી હોત તો જુદીજ વાત હતી. જાન લઇને સાલો પોતે આવ્યો છે, અને વળી સાંમે વેવાઇ જામની સાથે કામ છે." રાણીએ રાજાને કહ્યુ કે "તમારી એવી મરજી છે ત્યારે હુ નાચાર થઈ, પણ આપણે કુંવરીને પુછિયે" તે ઊપરથી ચંપાદેને બોલાવી તેને પુછેછે:

જાનઆવીરે ધડ ચંપારે, જોને પરણવાને હાલરે—જોને.
પિતા તેનાયે આપ્યો દેશવટોરે, જોને વિદેશે જશે તે કાલરે--જોને
રાજ કુંવર પરણીતે તુજનેરે, છાંડી હવડાં જાશે વનવાસરે—છાંડી
લખ્યું હશે ત્યારે તે આવશેરે, કુંવરી સુકો પરણ્યાની આશરે.
રાજ કુંવરને પરણ્યે તું જાણુતીરે, બેઠી મેહેલે ચાવીશ પાનરે:-બેઠી.
રેહેશે તુજને તેનો ઓરિયોરે, અમ કહ્યું કાંઈ બેટી તું માનરે.

ત્યારે કુવરી માતા પીતાને શરમાઈને કેહેછેઃ—

કરમ લખ્યું હશે મારામાં જેરે, કયમે મિથ્યા નવથાયે માબાપરે.
રૂડો ભૂંડોરે જે કોઈ મેં વર્યોરે, બીજો કેહતાં બેસે મુજને પાપરે.

કન્યાનાં વચન સાંભલીને રાજા રાણીનાં મન ઝંખવાણાં ખરાં; પણ એમાં કાંઈ આપણો ઉપાય નથી. ભાવી પ્રબળછે ! તે કોઈનું. વાર્યું વળનાર નથી. એવું ધારીને રાજાયે લગ્નની તૈયારી કરવા માંડી અને જાનને ચોરે ચોબઠ ઊતારો આપ્યો. પછે બ્રાહ્મણોને બોલાવીને કન્યાદાન આપ્યું.

પછી રથ જોડાને રાજાયે કન્યાને વિદાય કરી, ત્યારે તેની સરત પ્રમાણે તેણે દાસ દાસિયો વગેરે સમૃદ્ધિ કન્યાને આપી. જાનૈયા

લોકોને પણ સારી વિદાયગીરી આપી. કન્યાને લઇને તેઓ ચંપા ઘડ આવી પોહચ્યા. જાન શહેરમાં આવેછે અને મારૂની દરબારમાં મામા અને માતા વગેરે સર્વે મળીને બેઠાં છે તેવામાં એકાએક જેમ પુનેમના ચંદ્રને રાહુ આવી ગ્રહે છે અને કાલુ ધાબું થઇ જાયછે. તેમ મારૂનો મુખારવિંદ સર્વેની નજર આગળ સ્યામ થવા માંડયું તેનુ હૃદય જડ થઇ ગયું. તરત ત્યાંથી તેણે ઉઠીને પોતાની મા આગળ જઇને કહ્યું કે—

શીખ આપોતો માતા ચાલિયે, હમારે ભજજાવા પરદેશરે—શીખ.

ત્યારે માયે તેને કહ્યું કે બેટા, એકવાર ફરીને તું કચેરીમાં જા ! હોય બાપછે, એક વેળા ચુકયોહોય પણ હવે કડવાંવેણ તને કેહશે તો હું તને રજા આપીશ.

માની આગ્ના લઇને અગાઉની માફક સાજ સજીને હથ્યાર બાંધી ઘોડાને નચાવતો નચાવતો મારૂ બાપની કચેરી આગળ થઇ નિકળ્યો. ત્યારે બાપને જોઇને ભાવથી

પિતા આપણાંબજાર સેરી સાંકડાંરે, મજને ઘોડો ફેરવવાની બહુ ખાંતરે.

ત્યારે પિતાયે ક્રોધથી તિરસ્કાર કરીને મેણુ મારી કહ્યું કે—

તુ તો કાળા મોહાડાંનો કાગડોરે, કે ફરીને આવ્યો તું દરબારરે.

પિતાનો તિરસ્કાર સાંભલતાંજ મારૂયે ઘોડાને લલકારી કહ્યું કે,

પિતા તમપું ઠેંસા સામત હોય,ને હોય ગજરો મારૂ એકજોરે જોળ!

એટલા સકુન બોલતાં બોલતાંમાંતો છઠા માલની બારીમાં મારૂના ઘોડાયે ખુર ભેરવ્યાં. મારૂ હાથ ઉંચો કરી ભાલો મારવા જાયછે ને ભાલો લાગો નહી તે જોઇને, મારૂ નિચે ઉતરતાં પિતાને કેહેછે કે બાપા એક માલ રહી ગયો, નહીતર ઘાવ દેખાડત.

સાંકળી સેરિયે પિતા જો મળારે, તો શિરોઇના જોત ધાવરે.

એટલું બોલી ઘોડાને ફેરવીને તે પાછો મા પાસે ગયો. આંગણે રહીને માપાસે શીખ માગેછે:—

સકન આલોરે માતા મારીરે, મારે તો ભલ જાવા પરદેશરે.

હવે જેવો મારૂ માનાં કહેવા ઉપરથી બાપ પાસે ગયોછે તેવોજ ફુલાંદેની જાન આવીછે ને માએ રાણીને મહેલમાં ઉતારીછે તથા ગજરાને કહેછે:—

સકન આલે તારી રાણિયોરે, સકન આપે શ્રી ભગવાનરે—સકન.

મારૂ કેહેછે:—

કડવાં વેણ ન બોલિયે માતા, કડવાં માથાને ઘાવરે—કડવાં.

હુ પરણ્યો નથી ને તમે મારી માતા થઇને આવું આળ મારે માથે શીદ ચડાવોછો? કેમકે મારૂને ખાંડુ મોકલી પરણાવ્યો તેની એને ખબર ન હતી. તેવામાં સાસુ વહુને જગાડેછે.

શું સુતારે સુઘડ ગોરલારે, તારી મેડિયે વલુદેલ રાયરે—તારી

સાસુનો અવાજ સાંભળીને વહુ ઝબકી ઊઠીને કેહેછે:—

મોતીયે વધાવું રાયના મોલ્યારે, કે રાયના ઘોરલાને વોઝુ નાગર વેલરે.
મોજડી ઊતારો રાય ચોકમાંરે, પાગડી ઉતારો રાય મેહેલરે-પાગડી.

પણ મારૂને તો પરદેશનીજ લખલાગી, એટલે બીજા કોઇનું સાંભલે શેનું?

શીખ આપોની રાણી સતવાંરે, અમે જઇશું હવે વનવાસરે.
બારવર્ષેરે પાછા આવશુંરે, મુકો તમો અમારી આશરે:— મુકો.

ત્યારે રાણી કહેછેઃ—

રોહીતો રાંધું રે ઠાકોર લાપસીરે, ક્યાંઈ જમો તો ઓસાવું જીણી સેવરે
માટે મેહેલેરે પધારો મારા વાહલડારે, છોડદિો છોકરવાદી રસીયા દેવરે.

એવ કહી તેમાં માન સુકન કહા તેથી મારૂ રાણીને કરગરીને કેહેછે જે હવે તમે નકામા માનસકુન માં કહો; હવે હું રેહેનાર નથી, માટે સુકન આપો. ત્યારે રાણી ચતુરાઈથી પાછા માન સુકન કહીને કેહેછેઃ—

આટો કુટો ને રાજા બો ઘોડોરે—કોઈ છુટે કેશે નારરે
એવે સુકને રાજા તમે ચાલશોતો, ફરી ના ભાળો દરબારરે
દાભા જમણીરે તેતર બોલતાંરે, રાજા આડી ઊતરે મંજારરે
એવે સુકને તમે ચાલશોરે, મળશે તમને ઘાતક નિરધારરે.

ત્યારે રાજા કહેછેઃ—

કંકાસ મુકોરે તમે કામિનીરે, કાંઈ ધીરજ રાખજો અંતરે—કાંઈ
સુકન ભલેરાં અમને આપિયેરે, પળિયે અમે અમારે પંથરે—સુકન.

હવે રાણી મારૂને રાખવા માટે સુકન કેહેછેઃ—

કાકા ખંભાનીરે રાંધું રોટલીરે, માંહે મેલવું માળવિયો ગોળરે
કુર ઓસાવુંરે હું કમોદનોરે, રોહીતો રાંધું ગલગલ્યો કંસારરે
સરત મંગાવું ગોરી ગાયનારે, જમોને તમે મજ નણદીના વીરરે
ઘોડો બાંધુ હું ઘોડાલમાંરે, પળાણ મેલું કાંઈ પરસાળરે
દભાવતીનારે તું દીકરારે—દાસી ચંપાદેના સરદારરે
આજનો વાસોરે મારી મડિયેરે, ઠાકોર પંથી પરૂણા થાવરે
રાત રહોરે મારા મેહેલમાંરે, તમે વાહાણે સુખેથી જાવરે.

રાણીનો ઘણો આગ્રહ જોઇને મેહેલમાં જવાની તેનેફરજ પડી. સામી બારિયે ગજરા મારૂની મા દંભાવતી બેઠી હતી, તે પુત્રને મેહેલમાં જતો જોઇને વહુને હવે વધારે સાવચેત રાખવાના હેતુથી છંછેડેછે:

ઓછાંરે કુળના વહુજી તમેરે, સેજ મનામણે માન્યો ઘરજાયરે
દીસેરે ગોરી તમે ઘેલડારે, રખે છકિ છતી છતે છલકાયરે—રખે.

વહુ ઉલટું શમજીને ઉત્તર આપેછે:—

ઓછાં કર્મનાંરે તમે જનમિયારે, કે તમ જાયો જાય પરદેશરે
નારી તજી કો નથી ગયાવિદેશડેરે,લખ્યું લલાટે નવચલે મિનમેષરે.

નરનારી મેડામાં એકલાં બેસીને વિનોદ વાર્તા કરેછે. પણ રાત્ર જતી નથી અને રાણીને બગાસાં આવવા માંડયાં તેથી તેણે સોકટાંબાજી મંગાવી રાજા અને રાણી રમવાં બેઠાં. રાણી હજુ-ર નાદાનજ, એટલે તે રમતાં રમતાં ઊંઘી ગઈ અને પાસુ મરડીને ઘોરવા લાગી. એટલે મારૂયે જાણ્યું કે રાણીતો સુઈ ગઈ, ત્યારે જંજાલ મટી. એવું ધારીને તે છાનોમાનો મેડી હેઠે ઉતરીને ઘોડાપર સામાન નાખેછે. અંધારાંમાં ઘોડાને સજ કરતાં મારૂને તેની માયે જોયો, તેથી તે વહુને સાદ કરીને કેહેછે:—

શું સુતી ગોરી ગોજારડીરે, તુજ મન માન્યો પંથે જાયરે—તુજ.
છતી છતે છેતરાઇ છબીલડીરે, ઊઠી ઝટ પંથી પલાણે સાહ્યરે—ઊઠી.

સાસુની વાણી સાંભળી કે તે ઝબકી ઊઠી જોયછે તો મેડીમાં મારૂ મલે નહિં. ચોમાસાની વિજલીની માફક તે નિચે ઊતરી કે અંધા-રામાં મારૂને ઘોડે ચડતો જોયો. તેનીજ મુમે આંબે જઇને ઘોડાને

બાથ ભીડી તેની ગરદનનાં વાલ પકડી લટકી રહી. મારૂયે ઘોડાની પ્રદક્ષિણા કરી, તેના કાનમાં કાંઈ બોલી સ્વાર થયો, કે ઘોડાએ પગ ઊંચક્યા. ક્ષણમાત્રમાં ચંપાઘડી તે અદૃષ્ટ થયાંઃ—

પુત્ર સરખુ રતન સાચવવાને સારૂં ગજરામારૂની માતા દંભાવતી રાણિએ અનેક ઉપાય કર્યા, પણ તે સર્વે વ્યર્થ થયલા જોયા. પુત્ર ખોયો એટલુંજ નહી, પણ તેની સાથે વહુને પણ હાલ ગુમાવી. તેથી રાણીએ વિલાપ કરી રડવા માંડ્યુ :—

સુનોરે સમરથ મારૂ ઢોલિયોરે, ઘોડા સુની તારી ઘોડારરે—ઘોડા
સુંનીરે મેડીને સુની માવડીરે, જોને સુના પડ્યા દરબારરે—જોને
સુનારે દાસ ને સુની દાસિયોરે, સુના કર્યા સહુને તેં નિરાશરે—સુના
સુનોરે બાગ ને સુના બંગલારે, બહુ સુના પડ્યાછે આવાસરે—બહુ.

ઘોડાને એડ એડ કરતો મારૂ ઝડપથી વહ્યો જાય છે. ઘોડો દેવતાઈજ, એટલે પુછવુજ શું! તે અંતરિક્ષમાર્ગે પક્ષીની પેઠે અંધારામાં ઉડાણ કરવાલાગ્યો. ઘોડાનો આવો અતિ વેગ છતાં તેની ખૂરીનો અવાજ કેમ સંભળાતો નથી, તેથી ચંપાદે મસ્તક ફેરવી નજર કરેછે તો અંધારાની કાળાશ શિવાય કાંઇ જોયું નહી. ને તેને તમર આવવા માંડી, તેથી ઝટ આંખો મીચીને ઘોડાના વાળ વધારે મજબુતીથી સાહીને પગ તેના કાંટલામાં ભેરવી દીધા. અશ્વના આવા દુસહ ગમનથી પાછલી રાતના થંડા પવનમાં તે ઠરીજ રહી, તેથી તેને માહાદેવનુ સ્તવન કરવા માડ્યું. ઇશ્વરી પ્રેરણાથી અશ્વની છાતી સરસી ચોટી રહેવાથી તેને સુવાન થઈ. એ પ્રમાણે ચાલતાં ચાલતાં પરોઢીયું થવા આવ્યુંછે અને ઘોડો તો સપાટાબંધ ચાલ્યો જાયછે, તેવામાં મધુર સ્વરે રાણી બોલી કેઃ—

હળવે રે ખેડો ઠાકોર ઘોડીલોરે, મારાં કાળજડાં ક[illegible]
હમેરે કલિયો ચંપા છોડનીરે, તે તો નખ [illegible] ભિલટી
ની વેલ લપ-

સ્વર સાંભલીને રાજાએ પોતાની આસપાસ ચારે બાજુએ નજર ફેરવી જોયું, પણ કાંઈ નહિ દેખાયાથી પોતે વિસ્મય પામીને ઘોડાને તેજ ચાલથી આગાડી ચાલવા દીધો. "આ પ્રાતઃકાળમાં આવા અંધાર અરણ્યની અંદર અને વળી આકાશમાર્ગે હું આવા વેગથી વહ્યો જાઉંછુ, ત્યાં મારા કાનમાં આવે મધુર સ્વરે બોલી કોણ મને અરચત કરતું હશે ? વળી મને તેના કેમ દરશન થતાં નથી ?" એવા વિચારમાં પડયોછે, તેવામાં:—

ઉત્તરના વાયા હવે વાવડા રે, ઉડી ઉડી જાએ મારાં ચીરરે—ઊડી.
હળવેરે રેવત રાજા હાંકજોરે, મારી સગી નણંડના વીરરે —મારી.

વળી રાજા કોયલના જેવો સુશીળ સ્વર સાંભલીને ચારે બાજુએ જોએ છે તો તેને કોઇ દેખાતું નથી. આ તે શું કેહવાય ! એટલું બોલી તે પાછો અચરત થઇ ચાલ્યો જાયછે, તેવામાં:—

દંભાવતીના રે દીકરારે, કયમ આવી તુજને આવી અધીરરે.
કઠોર કાળજડાંરે તમે કાં કરો રે, મારૂં સોસઈ જાયછે શરીરરે.

ફરીને એજ સ્વર રાજાને કાને પડ્યો. પોતે બોલતો નથી તેથી હવે રણીએ અદૃષ્ટ રૂપે તેને ટાણો માર્યો. પોતાની સ્ત્રી ચંપાદે જાણે બોલતી હોય એમ તેણે પ્રથમથીજ સાંભળ્યું; પણ ચંપાવડમાં પોતેજ તેને મેડીમાં સુતેલી મુકીને ચાલી નિકલ્યોછે, તો પછી આવા વગડામા તે ક્યાંથી હોય ? એ વિષેની ધુંમરીમાં ને ઘુમરીમાં તેણે ઘોડાને આગળ જવા દીધો: રાજા કાંઇ સમજતો નથી તેથી રાણીએ કંટાળીને અંતે ઘોડાને સોગન આપ્યાં:

આપે[illegible]હિંડ્યાની રે રેવંત આપડીરે, રૂડા માદેવની છે આણરે.
[illegible] રે તું તો હોડમુંરે, આપે એટલું હુંને તું તો દાનરે.

ઘોડાએ મહા દેવજીની આણ સાંભલી કે તર્તજ તે પૃથિવીપર આવી ઉભો. રાજા ચાબખા મારી મારીને થાકયો પણ ઘોડો એકનો બે થયો નહીં. આ દેવતાઇ અરવ છે એને એકાએક શું થયું, જે એ પગલુએ માંડતો નથી, તે તપાસવા સારૂં રાજા નીચે ઉતરીને ઘોડાના પીઠ ઠોકી તેની આસપાસ જોએછે, તો પોતાની સ્ત્રીનુ સબ ઘોડાના ડોકે વળગેલુ તેણે જોયું ! ત્યાં એક ઝાડ નીચે ઘોડાપરથી સામન ઉતારી ધાસીયો બિછાવ્યો. પેલીએ ઘોડાને માઠ મારેલા અને તેના વાળ હાથમાં પકડેલા તે મુસકેલીથી છોડાવીને તે સિંગડા જેવી થઈ ગયલી રાણીને બિછાનાપર લઇ જઇ સુવાડી. પોતે આ નવી ઓ પત્તિનો આવા વનવાસમાં ભોગ થયાથી ગભરાયાને બદલે ધીરજ રાખી કાંઈ યોજના કરવા લાગ્યો. આમ તેમ ફરી લક્ષપૂર્વક અવલોકન કરતાં એક અલૌકિક બુટી તેની નજરે પડી. મોટા આનંદથી તે ઉંચકી લઇને એક સિલાપર વાટી તેનો રસ કાડીને તેનાં ચાર ચાર ટીપાં મેલ્યાં કે રાણી તરત ઊઠી બેઠી થઈ. રાજા પણ તેના પાસે આવી બેઠો. બેહુએ સાથે મલી કાંઈ ઠુંગો પાણી કરી લીધા. ઠાકોર બોલ્યો "હું ચંપાગડનો રાજા ઘોડે અને તમે પગે ચાલો એથી જગતમાં આપણી શોભાને કલંક લાગે છે, માટે ઠકરાણી તમે પાછાં જાઓ. વાઘ વરૂ અને સર્પ રાફડાનાં ઘોરનાદે કરીને આ ગાજી રહેલા વનમાં કાયર નરનાંપણ કાળજાં કકડીજ જાય! તમે એકતો રાજ પુત્રી અને વળી બાળવેશ એટલે તમારી કોમળતામાં પુછવુંજ શું? તમ જેવી સુકોમળ મુગધાને સરજનહારે વગડાની વસમી વાટે જવાને સરજી નથી."

રાણિએ ઉત્તર આપતાં, એક દિસા તરફ આંગળી કરીને બોલી "જુઓ પેલો હાથી કેવો મસ્ત જણાયછે. સુર્યના ઉપર તે ધુળ ઉરાડે છે, તેમાંથી એકે રજ તેને અડી શકે તેમ નથી; પણ ઊલટી તેનાજ આંગપર ધુળ પડેછે. જુઓ આ તરૂવરને કેવી વેલ લપ-

ટાઇને નવ પલ્લવ થઈ રહીછે, તેનો બાર બીલીથી આજે તે ફુલ-ફુલોથી પ્રફુલિત થઇને દીસેછે. આવા આવા રમણિક ખુદ્ર-તના દેખાવોથી ખરેખર જંગલમાં મંગલજ થઈ રહ્યુંછે. માટે ઠાકોર, તમારા સંગમાં આવા સુખાનંદ ભર્યા ઓત્સવોનો લહાઓ તજીને પાછાં પગલાં હું ભરનાર નથી. ગરઠ ગાંઠે, વિદ્યા પાઠે, અને સ્ત્રી સાથેજ જોઇએ. એમાંથી વિહેલું પડેલું કોઇએ ઉપયોગમાં આવ્યું નથી. વનવાસનીજ ઉત્કંઠા તમને થતી છે તો આજ વનની અંદર મેહલ બંધાવીને આપણે રહીએ."

રાણીનો આવો આગ્રહ જોઇને અંતે રાજાએ નાચારીથી એક સુશોભિત દેવતાઇ મેહેલ ત્યાં ઉભો કરાવ્યો. મેહલ તયાર થયો એટલે ત્યાં આવી વસ્યાં. બીજે દિવસે રાજાએ રાણીની શીખ માગીઃ—

સુકન આપોરે રાણી શીયળવંતીરે, અમને ભલ જાવા પરદેશ રે
બારેરે વર્ષે પાછા આવીશું રે, હાલ મુકો તમે અમારી આશરે.

રાણી કેહેછે—કે મારો બાપ બારસેં ગામનો ધણી છે, તેમાંથી અડધાનું રાજ હું તમને અપાઉ તેમાથી ખાઇ પી મોજ કરીને સાથે રહો. ત્યારે રાજા ચિરડાઇને બોલ્યોઃ—

બાલુંરે તારાં બારસેં ગાંમડાંરે, કે માહે ઉઠજો લાહજ રે
બાલુંરે તારાં બારસેં ગાંમડાંરે, કે જાએ હમારા રાવળાની લાજરે
બાલુંરે તારાં બારસેં ગાંમડાંરે, કે મારી જાએ ધડચંપાની લાજરે
બાલુંરે તારાં બારસેં ગાંમડાંરે, કે જાયે મારા જસાજામની લાજરે.

આવી અવસ્થામાં રાજાની ફુકરાજી જોઇને તેની રાણીએ મેણું માર્યુંઃ—

ઓછાંરે કરમના કાં ન જનમિયારે, તો મારે સરોવરનાખાત જાળરે
તારી ગોરાડણીને માથે ટોપલોરે, તે લઇ વેચવા જાત તતકાળરે

આજનોરે વાસો વસો મેડિએરે, તમે વનવાસી પરોણા થાવરે
રજની નિરગમોરે આ મેહલમારે,તમે વહાણામાં સુખેથી જાવરે.

રાણિએ ગાડ માંડી તેથી ત્યાંજ રાતવાસો કીધો. પલંગમાં રાજા સુતો છે અને રાણી તેના પગ તલાસેછે. રાજાતો ઊંઘી ગયો છે, ત્યાં બેઠી બેઠી રાણી ચાંદાની પ્રાર્થના કરેછે:

ચંદારે તુજને હું પુંજતી રે, વળી કરતી આદિતવારરે—વળી
ઘડીએક મોડો ઊગજે રે, મારો પરણ્યો ચાલે જેઠારરે—મારો

એવામાં અધી રાત થઇ એટલે મરઘાએ બાંગ દીધી, જેથી મારૂ ઝબકી ઉઠયો, ત્યારે રાણીએ કહ્યું કે હજુર તો મધરાત થઇછે. એમ સમજાવી તેને પાછો સુવાડી દીધો. પછી રાણી ક્રોધ કરીને મરઘાને કેહેછે:—

મધ રાતના રે મરઘો બોલિયોરે, મારા મારૂને પડાવ્યો ત્રાસરે
મુંવા સવારમાંરે બોલાવું વાઘરારે,તને પકડી મંગાવું મારી પાસરે
થોડે થોડેરે બે ચાવું તારાં પિછડાંરે,તારી ચાંચડિએ દેવડાવું ડામરે
મારૂજી ઝબકીને જાવા જાગિયોરે,મારૂં બગડયું બગાડિ તું કામરે.

મરઘાને વાચા થઇને તે રાણીને કેહેછે કે હું તો રાતના ચોર ચકાર ભમેછે તેમને માટે બોલ્યો છું:

શીદને વઢાવે રે રાણી મારી ચંચડીરે, રાણી શીદને પડાવે પાંજરે
પહેલીરે રાતનો મરઘો બોલ્યો, રે એતો તસ્કર કેરે કાજરે
તમરે કારણ હું નથી બોલ્યોરે, તમે ભલે સુવોની માહરાજરે
પહેલીરે રાતનો મરઘો બોલ્યો રે, એ તો દેવતધરાંને કાજરે.

એમ કરતાં પાછલી રાત થઈ અને મરઘો પાછો બોલ્યો. એટલે મારૂએ પાછી આંખ ઊગાડી રાણીને કહ્યું કે હવે સવાર થઇ, માટે

વેહેલાં થાઓ. ત્યારે રાણીએ કહ્યું કે માહારાજ ! હજુર રાતજછે તમે સુઈ રેહો. પછીરાજા ઊંઘાઈ ગયા. એટલે રાણીએ પાછો મરઘાપર ક્રોધ કરીનેઃ—

પાછલીરે રાતના મરઘો બોલિયોરે, મારા મારૂને પડાવ્યો ત્રાસરે
સુવા સવારમાં બોલાવું વાઘરારે, તને પકડી મંગાઉ મારી પાસરે
ચોડે-ચોડે રે ખેંચાઉ તારાં પિછડાંરે, તારી ચાંચડિએ દેવડાઉ ડામરે
મારૂજી ઝબકીને જાવા જાગિયોરે, મારૂ બગડેયું બગાડે તું કામરે.

તારે મરઘાયે કહ્યું કે રાણી સાહેબ તમારાં જેવાં સુખિયા લોકોને સારૂ નહી પણ રાતના જે ચોર ચકાર ભમે છે તેમને સંતાઈ જવા કહા પછી ધંધારતી લોકને મેં જગાડયા:—

તમરે કારણ હું તો નથી બોલિયોરે, બોલ્યોછું ધરપાડૂ ને કાજરે
પરઘરનો માનીધર ચાલ્યો જાય,ને ઘરનો ભલે રહે માનીધરઘરમાજરે
શીદને વઢાવે રે રાણી મારી ચંચડીરે, રાણી શીદને પડાવે પાંખરે
પાછલીરે રાતનો મરઘો બોલ્યો, પહેલાં ધંધારતી લોકોને કાજરે.

એમ કરતાં સવાર થઇ ગઈ અને સુરજ ઉગ્યો. મારૂયે ઉઠીને રાણીને કહ્યું કે હવે તમે ખુશીથી મને રજા આપો—હુ ઘડી રેહેનાર નથીઃ

ચડીરે રહ્યાની મુજને આખડીરે, અન પાણી લેવું મારે વીખરે
ઝટ પટ હવે અમે ચાલિશું રે, રાણી ખુશી થઈને દ્યોની શીખરે.

આવી રીતના પ્રયાણની વાત સાંભળીને રાણિયે કલ્પાંત કરી મેલ્યો. "જેને સારૂં આટલી વિપત્તિનો હું ભોગ થઇ, મારા માત-પિતા, સાસુ સસરાનો ત્યાગ કરીને રાજાનો સંગ કીધો, ત્યારે મારા

કરમે પાછું પાનડું ફેરવ્યું". એવો મનમાં તે કલેશ કરેછે અને રૂ-દન કરતી રાજાને પુછેછે—

તમેરે ચાલ્યા રાજા વિદેશડેરે, અમારી કોને ભાળવણી દોછોરે
સુખદુખ જોવા કોણ આવશેરે, તેવી તમો કોને સુપરત કરો છોરે.

ત્યારે રાજા કહેછે:—

તમને સોંપ્યારે મંદીર માળિયાંરે, રાણી સોંપી હિંચોળા ખાટરે
ખાવો પિવો ને એલો મોજમાંરે, તમે મ્હાલો મહિયરિયાની વાટરે.

રાણી જવાબ આપેછે—

મેહેલ બંધિખાનું માલિયુંરે, હિંચોળા મારે સુલી સમાનરે
મોજો મુકીને રૂદન માંડયાંરે, રાજા મહિયર ઊજડ થયાં વેરાનરે.

રાજા બીજી ભલામણ કરેછે:—

તમને સોંપ્યારે કળસી કોદરારે, તમને સોંપી દુઝણી બે જોટરે
દુધ સાકર પિયો તમે દાડિયેરે, વસ્ત્ર શણગારની નથી કાંઇ ખોટરે.

રાણી જવાબ વાળેછે:—

કોદરા રાજા મારે મન કોયલારે, દુઝણી જોટો ચામડિયાને દઊંરે
દુધ ને સાકરરે રૂધિર દેખિયેરે, વસ્ત્ર બાલી રખ્યા ચોલી રહું રે.

રાજા બોલે છે:—

તમને સોંપ્યોરે સમરથ રેંટિયોરે, સોંપ્યોછે તમને ભાર કપાસરે
સરખી સૈયર મલીને કાંતજોરે, તમો તેથી નહી થાઓ ઉદાસરે.

રાણી પ્રતિઉત્તર આપેછે:—

રેંટિયો ભાંગીને રાંધુ ખીચડીરે, કાંઇ કપાસે લગાડું લાહેરે—કાંઇ
સાહેલિયોનો સંગ નથી કામનોરે, રાજા મેં તારી ઝાલીબાંયરે--રાજા

રાજા બોલેછે:—

પલાસ પિપલારે તમને સોપ્યારે, રાણી ગણજો પિપલિયાંના પાનરે
બારેરે વર્ષે અમે આવિશુંરે, તારે વાલિશું રાણી તમારા વાનરે.

રાણી ઉત્તર આપેછે—

સાથેરે તેડો મારા સાહબારે, મારા બાર વરસ કેમ જાયરે
વિજોગની ઘડિયો જાયે વેગળીરે, મુજને દાહાડો વરસસમ થાયરે
આવું જાણત તો નવ પરણતીરે, રાજા બાળકુંવારી હું રેહેતરે
ઠાળેરે હાથ મેં તો ઝાલિયોરે, મારા કરમને દોષ ના દેતરે
સાસરી જોયાનાંમારે ઓરતારે, સ્વામિ ઘુંઘટ તાણ્યાના રહ્યા કોડરે
તમેરે ચંપો ને હું છું કેતકીરે, મારે ભલી મલીતી જોડરે
પેરી ઓઢીને ફરત સાસરેરે, તે હરખ સઉ થયા મારે ભંગરે
નથીરે છુટયાં મીંઢળાં હાથનાંરે, નથી ઉતર્યો મારાં પાનેતરનો રંગરે.

રાણી વિલાપ કરીને રાજાની સામે રડેછે:—

નર વિનારે નારી અબલારે, તેનો પગલે પગલે વંકરે—તેનો
દીસે દીનમુખે બિહામણીરે, હું તો છું કરોડભરી કલંકરે—હું તો
ચાલોરે કેહેતાંમાં ચમકિયેરે, પુંઠ દીઠે કાંઈ જીવ જાયરે—પુંઠ
નેણારે મારામાંથી નીર વહેરે, જોને કાળજડાં કડકા થાયરે—જોને
હીમરે પડે ને ધરતી ગડગડેરે, કાંઈ એવું મારે છે દુ:ખરે—કાંઇ
જ્યારેરે રાજા તમને દેખશુંરે, ત્યારે તો થાશે કાંઇ સુખરે—ત્યારે

રાણીને નરમ થયલી જોઈને તે બોલ્યો:—
સકન આલો તો રાણી ચાલિયેરે,ભામિની તમને લઈશું સંગાથરે.

રાજા હજુર તો બોલેછે એટલામાં રાણી હર્ષાનંદથી બોલી ઉઠી કે:-

સકન રે આસું હું ફુલવાડિયેરે, ભલે પધારો મારા પ્રાણ નાથરે
ડાબેરાં બોલે રાજા દેડકાંરે, કાંઈ જમણેરી ભૈરવ હોયરે
એવે સકને રે રાજા તમે ચાલશો રે, તમને વેરી ગાંજે નવ કોય રે
કોરે ઘડે રે કુમારિકા રે, તેને બોલે અખ્યાણું જાવ જાર રે
એવેરે સકને રાજા તમે ચાલશો રે, તમને મલશે ફુલંદે નારરે
અખંડ રે સૌભાગ્યવંતી માલણી રે, કાંઈ છે છાબે ભરેલા હાર રે
એવે રે સકને રાજા તમે ચાલજો રે, તમે પરણશો સુઘડ એ નારરે
વર કન્યારે પરણીને આવતાં રે, સામા મલે નિશાલિયા સારરે
એવે રે સકને તમે મારૂ ચાલજોરે, વરજો તમે માખ્ખલદે નારરે
દેવ સકળ શુભ સંગ જોગણીરે, જે માત પિતા કેહેવાય રે
રક્ષા કરે રે રાજા તે તમતણી રે, રાણી કેહે સુણો મારા રાય રે
ચોરે ચૌટેરે ચારૂ ચાવડીરે—જ્યાં મડદાં બલે મસાણરે
ત્યાં રક્ષા કરેરે મુજ માવડીરે—સકલ હજો તમને કલ્યાણરે
શેહેરવાડી ને રાય રણવિષેરે—જ્યાં પરવત ને હોય પહાડરે
હુ રે આરાધું અંબા માવડીરે, આવીને પુરે તે તારા લાડરે
પશુરે પંખી ને દઈત માનવીરે, સઉ નરનારીને પૃથિવના રાયરે
સર્વ વશ થાશે રાજા તમતણેરે, થઈછે તુષ્ટમાન દુરગામાયરે
પરમુલક ને પરદેશમાંરે—વલી પરધરતી ને પરવાસરે—વલી
રેહશે જગદિશ્વર મહાદેવ સાહ્યમાંરે, તે તો પુરી કરે સઉ આશરે
રાણી કેહે સુખે તમે સંચરોરે, રાજા ચલાવો ચતુર તોખારરે
કેહેતાંમાં સકન સાંધિ ચાલિયારે—ગજરા મારૂને ચંપાદે નારરે.

રાજા ઘોડાપર અને રાણી પગે એક બીજા સાથે વાત ચીત કરતાં ધીમેધીમે ચાલ્યાં જાયછે. ચેતર વઈશાખનાં દાહાડાછે, સુર્ય પ્રકાશે છે. ઉત્તર મારૂત વાઈ રહ્યોછે. મંદમંદ સુગંધ આસપાસ બેંકી રહીછે. ભ્રમરો ગુંજારવ કરતા આમતેમ ઊડેછે. વૃક્ષોપર મધમા-

બીના ટોળેટોળાં ઉડેછે. ફુલફુલોનાં ભારે તરૂવર નમ્ર થઈ રહ્યાંછે. પક્ષિયોના નાનાપ્રકારના મધુરનાદે કરીને વન ગાજી રહ્યું છે. આવી રચના જોતાં, માંહોમાંહે વિનોદ વારતા કર્યા જતાં કેટલીક વારે એક આમ્ર વૃક્ષનાપર બેઠેલી કોયલને બોલતાં સાંભલીને બન્નેનુ લક્ષ તેનાપર ગયું. રાણી વાત કરેછે અને રાજા હુકારો દેછે પણ તેનુ ધરધ્યાંન હવે કોયલ કેવો સકન આપેછે તેનાપર ગઉ એટલે હુકારો બંધ થયોછે. તેથી રાણી કોયલને કહેછે કે મારા પતિએ તારા ટહુકાપર લક્ષ લગાડયુંછે માટે તું ધીમેધીમે બોલઃ—

સરૂઆ સાદનીરે કોયલડીરે, વેરણ તું મધરી બોલે મધુરરે—વેરણ.
તારેરે આબાવન ઢુંકડાંરે, મારા વાલમના પંથછે દુરરે—મારા.

ત્યારે કોયલ કેહેછે કે "રાણી! તુંજ નગુણી છે કે આવા ઉનાળાના દાહાડામાં તને મુકીને, તારો ધણી પરદેશ જાયછેઃ—

ચૈતર વૈશાકના રે દાહાડલારે, આંબે ઉધરલી છે શાખરે
નગુણી તજમાં ગુણ નહીં, જે તું પરણ્યો જાયે તજ પાંખરે.

એવું સાંભલીને રાણી ખિજાતછે તે મેંણું લાગ્યાથી ઉથલો મારેછે કે જેમ ગાયને ગાંજરૂ વાહલુ છે, તેમ મારા ધણીને પરદેશ વાહલોછેઃ—

મેઘને વાહલા ડાદુર રે, પ્રજાને વાહલા નરેશરે
ગાયોને વાહાલાં ગાંજરા રે, મારા મારૂને વાહાલા પરદેશ રે.

એટલે કોયલ પાછો ઉથલો મારેછે—અરે વજર છાતીની રાણી, તારો ધણી જાયછે ને તું રડતી પણ નથી ?

વજર હૈયાની રે એ રાણીજી, તારો વાલમ જાયે પરદેશરે
સંધ્યા બીલીરે ઓ રાણીજી, તને આસુ નહી લોચન લેશરે.

રાણી કોયલને પાછો બોલ મારેછે કે અરે મારાં આંસુથી મારી કાંચલી ભીંજાય ને મારા ડુસકાથી તો તારા વડની ડાળો પણ ભાગેઃ

આંસુયે ભિંજાયરે, મારી કંચુઓરે, કાંઈ ડુસકે ભાંગે વડલાની ડાલરે
મારે હઈયે ઉઠયો મેઘલોરે, તુ તો આંધલી ચઢાવે આળરે.

કોયલ સાથે રાણી આવી ટાપાટાપી કરેછે તેમાં ઘડીભર તેણે પોતાના ધણીને વિસાર્યો. એવામાં ગજરા મારૂયે ઘોડાને તલપાવી મુકયો. પલકારામાં તો તે જંગલની ઝાડીની અંદર કેથે અલોપ થઇ ગયો. રાજાનો ગયો અને રાણી ત્યાંજ રહી ગઈ! રાજાની પુઠ દેખાઇ ત્યાંસુધી રાણિયે જોયા કીધુ. ઘોડાની પગથી ઉડતી ધુળ જયારે દેખાતી બંધ થઇ ત્યારે એકાએક રાણીની છાતિએ ડુચો ભરાઇ આવ્યો, તે પુછવું જ શું! રાણિએ તો અશાડ શ્રાવણ રેલી મેલ્યા!

કુવા રે ખોદાવિં વાવડીરે, એતો તરસિયા મારૂજીને કાજરે
આંબા રે રોપાવિં આંબળી રે, એતો રસિયા મારૂજીને કાજરે
શિયાળેરે ઠાકોર શીત ઢળેરે, ઠાકોર ઉનાળે લુવાયરે
ચોમાસાનારે ચાર ચીકનાંરે, ઠાકોર ચાકરિએ ના જવાયરે
નવારે દાહાડા ઠાકોર આવશેરે, ત્યારે રાજા ગામ જવાયરે
દિવાલી દશરાનારે દહારલારે, ટાકોર તીરથ ગામે ફરાયરે
આજનારે તડકાછે કારમારે, રાયના મુખડાં કરમાંઇ જાયરે
કાં ન સરજી હું તો વાદલીરે, મારા પિયુડાને કરતી છાંયરે
કાં ન સરજી હું તો હંસલીરે, શકન ભલેરાં દેત રણ ધીરરે
બબેરે પાને ત્યાં વડલો રોપિયોરે, વડનો થઇ રહ્યા છે ઘોર ઘંભિરે
સરવારે સાદની કોયલડીરે, હવે તું મધુરૂં મધુરૂ મા બોલરે
વિજોગ બાણ મુજને સાલે ઘણાંરે, મારૂ કાળજડું તું શીદને છોળરે
તુજ આંબાવન છે ઢુંકડાંરે, ભુંડી મજથી મારૂ જાએ દૂરરે.

રૂદનરે દેખી રાણીતણુંરે, વડલો સિંચાઇ થયો ચકચુરરે
રાણી રે રડેછે જોને ડુસકેરે, તેથી તુટી પડેછે વડની ડાળરે
વિલાપ સુણી ઘેભાયાં વનચરોરે, કાંઇ પડીછે હૈયામાં તેને ફાળરે
આંસુડે ભિંજાયે રાણીનો કંચુઓરે, જોને ભિંજયછે નવ રંગચીરરે
કલ્પાંત કરતી તે રાણી જોઇનેરે, થંભ્યાછે સલિતાનાં નીરરે.

ઘોડાને એડ એડ કરતો ગજરા મારૂ વંચ્યોજાયછે, તેવામાં માર્ગ-
માં એક મોટી નદી આડી આવી, ત્યાંહાં ઢીમરને કેહેછે કે—

ઢિમર ગામનાંતુ કેહ તે આપુ જોરે, મજને ઘોડલાસહિત ઉતારતીરરે!

ત્યારે ઢિમરે જવાબ આપ્યો:—

અમર રેહિરે તમે રાજયારે, નામ ઠામ તમતણું બતાવી ઊતરો વીરરે!

રાજા પોતાનુ નામ ઠામ બતાવતો નથી અને માછી લોકો તેને
નાવમાંથી લેતા નથી. આપ્રમાણે કેટલીકવાર રગજક થઇ પણ કોઇ
માનતું નથી, ત્યારે ઘોડો રાજાને કેહેછે કે—

મજ છતાં શાને કરે વીરા સોચનારે, આવડો ઓશયાળ શાનેતું થાયરે
એહિથી ઠેકીજાઊં જોને આભમાંરે, ત્યાંની ખબર તો પલકમાં લવાયરે
તાણીનેરે ભીડ તંગ તાજણેરે, કાંઇ ઢાળેરી મેલજે વીરા વાઘરે
ભાલુડીવા એક પાછોરે હટવીરે, મુને ઠેકાવજે જોઇ રૂડો લાગરે
નાવનાં પાડુરે હું તો નાગરારે, ઓળંગી જાઊં હું સમુદ્ર આઇરે
અંહીથી તલપીને હું તો ઊતપતુરે, રખે રેહેતો તું મજને સાહીરે.

ઘોડાની વાત સાંભળીને રાજા ખુશી થઇ ગયો. માછીઓનાં દેખતાં
તેણે ઘોડાનો તંગ ખેંચી બાંધ્યો. એક ભાળાવાર જમીન ઘોડાને
હટાવીને તેને તલનાવ્યો.

તે જોઇને પેલા માછીઓએ વિચાર્યું કે આકોઇ વીરપુરૂષ છે
અને મોટાનું ફરજન છે. કાંઇ જનાવરનો વિશ્વાસ રખાય નહી. રખે

એ મધ નદિએ પડે ને ખેંચાઈ જાય. એવું ધારીને ઢિમરાએ ભર નદિમાં નાવ છોડી. નાવવાળાઓને પાછળથી આવતા જોઇને તેણે સોળ મોર કાહાડી આપી ને હવે નદી ઓળંગ્યા પછી પોતાનું નામ કહ્યુંઃ

ઘડ ચંપાનો રાજીઓ, દંભાવતીનો બાળ
જસાજામનો બેટડો, ગજરામારૂ મારૂં નામ.

મારૂં નામ પુછવું કદાચ કોઇ પાછળથી આવે તેને તમે આ પાર ઉતારી મેલજો. હાલ તમને સોળ મોર આપીછે, પણ હું ફરીશ ત્યારે તમને ખુશી કરીશ. એટલું કહી ઘોડો હંકાર્યો. ચાલ્યો ચાલ્યો તે એક વનમાં નિકલી ગયો. જયાં તેણે દુરથી પાહાડની તળાટીમાં સાંડ ચરાવનાર એક રબારીને દીઠો. તેની પાસે જઇને તેને પુછેછેઃ-

વિરા રબારીરે હું વિનવું રે, તું તો સાચેરૂ ભણે નિરધારરે.
આરે મલકનો કોણ રાજિઓરે, ને કોની વરતે આણ આધારરે.

ત્યારે રબારિએ જવાબ આપ્યો કે અહીં મારા જોતામાં બારસેં ઉમરાવ થઈ ગયા તેથી હું જાણતો નથી કે આ મુલકમાં કોની દુઆઈ ફરેછે. કેમકે રોજ મરે તેને કેટલું રડે. તારે ગરજ હોય તો જા! મારી રબારણ પાછળ આવેછે તેને પુછ! રાજ કુંવરે ઘોડાને ફેરવ્યો. મહામદભરેલી રબારણને માંથે માટલું ને પછવાડે સાંડનું બચ્ચુ ચાલતું તેણે જોઉ. વગડામાંની રબારણને તેની લેંકાતી ચાલથી તેના ધનુષાકાર ભંમર અને તારા સરસા ચળકતા ડોળાથી, રાજકુંવરને મોહબાણ વાગ્યાં. તેથી તે ઘોડાને નચાવતો ને કુદાવતો ધીમે ધીમે આડે માર્ગે રંગીલી રબારણ તરફ ચાલ્યો જાયછે; રબારણ રેવંતને પોતા ઉપર આવતો જોઇને કેહેછે "વીરા! હય હાંકેછે તો સંભાળીને હાંક! નહીંતર મારા માથાપરનું મહી છળકાશે. એટલેથી તું નહી સમજશે તો, જોયું આ સાંડનું બચ્ચું! હમણાંજે તે તારા માથામાં મારીશ, તો તું તારા હયસહીત આ ધૂળમાં રોળાશે."

રબારણે તેને વીરા કહી બોલાવ્યો, તેથી તેના મનસુબા રેલા માફક રેલાઈ ગયા. પછી તેણે તેને બેન કહીને એક મોર કાહાડી આપી તે લઇને રબારણ તેને માર્ગે ગઈ અને રાજકુંવર પોતે માર્ગે ચાલ્યો.

એક ગામને પાદરે ઉજડ પડેલા બગીચામાં આવીને તેણે ઉતારો કીધો. ઘણા દીવસનો થાક ચડયાથી એક વૃક્ષનાં ઠુઠાસાથે ઘોડાને બાંધીને પોતે એક કોરે જઇને સુતો, ને થોડીવારમાં ઊંઘી ગયો. તે ગામના ગરીબ ગુરબાઓ લાકડાં વિણવા સારૂં નિત્ય તે વેરાનમાં આવતા હતા. એકજ દિવસમાં બગીચાના વાન ફરેલા જોઇને તેઓ આશ્ચર્ય પામ્યા. તેમાંનાં કેટલાએક તો ત્યાંથી ઝટ તેના માલિક પાસે દોડી જઈ વધામણી આપી કે ત્યાં કોઇ સુમાણસના પગલાં થયાં છે તેથી તારો બાગ લીલો કંજાર થઇ ગયોછે. ત્યારે માલણે કહ્યું કે આજે તમને લાકડાં મલ્યાં નહી હશે તેથી મને ભમાવવાને તમે આવ્યાછો. પેલીની ખાતર જમા કરવાને તેઓએ સોગનસપરાં ખાધાં, અને કહ્યું કે હમારા બોલવાનો તને વેહમજ હોયતો હમારી સાથે આવીને તારી ખાત્રી કર. એથી માલણ ત્યાં જવા ચાલી તો બાગમાં આવીને જોયછું! ઝાડે ઝાડ અને પાને પાન લીલાં છમ તેની નજરે પડયાં. આ ચમત્કારનો કરનાર કિયો દેવતાછે તેની શોધમાં તે આખો બગીચો ફરી વળી. અંતે તેની નજર એક ઝાડનાં ઠુંઠે ઘોડાની સોડમાં સુતેલા કોઇ પુરૂષપર પડી. તેના તેજથી માલણે સુરજને લજવાતો જોયો. એ દેવપુરૂષને વધાવી લેવાને માટે માલણે ફુલના હાર ગજરા બનાવી તેની છાતીપર મુકયા, તે થંડાં લાગેથી રાજકુંવર જાગી ઉઠયો. માલણે ગલામાં હાર આરોપીને પુછયું:-

કિયારે મુલકના તમે રાજવી રે, રાજા કિયું તમારૂં ગામરે
નાની રે વયમાં તમે નિસર્યા રે, એવું શું પડયું તમને કામ રે.

તેજ ન મળે ત્રે લોકમારે, દિસો હજુ રાજા બાળેવેશરે
શે દુઃખે રે તમે દુખિયા રે, કેમ વેઠો તમે પરદેશરે.

મારૂ માળણને જવાબ દેછેઃ—

નથી રે અમે કોઈ રાજવીરે, બેન નથી કરતા અમે રાજરે,
પૃથ્વિરે પ્રદક્ષિણાને કારણે રે, નિકળ્યા મુલક જોવા કાજરે;
નામ ઠામ તો ત્યાં બતાવિયે રે, જયાં થતું હોય વિવા કેરૂ કામરે
આ શેહેર શોભિતું જોઈનેરે, જઇશું અમે બીજે ગામરે.

ગજરાની વાત સાંભળીને માળણ બોલી—"ભાઈ હાલ આ શેહેરમાં કોઈ પરદેશીને જવા દેતા નથી, કેમકે હમારો રાજા રૂપસંગ ફુલંદેને પરણવાસારૂ ગયોછે. પણ તે કાંઇ તેને દાદ દેતી નથી, તેથી રાજા તેનાં મુલકની આસપાસ ફર્યા કરેછે ને પરણવા જતો નથી, તેમ પાછો આવતો નથી."

એ વાત એમછે કે ચંપાવતી નગરીનાં રાજાની કુવરી ફુલંદે વરવા જોગ થઇછે. તેણે ગજરામારૂને વરવાનું વ્રત લઇને ગોરને ચંપાધડ મોકલ્યો. ગોર જયારે ચંપાધડ ગયો ત્યારે તેણે મારૂને દેશવટે કાહડેલાની વાત જાણી, તેથી નિરાશ થઇને પાછો ફર્યો. રસ્તે રૂપસિંહનો મુલક આવ્યો ત્યાં રાજાને જુવાન જોઈ ગોરે વિચાર્યું કે ફુલાંદેએ ગજરામારૂને નજરે જોયો નથી તેથી જો તેને નામે રૂપસિંહને ટાકી ઘાલિશ તો એ ક્યાં જાણવાનીછે? ને મારૂ ઇનામ પણ પાકશે. ફુલંદેનાં રૂપની ચર્ચા બધાય મુલકમાં પસરી છે તેથી રૂપસિંહે ગજરામારૂનું નામ ધારણ કરીને પણ ચંપાવતી જવાને કબુલ કર્યું. જાન ચંપાવતી જઈ પોંહોચી ત્યારે ફુલાંદેને વિચાર સુઝયો કે ગજરા મારૂ ચતુર છે માટે પેહેલાં તેમનું પારખું લઉ. એમ ધારીને તેણે ધોળો, પિળો, રાતો, કાળો, લીલો, કાબરો, ને ફરતો, એવા સાત પડદા બાંધ્યા ને કહાવ્યું કે રાણિએ પડદા બાધ્યા છે

તેનો સમસ્યાનો ખુલાશો કરીને વરવા આવવું. હવે રાજા રૂપસિં-હને પડદાની વાત કાંઈ ખબર નથી તેથી મૂહરત જોઈને પડદા ખો-લવા આવવાનો વદાડ કરીને આસપાસ ફરયા કરેછે. દરમિયાન ખુ-લાશો કરે એવો કોઈ ચતૂર પુરૂષ શોધી લાવવાને માટે દીશાએ રાજાના અનુચર ફરી વલ્યા છે.

માળણને મોડેથી ફુલદેનું નામ સાંભળતાંજ ગજરાને ચંપાદેયે સક-ન આપનો વેળા કહેલી વાતનું સ્મરણ થયું. પણ થાકયો પાકયો ને ભુખ્યોછે તેથી માળણને એક મોર કાઢી આપીને કહ્યુ કે મને શેહરમાં કયાંઈ ઉતારો અપાવ. માળણ બોલી "વીરા! રાજા નથી તેથી ગામમાં કોઇ પરદેશી સ્વારને જવા દેતા નથી કે રખે રાજ ઝોટી લીએ. તારી મરજી હોય તો મારો ભાઇ દેશથી આવ્યોછે, એમ દરવાનને કહીને તને મારે ઘેર લઇ જઉ" એમ કહી માળણ તેને પોતાને ઘર લઇ ગઇ. ત્યાં ખાઇ પીઈને આનંદમાં દિવસ ગુજાર્યો. પછી ગોરસવેળા ફુલં-દેનાં શેહર તરફ કુચ કીધો. ત્યાં આવી તેણે એક ધર્મશાળામાં ઉતારો લીધો. રૂપસીંગ રાજાના એક છુપા જાસુસે ગજરાને જોતાંજ તેને બત્રીસ લક્ષણો જાણી મજરો કરીને પાસે બેઠો. એક બીજાના ખબર પુછયા પછી રૂપસીંગના સેવકે તેને સાત પડદા છોડવા વિશે પુછયું. પરદેશિયે હા કહી, તેથી સેવકે ખુશીથી ફુલદે તથા પોતાના રાયનું વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યુ. પછી નકકી કર્યું કે રૂપસિંહ પોતાના વસ્ત્રાલંકાર મોકલે તે પેહરીને ગજરા મારૂ ફુલંદેનાં પડદા છોડી આવે ને રાજા તેને અતુલ ઇનામ આપે.

અનુચરે રાજા પાસે જઇને સર્વે નિવેદન કીધું ત્યારે તે ખુશી થયો અને તેની સાથે ખાસ વસ્ત્રાલંકાર મોકલાવી રાણીને કહાવ્યું કે આજ સાંજરે રાજા પડદા છોડવા આવશે. તેથી શોળે શૃંગાર સજી અને નવરંગી ચીર પેહેરી બની ઠનીને સાંજ સમયે ફુલંદે રાણી રાજાની વાટ જોતી ઝરૂખે બેઠીછે. તેવામાં તેની નજર એકાએક પોતાના મે-

હેલ તરફ આવતા અસ્વારપર પડીને તેને જોતાંજ તે છક થઇ ગઇ.

મહા મૂલ્યવાન વસ્ત્રાભૂષણ સજીને કોઇએક પરદેશી રાજમાર્ગે પોતાના રેવંતને નચાવતો ખેલાવતો ફુલંદેના મેહેલ તરફ ચાલ્યો જાયછે. તેને જોવાને લોકોનાં જુથ બેઉ બાજુએ ભેગાં થયાંછે. સ્વર્ગમાંથી જાણે ઇંદ્રિરાજા આવ્યો હોય એવો તે શોભતો હતો. તેની કાંતિ જોઇને ભલી ભલી સતિ અને પતિવ્રતા નારીનાં મન પણ વિહ્‌વલ થયાં, અને સર્વે લોક તેની પછવાડે ગાંડા થઇ ચાલ્યાં. અલૌકિક રીતે રેવંતને નચાવતો નચાવતો તે રાણીના મેહેલ સામે આવી પોહચ્યો. જેવાં બંન્નેનાં નેણે નેણ મલ્યાં કે તેણે તેજ વખતે એડ મારી તોખારને એવો તલપાવ્યો કે જે જરૂખામાં રાણી રાજાની રાહ જોતી બેઠી હતી ત્યાં જઇને તે પોંહોચ્યો. જોત જોતાંમાં વિજલીની માફક તે સર્વ લોકોની નજર આગલથી ગુમ થઇ ગયો. આ કૌતકથી રાણી લજ્જા અને ગભરાતની મારી તરત પડદામાં ગઇ. દાસી ચંચલ એટલે ઝટ આવીને ઘોડાને ઝાલ્યો અને વર-રાજાને ત્યાં એક કનક બાજઠપર બેસાડયો. હવે રાણિયે ત્યાં સાત રંગના પડદા બાંધ્યાછે, તેનો જેમ જેમ રાજા ખુલાસો કરતો જાયછે તેમ તેમ દાસી તેને વેગળા ખસેડેછે.

પ્રથમ ધોળો પડદો.

પડદે આવ્યારે મારા વાલમારે, મને કોહોની પડદા કેરી રીતરે
ધોળોરે પડદો કહી દાખવોરે, વરમાળ આરોપું આણી પ્રીતરે.

રાજાનો ખુલાસો.

ધોળાંરે રાણી વનમાં ધન ચરેરે, જાણો ધોળા તે વન કપાસરે
ધોળી તે પુરૂષમાથે પાઘડીરે, જે શોભતીછે બારે માસરે.

પિલો પડદો.

ભલે કહો ને ભલે આવિયારે, કાંઇ ભલો ભજવિયોછે રંગરે—કાંઇ
પિળો પડદો કહી દાખવોરે, પોઢાડું તમને સેજ પલંગરે—પોઢાડું.

ખુલાસો.

ધોળોરે પડદો રાણી પાછો કરો રે, પછે પિળાની સુણજો રીતરે
ઘડી એકમાં રે રાણી કહી દાખવું રે, પરણી લઈ જઈયેં અચીતરે;
પિળા તે રાણી વનમાં પોપટો રે, વળી પિળોછે ચણાની દાલરે
પિળો ગોરાંદીનો છે કંચવો રે, કસી કસી પેહેરો આણી વાહાલરે.

રાતો પડદો.

ભલે કહો ને ભલે આવિયારે, તમે ભલો ભજયો છે રંગરે—તમે
રાતો પડદો કહી હવે દાખવોરે, તમને પોઢાડું સુખપલંગ રે--તમને

ખુલાસો

પિળો રે પડદો રાણી પાછો કરોરે, રાતાની પછી સુણજો રીતરે
એક ઘડીમાં રે કહી હું દાખવું રે, રાણી પરણું આણી પ્રિતરે;
રાતી તે વનમાં ચણોઠડી રે, રાણી રાતો છે કસુંબો મજીઠ રે
રાતો છે ગોરાંદીનો ચૂડલો રે—બારે માસ પેરંતા દીઠ રે.

કાળો પડદો.

ભલે કહો ને ભલે આવિયારે, રાજા ભલો ભજવિયોછે રંગરે
કાળોરે પડદો કહીહવે દાખવોરે, હું તો લડાવું તમને ઊલટરંગરે.

ખુલાસો.

રાતોરે પડદો રાણી પાછો કરોરે, પછી કાળાની સુણજો કોડણરે
પલક એકમાં ભાણીને દાખવું રે, રાણી સાચેરું જાણો મજવેણ રે;
કાળો રે રાણી વનમાં કોશિયોરે, તેથી કાળેરા ઉડેછે કાગ રે
કાળો ગોરાંદીનો ચોટલો રે—જાણે શોભે વિશ્યલ નાગરે.

લીલો પડદો.

ભલે કહો ને ભલે પાઠવ્યારે, રાજા ભલો મળિયોછે સંગરે—રાજા.
લીલોરે પડદો કહીતમે દાખવોરે, જોઈયે કેવોછે તમારો ઢંગરે-જોઈયે

ખુલાસો.

રાણી કાળોરે પડદો તમે ખસવોરે, પછે લીલાની સુણવા ધરજો હોડરે
પલ વારમાં તે તો તમને દાખવુ રે, કામિની કરીશું પુરા તમારા કોડરે;

લીલા તે વનમાં વાલાળિયોરે, રાણી લીલા છે જાવનો છોડરે
લીલા તે ગોરાદીનો સાલુડોરે, ઓડતાં પોહેંચે તેના કોડરે.

કાબરો પડદો.

ભલે કહો ને ભલે સાંભલોરે, રાજા ભલો ભજવિયો રંગરે—રાજા
કાબરો પડદો કહીને દાખવોરે, પોઢાડું તમને સેજ પલંગરે—પોઢાડુ

ખુલાસો.

લીલોરે પડદો રામા એસવોરે, કાબરાની પછી કરશું વાતરે-કાબરાની
પલકમાંરે તેનો ભરમ ભાંગશું રે, ત્યારે થશે હમને નિરાંતરે—ત્યારે
કાબરાં રબારી ઘેર ઘેટડાંરે, વળી કાબરી ભાવસારની ભાતરે—વળી
કાબરી છે ગોરાદીની આંખડીરે, તે તો આંજતી માજમ રાતરે-તે.

ફરતો પડદો.

ભલે કહો ને ભલે સાંભલોરે, રાજા ભલો ભજવિયો રંગરે—રાજા
હવે ફરતો પડદો તમે દાખવોરે, પોઢાડું તમને સેજ પલંગરે-પોઢાડુ

ખુલાસો.

કાબરોરે પડદો પદમણી હઠવોરે, સુણજો પછી ફરતાને ધરી ઉલ્લાસરે
જોતાંમાંરે તમને હું પ્રિછવું રે—પરણીને રાખું નિશ્ચે પાસરે;
ફરતોરે ઘાંચીઘેર બલદિયોરે—વળી ફરતો કુંભારઘેર ચાકરે
ફરતો ગોરાદીનો રે રેંટિયોરે—જેની સોના વરણી છે તાકરે
સાત છોડયા ને વળી છોડશો રે, રાણી પુછો તે જવાબ દઊંરે
રાખો રખે હૈયામાં ઓરતો રે, આણ દીઠે પુછો તે હું કહું રે.

રાણી કેહેછે.

રૂપ જોઈને રાચી હું છું સાહબારે, કથન શુણીને લાગ્યાં મોહબાણરે
ઓલા ભવનાં રે પુન્યે પામિયેરે, સ્વામિ ચોદ વિદ્યા ગુણ જાણરે;
પડદારે છોડયા મારા વાલમારે, હવે રેહેતી નથી હૈયે ધીરરે
વરમાળ આરોપું હું હેતસુંરે, કરી થાપું નણદી કેરા વીરરે.

ભલા કહ્યા ને ભલા સાંભળ્યારે, ભલો ભજવિયો રાજા રંગરે
ગડબડ પડદો ભણિને દાખવોરે, જેથી પોંહચે મનના ઉમંગરે.

રાજા ખુલાસો કરેછે.

પડદા પાછા કરો હવે કામિનીરે, તમે આવી બેસો સનમુખરે
ગડબડ પડદો ભણાઉ પ્રેમથીરે, પમાડું પરણીને મહા સુખરે;
ગડબડ રે રાણી ઘીનો સાકરરે, ગડબડિયો જાણો કંસાર રે
ગડબડ રે રાણીની ફુલસેજડીરે, પોઢાડે તેમાં ફુલદેનાર રે.

રાજા પડદા છોડી રહ્યા પછી રાણિયે લગ્નની તૈયારી કરાવી. મારૂ પોતાને ઉતારે આવીને રૂપસંગના સેવકને વસ્ત્ર ભુષણ સોંપી દીધાં. રૂપસિંહ તેજ પોશાકમા પરણી આવ્યો ને મારૂ રાતોરાત નિસરી ગયો. રાજા રાણી પરણ્યાંને બીજે દિવશે જાન ચાલી. શહેરની લગભગ આવી પોંહચ્યા ત્યારે મારૂ સામે આવતો મળ્યો. દૈવયોગે તેનો ઘોડો ચમક્યો ને તેણે નાસવાજ માડ્યું. મારૂ ઘણોયે તેને ખેંચ્યા કરે, પણ તે થોભ્યોજ નહિં. રાજાના લાવલસ્કરમાંથી તે ફલંગો ભરતો ચાલ્યો. એવામાં મારૂના શીરપરનું મોઢ્યું વાયુના વેગે ઉડી ચાલ્યું ને તેનો અંબોડો છુટી જઇને તેની પીઠપર વાદીગરના નાગની માફક નાચવા મંડ્યો.

ફુલંદે રાણીને અતરની સોરમ આવેથી તેણે દાસીને પુછ્યું:—

નથી રે સરૈયા ને નથી હાટડાંરે, અત્તર પ્રમલ મજને કયમ થાયરે
ચંપો મોગરો ને જુઈ ચંપેલડી રે, એથી બમણો કહી નવ જાયરે.

ત્યારે દાસી આસપાસ જોઇને રાણીને કેહેછે:—

પડદા છોડી ગયા રાજવી જેરે, એવો સંદેહ મજને થાયરે
જાણે એજ ઘોડો એવો સાહ્યબારે, જાણે ગજરો મારૂ ચાલ્યો જાયરે.

ચપલ તોખાર છે એમનો રે, દીસેછે પોતે રાજા બાળેવેશ રે
સુગંધ આવીરે રામા ત્યાંથકીરે, વિખરાઈ પડયાછે શીરના કેશરે.

રાણી અને દાસીનું સંભાષણ ચાલેછે એવામાં એક જરકસી રે શમી મોઢયું પવનના સપાટાથી ઉડતું ઉડતું આવીને રાણીના રથના આગળામાં ભેરવાયું ને પતાકાની માફક ઉડવા લાગ્યું. તેનો ઓળો દાસીનાં ઉપર જોઇને રાણિયે તેને પુછ્યું કે, વળી આ શું કૌતુક ? આર-થી પાસેની દાસિયે મોઢયું માગી લીધું અને રાણીના હાથમાં તે આપ્યું તો તેમાં એની એજ બસો હતી. રાણી હાથમાં લઇને જોતાંજ રથમાં ઢળી પડી. દાસીએ તેની આસનાવાસના કરીને કેટલીક વાર સાવચેત કરી, ત્યારે ફુલંદેએ પુછ્યું કે પડદા છોડાવવા એ આવ્યો હતો ત્યારે મારી સાથે પરણ્યો તે કોણ ? દાસી બોલી કે રૂપસીંગ રાજાયે તમારો હાથ ઝાલ્યોછે ને હવે તમે એના રાજમાં આવ્યાંછો ! આ સાંભળતાંજ ફુલંદે રીશમાં ચઢી ને તેણે નીમ લીધો:—

ઝટપટ દાસી પડદો ખોલજેરે, મજને મારૂ જોવાના ખંતરે
ગાય રૂપસીંગ મારો બંધવોરે, હોય ગજરો મારૂ મારો કંથરે;
રાયરૂપનો ચુડો મેં ભાંગિયોરે, ગજરા મારૂનો ચુડલો હાથરે
હવે શેહેર એનામાં નહીં સાંચરૂં રે, હું તો નહીં જાઉં રાયની સાથરે.

એટલું બોલી રહ્યા પછી રાણી પડદો ઉંચો કરીને જુયછે તો ગજરા મારૂને રાજા રૂપસિંગ સાથે વાત કરતાં જોયો;—

કિયારે દેશના તમે રાજવીરે, વળી શું છે તમારૂં નામરે- વસી.
શાં રે કારણ પરદેશ નિસર્યારે, એવું શું પડ્યું છે તમને કામરે-એવું.
કોના દુઃખેરે તમે દુઃખિયારે, દીસોછો હજી બાળેવેશરે—દીસોછો.
રાજ તેજ મુખે તગતગેરે, કેમ છોડયો તમારો દેશરે—કેમ.

રાજાની વાણી સાંભળીને મારૂ જવાબ આપેછે:—

અમે નથીરે રાજા રાજવીરે, છોટેરૂં છે મજ ગામરે—છોટેરૂં.
આવ્યોછું રે હું પરદેશમાંરે, રાજા સેર અન્ન મલવાનુ કામરે--રાજા.
નામરે મારૂં નથી પાડયુંરે, ઠકોર કેહેછે મજને સહુરે—ઠકોર.
હેત કરીને મજને જે રાખશેરે, તેની નિશ્ચે હજુર રહુંરે—તેની.

આવા ભોળા અને ખુલ્લા જવાબથી રાજા તેનાપર વિશેષ મોહ્યો અને તેની વખાણ કરવા લાગ્યો. પછી તેને પગાર વિષે પુછ્યું, ત્યારે મારૂયે માસના સવાલાખ સોનૈયા કહ્યા. આથી રાજાના મોનો રંગ ફેરવાયો અને વિચારમાં પડયો કે એતો મારા લશકરની આખા વરસની ખરચી થઈ. કદાચ ના પાડુંછ તો મારી આબરૂ જશે, અને રાખુંછ તો મારો ખજાનો ખુટશે. રાજા ફીકરમાં પડયો તેથી ઠકોરે તેની મનોવૃત્તિ કળીને કહ્યું કે, "રાજા જે તારી મરજી હોય તે બોલદે:-મારે ખાતર નકામો શોચ તું ના કર!" ઠકોરના આ બોલવાથી રાજા એકજ નિશ્ચય કરીને બોલ્યો—"ઠકોર ભલે રોહો, આ રાજ તમારૂં છે!"

સેઠ સાહુકાર, અમીર ઉમરાવને સાથે લઇને રૂપસીંગ બડી ધામધુમથી શેહરને દરવાજે આવ્યો, ત્યારે ફુલદે રાણીયે પોતાનો રથ બાજુયે રખાવ્યો. તેની ખબર રાજાને થતાંજ તેણે આવીને રાણીને આમ કરવાનું કારણ પુછ્યું. ત્યારે રાણિયે કહ્યું કે હાલ મારે બાર માસસુધી શેહેરમાં આવવાનો નિમ છે, માટે હું તો શેહેરબાર આ સરોવરને તટે જે એક દંડી મેહેલ દેખાયછે તેમાંજ રહીશ. પછી રાજાયે રાણીને તે મેહેલમાં રાખ્યાં.

મારૂ રોજ કચેરીમાં જાયછે અને રાજાસાથ એકાદ બાજી ખેલીને પાછો માળણને ઘેર આવીને રેહેછે. એમ કરતાં કેટલાક દિવસ વહી ગયા, પછી રાજાને મારૂનો ખરચ ભારે પડવા લાગ્યો તેથી તેણે એક દિવસે પ્રધાનને બોલાવી એકાંતમાં ઠકોરનો કાટ કાહાડવાનો

વિચાર કીધો. પ્રધાને કહ્યું કે કાલે એને પશ્ચિમ દરવાજે ચોકી કરવાને મોકલિયે તો પેલો રાક્ષસ રોજ ત્યાં આવી માણસનો ભોગ લેછે તે એને ખાઇ જશે એટલે ખારાંપાણિયે ખસ જશે.

બીજે દિવસે જ્યારે ઠાકોરે કચેરીમાંથી ઘેર જવા માંડયું ત્યારે તે રાત્રે પશ્ચિમ દરવાજે જઈ ચોકી કરવા તેને રાજાયે કહ્યું. ગજરો પાધરો ઘેર આવીને માળણને હકિકત કહી સંભલાવી. માળણ માથુ ધુણાવીને બોલી કે "બેટા! હવે તારાપર રાજાની નૈયત બિગડેલી જણાયછે. પશ્ચિમ દરવાજે તો રોજ રાક્ષસ આવી માણસને ખાઈ જાયછે. અને ત્યાં તારો ઘાત કરવાને રાજાયે તને તે મયકુર ન કળવતાં ચોકી સુંપીછે!" માળણને મોહોડેની આવી વાત જાણી મારૂતો ઉલટો મદમાયો કે રાક્ષસની તે શુ બિસાદ છે? પલકમાં પાડીને પિંડ મુકાઊં! પછી સાંજ સમયે ઠાકોર શસ્ત્ર સજ સાબદો થઈને પશ્ચિમ દરવાજે ગયો. હમેશના રીવાજ પ્રમાણે દરવાજો બંધ થયા કેડે ડોકાબારી પણ બંધ કરતા હતા. પણ આ રાત્રે ઠાકોરે ડોકાબારી ખુલ્લી મુકી પોતે નાગી તરવાર ધરીને ઉભો. મધ્યરાત્રને સમયે રાક્ષસ બુમબરાડા પાડતો આવ્યો. દરવાજાની બારી ખુલ્લી જોઇને તે મલકાયો કે આજ તો આપણાં મોટાં ભાગ્ય કે બારી ફોડવાની માથાકુટ ટલી. પછી તે બારીમાં માથુ ઘાલીને જેવો અંદર પેસવા જાયછે તેવામાં તો "ઉભો રહે કુતરા!" કહી ઠાકોર બરાડયો. બે ઘડી લડાલડી કરીને તેણે ગરદનપર એક ઝટકો ફટકાર્યો, જેથી તેનું ધડ અને શીશ વેગળાં થઈ પડયાં. પછી તેના નાક કાન કાપી લઇને માળણને ઘેર જઈ સુઈ રહ્યો. રાક્ષસના મરણની અફવા સવારનાં ગામમાં તેમજ દરબારમાં ફેલાઈ ગઇ, ત્યારે તો રાજા અને પ્રધાન બંને ખુશી થઇને તેને મોટું નજરાણું કર્યું.

પેલા એકદંડી મેહેલના સરોવરમાં ઠાકોરના રેવંતને દરરોજ તેનો રાવત પાણી પાવાને લઇ જાયછે. ત્યાં એક દિવસે કોઈ બાઇયે રાવતને

કહ્યું કે, "તારા ઘોડાનો છ માસનો પિયાવો ચડયો છે તે ચુકાવી આપ, નહિતર કાલે લેતો આવજે. કદાચ તારો સરદાર પિયાવો આપવાને આનાકાની કરે તો તેનેજ રેવંત લઇને મોકલજે." ઠાકોર રાવતને મોડેથી આવો તગાદો સાંભળીને, બીજે દિવસે પોતે સરોવર ગયો, અને ઘોડાને પાણી પીવા સરોવરમાં છોડયો. ઠાકોરને પાણી પાતાં જોઇને દાસી છંછેડાતી આવીને બોલી:—

નથી બણાવ્યા ને નથી ચણાવિયારે, નથી દાદે બંધાવી પાળરે
નથી ચકલું ચાંચજ બોળતું રે, પરદેશી પીતો તુરી તું બાળરે.

ઘોડાને સરોવર છુટો મુકી દઈને ઠાકોર કેહેછે કે મારે દાદે નવસેં વિંઘાનું સરોવર બંધાવ્યું છે, ને તું આ બખોચિયાને શું ટુવા બેઠી છું?

નવસેં કુંભા તળાવ મારા બાપનુરે, રામા તું કોને ચઢાવેછે ગાળરે
જે આવે તે પાઈ જાય ત્યાં નીરરે, શું ટુવે બોભલી તલાવની પાળરે.

તાળ તો ભોપાળ તાળ, ઓર તાલ તલૈયાં
ધ્રડતો હૈ ચંપાધ્રડ, ઓર ધડ કેનાં ધડૈયાં?

પછી ઠાકોર ઘોડાને ખેંચી રાખીને બોલ્યો:

કેહેતામાં તુરી તેણે બાળિયોરે, ખેંચી ઝાલી સુનેરી લગામ રે
પાણીથી થયાંરે રામા પાતળાંરે, લોની નિરના મનગમતાં દામ રે.

કદાચ તમારૂં પાણી મોંઘુંજ હોએ તો લ્યો આ એનું મુલ! એટલું બોલી, હાથમાંથી હેમનું કડું કાહાડીને મેહેલમાં નાખેછે:—

એ વેળા દાસી રાણીને કેહેછે:—

આજરે બાગી ચઢી નહાળજોરે—બાઇ એ ગજરા મારૂ નિરધારરે.

ત્યારે રાણી તો ગજરા મારૂનું વૃત લઇને બેઠી હતી તેથી દાસીને કેહેછે:—

સાચાં-બોલી જો હોય છોકરીરે, તો તને હું આપું એકાવલ હારરે.

એટલું સાંભલતાંજ દાસી ખડડડડડ કરતી ઉતરી મેહેલની બાર આવી ઘોડાની રાંગ સાહીને બોલી:—

ઘણાં દીનો વિજોગડો ભાંગવારે, તેડે તમને ફુલંદે નારરે—તેડે.
મેહેલે પધારો મારૂ પાતલારે, રખે લગાડો કાંઇ વાર રે—રખે.

દાસી ઘોડાને છોડતી નથી ને તેને મારૂ કેહેછે:—

સાચા-બોલી જો હોય છોકરીરે, અમે એમ ન આવિયે પરઠારરે
પર બુધિયે બોઈ લાજનેરે, પેટ ભરી ખાઇયે પેજારરે.

હજી મારૂ બોલેછે એટલામાં સોળે શૃગાર સજીને હાથમાં જળની સોનાની ઝારી લઈને ફુલંદે રાણી ત્યાં આવીને ઉભી અને કેહેછે:—

સોળે શૃંગાર ઠાકોર મેં સજયારે, મજમાં ખાપણ દીસે તે કાહડરે
તુજને જળ પાવા કારણેરે, હવે આવી હું તમે છોડોની રાડરે.

રાણી જમણે હાથે મારૂને જળની ઝારી આપતાં કેહેછે:—

લ્યો મારૂજી તમે જળ પિયોરે, મારાં જમણાં દુખેછે અંગરે
મુકો હવે તમે મન મનામણાંરે, રખે રામાની કરો આશા ભંગરે.

મારૂ જળ લેતો નથી ને કેહેછે:—

જળ પિધાની મારે આખડીરે, મોડે બોલ્યાના મારે વ્રતરે
પર રૈયાની પ્રિત રાણી પરહરોરે, જવાદ્યો મજને તજી તમ હઠરે;
પર મલક ને પર રાજ્યમાંરે, રાણી નથી બોલ્યાનાં લાગરે
માથાં વઢાય ને ધડ રડવડેરે, આંખો કોતરે કાળા કાગરે.

ત્યારે રાણી કહેછેઃ—

અગર ચંદનની રે કાઠી મંગાઉંરે, ઠાકોર ખડકાઊં હું ચેહરે
મજરે કારણ તમને કોઈ મારશેરે, બળશું સગાંથે આપણ બેહરે.

રાણી હઠીલી થઈને ઉભી સમજાવી સમજતી નથી. નથી પોતે ત્યાંથી જતી અને નથી મારૂને જવા દેતી. એ પ્રમાણે રગજક કરતાં પોહોર વીતિ ગયો, પણ રાણી એકની બે થતી નથી. ગજરાને આટલી વાતચીતથી મોહબાન વાગી રહ્યાંછે, પણ કોઇ ન જાણે તેવી રીતે જઈ મલવાને ઠરાવી હાલતો લાગ જોઈને તે ત્યાંથી નાઠો. તેની જાળથી છુટીને શિકારને જયારે રાણિયે નાસતો જોયો ત્યારેઃ—

ઘણારે દિવસનો વિયોગ ભાંગિયોરે,મજને ઉમંગ ઘણો વાધ્યો અંગરે
મેહેલે પધરાવત પ્રિતમ પાતળારે, તમને પોઢાડત સેજ પલંગરે;
ઠાકોર ડગલું રે ભરોતો મારા સંમછેરે, રામતણીછે તમને આણરે
સોના કુંડિયે રાજા જળ ભરૂંરે, ઘોડાને નિરૂં હું નાગર પાનરે.

રાણી બોલેછે એટલામાં તો તે દરવાજામાં તીરની માફક પેસી જઇને તેની નજરથી ગૂમ થઈ ગયો. ત્યાંથી મારૂ નિકલ્યો તેવો પોતાને ઉતારે આવીને થોભ્યો. ઘરમાં આવીને માળણને કેહેછે કે "માડી! મને ભુખ લાગીછે તેથી ઝટ ખાવાનું કરી આપ!" તે વખતે માળણ રાણીને સારૂ હાર ગુંથતી હતી, તેથી તે રાંધવા ગઈ ત્યારે ઠાકોર તેનાં ફુલ ગુંથવા બેઠો. ચાદર ગુથીને તૈયાર કીધા બાદ ગજરાને સારૂં ચોળી ગુંઠતાં તેણે પોતાની અંગુઠી ગુંઠી લીધી અને એક છાબમાં ચોલી, ચાદર અને ગજરા તૈયાર કરીને મેલ્યા. એટલે માળણ રાંધી રહી અને ઠાકોરને જમાડીને પોતે છાબ લઈને ચાલી. માળણના હાથમાંથી ચાદર લઈને રાણિયે ઓાડી લીધી, ચોલી પેરી, અને ગજરા હાથમાં ઘાલ્યા પછી તેણે માળણને પુછ્યું "સાચું બોલ! આજે ફુલ કોણે ગુંથ્યાંછે?" ત્યારે તે બોલી કે

દેશથી મારી બેન આવીછે તેણે ગુ થયાં. તેથી રાણીએ કહ્યું કે કાલે તારી બેનને સાથે લેતી આવજે—ભુલીશ તો ગરદન મરાવીશ!

ત્યાંથી નિકલીને માળણ ઘેર આવી ત્યારે ઠાકોર ઝુલે બેઠો બેઠો હુક્કો ગગડાવતો હતો. માળણે પોતાની વિતક વાર્તા વર્ણવી સંભળાવી નિશાસો મુકીને બોલી, "હવે મારે બેન કે કોઇ નથી, તેથી આ જુઠારાનો હવે શો ઉપાય કરવો તે સુઝતો નથી. મને તો કાલે ગરદન મરાવશે!" એટલું બોલીને તે તો છાતી ફાટ રડવા બેઠી. ત્યારે ટાકોરે બેનનોવેશધારણ કરીને સાથે જવાને કબૂલ કર્યું તેથી તેને ધીરજ આવી. બીજે દિવશે જવાનો વખત થયો ત્યારે ઠાકોર ઠકરાણીનો વેશ લઇ બની ઠનીને માળણ સાથે રાણીને મેહેલે ગયો.

ત્યાં પેહેલે પોરાગીરે માળણને પુછ્યું કે એક માણસને આવવાનો દરબારનો હુકમ છે તો આજે તમે બે કેમ આવ્યાં ? માળણે કહ્યું કે એતો મારી બેન દેશથી મને મળવાને આવીછે, તેને બોલાવીછે, તે લઈ જાઉછું. એ પ્રમાણે છ ચોકી વટાવી અને સાતમી આવી, ત્યાં એક આંધળો પોરેગીર હતો તેણે પુછ્યુ, "કોણ એ માળણ કે ? અને તારીસાથે બીજું કોણછે?" માળણ બોલી "કેમભાઈ! બેઠા છો કે ? એતો મારી બેન દેશથી આવી તેછે." આંધળો બોલ્યો "બોલ રાં—તારો ભાઈ કે બેન!" માળણ બોલી—"હવે તમે ઘરડા થયા તોપણ તમે તેના તેજ રહ્યા. મજાક મુકતા નથી ? " આંધળો બોલ્યો, "હું કે તું તેના તેજ રહ્યા! પગનાં અવાજથી તો પુરૂષ જણાયછે ને તું કેહેછે કે મારી બેન આવીછે. હવે એ કેમ મનાય? વારૂં, જોઉં, લાવો તમારા બંન્નેના હાથ ! " તે ચાર હાથ પોતાના હાથમાં ઝાલીને તપાસી જોઇ ઠાકોરનો હાથ પકડીને બોલ્યો "નિશ્ચે આ પુરૂષ છે!" તેની આવી પરિક્ષા જોયા પછી તેના હાથમાં સો રૂપિયાની કોથલી મેલી કે તેલવાયો ! " જાઓ જલદી પાછા આવજો—હું તો આંધળો થઇને છુટીશ, પણ પેલા દેખતાઓની શી

વલે થશે!" પછી માળણ તેની સાથે હસી બોલીને મેહેલમાં દાખલ થઇ. ત્યાં ઠાકોરે પોતાનો મરદાની પોશાક પરિધાન કરી લીધો. પછી રાણીને મલ્યો અને તેની સાથ હાસ્યવિનોદમાં રાત્ર ગુજારી. વાણું વાતાં પહેલાં પોતાને ઘર આવેછે ત્યારે માર્ગમાં તેનો રાવત મળ્યો, જે તેને પુછેછે કેઃ—

આજની રે આંખો રાતડીરે, ઠાકોર દિસે ઉજાગરાનુ ઘેનરે
કિયેરે મેહેલે રંગ માનિયો રે, જાગ્યાછો ઠાકોર સારી રેન રે.

રાવતને ઠાકોર જવાબ આપેછેઃ—

અમે ગયાતા રાયની વાડિયેરે, જુંડા સારી મલ્યા દસવીસરે
કેસર કસુંબા રૂડા ઘોળિયારે, ત્યાં પાવાની મચી રહી ગીસરે.

રાવતને વેહેમ પડેથી પાછું પુછેછેઃ—

અમલની લેહેર મારે પ્યારીરે—ઠાકોર કયાં રમાઆ મધ રાતરે
તમારે અંગે બહેકે ફુલ વાસનારે, કહોને કંઈ સાચી વાતરે.

ઠાકોર બોલ્યોઃ—

હમેરે ગયાતા ફુલવાડીએ રે, ત્યાં મચી અમલ કસુબાની ગીસરે
પીવુ ને પાયું બાંધવોએ હેતસું રે, પછી લીધા ગજરા દસ વીસરે.

રાવત પાછો બોલ્યોઃ—

અમલની કેફો ઠાકોર ઘેરિયોરે, આતો માર્યાં સારંગીના બાણરે
નેણ ચલકે છે નારી નિરખ્યાનારે, શું સમજાવો ચતુર સુજાણરે?
જુઠા બોલનાં રે મારા મારૂજી રે, તમે જુઠાં કેમ બોલોછો વેણરે
તમે મલ્યાતા ફુલદેની મેહેડીએ રે, તમારાં ફુલભર્યાં બહેકે અંગરે.

રાવતની વાત સાંભલી ઠાકોર ડોલા ફેરવી ચાલી ગયો કે પછી રાવત પોતાને રસતે પડ્યો. પછી ગજરાએ માળણનાં ઘરથી તે મેહેલ-સુધી ભોંયરૂ ખોદાવી નિત્ય રાણીની પાસે આવજા કરવા માંડ્યું. એમ

એક દિવશે તેઓ બંન્ને બેગાંછે—તેવામાં રાજા આવી પુગ્યો કે રાણીએ ગજરાને એક ઓરડામાં સંતાડયો. રાજા આમ તેમ જુએછે એટલામાં તેની નજર એક મંડીલપર પડી. તે મંડીલ રાજાયે ઓળખ્યું. એવામાં રાણી રાજાની પાસે આવીને બેઠી ત્યારે રાજા પુછેછે:—

રાજા કેહેરે રાણી સાંભલોરે, કાંઇ પુછી પામું હું પાર રે
સાચું બોલોરે સતવંતી રે, રાણી કેટલા પુરૂષ ધેરનાર રે.

ત્યારે રાણી જવાબ આપેછે:—

સાચું કહું રે રાજા સતવંતા રે,સુણજો તમે સઘલો સાર રે
પતિવ્રત અમે પાળિયે રે—છિયે ચાર પુરૂષ ધેરનાર રે.

રાજા પાછું પુછેછે:—

પતિવ્રતા નારીછે એકની રે, તમે કહ્યા ચાર તે કોણ રે
પર પુરૂષ સાથે તેતો બોલતાં રે, પ્રથમ ગણે ભાઇ બેનરે.

રાણી એનો જવાબ આપેછે—

પલંગ મારામાં રાજા પોડની રે, તેમાં પ્રથમ પાયા નર ચારરે
તેની વચમાં રે સુવું મારે રે, માટે ગણ્યા મેં ચાર ભરથારરે;
સાચું કહ્યે રાજા શક પડયો રે, હવે સુણીને પામજો પાર રે
જીવતાં લગી જે એક જંપિયેરે, અમે તો તે પુરૂષ ધેરનાર રે.

રાણી તમે કહોછો કે અમે એક પુરૂષની નાર છિયે, તે બતાવો કે કોની? રાણી (મંડીલ તરફ આંગલી કરીને) કેહેછે કે આ મંડીલ પેરનારની! રાજા પુછેછે એ મંડીલ કોનું? રાણીયે જવાબ આપ્યો કે—એ મંડીલ તમારા નામનું છે. આ સરોવરને તટે ને વળી એકાંત વાસમાં મંડીલને જોઇને જાણે આજ હમારા સ્વામિ એવી રીતે સમજીને હમારાં મન વાળિયે છે. રાજાએ પુછયું, વારૂ, એ બાંધ્યું

કોણે? રાણી બોલી "અહીં હમારા શિવાય બીજુ કોણ છે, જે મંડીલ બાંધે? તે છતાં તમારે ખાત્રિજ કરવી હોય તો હમણાં હમે બાંધી આપિયે? પણ મરદના દેખતાં બાંધિયે નહી, માટે તમારી મરજી હોય તો લ્યો એ તમારે હાથે છોડી નાખો ને પણે ઓરડામાં જાઓ. પછી જુઓ અમે કેવું મંડીલ બાંધિયેછે તે!" રાણીના એ સુકન સાંભલીને રાજા મનમાં રિજાયો, અને બારથી તેવું જ ડોલ ઘાલીને બોલ્યો. "ના ના રાણી! તમારી ચતુરાઇ હમે જાણિયેછિએ" રાજાનો ભાવાર્થ લઇને રાણી કટાક્ષથી બોલી કે—"રાજા તમે છોડશો નહીં, તો હું તમારા સમક્ષ મંડીલ છોડીને તમને પટંતરે રાખી બાંધી લાઉંછું" રાજા ભોળો એટલે આ સ્ત્રીચરિત્રને તે સમજ્યો નહી અને મુગે મોડે રાણીનાં દરએક વાકયપર તે ભોળવાઇને મલકાયા કીધો. પછી રાણિયે જોત જોતાંમાં રાજાની રૂબરૂ મંડીલ છોડી નાખ્યું. રાજાને ત્યાંજ બેસાડીને પોતે એક ઓરડામાં ભરાઇ કમાડ વાસ્યાં, અને અગાડીના જેવું મંડીલ હાથમાં લઇને તેજ દરવાજે પાછી બાર નિકલી. રાજા જોઇનેજ વિસ્મય પામ્યો. રાણી સાથે વિનોદ વાર્તા કરીને તે તો પછી પોતાને મેહેલે પધાર્યો. બીજે દિવસે કચેરીમાં ઠાકોરને માથે તેજ મંડીલ જોઇને રાજા આશ્ચર્ય થયો. તેના મનમાં તેજ વેળા ખરખરો પેઠો કે રખે આનામાં કાંઇ કાવતરૂં હોય! તેથી નક્કી કર્યું કે હવે એનો કાંઠ નિકળે તો સારૂં. ઠાકોર ચતૂર એટલે તેણે પણ રાજાનાં પેટનો ડખ વર્તી લીધો. પછી તે ધીમે રહીને બોલ્યો—"મહારાજ! આજે તમે શા શોચમાં પડયાછો. કેમ તમારી મુખમુદ્રા મ્લાન માલમ પડેછે? અમારાં છતાં તમને એવડું કિયું કષ્ટ નડેછે તે કહો! શેને નકામા ઝૂરાયા કરોછો? ઇંદ્રાદિક દેવતાયે કદાચ તમારી પ્રશંસા કરી હોયે તો આજ્ઞા કરો તેમને તમારી સાંમે લાવી ઉભા કરૂં."

ઠાકોરને આ પ્રમાણે બોલતાં સાંભળીને રાજા ઉલટો ગભરાયો

અને વધારે કરડી નજરથી તેને જોવા લાગ્યો. પણ તે સારી પેઠે સમજતો હતો કે તે ઠાકોરને જિત્યો જાય તેમ નથી. પછી રાજાએ તેને એક તુતનો લાખોટો દેખાડીને કહ્યું કે "આ * * * દરબારમાંથી આવ્યોછે. દેવીને ભોગ આપવા સારૂં કોઈ બત્રીસ લક્ષણાની શોધ ત્યાં થાયછે, તેવામાં કોઇયે તેની પાસે તમારી પ્રશંસા કરેથી તેણે તમારા બદલ મારાપર આ લાખોટો બિડયોછે. માટે એવા નીમિતસર હું તમને મોકલી શકતો નથી, તેમજ તેનો ઇનકાર કરી શકતો નથી. તેથી તમે હાલ ને હાલ કોઈ વિદેશ નિકળી જાવો. તમારો હિસાબ ચુકાવી આપવાને તથા રસ્તા ખરચને સારૂ મેં ભંડારીને આગ્ના કરીછે, તે તમારે ઉતારે લઈ આવશે." રાજાએ તેજ વખતે તેને વિદાયગીરી આપી વળાવ્યો. છુટા પડતી વખતે ઠાકોરે રાજાને કહ્યું કે "તમારૂં આપેલું સર્વ ધન હું માળણને સુંપુછુ, તે માંથી તે મારા નામનું સદાવ્રત ચાલતું કરશે, તેની તમે રક્ષા કરજો અને આ છેલ્લી વખતછે તેથી જણાવુછુ કે હું ચંપાવડના રાજાનો દીકરો થાઉં ને મારૂ નામ ગજરા મારૂછે!" એટલું કહી તે નિકળી ચાલ્યો.

આ સાંભળતાંજ રાજાના હાંજા ગગડી બેઠાં. હવે ફુલંદેને મારૂ જરૂર લઈ જશે એવો વિચાર આવેથી તે તેની પાછળ માળણને ત્યાં ગયો: ગજરાએ માળણને આહીંની સર્વ સંપત્તિ સોંપીને કહ્યું "માડી! આમાંથી મારા નામનું સદાવ્રત્ત ચાલુ કરજે! અને એની સંભાલની રાજાને મેં ભલામણ કીધીછે તે છતાં પણ કોઇ તારા કનેથી ખુંચી લેવા આવે તો તુ ચંપાવડમાં જસાજમના બેટા ગજરામારૂને જાણ કરજે, એટલે તે તારી સાહ્ય કરશે." પછી માળણની રજા લઇને તે ત્યાંથી નિકલ્યો. રાજા લાવ લશ્કર લઈને મારૂને વળાવવા દસેક ગાઉ સાથે ગયો. એક બીજાને પ્રેમથી મળી ભેટીને તેઓ છુટા પડયા. રાજા ગામ તરફ વળ્યો અને મારૂ આગાડી માર્ગે ચાલ્યો પણ સાંજ પડી કે મારૂયે પોતાના ઘોડાને પાછો ફેરવી ટેકા-

ર્યો તે ફુલદેના મોહેલ આગળ આવી ઉભો. રાજા મારૂને વિદાય કરી આવીને વેળાસર મ્હોલમાં સુતો, એટલે તેને સ્વપ્ના થયાથી તે ઝબકી ઉઠયો અને નજીકના ઓરડામાં તેની મામી સુતી હતી તેને જગાડીને કેહેછે:—

રાજા કેહેછે મામી સાંભળોરે, મજને અજંપો બહુ થાયરે,
પેહેલા પ્રહરનાં સ્વપ્નાં આવિયાંરે, દિઠા મેહેલે ચઢંતા રાયરે;
બીજારે પોહોરના સવપ્નાં દેખિયાંરે, જાણે સોગઠાં માંડયાં સોળરે,
બેઠાં બિદલાં ચાવે પાનનાંરે, અંબર દીઠાં મેં રાતાં ચોળરે;
ત્રીજા પ્રહરને સ્વપ્ને નિરખિયેરે, મામી સાચો સમજજો સારરે,
ભમર પલંગપર તો પોઢતાંરે—છે ટુટયો નવસેરો હારરે;
ચોથા પ્રહરના સ્વપ્ને ભાલ્યાંરે, મારૂને દીઠો થયલો તે સ્વારરે
અપળ રેવત તેણે પલાણિયોરે, હરી આલ્યો તે ફુલદે નારરે.

ત્યાં રાજાને તેની મામી સમજાવેછે:—

સમણાં પડોરે સુકે લાકડેરે—સમણાં સમુદર બેટરે
સમણાં સાચાં ન હોય રાજવીરે,સમજ સમણાં વંધ્યાનાં પેટરે;
સમણે નિર્ધન પામે ધનરે, વળી વંધ્યાતો પ્રસવે પૂત્રરે
સમણે મૂરખ વિદ્યા ભણેરે, દરિદ્રી સારૂં પાલે ઘરસુત્રરે:
સમણે ભુખ્યો ભોજન જમેરે, કાંઇ તણાવે બહુ તેની કુખરે
જાગીને જુવે તે સવારમાંરે, ભાલે પેટમાં ભુખની ભુખરે.

એ પ્રમાણે તેની મામિયે બહુરીતે રાજાને શમજાવ્યો તેથી સુતો; પણ તેને કાંઇ જંપ વળી નહી. ફુલદે ને તેની દાસી ગજરાની વાટ જોઇને બેઠાં હતાં, તે પાછલી રાત્રિ આવી પોહોચ્યો, ત્યારે ત્રણે સ્વાર થઇને ચાલવા માંડયું. સવારનો પોહોર ફાટતાંજ રાજા રૂપસિંહ ઘોડે ચઢીને ફુલદેનાં મ્હોલે જઇ જુએછે તો રાણી મળે નહિ. વળી તેણે ભીંત ઉપર એક દુહો લખેલો વાંચ્યો:—

એનીને મોહોલે ભાઇ આવ્યારે, તમે જાઓને મારી માડીજાયાવીરરે
રાય રૂપાનો હમે ચુડલો ભાંગ્યોરે, ને આડાઆં ગજરા મારૂજી નાંચ્યારરે.

આટલું વાંચતાંજ રાજા રૂપસિંહ સેન તયાર કરીને ગજરા મારૂની પુંઠે પડયો. ઘોડા એડ એડ કરતાં અડધો દિવશ થયો, ત્યારે એનની દૃષ્ટિએ તેમનો શિકાર પડયો. હવે ગજરાની સામે આડી નદી વહેછે ને પાછળ દોડદોડ કરતું લશ્કર આવેછે, તે જોઈને ગજરાએ ફુલંદેને કહ્યું કે "લોક કહેછે કે સતિ વહેતાં નીરને થોભાવેછે, માટે જો તું સતિ હઉ, તો નદીનાં નીર ઉતરી જાઇએ. ત્યારે રાણી ફુલંદે બોલેછે:—

એક સાહેલા ને એક ભરથારરે, તિર્થ દેવી આપો ઉતારરે
સતીનારે સત જો ફળેરે, માતા માર્ગ દ્યો જાવા પારરે.

એટલું કહેતામાં સલિતાના બે ભાગ થઇ ગયા, અને વચે સાફ સપાટ રેતાલ જમીન નિકળી આવી. તે ઉપર થઇને ગજરા મારૂ ને રાણી ઉતરેછે તે જોઇને પછી પાછલથી તેજ માર્ગે શત્રુનાં સેને ઉતરવા માંડયું, ત્યારે મારૂએ કહ્યુ કે તું કહેતી કે માગ્યા મેંહ વરશાઉ તો હવે વરશાવ. ફુલંદે રાણી બોલેછે:—

ભાઇ મેઘલા તજને ચેનતુંરે, વિજલી કરૂ મોરી બેનરે—વિજલી.
ગાજ્યા કરાં ગિરિ ગુંબડામરે, હવે વીરા વરષોની આ દનરે—હવે.

હજુ રાણી ફુલંદે બોલી તો રહી નથી, એટલામાં વર્ષાદ મુશલધારાયે વર્ષવા લાગ્યો. જોત જોતામાં નદીની રેલછેલ થઇ ગઇ, તેથી નદીમાં સામેનુ જેટલું લશ્કર ઉતરી રહ્યુ હતુ તે તણાઇ ગયું. તે જોઇ ને ફુલંદે સામે પાર રાજા રૂપસિંહ ઉભોછે તેને કહી સંભળાવેછે:—
એનીને વળાવવા વિરા એટલેરે, હવે પાછા વળી જાઓ ઘરરે,
એનીને સાસરવાસો એટલોરે, તમે માનીને પધારો શેહેરરે.

ભાઇએ બેનને સાસરે વળાવવા ઘણે દૂર જવું નહિ અને તે છતાં આટલું લશ્કર નદીની તાણમાં ખેંચાઇ ગયું એ કાંઇ ઓછો

સાસરવાસો કેવાય નહિ, માટે હે રાજા હવે જા પાછો તારે ઘર. એટલું કહી ગજરા ને ફુલાંદેએ ઘોડા હંકારી મુક્યા ને રૂપસિંહનાં સ્વારો માં વકાસી રહ્યા.

રાજા રૂપસિંહ પોતાને મ્હોલે જઇ મામીને સર્વ વિતક કહી જણાવી. રૂપસિંહ ખાલી હાથે પાછો ફર્યો તેથી મામીએ તેનો તિરસ્કાર કર્યોઃ—

મોળિયું મુકીને ઓઢ ચુંદડીરે, તેં લજાવ્યું કુળ કપુતરે,
ભાલો ભાંગીને ઘડાવ રેંટિયોરે, બેસીને કાંતો ઝીણું સુતરે;
તેની વણાવ તું ઝીણી પામરીરે, જઇ મેલ મારૂજીને તું મેટરે,
જનાવર પાળીએ તે જેમ બહુરે, તેમ તારૂં તો ભરશે પેટરે.

હવે મારૂ ચાલ્યો ચાલ્યો ગયો તે કાશી નગરીમાં આવ્યો ને એક વાણિયાને ત્યાં ઉતારો કીધો. કાશીનાં રાજાની કુવરી બેગલદેએ ગજરાને વરવાનો નિમ લીધો છે. કુવરી કોઇ વરને પસંદ કરતી નથી તેથી રાજપિતાએ તેને હરછાવર પરણવા સારૂ સ્વયંવર રચ્યો ને દેશ પ્રદેશના નાના મોટા રાજાઓને કંકોત્રી લખીને તેડાવ્યા છે. એ સર્વ રાજા મંડપમાં જઇને બેઠા છે, ત્યાં ગજરો પણ જઇને ઉભો. સોળ શૃંગાર સજીને કુંવરી હાથિણીપર બેસી હાથમાં વરમાળ લઇને મંડપમાં આવી હાથિણીએ બધાય રાજાને પડતા મુકી ગજરો ઉભો છે તે ઉપર કળશ ઢોળ્યો. બધાય રાજા બકારો કરી પડ્યા કે આ તો કોઇ પરદેશી ગરીબ માણસ છે, માટે હાથિણી ભુલી. પછી હાથી શણગારી લાવ્યા કે તેણે પણ ગજરા મારૂ ઉપર કળશ ઢોળ્યો, એટલે કુવરીએ તેને તરત વરમાળા આરોપિને પુછ્યુંઃ—

કિયેરે મુલકથી આવ્યા ઠાકરારે, તમે કિયા મુલકમાં જાવરે
કેઇ જનિતાને પેટ જનમિયારે, કેઇ ગોરીના છો તમે નાવરે;
સાચું બોલો રે રાજા સાંતવંતા, કહો કીયા છે તમારા ગામરે
કુંવર છો કોણ રાજા તણારે, વળી શા છે તમારા નામરે?

રાજ પુત્રીની આવી વિનયવાણી સાંભળીને તે પ્રદેશી તેને પ્રેમથી જોવા લાગ્યો. નખથી શિખાપર્યંત નજર ફેરવીને રહ્યા પછી તે હસીને કેહેછે:

ઉત્તર દેશથી અમે આવિયારે, કાંઈ પશ્ચમનો છે અમ ભાવરે,
ભૂમંડળના થઇયે અમે રાજિયારે, રાણી મંછાગોરીઆંના નાવરે.

પેહેલાં તો ભૂમંડળ એટલે પૃથિવનાં રાજા ને જે રાણી જોઇને મોહી જાય તેનો સ્વામિ એમ કહ્યું તેથી વરની પીછાણ થઈ નહી, એટલે રાજાઓ પાછા બગડી ઉઠયા; પણ કુંવરીએ કબૂલ રાખ્યો તેથી વરકન્યાને મોતિયે વધાવી બડી ધામધૂમથી નગરમાં ઉતારો આપ્યો. ફુલંદેને પણ બોલાવીને સાથે રાખી. એમ ત્રણ દિવસ રહીને મારૂ બંને રાણીઓને લઇને ચાલવા નિકળ્યો. ત્યારે રાજાએ લશ્કર સહિત વિદાય કર્યો. ત્યાંથી કૂચ કર્યો તે ફુલંદેનાં બાપનાં નગરની પાદરે પડાવ નાખ્યો. ફુલંદે સુખપાળે ચઢીને બાપને મ્હોલે ગઇ ને ત્યાં તેની આગળ પોતાની હકિકત કહી જણાવી.

ફુલંદેના સાત ભાઇમાંથી એક મ્હોલે હતો ને છ શિકાર રમવાને ગયા હતા. મ્હેલ માહિના ભાઈએ બેનની વાત જાણી ગુસ્સો કર્યો કે મારી બેનને વગર પરણવે હરણ કરીને એ કયા મૂખે અહીં આવી પડયોછે, તેથી બાપને વગર જણાવવે લડવા ચાલ્યો. એટલામાં છ ભાઇ પણ શિકારથી પાછા ફર્યા તે બધાય મળી ગજરાનાં પડાવને ઘેરી લીધો. એવો મામલો જોઈને ગજરો પોતાની સેનને સામે થવાને વકારેછે:—

હલ્લા કરો રે મારા સાથિયોરે, હલ્લ માટે બાંધો હથિયાર રે
હલ્લ તોડોરે તમે શત્રુનુંરે, વીરા મરવુંછે એકજ વાર રે.

પછી લડાઈ ચાલી તેમાં હજારેક માણસ કપાઈ મુઉં, ત્યારે ફુલંદેને ખબર પડી કે તરત તેણે બાર આવીને દુઆઈ ફેરવી ને

લડાઈ બંધ કરાવી. પછી વાજતે ગાજતે ગજરાને શેહેરમાં લઈ ગયા. તેજ વખતે રાજાએ ઘડિઆળાં લગન લઇ ફુલંદને મારૂ સાથે પરણાવી આપી. રાજાએ જમાઇને પેરામણીમાં અગાધ લક્ષિમ દાસ દાસિ ને લાવ લસ્કર આપ્યાં, ને એક મહિનો સુધી નગરમાં ઊત્સાહ મનાવ્યો.

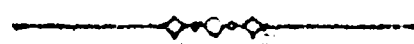
હવે ગજરાની પટરાણી ચંપાદેએ તો બાર વરશથી જંગલમાં શ્વામિનાં વિયોગનાં આવેશમાં જોગ સાધ્યોછે. ધણીને આવ્યાની મુદત પૂરી થઇછે તેથી તે વનમાં સોચ કરતી બેઠીછે—વનનાં પવન ને તેમાંની વેલી ને પશુ પક્ષિની સાથે તે મારૂને સંદેસા કહાવેછે:—

વનનાં વાવડા વીરા વીનવુંરે—તું દે સંદેસડો મારૂ હાથરે,
ચંપાદે તમને વળએ ઘણું રે—મારા મારૂજીને કર મજ સાથરે.
વનનાં વાલાં વનચરરે—તમે ઉડીને જુઓ ગજરા નાથરે,
બેની મારી વન વેળડીરે—રખે બેસી બેડી મારા પતિને બાથરે.

તળાવમાં કુંજરીઓ કલ્લોલ કરેછે તેમને કહેછે:—

સુખવાસી કુંજરયાં તમને વીનવુંરે, તમે મારી ધરમની માહા જાણ બેનરે
સરોવર છોડી તમ જાવરે, નહીં તો ગજરા મારૂને જઇ કહો કહેણરે.

એટલે એક કુંજરી રાણીની પાસે આવી તેની કોટમાં રાણીએ કાગળ લખીને બાંધ્યો. પછી દસ પનર કુંજરી ભેગી થઈને ઊડી ચાલી, ને ગજરાનાં મેહેલની સામે એક ઝાડ હતું તે ઉપર જઈ બેઠી તે એક દિવશ થયો, એવા બે ને ચાર ને પાચ થયા, તોય ગજરા મારૂ બારીએ દીઠ્યો નહિં. પણ છઠે દિવશે ગજરાએ તેમને જોઈ ગલોલ લઇને મારવા ગયો કે કોટમાં બાંધેલા કાગળવાળી કુંજરી ઝટ આવીને તેના હાથ ઉપર બેઠી. કાગળ વાંચતાંજ તેણે ચાલવાની તયારી કરી. બંન્ને રાણીઓનાં લશ્કર સહિત તે બેડ બેડ કરતો કટલેક દિવશે ચંપાદેનાં જંગળમાં આવી પોહોંચ્યો. પછી ત્યાંથી ચાલી બાપના રાજમાં ગયો કે બાપે સુખ માની તેને પોતાની ગાદી સોંપી.

દેવડો મહેપાલ.

પૂર્વે પાટણ નગરમાં બે ભાગનું રાજ્ય હતું. એક ભાગમાં દેવડો મહેપાલ તેના પાંચસો મહેપાલો સાથે રાજ કરતો હતો; અને બીજા ભાગમાં મેગરો બાબરિયો અને ઓથા બાબરિયો તેના પાંચસો બાબરિયા ભૂતો સાથે રાજ કરતો હતો. મેગરાને આંપલદે નામની મહા સ્વરૂપવાન અને તેજસ્વી દીકરી હતી. એક દિવસે મેગરાયે દીકરીનાં નામથી દાંડી ફેરવી કે તે દિવસે કોઇ મરદે બાહાર ફરવા નિકળવું નહિં, કારણ કે રાજકન્યા સાહેલિયોને સાથે લઈને સરોવરપર નાહાવા જનારછે! દેવડાની કચેરીમાં પણ મેગરાના અનુચરે આવી દાંડી પીટી ત્યારે દેવડો બોલ્યો કે મરદની મના તો હોય, પણ બૈરાંની આણ તે કેવી? એઉપરથી તેનો મામો વાઘજી, જે પ્રધાનવટુ કરતો હતો, તેણે કહ્યું કે એ બાબરિયણ પદ્મિની છે, ને ચંદ્રસૂર્ય એના રૂપ-આગલ થંભી રેહે એવીછે, માટે સર્વેને બાહાર જવાની બાબરિયાયે મના કરીછે તે વાજબીછે. હવે આણ ફરિયાને ઘડી બેઘડી થઈ ના થઇ, એવામાં દેવડાયે પોતાના મામાને કહ્યું કે આજે શિકાર રમવાનું મને મન થયુંછે, માટે ચાલો આપણે જઇએ. મામાયે જવાબ દીધો જે આજે બાહારજ નિકલાય નહિં, તો શિકારે કેમ જવાય? ત્યારે દેવડો બોલ્યો, જે તરફ આંપલદે ગઇછે તે તરફ નહિં જઈએ ને બીજી તરફ જઇશું, તેમાં શુ હરકતછે? મામો બોલ્યો, ભુંડા બાબરિયાસાથે કામછે, તેનો વિચાર કર્યો? ત્યારે દેવડાયે કહ્યું, મામા આવવું હોયતો ઉઠો, નહિતર હું એકલોજ ચાલ્યો. પછી બંને મામા ભાણેજે ઘોડા તયાર કર્યા. દેવડાયે પોતાનો અમુલ્ય મરારૂનો પોશાક પેહર્યો, રત્નજડિત શૃંગાર સજી લીધો, હાથમાં પોંચી ને

કડાં, બાંહે બાજુ બેરખા, ડોકમાં હિરામોતીની માળા અને માથે નવા લાખનું નવઘરૂં ધર્યું ને તે ઉપર સૂર્યસમ તેજના ભભુકા જેવો શિરપેચ નાખ્યો. આ પ્રમાણે વસ્ત્રાલંકાર સજીને દેવડો છેલછબીલો બનીને બાહાર આવ્યો, તેને જોઇને મામાએ પુછ્યુ, શિકાર રમવાને વગડામાં જવુંછે, ત્યાં આ બધું કોને દેખાડશો ? દેવડાયે જવાબ વાળ્યો કે આપણે રજપૂત બચ્ચાછિયે, એટલે પેહેરીજ લૈયે તો. મામો અને ભાણેજ ગેલછેલ કરતા આગલ ચાલ્યા. કેટલીક વારસુધી આડાઅવળા ઘોડાને વગડામાં દોડાવ્યા, એટલે મધ્યાન વેળા થઈ, ત્યારે દેવડો બોલ્યો, મામા! હવે કઠણની મધ્યાનવેળા થઈ છે, ચારે બાજુયે ફરતો કાળસમો લુ વરસી રહ્યોછે, બળબળતા બપોરના તડકાથી આપણાં મોં લાલસુરખ થઈ ગયાંછે અને હવે ગલામાં કાંટા પડેછે, જનાવરોની પણ તેવીજ અવસ્થા થયલી છે, માટે ચાલો ઘોડાને પાણી પાઇને આપણે કોઈ વૃક્ષ નીચે આરામ લઇએ. મામાયે પુછયું, કયાં પાણી પાવા જઇશું ? ત્યારે ભાણેજે ઉત્તર વાળ્યો કે—ચોપટ સરોવરપર જઇશું, કેમકે ત્યાં ઝાડી ગીચ અને રળિયામણીછે. મામાયે કહ્યું ના, આપણે પાણી પાવા જવું નથી, ગામમાંથી રાવતને મોકલીશું. ભાણેજે બોહસકરી કહ્યું કે આપણેજ પાણી પાતા જઇએ-વળી રાવતને નકામો ફેરો શેને આપવો જોઇએ? ત્યારે મામો બોલ્યો, ચોપટપર સ્ત્રીઓ નાહાયછે, માટે ત્યાં આપણાથી ના જવાય. દેવડાયે ઉત્તર આપ્યો, એમાં શું હરકતછે ? બૈરાં તો માંહે નાહાતાં હશે; ને આપણે પાળઉપરથી પાણી પાઇ વળીશુ. એપ્રમાણે રીગઝક કરતા બંને સરોવર કિનારે આવી પોહચ્યા. ત્યાં બૈરાંને જોઇને, મામો પાળે રહી પીઠ ફેરવીને ઘોડાને પાણી પાવા મંડયો. એટલામાં દેવડાયે આપો પાછો ખસી જઈને ઘોડાને ફેરવતાં જોસભેર એડ મારી લગામ તંગ રાખીને પાણીમાં ઝોકાવી દીધો, ને ચાંપલદેની સામે આવીને પાણી પાવા માંડયું!

નાગણના જેવા લાંબા કાળા ચલકતા વાળથી મુખકમળ ઢાંકીને ચાંપલદે પાણીમાં બેઠીછે. તેની પછવાડે ડોઢસેં સાહિલિયોછે, તેમાંથી એક એ તેને મરદન કરી સ્નાન કરાવેછે. તેની આસપાસ મધુર ખુશબો મગમગી રહીછે અને પાણીની સપાટીપર તેળ જેવી છારી પ્રસરી રહીછે. તેની સાહિલીમાંથી કેટલાએક માંહો માંહે એક બીજાપર પાણીની છાલકો ઉરાડેછે, અને માછલાંની માફક નહાસભાગ કરેછે. કેટલાએક મધુર સરોદે કરી ગાનની ધુન મચાવી રહીછે, તેથી જાણે આખું સરોવર સજીવન થઈને તેમની સાથે વિનોદથી હાસ્ય કરતું હોય એમ લાગેછે. આ પ્રમાણેના જળવિહારમાં તેઓ સર્વે મદાંધ થઈ રહ્યાંછે, તેવામાં એકાએક કોઈ પશુના પાણી પીવાના સડકારા તે કુંવરીને કાને પડયા. તેણે પોતાના મોંપરનો એક લટ ખસેડીને જોયું તો ઘોડાપર સ્વાર થયલો કોઈ વીરપુરૂષ સામે જોતો તેની નજરે પડયો. તેનો પોશાક, રૂપ, કાન્તિ અને છટા જોઈને તે વિહ્વલ થઈ. લોકમર્યાદા અને કુલાચારની અવગણના થાય નહિં, તેથી નાચાર થઈને દાસીપર ચિરડાઈને બોલી, અહીં કયા નફટ મરદે આવવાની હિંમત ધરાવીછે? બાબરિયાને જાણ થશે તો આજ ઠેકાણે એનું ધડ માથાવિનાનું પાણી પીશે! દાસી આંફુલી ફાંફુલી થઈ આસપાસ જોઈ ઘોડાપર બેઠેલા સ્વારને તેણે ઓળખ્યો, ત્યારે બોલી, ચાંપલદે! મોંડે આવે તેમ બક માં! એતો આપણાં અર્ધ નગરનો ધણી દેવડો મેહેપાલછે. કન્યા બોલી-રાજા છે તો એના રાજમાં, અહીં આવવાનું એનું શું પ્રયોજન? આજેજ બાબરિયા શાંત થયા શું? દાસી બોલી, બાઈ! આમ છેક છોકરવાદી ના કરીયે! હવે તમે મોટાં થયાંછો, માટે કાંઈ વિચાર રાખો. ચાંપલદે તપી તોરમાં બોલી, લુચ્ચી, પેચારણ કણુંની? શાનો વિચાર રખાવેછે? એટલે દાસી તો ઓશિયાળી ધબ પડી ગઈ. આટલી વારસુધી દેવડો જે દૂર મુગો ઉભો ઉભો આ સર્વે ચરિત્ર જોતો

કરતો હતો, તે હવે લાગ જોઈને નજીક આવીને ઉભો. ત્યારે ચાંપલદે છેક લજવાઇ ગઇ, અને નજીકની એક સાહેલીને ધીમેથી કહ્યું કે મારા વસ્ત્ર ઝટ લાવ, નિકર મારૂં કુંવારાવ્રત ભંગ થશે. દાસિ શરમાઇ નિચુ નિહાળીને બોલી, બાઈ હમે પણ તમારાં સમાનનાં સ્ત્રિયે ને તમારા જેવીજ અમે સહુની સ્થીતિ સમજજો, માટે બાહિર કેમ નિકળાય? ત્યારે કન્યાયે દાસીને કહ્યું કે તું એ અસ્વારને પુછ કે તે પોતાનો સથવારો મેળીને અહીં આરો આવ્યોછે માટે એના મનમાં કાંઇછે. ત્યારે દાસી પુછેછેઃ—

જળ તરસ્યો જવાન, જળ દેખી જવાન ગરયો;
એને મોઢે દીજીયે માન.

ત્યારે દેવડો જવાબ આપેછે કેઃ—

તમે ડોઢએની સરદાર, જળમાં મારે જંપક,
તેને દઉં ઘરની આથ,

એટલે ડોડએની સરદાર જે જળમાં ક્રિડા કરેછે, તે માને તો મારા ઘરની આથ એટલે ગરાસઆસ સોંપુ, વળી મારી અર્ધાંગનાં કરીને સ્થાપું. એ સાંભળીને ચાંપલદેના મનમાં વિશેષ વહાલ આવ્યુ અને તેનાપર મોહીને બોલીઃ—

હું ડોઢએની સરદાર, રમું હું જળમાં જંપક;
વાળે તું મુજ બાપિકું વેર, તો આથવિના આવું.

એ પ્રમાણે અરસ પરસ વાતો થાયછે, તેવામાં મામાયે જોયું કે આટલી વાર થઈ તોપણ ભાણેજ પાણી પાઈ પાછો કેમ આવ્યો નહિં. તેથી મામો મો ફેરવીને જોયછે તો ભાણેજને ચાંપલદે સાથે વાતમાં મચેલો જોયો! ને નિશ્વાસમુકેછે એવામાં ઘોડો ફેરવીને દેવડો મામા સાથે આવી મળ્યો પણ તેનુ ધરધ્યાન તો ચાંપલદેયે ચોરીલીધું. હવે

મહેપાળો ને બાબરિઆઓને વંશ પરંપરા વેર ચાલતું આવેલું છે, તે વાળવાને માટે દેવડો ત્રીજે દિવસે મામાને સાથે લઇને મેગરાની કચેરીમાં આવ્યો. ત્યાં આમન સામન ઝવાર કર્યાબાદ બાબરિયાએ મેહેપાલને માનથી પોતાની પાસે બેસાડયા. વાત પરથી વાત નિકળતાં મેગરાની આસપાસ બેઠેલા સાંગ અને માગ તેના બે કુંવરોયે ત્યાં ચોપટ આણી પાથરી. મેહપાલ અને બાબરિયા રમવા બેઠા. બાજીપરૂ કરતી વેળા મેહેપાળે પુછ્યું, રાજ! લુખ્ખી કે ચોપડી બાજી રમશો? એટલે સાંગ બોલ્યો કે સાત બાજી અમે હારિયે તો અમારા પાંચસે બાબરિયા હાર્યા અને તમે સાત બાજી હારો તો તમારા પાંચસે મેહેપાલો હાર્યા. એ પ્રમાણે સરત પરીને બંને ભાઇઓએ રમવા માડ્યુ. તે સાતે બાજી બાબરિયા હાર્યા તેથી બંને ભાઇઓ અનમનામણા થઇને બેઠા. એ વાતની ખબર અંતઃપુરમાં ચાંપલદેને થઇ ત્યારે દાસી સાથે તેણે મેહેપાલને કહાવ્યું કે મારા ભાઇઓ હજી નાના છે અને તેમને તમે જીત્યા તેમાં મોર માર્યો કેહેવાય નહિ; પણ મારી સાથે રમીને મને હરાવે, ત્યારે હું ખરૂ માનુ! તે ની ત્રીજે દિવસે ચાંપલદે સાથે રમત રમવાનું મુકરર કરીને દેવડો પોતાના દરબારમાં આવ્યો. એ દરમિયાનમાં ચાંપલદેએ પાંચસો પખાલી રાખીને પોતાના મેહલથી મેહેપાલની કચેરી સુધી એકજ માણસ જાય એટલો માર્ગ કોરો રાખીને આખા શેહેરમાં પાણીની એવી રેલછેલ કરાવી મેલી કે જયાં ત્યાં ગુડણપૂર કાદવ થઇ રેહ્યો, કે તે ની એકાએક જંગ ઉઠે નહી. પછી ત્રીજે દિવસે દેવડો મેહેપાલ ચાંપલદેના રંગમેહેલમાં પોતાની સરત પ્રમાણે આવ્યો. ત્યાં દાસિયે તેને આદરમાન આપીને સિંહાસનપર બેસાડયો. પછી ચાંપલદે નવરંગી ચીર પેહેરી અને સોળેસૃગાર સજીને રૂમઝુમ કરતી બાહાર મેહેપાલ પાસે આવીને બોલી—"રાજ! હવે આપણે બાજી માંડિયે, તેમાં સરત કરી કે, "હું હારૂતો મારૂં અડધું જમાવ્યું અંગ તમારે ત્યાં ધરાણે

મુકું, પછી તે ઉપર તમારા સિવાય બીજા કોઇનો દાવો નથી; અને તમે હારો તો ગામવચે તમે એકલાયે કુંવારા રેહેવું!" આવી સરત કરીને તેઓ બંને બાજી માંડીને રમવા બેઠાં. રમતાં રમતાં ચાંપલદે હારી, ત્યારે તે દેવડાના સાંમી હાથ-જોડી બોલી, હવે આ જમણું અંગ તમરૂં થયું છે, તેથી મારો પિતા કોઇ બીજા સાથે મને પરણાવેશે તોપણ એને હું કોઇ પુરૂશને આંગલી લગાડવા દઇશ નહિ. પછી રાજ કન્યાયે રાજાનું માથું દુધ ને બાંડથી ધોયું ને બાર બત્રીસી રસોઇ કરીને જમાડયો. એટલે સાંજ પડી ત્યારે સુખ-સેજયા બિછાવીને તેપર ફુલની ચાંદર પાથરી રાજાને પોઢાડી પોતે તેના પગ તલાસવા લાગી. એમ કરતાં ત્રણ દિવસ આનંદમાં વહી ગયા. ચોથે દિવસે હજામે ચાંપલદેની બારિયે દેવડાને ઉભેલો જોયો, તેણે ચોરે જઇને બાબરિયા આગળ ચાડીખાધી: સાંગ ને માંગ ચાંપલદેનાં ભાઇઓ, મેહેપાલ સાથે પોતાની હારથી પ્રથમજ ચિરડાઇ રહ્યા હતા, તે ગાંયજાની વાત સાંભલીને કેવળ અગ્ની થઇ ગયા, ને હથિયાર ભીડીને દોડયા. દૂરથી દાસિયે ક્રોધભેર બંન્ને ભાઇને આવતા જોઇને બયાકુલ થઇ ભિત્તર ખબર કરી. તેવોજ દેવડો બારિયેથી બાગમાં રહીને ગૂમ થઇ ગયો. બંને ભાઇ મેહેલમાં આવી આમતેમ તજવીજ કરતાં એક ઓરડામાં પોતાની બેનને ભરઊંગમાં દીઠી, એટલે તેને ધંઢોળીને જગાડી. તે ઉઠી બેઠી થઇને પુછયું, વીરા! તમે કેમ આવ્યાછો? તે બોલ્યો—આપણાં ઘરની કાંઇ નબલી વાત સાંભલીને આવ્યા છિએ; પણ હમને તે ખોટી માલમ પડીછે. ત્યાંથી ફરીને રાજા પાસે આવી ભાઇઓએ સર્વ વૃત્તાંત નિવેદન કીધું, ત્યારે રાજાએ રાજપુત્રીને ખોટું આળ ચડાવ્યું માટેગાંયજાને કુંટુબસહિત ધાણીમાં પિલાવી નાખ્યો!

એક દિવસે બાબરિયા કચેરી ભરીને બેઠાછે, ત્યાં એક વૃધ્ધ બ્રાહ્મણ જુંગર ગઢના રાજાના દેવલદે સારૂ ચાંદલા લાવ્યો. રાજા

બોલ્યો, મારી છોકરીને પુછયાવના મારાથી કહેવાય નહિં. બાપ પુછવાને અંતઃપુરમાં ગયો ત્યારે ચાંપલદે બોલી, બાપા! મારે ડોઢસે સાહેલી છે, તેઓને જે પરણાવે તેની સાથે વરવાનો મેં નિમ લીધો છે. વળી જે મને પરણે તે ડોઢસે ભેંસ, ડોઢસે મણ લવિંગ અને ડોઢસે લીલાં કપડાં લઇ આવે; તેની સાથે મારો અંબોડો બાંધવાસારૂ સવાલાખનો દોરો જોઇએ, મારા ભાઇઓને માટે સવાલાખના બે ઘોડા સગાઇમાં આપે તો તેની સાથે હું પરણું. બાપે જઇને પોતાની પુત્રીનો ઠરાવ બ્રાહ્મણને કહી સંભળાવ્યો. ત્યારે બ્રાહ્મણ બોલ્યો, મારા જજમાનનું એટલું ગજું નથી. બીજા ઘણા રાજાના માંગાં આવ્યાં પણ તે સર્વે કન્યાની માંગ સાંભળીને વિલેમોડે પાછા ફર્યા. છેલેસરવાલે છાપરવાળા નગરના ઠાકોરે તેનું માગું કરવાસારૂ બ્રાહ્મણને તૈયાર કર્યો, ત્યારે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે રાજા! તમે માગું તો મોકલોછો પણ તે કુંવરીએ આડ નાખીછે, એમ કહી રાજાને વિસ્તારપૂર્વક માંગણી કહી સંભળાવી. ત્યારે ઠાકોરે તે કબુલ કરેથી છાપરવાલા ઢોલરા રાજાનું વેવિશાલ કીધું. બ્રાહ્મણે પાટણથી પાછો ફરીને ઢોલરાને કહ્યુંકે ડોઢસો ભેંસ, ડોઢસે મણ લવિંગ, ડોઢસે લિલાં કપડાં, સવાલાખનો દોરો અને સવાસવાલાખના બે ઘોડા એટલી સામગરી સિધ્ધ કરીને આજની સવામહિને પરણવા સારૂ જજો. ત્યારે રાજાએ પ્રધાનને તેડાને આગ્ના કરી કે આપણાં ડોઢસે ગામોછે, તેમાંથી એકેક ભેંસ, એકેક મણ લવિંગ અને થોડું થોડું કાપડ લગનવેરામાં લેવું, બાકીનુ ખુટે તે આપણાં ખજાનામાંથી કાહડવું. એપ્રમાણે લગનની તૈયારી કરીને સર્વે સામન અગાડીથી રવાના કીધો; ને પાછળથી જાન લઇને રાજા ચાલ્યો. હાથી ઉપર રાજાની બેન લાખણદે તેના માથા ઉપરથી લવિંગ ઉડાડતી (બલા કાહાડી નાખતા) ચાલી: ધામધુમથી વાજતે ગાજતે પાટણ નગરમાં જાન આવી પોહચી. નગારાં ઢોળ, શરણાઇ વગેરે નાનાપ્રકારનાં

વાજિત્ર વાગી રહ્યાંછે ને તોપ બંધુકોનાં ધડાકા થઇને આખું પાટણ ગાજી રહ્યુંછે. ચાંપલદે હિંડોળા ઉપર બેઠી બેઠી ઝુલા ખાયછે, તેણે આ નિર્ઘોષ સાંભળીને દાસીને પુછયું કે આ કોલાહલ શોછે? દાસી બોલી, જાન આવેછે. કન્યાયે પુછયું, કેની જાન? દાસીએ કહ્યું, ચાંપલદેની ત્યારે કન્યા બોલી, મારા શિવાય બીજી કેઇ ચાંપલદે છે, જે જાન આવેછે? દાસી બોલી, એતો તમેજ પરણોછો! તો મારે સારૂં જાન આવી તે વાત તે કેમ જાણી? ત્યારે દાસિયે કહ્યું કે તમારી સરત પ્રમાણે સર્વે સામગ્રી સરગસમાં આગળ કરેલી છે:—જુઓ પેલું ભેંસનુ વૃંદ, વળી લવિંગ, લુંગડાં અને પેલા બે તુરી કેવા ઠનઠન નાચતા જાયછે!—ને હવે પાછલથી છાપરવાળા નગરનો રાજા ઢોલરા તમને પરણવાને આવેછે. એ વાત સાંભળતાંજ ચાંપલદે મુર્છા પામી ધરણે તુટી પડી. દાસીની આગતા સ્વાગતાથી પાછી સાવધ થઇ કે તેને ભોંય ઉપર લોટવા માંડયું. પછી આંખે પાટા બંધાવીને બોલી, કે મારી આંખો દુખવા આવી છે! જાન ગામમાં આવી અને ચાંપલદેના બાપે જમાઇને સામૈયું કીધું. પછી ઉતારા દેખાડીને બાબરિયા સરદારે છાપરવાળાને પુછયું કે તમે પેહેલાં પરણશો કે જમશો? ત્યારે જમાઇયે પેહેલાં પરણવાને કહ્યું. તેથી ચાંપલદેને પીઠી ચોળી નવાડી તૈયાર કરવા કહેવડાવ્યું અને બીજી બાજુ ચોરી રચાવી. ચાંપલદેએ બાપને કહાવ્યું કે હાલ હું માંદી મરૂં છું માટે જોશીને પુછાવી સમુહુર્ત મારાં લગ્ન કરો તો ઠીક. ત્યારે બ્રાહ્મણ બોલ્યો, ના, આજે સુયોગ છે, માટે આજેજ લગન નિરધાર્યા છે: વળી રાજપિતા મંડપમાં બિરાજયાછે, માટે વેહેલ થાઓ. એટલામાં એક બે દાસિઓ તેલ ફુલેલ અને પીઠી વગેરે એક થાલમાં લઇને આવી અને તે ચોળી ના ચોળી કે ચાંપલદેને ઝટ નવાડીને નવાં વસ્ત્રાલંકાર પેરાવીને માયરામાં લાવી બેસાડી. પણ તેની આંખોનો પાટો એમનો એમ રહી ગયો. ચોરીમાં બેઠા પછી

દાસી સાથે તેણે દેવડાને કેહેવડાવ્યું કે તું વેહેલો આવીને મારી આશા કર, નહિતો કાગડો દંહિથરૂં લઇ જશે. દાસી ચોરા ઉપર જઇ જ્યાં મેહેપાલ બેઠા હતા, ત્યાં ચાંપલદેનો સંદેસો કહ્યો. તે સાંભળી દેવડો હસીને બોલ્યો "જો, શું–અર્ધું અંગ મને સમર્પ્યુંછે ને હવે બીજા સાથે ચાલી! પણ જોઇએ હજુ એ કેટલાં પાણીમાં છે?" એવો વિચાર કરી તે મામાસાથે મંડપમાં જઇને ઉભો. એટલે દાસિયે ચાંપલદેને હલુસે ચેતાવી. ત્યારે ધીમેથી જમાણી આંખનો પાટો ખસેડીને તેને સત્કાર દીધો ને બંન્યોએ નેણનાં સાનથી વાતો કરવા માંડી. ઢોલરાની બેન લાખણદે ત્યાં બેઠી બેઠી ભાભીના આ ચાળા જોયા કરતી હતી તે અંત્યે બોલી, આ શા ઢંગ માંડી બેઠાં છો? ચાંપલદે શમજીને શરમિંદી પડી ગઈ. પછી હથેવાળાનો વખત થયો, ત્યારે બ્રાહ્મણે કન્યા પાસે હાથ માગ્યો કે તેણે ડાબો હાથ આગળ કર્યો. બ્રાહ્મણ બોલ્યો, બાઇ તમે ભુલોછો. તોપણ તેજ હાથ તેણે પાછો આપ્યો. પછે બ્રાહ્મણે ખિજવાઇને કહ્યું—આમ કેમ કર્યા કરોછો, જમણો હાથ આપોની? ડાબો હાથ પાછો આગળ કરીને તે બોલી કે એ પણ હાથજછે કેની? બ્રાહ્મણે જવાબ આપ્યો, હાથ તો ખરો, પણ તે ખોટો હાથ કેહેવાય. તે બોલી વરસાદ આવેછે ત્યારે હલ ડાબે હાથે ખેડેછે ને ખેતરમાં અનાજ પાકેછે, માટે ખોટોજ હાથ હોય તો અન્ન કેમ ઉગેછે—ત્યારે તો કોઇ ખોટો ખરો કેહતા નથી? એટલું છતાં પણ બ્રાહ્મણે ડાબા હાથને ખોટો કહ્યો, ત્યારે તે પાછી બોલી કે ડાબો હાથ તો શૂરો કેહેવાય અને જમણો હાથ કાયરછે, કારણ, ડાબો હાથ લડાઇમાં શત્રુ સામે ઢાલ ધરીને આગળ ધસેછે ને જમણો તો બીકનો માર્યો પાછો પગલે હઠેછે. પણ બ્રાહ્મણ કન્યાની કોઇ વાત કબૂલ કરતો નથી, તેથી છેવટ; તે બોલી, માન ન માન મારે જમણો હાથ નથી, તેતો બાજે મેલેલોછે. પણ તેનો મર્મ કોઈના સમજવામાં આવ્યો નહિં, તેથી હાથે-

વાલો મેળવ્યો ના મેળવ્યો કરીને માયરાંમાંથી પરણીને ઉઠાવ્યાં. એટલે કંસારની વેળા થઇ. ચાંપલદેને કંસાર ખવડાવવાને કહ્યું, ત્યારે નાની ના કહી. ઘણી આહસ થઇ ત્યારે તે બોલી કે હું ઘોડીજ એને પ્રીતથી પરણી છુ કે કંસાર ખવડાવું—ચાર મંગલ ક્યાં ફરી છું? કંસાર ખાઉ તો દેવડાનુ મન દુઃખાય! દેવડાને પણ પેલીગમ અસર થઇ તેથી તે બોલ્યો, કોઇ એવો વીરપુરૂષ છે જે અમને કંસાર જમાડે; ચાંપલદે પરણી તો પછી મારે મનથી આખો સંસાર પરણી ગયો, અને જગતમાં કુવારો તો ફકત હુંજ રહ્યો. બીજે દિવસે જાને જવાની તૈયારી કીધી, જમાઇ દિકરીને બાપરિયાએ વિદાય કીધા. એક રથમાં ચાંપલદે અને લાખણદે સાથે બેઠાં. તેઓ ગાઉ બે ગાઉ ગયાં ના ગયાં એટલે પાછળથી તેના રથપાસે દેવડો બોલ્યો, ચાંપલદે તને મેહેપાલના ઝવાર! તેણે અંદરથી કહ્યુંકે રથમાં આવો તો ઝવાર કરૂ. પછી રથમાં ત્રણે જણાં સાથે બેસીને વિનોદ વાર્તા કરી, ત્યાંથી લાખણદેની પ્રીતિ એનાપર ચોંટી. રસ્તામાં સરોવર આવ્યું તેની પાળે ઉતરી ત્રણે જણે ભાતું ખાવું. વાત કરતાં કરતાં દેવડો ચાંપલદેના ખોળામાં માથું અને લાખણદેના ખોળામાં નવ ઘરૂં મેલીને સુઇ ગયો. ત્યારે ચાંપલદેયે પોતાના માથાનો સવાલાખનો દોરો છોડીને તેના માથામાં ગુંથી વીટયો. ઉંઘમાંથી ઉઠયો તેવુંજ નવઘરૂં માથે મેલી બેઉ કામિનીને ઝવાર કહીને મેહેપાલ ચાલતો થયો. જે સરોવરને કિનારે લાખણદે અને ચાંપલદેની સાથે બેસીને મેહપાલે ભાતુ ખાધું હતું, ત્યાં તે આવ્યો ત્યારે જુએછે તો બે નાજુક સ્ત્રીના નાનાં પગલાં આડાં અવળાં પડયાંછે. તે જોઇ બોલ્યો, અરે! હમણાં તો એ અબળાઓ અંહી હતી, ને હવે ક્યાં જતી રહી વારૂં? એ વિચારમાં તે ત્યાંજ નવઘરૂ પોતાના ખોળામાં મેલીને બેઠો. વાળ દુરસ્ત કરવાને તેણે માથામાં હાથ ઘાલ્યો ત્યારે દોરો જણાયો. કદાચ આ દોરો મારા વાળમાં

લપેટાઈ આવ્યો હશે માટે ચાળ પાછો આપી આવું—એમ વિચારી તે ઘોડેસ્વાર થઈ ચાલ્યો. તેને દૂરથી આવતો જોઈને દાસી ચાંપલદેને કહેછે કે, બાઈ માનો ન માનો પણ પેલો સ્વાર પાછો આવેછે. એટલામાં દેવડાએ નજીક આવીને કહ્યું કે ચાંપલદે લે તારો આ દોરો, નિકર નફામાં આળ ચડાવીશ. તે બોલી—આપવો હોય તો માંહે આવીને આપ. ત્યારે ઘોડાને રથની પાછળ બાંધીને તે રથમાં જઈ બેઠો. એવામાં ઢોલરાને ચાંપલદેનુ મોં જોવાનુ મન થયું, તેથી તે ઘોડો મારીને પાસે આવ્યો, તેને દૂરથી જોઈને દાસીયે ચાંપલદેને અને દેવડાને ચેતાવ્યાં કે રાજા પાછળથી આવેછે. એટલે મેહેપાલ રથની બાજુયે થઈ બેઉના હાથમાં તાળી દઈને ઘોડા ઉપર કુદી બેઠો. ઢોલરાયે તેને જોયાથી હાથમાં ભાલો પકડીને વિજળીની માફક ધસમસી આવ્યો અને બેઉ સ્વારો આગળ પાછળ પંટોળની પેઠે ચક્કર ફરવા લાગ્યા. પછે ઢોલરાયે મેહેપાલને કહ્યું કે ઘા કર! ત્યારે દેવડો બોલ્યો, ના પ્રથમ ઘા તું કર, કેમકે તારા ઘરમાં મેં ખાતર પાડ્યુંછે. અને ઢોલરાયે ક્રોધથી દેવડાને ભાલો માર્યો કે તેણે તરતજ પોતાની પંજામાં તે પકડી લીધો, ને સાંમો ઘા કરવાને બદલે ઘોડો મારીને ચાલી નિકળ્યો. તેની પુંઠે ચાંપલદેએ તો તેનાજ નામનું લવણ કરવા માંડ્યું. તેથી ઢોલરાએ વિચાર્યું કે એની આસપાસ મારા ખુબસુરત માણસને ફરતા કરૂં, કે જેથી કરીને એનું મન સ્થીર થાય ને દેવડો ભુલી જાય. ત્યારે ઢોલરાએ રજપુતની ખુબસુરત છોકરીઓને મરદનો પોશાક પેહેરાવીને રથની આસપાસ મોકલી. તેઓ આ કોરથી પેલી કોર ને પેલી કોરથી આ કોર ફેરા કરવા મંડી, પણ ચાંપલદેએ તો તેઓના ઉપર ફટકાર નાંખીને કહ્યું કે એમાં દેવડાના જેવો કોઇ પણ નથીઃ—

ઘાટ ઘીનાનાં ઘણાં, અણગમતાં પાસે ફરે,
એક દી મને મોં દાખવે દેવડા.

ચાલતાં ચાલતાં એક નગર આવ્યું તેમાં માહાદેવનું સુશોભિત દેરૂં હતું, ત્યાં આરસની કરી મુરતીઓ હતી. ઢોલરાએ વિચાર્યું કે આ દેવળમાંની મુરતીઓની ખુબસુરતી જોઇને તે દેવડાને ભુલી જશે. ત્યારે દેવળમાં જઈ જઇને તેને પુછ્યું—કાંઇ દીઠું ? ત્યારે તે બોલી કે એ દેવળમાં શું બધાપથ્થરજ છે—પણ માંહે દેવડો નથી. પછી ઢોલરાના નગરમાં ગયાં. ઘેર આવીને પાટલા ઉપર બેસનું મંગલ કરવા બેસે છે, ત્યારે ચાંપલદે દૂર જઈ ને બેઠી. બ્રાહ્મણ બોલ્યો, બાઈ, પાસે જઇને બેસો, નહીં તો બેતરપાળ પરણી જશે. ત્યારે જવાબ દીધો કે બેતરપાળ ક્યારનોએ પરણી ગયો છે! કંસાર લાવ્યા ત્યારે બાઈ મુંગી થયલી તેથી તે ઉનો ઉનો નહિ પણ માંહે બાજુ ઘી નખાવી ટાઢો કરીને ખાધો. સાંજરકે બાટલો પાથર્યો ને બધે દીવેદીવા મુકયા ને પછી નણંદ આવીને તેને સુવાનો ઓરડો બતાવી ગઈ. ત્યારે ચાંપલદે હેઠલ બેઠી ને ઢોલરો ઢોળિઆ ઉપર બેઠો. તંબોળ લઇને ઢોલરો બોલ્યો જો મારા છાપરગઢનાં તંબોળ કેવાંછે? જવાબ દીધો કે આ તારા ટકીઆ આગળ જે પાણ છે તેવાં પાણને તો દેવડા સાથે રમતાં એક વખત લાત મારી નાંખી દીધ હતાં, અને દાસી આવી ભરી જઇને ઉકરડે નાંખી આવી હતી! પછી અંત્યે ભરજોરાવરીથી ઢોલરાએ ચાંપલદેને બીજાવવા માંડી કે કટારી કાહાડીને કહ્યું કે જો જોર કરીશ તો કટારી મારી મરીશ તે તને હત્યા લાગશે.

ચાંપલદે નીચે બેઠેલી અને રાજા બીછાના ઉપર જઇ બેઠો રહ્યો. એ પ્રમાણે આખી રાત વીતિ ગઇ. સવારનો પોહોર થયો કે નણંદ ભોજાઇ ભેગાં થયાં, અને સોના રૂપાનાં બેડાં લઇને પાણી ભરવાં ગયાં. ત્યાં દેવડો આવીને ઉભો હતો તે બંન્ને કુવરીઓને ઘોડે બેશાડીને હરી ગયો. એટલે ઢોલરો લશ્કર લઇને પાછળ ગયો પણ છેલ્લે વશ્ટી કરી દેવડાને લાખણદે ને ચાંપલદે સુંપીને લગન કર્યાં. ને દેવડાની બે બેન માણેક ને મયર ઢોલરવેરે પરણાવી આપી, તેથી સર્વનાં મનને સંતોષ વળ્યો.

નઉવા પુતલી.

ધરમ રાજા કાસીનો ધણી, ઘર ઘર પુજવા લક્ષ્મી ઘણી;
અગરચંદન સોનાના આવાસ, નગરમાં વસે સોડલદા સાંતીદાસ.

મુકિત પુરી જે કાસી શેહેર તેમાં ધરમ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ત્યાં સોડલદાસ અને શાન્તિદાસ બે મોટા ગ્રહસ્થ વસતા હતા. તેઓ ઘણા ધર્મિષ્ટ હતા. એક દાહાડો આ બે ભાઇઓએ દ્વારકાની જાત્રાએ જવા મોટો સંઘ કાહાડવાનો વિચાર કરયો. ઘણો ધન ખજાનો માલ ભરયો અને હસ્તી ઘોડા ઇત્યાદિ ઠાઠ લઇને દ્વારકાની જાત્રા કરવા નિકળ્યા.

એમ કરતાં કરતાં કેટલેક દાહડે ઉજ્જણ નગરીમાં આવી પોંહોચ્યા. નગર ઘણું મોટું હતું તેમાં રાજા વિક્રમ રાજ્ય કરતો હતો. જે શુરવિર અર્જુન જેવો અને દાનેશ્વરી રાજા કરણના જેવો હતો. તે રાજાને ખબર પડી કે કાસીનો સંઘ આવ્યોછે તે આ નગરની સફ્રા નદિને કાંઠે ઊતરયોછે અને દ્વારકાની જાત્રા કરવા જાયછે, તેથી રાજાએ પણ દ્વારકા જાત્રા જવાનો વિચાર કરયો. પછી રાજપાટ મનસાગર પ્રધાનને સોંપી પોતે સંઘની સાથે જવાને રાણી પાસે રજા લેવાગયો. ત્યારે રાણી જનેચા કેહેછે:—

કહુ જનેચા વિક્રમ સુણો, આપણો વડો તીરથ ઘરનો આગણો:
એવા ફેરા પંડીતા જોગતા ફરે, જેને ન માયા ન ઘર મળે.

હે રાજા તમે ૯૨ લાખ માળવાનાં ધણીએ તિર્થ જાત્રા ના આસે. ત્યારે રાજા બોલ્યો:—

મેલીયો ૯૨ લાખ માળવો, મેલ્યા સીંહાસન પાટ,
મેલી જનેતા ને મનસાગરો, હમે વહીયે તીરથ વાટ.

રાજાનો સંઘ ઉપાડીને ચાલ્યો તે જયાં રાત પડે ત્યાં વાસો રહેછે, અને સંઘવીર પોતે લોકો ભુખ્યા તરસ્યાની તથા તેમનાં સુઃખ દુઃખની ખબર લેછે.

એમ ચાલતાં ચાલતાં વિરાટ નગર આવી પહોંચ્યા. તે નગર ઘણું સોહામણું હતું. તેમાં કપરવણુ અને ચકલી નામે બે શરોવર હતા, ત્યાં આવીને સંઘે પડાવ નાંખ્યો. આ નગરની કીર્તિ સાંભળીને સંઘનાં લોકોને મન થયું કે અંહીં પાંચ સાત દાહાડા રહીને નગર જોવું, અને પછી દ્વારામતી તરફ ઉપડવું. એવો નિશ્ચય કરીને તેઓએ સંઘ જમાડયો, અને સર્વ નગર જોવાને માટે નિકળ્યું. નગરમાં જોયું તો ઇન્દ્રાપુરી જેવું દીઠું. રાજમેહેલ તથા દેવનાં દેવળો જોયાં, બીજાં નવાઇ જેવાં જોવા લાયક ધામ હતાં તે જોતાં જોતાં ઘાંચી, મોચી, તાઇ તંબોળી લોકોનો બજાર જોયો. પછી તેઓ સરૈયા એટલે અતરીઆની દુકાને આવી પહોંચ્યા. તે વેળા સાંમળશા વ્યવહારીઆની દીકરી જેજેવંતી ત્યાં મોગરેલ લેવા આવી. એ કુંવરી ઘણી રૂપાળી હતી, તેથી રાજા વીર વિક્રમ એના ઉપર ઘણો મોહિત થઇ જઇને બોલ્યો—જે આ બાયડી સાથે લઇએ તો સારૂં. એવું બોલતાંજ તે શબ્દ કુંવરીને કાને પડયો, એટલે તે બોલી કે હું કુંવારીને તેં કલંક ચડાવ્યું, એમ કહીને તેણે પોતાના હાથમાં કટોરો હતો તે નાંખી દીધો, અને ભોંયપર આળોટવા મંડી ગઇ. રાજા ઝંખવાણો પડી જઇને પુછ્યું—એમ શું કરવા કરેછે? ત્યારે તે બોલી કે મને બાયડી કેહેનાર તું પૃથ્વિ ઉપર કોણ? મને બાયડી કરે એવા માએ થોડાજ દીકરા જણ્યા હશે. ત્યારે રાજાએ પુછ્યું એમ કેમ? ત્યારે કુંવરી બોલી કે જે જણાશે હું કહું તે

મને આણી આપે તેજ પુરૂશને હું વરૂં. પણ તે લાવી આપે એવો કોઇ નથી. ત્યારે રાજા બોલ્યો એટલુ બધુ તે શું છે? કઇ કઇ જાણસો તે મને તું કહે. ત્યારે કુંવરી બોલી:—

હુ હામ કામ ઇંદ્રાશન હતી, આહીં શાલમશા પેટ જેજેવંતી:
મારૂ મરજીવા શહેર ને નજીવો પુતલી, તે કારણ ગર પેરાઠ ઉતરી.
મે અંતર પટ ધરતીનુ છેરૂ (છેડો), મારા ચાર જાણશ લાવે તેને વરૂ.
તેલ-કટોરા ને દળ-દરપણ, વળી કાંગસી, દોરા વાએ,
વીસ વસા જાએ કે ન જાએ, અવવાશે ઉજેણનો રાય.

તેણે કહ્યું કે હુ ઇન્દ્રના ઘરની અપ્છરા છું; મારૂં નજીવા પુતળા નામ ને નજીવા શહેર છે, અને અહીં શામળશાને ત્યાં જન્મીછું. તેલ-કટોરા, દરપણ, દોરા ને કાંસકી, એ ચાર જણશો જે કોઇ લઇ આવે તે મારો સ્વામિ અને હું તેની સ્ત્રી થાઉં. સો વસા રાજા વિક્રમ જાય કે નહીં જાય પણ એક વસા જાય એવું લાગેછે. પણ રાજા વિક્રમ મને મળવો દુર્લભછે. એટલે તે બોલ્યો, રાજા વિક્રમ તો હુંજ અને હું તારૂં દુઃખ ભાગું, એમ કહીને ત્યાંથી ગયો. પછી રાજા સરોવર ઉપર પોતાને મુકામે આવ્યો, અને ત્યાંથી સંઘને છોડીને પોતે ઉત્તર ભણી ચાલી નિકળ્યો. એમ કરતાં કરતાં છ મહિને સેવાળું ગામ આવ્યું. તે ગામ બહું રળિઆમણું તથા શ્રિ-મંત લોકોથી વસેલું છે. ગામમાં જોયું તો લોકોને ઘેર કમાડે હિરા, મોતી, માણિક જડયાંછે, લોકો લીલો પેહરવેશ પેહરેછે તથા જનાવર પણ લીલાં, ધરતી પણ લીલી તથા મનુષ્ય પણ પોતે લીલાં સ્વરૂ-પનાંછે. લોકો રત્ન જડિત વાસણ તથા સોનાના દાગીના વાપરેછે, અને દેવળમાં જોઇએ તો સોનાનાં રત્ન જડીત ઝુમર ટાંગેલાંછે. આવું ધન્યવાન તથા અલૌકીક રોણકવાળું શેહેર જોઇને તે આગળ ચાલ્યો. ચાલતાં ચાલતાં એક વન આવ્યું ત્યાં સાક્ષાત દેવીનુ સ્થાનક

હતુ. ત્યાં મેઘનાથ પુતળી કોઇ મોટા પુરૂષને વરવા માટે હરરોજ દેવીની પુજા કરતી હતી. જ્યાં રાજા આવી પોહચ્યો એટલે તરતજ મેઘનાથ પુતલી આવી રથથી હેઠે ઉતરી. ત્યાંથી સરોવર ઉપર જઇને પોતે સ્નાન કીધું, અને પુજામાંની વસ્તુઓ લઇને માતાજીનાં મંડપમાં ગઇ. માતાજીની પુજા કરીને તેને વિનવી, હે માતાજી ! અજીત તથા પરદુઃખ ભંજન રાજા તારા દેવળમાં આવ્યોછે તેની સાથે મને પરણાવ. કદાપિ રાજા જશે તો તે ફરીને આવશે નહિ અને ફરીને એવો વર પણ મને મળશે નહિ. ત્યારે માતા બોલી—બાઇ ! હું શું કરૂં ? ત્યારે તે બોલી, હે માતા ! તમે રાજાનો ઘોડો મારો કે તે આંહીં અટકી રહે:—

પછી જુગતંબા પોતે ખડક ઢાલ લઇને નિકળ્યાં:—

> વાઘરાગી વાઘનુ રૂપ ધરે, કરે રેવંત માથે ઘાવ,
> દેવળ બાહેરો નીકળી, રાજાએ મુકી ધાવ.

અને રાજાના ઘોડા ઉપર ઘા કર્યો, એટલે તે દેવલોક પામ્યો. પછી રાજા પોતે રડવા લાગ્યો એટલે મેઘનાથ પુતળી ત્યાં આવી અને બોલી, હે રાજા તું મારો ભરથાર અને હું તારી સ્ત્રી-તું રડતો નહિ. તારો ઘોડો મરી ગયો તો કાંઇ ફીકર નહિં. આપણે અહીં ખાઇશું પીશું ને મઝા કરીશું માટે રાજાધીરાજ તું દીલગીર થઇશ નહિ. પછી રાજા બોલ્યો, બાઇ ! મારે નગીના પુતળી વરવા જવીછે, માટે હું હમણાં અહીં રહીશ નહિં, પણ આવતે તને પરણીશ, એમ કહીને પોતે પગ રસ્તે ચાલવા માંડયું. ચાલતાં ચાલતાં એક ભયંકર પર્વતોનુ વન આવ્યું. વનમાં રાજા બીજા ભયને ન ગણકારતાં છ મહિના અથડાયો, પણ જ્યાં ચાલે ત્યાં પર્વતોજ દીઠા, તેથી કંટાળીને પર્વતોને પુછ્યું, હે પર્વતો ! નગીના પુતલી કયાંછે તે મને દેખાડો ! ત્યારે પર્વતોને વાચા થઇને બોલ્યા, રાજાધીરાજ અમે અહીં જુગનાં

જુગ થયા પડયાછીએ, પણ હમે નજીવા પુતળી દીઠી નથી અને તેનું નામ આજે તારે મોંડે સાંભળ્યું છે—

હમે અસંખ્ય જુગથી આહી છીયે, આ ઠેકાણુ આ ઠામ,
આજ કાને તો સાંભળી કામની—જે નવુ નજીવા નામ.

પછી રાજા ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. રાજા ચાલતાં ચાલતાં થાકી ગયો. પણ શું કરે? વચનથી બંધાયલો છે અને સત્યવાદી છે, તેથી કંટાળ્યો નહિં ને હિમ્મતથી ચાલી ગયો. જતાં જતાં ગોરક મઠીએ જઇ પહોંચ્યો. હવે જયારે રાજા વીરવિક્રમ નાનો હતો ત્યારે ગોરકનાથ અને રાજા વિક્રમ એક નિશાળે ભણુતા હતા, ત્યાં બંન્નેને એક દિવશ કજીઓ થયો તેમાં ગોરકનાથે તેને પાટી મારી હતી. તેથી તે બીનો કે વિક્રમ આજે વેર લેવાને આવેછે. તે ઉપરથી ગોરકનાથ રાજાની સાંમો આવી તેની આસનાવાસના કરવા લાગ્યો, ને રાજાને બેસાડી પોતે વનફલ લેવા ગયો. થોડીકવારે વનફળ લાવીને રાજાને જમાડી પુછ્યું કે શી ઇચ્છા છે? કહે, જે માગે તે આપું. પછી રાજાએ વિચાર કરીને કહ્યું—માહરાજ! પગે ચાલ્યો આવુંછું માટે કંઇ વાહન બેસવા આપો તો સારૂં. એટલે જોગીએ પોતાની નીતર ઘોડી જે એક દિવસમાં વીસ જોજન ચાલે તે છોડી આપીને ઉપર પલાણ બાંધી આપ્યો. પછી ગોરકે ઘોડીને કાનમાં કહ્યું કે રાજાને કોઇ ઠેકાણે નાખી દઇને સાંજે પાછી આવજે. રાજા પોતે સ્વાર થઇને ત્યાંથી ચાલી નિકળ્યો. જતાં જતાં ઘોડીને રાજાએ ચાબખો માર્યો કે ઘોડી તો અધ્ધર હવામાં ઉડી ચાલી. પછી ઘોડી જેવી સાત સમુદ્રો ઓળંગીને બેટમાંથી ચાલી જાયછે, એટલામાં તે બેટમાં હંસ, ગરૂડ, પોપટ ઇત્યાદિ પક્ષિઓને જોયાં તેથી તે ભડકી અને રાજા નીચે પડી ગયો, અને બેટમાં જઇને ઉભો. ત્યાં આ સતવાદી રાજાને પેલાં પક્ષિઓએ જોયા એટલે તેમને વાચા થઇને

બોલ્યાં, હે રાજા! તમે શું કરવા આવ્યાછો? ત્યારે તે બોલ્યો, ભાઇ! હું તો અહીં દુઃખનો માર્યો આવ્યો છું—કહો, તમે નગુ-વા પુતલી દીઠી છે? ત્યારે તેઓ એક એકને પુછવા લાગ્યાં. ગરૂ-ડે પુછ્યું, કહે ભાઇ હંસ તેં દીઠી છે? હંસે કહ્યું ના. પછી હંસે અનળને પુછ્યુ તો તેણે પણ ના કહીઃ

હંસહંસલા ભેગા થયા, કહો તે વીક્રમ કરીયે કામ,
કાને તે સાંભળી કામની, જેનુ નગુવા પુતલી નામ.

હવે આ ટોળામાં જે ગરૂડ હતો તેનાં માબાપ આંધળાં હતાં. એક દાહાડો ગરૂડ અને તેની સ્રિ બન્ને ઇન્દ્રની સભામાં ગયાં, ત્યાં આગળ એક નાગ હતો તેની પછવાડે ગરૂડ થયો. નાગને એક દીસા સુઝી નહિં એટલે ઇન્દ્ર રાજાને વિંટળાઇ ગયો. ઇન્દ્ર સ-ભામાં બેઠા હતો, અને તે નાગ વિંટળાઇ ગયો એટલે તેને ક્રોધ ચહડયો તેથી ગરૂડને શ્રાપ દીધો કે જાઓ તમે બે નરનારી આંધળાં હવો. ઇંદ્ર બોલ્યો કે તર્તજ તેઓ આંધળાં થઇ ગયાં. પછી તેઓએ પ્રાર્થના કરી એટલે ઇન્દ્રએ કહ્યુ કે જ્યારે તમે રાજા વિક્રમનાં દર્શન કરશો ત્યારે તમારાં ચક્ષુ હતાં તેવાં થશે. પછી તેઓ ત્યાંથી ગયાં. હવે જે ગરૂડ વિશે આપણે પહેલાં વાત કરી તે તેમનો છોકરો હતો, તેણે જોયું કે આ રાજા વિક્રમને તેને જો હું મારાં માતપિતા પાસે લઇ જાઉ તો તેઓનાં ચક્ષુ સારાં થાય. એવું ધારીને તેણે રાજા વિક્રમને પોતાની પાંખો ઉપર બેસાડયો, અને ઉડીને મેરૂ પર્વત ઉપર પોતાનાં માબાપ પાસે લઇ ગયોઃ

ઉડયો ગરૂડ આકાશ જાય, છતર પાંખની કરે છાંય;
કરે પાંખો તનો તો ઘેર, મંડલીક રાજાને પોંચાડયો મેર (મેરૂ.)
ઉઠો કે અંધાં અંધાં લાગો પાય, પાપનાં પડળ તે પડાં જાય.

ત્યાં રાજા ગયો એટલે તેને આસન બેસવા આપ્યું. પછી તે આં-ધળીઓ ઉઠી રાજાને પગે લાગ્યાં. રાજાએ હાથ મુક્યો કે નેત્ર હતાં તેમ થઈ ગયાં. એટલે તે ગરૂડનો બીજો છોકરો વેદગરૂડ આવ્યો તેને પુછ્યું, ભાઇ તમે ક્યાંથી આવ્યા? તે બોલ્યો, હું દ્વારામતીથી આવ્યો. પછી પુછ્યું, ત્યાં કેવી રચના છે? તે બોલ્યો કે ત્યાં શાંતિદાસ અને સોડલદાસ નામે બે શેઠીઆઓ શ્રી ભગવં-તની જાત્રા કરવા આવ્યા છે. તેઓ ઘણી ધામધુમથી પુન્યદાન કરેછે અને રાજા વીર વિક્રમને યાદ કરી તેની જય બોલાવે છે. મધ્ય રાત્રે ત્રીજો છોકરો શામગરૂડ આવ્યો, તેને પુછ્યું તમે ક્યાંથી આવ્યા? ત્યારે તે બોલ્યો કે હું ઊજ્જણ નગરીથી આવ્યો છું. તેને પુછ્યું કે ત્યાં કેવી રચના છે? ત્યારે તે બોલ્યો કે રાજમાં અંધેર વળી ગયું છે. પ્રજાની કોઇ ખબર લેતું નથી, લોકો પોતાની ખુશીમાં જેમ આવે છે તેમ કરે છે. પણ રાણી તથા બીજાં રાજાનાં સગાં સર્વે સુખી છે, અને રાજા વિક્રમની વાટ જુએ છે. એટ-લામાં ચોથો દીકરો ઉત્તર ગરૂડ આવ્યો તેને પુછ્યું કે ભાઇ તું ક્યાંથી આવ્યો? ત્યારે તે બોલ્યો કે હું ઉત્તર પંથમાંથી આવું છું. ત્યાં કેમ છે? તો બોલ્યો કે એ મુલક કદાપી સારો હોએ તો શુ થઉં?

હમે ઉતર પંથથી આવ્યા, સારો દેશ શુઘટ,
એક નગર નજીવું દીઠું, તે તો વડું કુકટ.

મે એક નગર દીઠું, જયાં નજીવાં માણસ તથા નજીવો રાજા, નજીવાં જનાવર, ઇત્યાદી, સઘલું મેં નજીવું દીઠું. એ રાજા વીરે સાંભળ્યું એટલે તે બોલ્યો—ભાઇ, એને માટેજ હું આવ્યો છું; ને અમુલ્ય જાત્રા મુકીને ત્રણ વરસથી પૃથિવ રખડતો રખડતો મરૂછું, માટે તું મને ત્યાં લઈ જાયતો મોટી મેહેરબાની થાય.

એટલે ગરૂડે તેને પોતાની પાંખો ઉપર બેસાડ્યો, અને ત્યાંથી તે નગર ભણી લઇ ચાલ્યો. તે ગામમાં ગયો એટલે નગર બાહાર એક ઝાડ હતું ત્યાં વિક્રમે ગરૂડને બેસવાનું કહ્યું અને પોતે નગર ભણી ચાલ્યો. જુએછે તો આદમી ઊભાં ત્યાં ઊભાં ને બેઠાં ત્યાં બેઠાં એવી રીતે જોયું—કશામાં જીવ તો મળેજ નહિં. આગળ ચાલ્યો તો એક સોનાનો મેહેલ દીઠો, તેને સોનાની બારીઓ, સોનાના ચોકીદારો, સોનાના માળા, એવું જોયું એટલે તેણે વિચાર્યું કે આ રાજ-મેહેલ હશે. તેવો વિચાર કરીને પોતે મેહેલ ઉપર ચડ્યો, અને માંહે ગયો તો સુનેરી પલંગપર એક મુવેલી રાણીને સુતેલી જોઈ, અને પાસે ગોખલામાં કાંસકી, દોરો, ચલાણું ને આરસી, એ ચાર જણસો દીઠી એટલે રાજાએ તે લીધી. હવે જયારે પણ કોઈ માણસ પેલી જણસો લીએ ત્યારે જજેવંતીને પણ વેરાટમાં ખબર પડતી, તેથી જેવી વિક્રમે જણસો હાથ કીધી તેવીજ જેજેવંતીને ખબર પડી, એટલે તે બોલી:—

વીર જણસો હાથ કરે—નગરમાં જેજેવંતી ફુલકો ફરે;
ઘડાવો કનક સોનાના હાર, ને પરણવા આવજો વીરપરમાર.

એટલે ત્યાં તો લગનની ધામધુમ થઈ ને પીઠીઓ ચોળાઇ. રાજાએ જણસો હાથ કરીને વિચાર્યું કે આ કોણ સુતેલું છે તે પણ જોઉં. પછી સોડ ઉઘાડીને જોયું તો તેને મોહબાણ વાગી ગયાં. કામ વ્યાપી ગયો એટલે રાજાએ તેના ભેગાં પોઢવાનો નિશ્ચય કરયો. પણ જેવો પોઢવા જાયછે તેવી વૈતાલને ચીંતા થઇ કે રાજા પોઢશે તો મડદુ થઇ જશે. એટલે વૈતાળ ત્યાં આવ્યો ને રાજા જેવો સુવા જાય છે, તેવીજ તેને ટોકર મારીને બોલ્યો—રાજાધીરાજ તે તો મડદુછે, ને જો ભેગા સુશો તો તમે પણ મડદુ થઇ જશો. એટલે રાજા સુતો નહિં, અને તેમાં જે લીલી, પીળી, રાતી, કસુંબી, સફેત, તથા કેસરની

તેના ઉપર છ સોડો હતી, તેમાંથી એક છેલ્લા રંગની સોડ ખેંચી લીધી. અને પેલી ચાર જણુસો તેમાં વીંટાળીને પોતે ખોળામાં લઇ ચાલી નિકળ્યો. ગામ બાહાર ગરૂડ તેની વાટ જોઇને બેઠો હતો, તેણે પોતાની પીઠ ઉપર બેસાર્યો, અને તેને હુકમ કર્યો તેથી રાજાને વૈરાટ નગરમાં લાવી ઉતાર્યો. પછી રાજા કુંવરીના મેહેલમાં ગયો. જોયું તો કન્યાને પીડા મેળિલી છે, અને મેહેલમાં હિંચોળા ખાટ-પર બેઠી છે. રાજા બોલ્યો, કન્યા ઝવાર, રાજા વીર વિક્રમના! પેલી મહાખુશી થઇને બોલી, લાવો તમે જણુંસો લાવ્યા? પછી રાજાએ તેને લાવેલી જણુસો દેખાડી. એટલે કેસરની સોડ જોઇને તેતો બહુ ગુસ્સે થઈ ને બોલી—આ શું કરવા લાવ્યો? શું મને નગ-રમાં મારૂં ઓડણ ઓછું કરી નાગી મેલાને આવ્યોછું કે? રાજા પોતાને ઉતારે ગયો કે પેલીએ વિચાર્યું કે રાજા મારી કેસરની સોડ લાવ્યોછે તો હવે હું નજીવા નગરમાં જઇનેજ રહું. એવો નિ-શ્ચય કરીને તે કેસરની સોડ તાણી સુઈ રહી. તેણે સોડ ખેંચી એટલે નજીવા નગરમાં બધા લોકોને જીવ આવ્યો, અને વૈરાટમાં આનું નજીવા જેવું મડદુ થઇને પડ્યું. દાસીઓએ જેજેવંતાને મુવેલી જોઇને રોવા માંડ્યું, તે રાજા વીરને ખબર પડી ત્યારે તે શમજ્યો કે રાણી મને છેતરી ગઇ. એટલે તેના બાપને કહ્યું કે મારા આવ્યા વીના એને બાલશો નહિં. પછી પોતે ગરૂડને બોલાવ્યોઃ—

વીર ગરૂડને તેડાવ્યા—ગરૂડ પડા તમારા કાજ,
પાત્રીશ માસની મારી પગથોડ, એળે ગઇછે આજ.

ગરૂડની પાંખો ઉપર રાજા પાછો સ્વાર થઇને ઉડ્યો. ઉડતાં ઉડતાં નજીવા નગર પહોંચ્યો ને ગરૂડને નગર બાહર રાખીને પોતે અંદર ગયો. જુએ છે તો એણે જ્યાં પ્રથમ જીવવગર જોયું હતું, ત્યાં હવે સર્વ ખાયછે, પીયેછે ને ફરેછે, ને મેહેલમાં તો રાણી હિંચોળા

ઉપર હિંચકા ખાયછે. રાજા સામે જઇને બોલ્યો, જવાર, કન્યા, ઝવાર! ફટ! ભુંડી, તેં મને ફેરા પાડ્યો. ત્યારે તે હશી પડીને બોલી કે તેં મારી કેસરની સોડ શું કરવાને લીધી—શું મને નાગી રાખવી હતી કે? તેથી મને ઝાંઝ ચઢીને હું નાશી આવી. રાજાએ કહ્યું, જે થઉ તે થઉ પણ હવે ચાલ. ત્યારે તેણે પુછ્યું—બોલ રાજા બધાંયને પાછાં નજીવાં કરીને ચાલુ કે કેમ? રાજાએ કહ્યુ—છો રહ્યાં જીવતાં—ભુંડી, શું કરવાને હત્યા લેછે? પછી રાણી રાજા ગરૂડ ઉપર સ્વાર થઇને ઉડયાં તે ગોરકનાથની મહોએ ઊતર્યા. રાજાએ ગોરકને કહ્યું કે ભુંડા દગો કર્યો—લાવ ઘોડી! ગોરકે ઘોડી આપી તેને પણ ગરૂડની પાંખ ઉપર ચઢાવીને રાજાએ કહ્યું—ગરૂડ ચાલો કાળકાનાં દેવળમાં! ત્યાં મેઘનાથ પુટલી બેઠીછે તેને ઝવાર કર્યો ને પછી મેઘનાથે માતાનો આર્જવ કરીને રાજાનો ઘોડો સજીવન કરાવ્યો. તેનેપણ ગરૂડે પોતાની પાંખ ઉપર લીધો ને રાજા ને બંને રાણી વૈરાટ આવીને ઉતરી ગરૂડને વિદાય કર્યો. હવે રાજા તો જેજેવંતીના બાપને વદાડ આપી ગયો હતો કે હું આવું ત્યાં સુધી મડદુ પડી રહવા દેજે, માટે તેને મહોલે ચાલ્યો. ત્યારે નજીવા બોલી "હે રાજા મારો જીવ એક, ને ખોળિઆં બે છે, માટે જો જેજેવંતી સજીવન કરાવીશ તો મારૂ તેજ વેંહચાઇ જશે ને નજીવા જેવું મારૂ રૂપ તને મલશે નહિં." રાજા બોલ્યો કે તમે બેમાંથી એકતો જ્યારે મરેજ ત્યારે મને કલંક લાગે. રાજાનો આગ્રહ જોઇને કોઈ વાણિઆની દીકરી તે વેળા મુઇ હશે તેનો જીવ સ્વર્ગમાં જતો હતો, તે નજીવા સતિછે તેણે જોયો, તેથી તે ખેંચી લઇને જેજેવંતીનાં ખોળિઆમાં પ્રવેશ કર્યો, ને સહુને આનંદ થયો. પછી ત્યાં પીઠી પાછી ચોળાઇ ને માંડવા ધાલ્યા, એવામાં શાંતીદાસ સોડલશાનો વળતો સંઘપણ આવી ચઢ્યો. બંને વણિક ભાઇ રાજાને પગે લાગી બોલ્યા—હોહો! રાજા, તમે હજી અહીંજ છો!" રાજાએ કહ્યું "હા—પણ સોડલશા તમે દ્વારકામાં માસ નામની જય બોલાવી તેથી, લ્યો, આ વાણિઆની દીકરી, જયજેવંતી તમને પરણાઉંછું ને આ બે પુતલી હું પરણું છું" એટલે ત્યાં ત્રણે સ્ત્રીઓનાં લગ્ન થયાં ને પછી વાજતે ગાજતે બધાય ઉજેણ પાછા ગયા.

કોયલા રાણી.

દિલ્હીમાં પાદશાહી રાજ હતું. ત્યાં સિત્તેર ખાન ને બોત્તેર ઉમરાવ તેની સાહેબીમાં રહેતા. પાદશાહાને બત્રીસ લક્ષણો એક શાહજાદો હતો. તેનું વય વીસેક વરસનું હતું. તેને બે ત્રણ રાણીઓ પણ હતી. એક દિવસ તે શાહાજાદો શેહેરની બહાર ત્રણ કોસ ઉપર ફુલવાડી હતી, ત્યાં વજીરના છોકરા સાથે સેહેલ કરવા ગયો. વાડીની શીતળ છાયામાં બન્ને આરામમાં બેશીને વાત ચીત કરેછે, તેવામાં એક ભાટ દિલ્હી જતો હતો, તેણે આ રળિયામણો બાગ જોઇને બે ઘડી વખત ગાળવાનો વિચાર કરીને અંદર ગયો; કે પેલા બે બેટા હતા તેમને સલામ કરીને નીચે બેઠો. શાહાજાદાએ ફરમાવ્યું તે ઉપરથી તેણે વાતો કરવા માંડી. એક બે વાત સંભળાવ્યા પછી તે બોલ્યો, હે શાહાજાદા! રાણી કરવી હોય તો અહિંથી સાતસેં કોસ દૂર એક પચરંગી નદી છે, તેને પેલેપાર નવરંગી ગઢ છે, તેમાં કોયલા રાણી રહેછે તેને કર. તેની સાથે હાથેવાળો મેળવવા માટે મોટા મોટા તપેશ્વરીઓ તપ લઇ બેઠા છે. એ વાત સાંભળીને શાહજાદાને મોહબાણ લાગ્યાં ને સાંજ પડતાં શેહેરમાં આવ્યો પણ તેનું ચિત્ત કોયલા રાણીમાં ભરાયલું તેથી રાત્ર ઉદાસીમાં ગુજારી. બીજે દિવસે શાહાજાદાએ વજીરના છોકરાને કહ્યું કે, "ભાઈ, હું તો કોયલા રાણીને શોધવાને જાઉંછું." ત્યારે પેલાએ કહ્યું કે, "ભલા માણસ, એ તો ઠંડા પોરનાં ગપ્પાં, ભાટની વાતમાં તે ભલીવાર શી? એ તે સાચી વાત હોય? દિલ્હી જેવાં રાજની સાહેબી મેલીને કંઇ જવાય? એમ બન્ને દોસ્તદારો વચ્ચે દસ બાર દિવસ

સુધી તો રકઝક ચાલી. પણ આખરે શાહજાદો એક દેવાંશી ઘોડો લઇ કોયલા રાણીને શોધવા નિકળી ચાલ્યો.

શેહેરની બહાર નિકલ્યા પછી ઘોડાની કાનશરીપર વાધ મેલી દઈને શાહાજાદો બોલ્યોઃ—હે દેવાંશી ઘોડા ! મને તો કાંઇ રસ્તો માલમ નથી ; પણ તું મને નવરંગી ગઢ ને કોયલા રાણી છે, ત્યાં લઈજા. ઘોડો તો ઝકાં ઝકાં કરતો ચાલ્યો તે કેટલેક દિવસે એક અઘોર વનમાં આવ્યો. ત્યાં ધુપનીમલ કરીને બાવો અખંડ ભભૂત લગાવીને બેઠા હતો. તે બાવો તપેશ્વરી અને ત્રિકાળજ્ઞાની પુરૂષ હતો. તેણે એને જોતાંજ બોલાવ્યો—"આવ, દિલ્હીપતિ પાદશાહ ! દિલ્હીની સાહેબી છોડીને તું આ અરણ્યમાં કેમ આવ્યો છું ?" શાહાજાદો હાથ જોડીને બોલ્યોઃ--"હું કોયલા રાણીને મળવા જાઉંછું." બાવાએ કહ્યું, બચ્ચા ! નવ્વાણુંએ તો મુંઠનો સ્વાદ ચાખ્યો ને તું સોમો વળી ક્યાં કારાગૃહની કોટડી ભાડે રાખવા જાયછે ! જા, પાછો ફર. તારે ક્યાં રાણીઓઓની ખોટ છે ? એ વગર મરજી વેદના તારે શાને માથે હોરી લેવી ? શાહાજાદો બોલ્યો, મહારાજ ! મારા પ્રાલબ્ધમાં જે લખ્યું હશે તે થશે, પણ દિલ્હી તો હું પાછો જનાર નથી. બાવાએ બહુએ સમજાવ્યો પણ એ તો એકનો બે ન થયો. ત્યારે બાવાજી બોલ્યા કે વારૂ, આજની રાત અહિં રહે ને કાલે સવારે જજે. રાત્રે શાહાજાદાએ તો બાવાની ખુબ ખિજમત ને ટેહેલ ટકોરો કર્યો તેથી બાવાજી તેનાપર પ્રસન્ન થયા. તેથી વાળું વાતાં શાહાજાદાને પુછ્યું કે "કેમ બચ્ચા, હજી પાછો ફરેછે કે તારે નકકી ત્યાં જવાનોજ વિચાર છે." શાહાજાદાએ કહ્યું કે, કૃપાનાથ ! મારૂં ધડ રઝલે તો કાંઇ ચિંતા નથી, પણ એકવાર મારે તેને મળવું એ તો નકકી. માટે તમે મને મયા કરી આશીશ આપશો તો હું ખાતરીથી કહું છું કે મારો બેડો પાર થશે ને સહુ સારાં વાનાંજ થશે. પછી બાવાએ એક ગુટકો (પોથી) ને

ભભૂતનો ગોળો આપી માથે હાથ મુંકી આશીશ આપી કહ્યું કે અહિંથી દશ દિવસના રસ્તાપર એક નદી આવશે તેને આ પાર એક હનુમાનજીની મુર્તિ છે, તેની આગળ બેશીને આ ગુટકાનો પાઠ કરજે એટલે હનુમાનજી હુંકારો દઇ આગ્ના આપશે. ત્યાંથી જતાં સાત મેહેલ નજરે પડશે તેમાં કોયલા સમેત સાત અપ્સરા રહેછે, તે તારી સાથે હારજીતની બાજી રમશે. તેમાં જો તું હાર્યો તો તારા બોગ ફુટીવલ્યા જાણજે. એટલા માટે તને કહું છું કે જ્યારે રમતમાં તારી બાજી હારપર આવે ત્યારે આ ભભૂતનો ગોળો ધરતીપર પછાડજે કે પેલીઓ આંધલી ભીત જેવી થશે અને તું જીતશે." શાહજાદો બોલ્યો, "મહારાજ! તમારી શીખ માથે ચઢાવુંછું." એટલું કહીને પોતાનું ભાથું પોતું લઇ ઘોડાપર ચઢયો અને બોલ્યો:—"ચાલ દેવાંશી ઘોડા જ્યાં હનુમાનની મુર્તી છે ત્યાં." ચાલતાં ચાલતાં તે ધારેલ ઠેકાણે આવી પોંહોચ્યો ત્યાં હનુમાનની આગળ એક દિવસ પાઠ કર્યો, બે કર્યો પણ કાંઈ હુંકારો ન આપ્યો. ત્યારે ત્રીજે દિવસે તે અનપાણીની આખડી લઇને બેઠો. એમ કરતાં બીજા ત્રણ દિવસ થયા, ત્યારે હનુમાને બોલાવ્યો:—"કેમ આવ્યો પાદશાહ! કોયલા રાણી લેવાને?" પછી હનુમાને ચેતાવ્યો કે જા, પણ ખબરદાર રહેજે. જ્યારે ત્યાંથી પાછો ફરે ત્યારે ખાલી હાથે ફરીશ નહીં—નહીં તો તને જીવતો આવવા દેશે નહીં. પછી શાહજાદો નદી ઉતરીને ચાલ્યો; તે દશ દિવસે નવરંગી ગઢ પુગ્યો. ગઢની અંદર ગયો તો સાત મેહેલ, તેમાં છ આસપાસ ને એક વચમાં હતો. હવે એણેતો વચલામાં જઇને અડાવ્યાં. ત્યાં એક દરવાન હતો તેને પુછયું કે આ મેહેલોમાં વસ્તી કયાં છે? દરવાને કહ્યું—તું થાકયો પાકયો આવ્યો છું તે ખાઈ લે. વસ્તી ઘણી આવેછે. શાહજાદાએ તેને પાંચ મોહોર કહીને આપી. તેથી તે ખુશી થયો કે આટલા રાજા આવી ગયા

તેમાં મને તો માત્ર એણેજ રાજી કર્યો. તેના બદલામાં દરવાને શાહાજાદાને ચેતાવ્યો. સાંજ પડી ત્યારે સાતે પરી તે મેહેલમાં ઉતરીને જુએ છે તો ત્યાં અલબેલો મરદ નજરે પડ્યો. એટલે તો બધીઓ ધસમસતી ધાઇને આવી ને એક કહે મને બત્રીશો મળ્યો ને બીજી કહે મને. કહેછે કે પરીઓને બાર વરસે જ્યારે કોઈ બત્રીશાનો હાર કરે ત્યારે પાંખને નવાં પર આવેછે. તેથી બધીઓ તો તેને જોઈ હરખાઈ, પણ કોયલાનું મન તો વિહ્વળ થયું, કે જો હાથ સાવું તો આજ પુરૂષનો સાવું. સાતે જણીએ બત્રીશ ભોજન કરીને શાહજાદાને જમાડ્યો. પછી પોતપોતાને મેહેલે પોતાના પાસા લેવાને ગઈ. તેવામા કોયલા રાણીને એકાંત મળી ને તેને ચેતાવ્યો કે જો એઓ ચોસર રમવા બેસે તો તુ હારીશ નહીં, નિકર માર્યો જશે. રમતાં રમતાં તું હમારામાંથી કોઇના પાસા ચોરી લઇને રમશે તો તારો ઇચ્છેલો દાવ પડશે. સાતે પાછી આવી એટલે એકે કહ્યું કે મારે મેહેલે રમવા લઈ જાઉં. ત્યારે બીજી બોલી કે નહિં, મારે મેહેલે લઈ જાઉં. ત્યારે કોયલા બોલી કે મારે મેહેલે પેહેલો આવ્યો માટે પેહેલાં મારી સાથે રમવું જોઇએ. પછી કોયલા રમેછે ને છએ બેસીને જુએછે. બાજી અડધીક થઈ કે શાહજાદો હારવા આવ્યો એટલે તેણે ગુરૂએ આપેલો ગોળો પૃથ્વીપર પછાડ્યો કે તેની રજ બધીઓની આંખમાં ભરાઈ. તે આંખ ચોળવા બેઠી. તેવામાં એણે પોતાના પાસા મુકી લઇને કોયલાના પાસા ચોરી લીધા. પરીઓનાં પાસામાં પ્રપંચ હોયછે એટલે નાખતાં જે દાવ ધારે તે પડેછે. તેથી રમવા લાગ્યો એટલે તો શાહાજાદો જીત્યો. અને શરત પ્રમાણે કોયલા એની થઈ રહી, અને છ જણી પોતાને મેહેલે ગઈ. વાળું વાતાં કોયલાએ કહ્યું કે “ દિવસનાં અમે અહિં રહેતાં નથી; મારી કુંચીઓ તને આપું છું તેને જીવનીપેઠે જાળવી રાખજે. અહિંથી કંઈ જતો કરતો નહીં, ને આમાંનો એકુ ઓરડો ઉઘાડી

જોઇશ નહીં." એટલું કહીને ને ઉડીને પોતાના લોકમાં ગઇ. ત્યાં ખધાંઓ ખાયછે, પીએછે ને શોખ કરેછે. શાહજાદો પોહોર બે પોહોર તો પેલીના કહેવા પ્રમાણે મેહેલમાં એકલો પડી રહ્યો, પણ બપોર થયા, ત્યારે તો તેને ચટપટી થઇ કે આમ પાસે કોઇ મલે નહિં ને અહીં એકલા પડી રહેવું તે કરતાં લાવને એકાદ ઓરડો ઉઘાડીને જોઇએ તો ખરા કે માંહે શું છે? પછી આ અડપલે તો જઇ ભડાક ઓરડો ઉઘાડયો તો અંદર છ મહિનાનું પિંગલું કોઇ બાળક હોય તેવું બેઠુંછે, તેને સાંકળે બાંધ્યું છે તે તરત બોલ્યું:—"ભલે આવ્યો દિલ્હીના પાદશાહ! હું તારી ઘણા દિવસ થયાં વાટ જોતો હતો, તે આજે નજરે પડયો. મને ઘણા લાંબા વખતથી અહિં બંદીખાને નાખ્યો છે તે તું આવ્યો તો બંધ છોડી બે ઘડી મને ફેરવ—જો, હું કેવો ખેલ કરૂં છું! તું દિલ્હીપતિ મને નહિં છુટો કરશે તો બીજો કોણ કરી શકશે? શાહજાદો સમજ્યો કે ઠીક કહેછે. રાં—બીચારાને કેદ કરી રાખ્યો છે તે હું નહિં છોડીશ તો બીજું કોણ છોડાવશે? પછી સાંકળ છોડી ત્યારે પિંગલું બોલ્યું કે મને છુટું મેલાદે. શાહજાદાએ જેવું તેને છુટું મેલી દીધું કે ચોકમાં જઇ બે ઘડી અહીં ખેલ્યું બે ઘડી તહીં ખેલ્યું. પછી તે બોલ્યું, કે પાદશાહ, ઓરો આવ ને સાંકળ બાંધીને હવે મને પાછો લઇ જા. જેવો શાહજાદો વાંકો વળીને સાંકળ બાંધવા જાયછે તેવો ચડપ પકડી લઇને તેને ખાંધપર ચઢાવી દીધો. ને ઊંચો થતો ગયો તે જેમ કોઇ તાડ હોય તેમ, ને પછી તો એક ડુંગરા જેટલો ઊંચો થયો અને મનમાં વિચાર કરેછે કે એને પડતો મુકું તો પછી માંસ તો શું, પણ હાડકું સરખું પણ હાથ લાગશે નહિં, અહીં કોયલા પોતાની સખીઓ વચ્ચે ગાનતાન કરેછે ને મોજ શોખમાં બેઠી છે ત્યાં તેને ખબર પડી કે આપણાં રાજાને મારી નાખશે. રાજા મુરખ કે મારૂં કહ્યું માન્યું નહિં, પણ મુરખ ઉપર શું મારે રોષ કરવો? ગમે તેવો

પણ જેને મેં એકવાર મારો કહ્યો તેને હું ઉગારૂં, નહિ તો તેમાં મારીજ લાજ ઘટે, માટે હવે તો એને બચાવીલઊં. એમ વિચારી તે અડધી ગજ લાંબી ગરજ થઈને ઉડી તે પેલું પીંગળું હજી રાજાને ઠેઠ આસમાનમાં ચઢાવતું જાયછે ત્યાં આવીને પિંગળાંના માથાપર બેઠી. અને ઠણકો મારતી મારતી તેને દબાવીને છેક છ મહિનાનું પિંગળુ હતું તેવું કરી નાખ્યું અને રાજાને પણ જાપડાક મારીને કહ્યું કે "મૂર્ખ! મેં તને વાર્યો પણ તેં માન્યું નહિં. તેં મારી વાત આ કાને સાંભલી પેલે કાને કાઢી નાખી, પણ તેનું પરિણામ એ થાત કે જો હું આવી પુગી ન હોત તો એ તને ક્યાંનો ક્યાં દરિયામાં કે પહાડપર પછાડીને મારી નાંખત." પછી શાહજાદાને પોતાના મેહેલમાં લાવી ને ભોજન કરી આપી તેને જમાડયો.

શાહજાદો બેચાર દિવસ સુખે રહ્યો. પણ વળી પાંચમે દિવસે કુંચીઓ આપીને જેવી કોયલા ગઈ કે બે પોહોર તો ઠાવકો રહ્યો તેણે ત્રીજે પોહોરે પાછું મન ફેરવ્યું. તેથી બીજો ઓરડો ઉઘાડયો તો તેમાં જેમ ગલ હાથી ઝૂલા ખાઈ રહ્યો હતો તે શાહજાદાને જોઈને બોલ્યોઃ- "ભલે આવ્યો દિલ્હીના પાદશાહ! હું તારીજ વાટ જોઈ બેઠો હતો કે મને ચૌદ લોકમાં કોઈ ફેરવનાર છે નહિં, પણ એક તુંજ ફેરવશે." શાહજાદાએ કહ્યું કે "ભાઈ, મને તારો ભરોંસો નહિં. પિંગલાને મેં છોડયું તો મને ક્યાંઈ ફેંકી દેવા તૈયાર થયું." હાથીએ કહ્યું કે "ફટ! ભુંડા! તું પાંચે આંગળી સરખી ગણેછે. ? તારી ને મારી વચે જુદાઈ સમજેછે ?" એમ કહી સોગન ખાઈને પાદશાહનું મન પલાલી નાખ્યું ત્યારે તેણે અગાડીની ને પછાડીની સાંકળ છોડી. ત્યાં હાથીએ બે ઘડી આમ ડોલ્લાં માર્યાં ને બે ઘડી આમ ડોલ્લાં મારીને બોલ્યોઃ—"હું ફર્યો તેમાં શું વળ્યું ? પણ જ્યારે તું સવાર થઈ મારી પીઠ પાવન કરે, ત્યારે મારે કાળજે ઠંડક વળે. તું બેસીને ખેલ ખેલાવ ને પછી જો કે હું કેવો ખેલ ખેલુંછું! બાકી આમ તો

ફર્યો ન ફર્યો સરખુંજ છે." શાહાજાદો લલચાયો તે "યા નશીબ!" કહીને સુંઢમાથે પગ દેતો કોઇ બજાણિયો ઠેક મારીને વાસડાપર ચઢે તેમ છલંગ મારતો હાથીપર ચઢી બેઠો. ત્યાં તો હાથીએ વધવા માડયું. તે મોટો પહાડ જેટલો ઊંચો થઇ જેમ ફુદડી ફરેછે તેમ ફરવા લાગ્યો. તેવીજ કોયલાને ખબર થઇ કે નાદાને તો નબોદ ચાલ્યું! અમણાં પટકી નાખશે. તેથી પાછી ગરજ થઈને આવી તે ફટાફટ ફટાફટ ચાંચ મારતી હાથીને પાછો ઠેકાણાંપર લાવીને બાંધ્યો. અને મીણના કોરડા તે યાદ કરે એમ ફટકાવી કહાડયા ને શાહજાદાને પણ ત્યાં પાણીથી પાતળો કરી નાખ્યો.

આ વાતને આઠ દસ દિવસ થયા ત્યારે શાહજાદાનું મન પાછું બદલાયું કે બે ઓરડા તો જોયા પણ ત્રીજામાં શું હશે તે કાંઇ આપણે જોયું નહિં. કાંઈ બધાયમાં ભય હોય નહિ. એમ વિચારી છેક નમતે પોહોરે લાગલો ત્રીજો ઓરડો ઉઘાડયો તો તેમાં પાણીપંથો ઘોડો બાંધ્યો હતો. તેણે આગલા બેની માફક આવકાર કરીને કહ્યું કે "જો તું જેવો સ્વાર મને મલ્યો હોત તો ત્રણ લોકની ખબર એક કલાકમાં લાવી આપું એવોછું. પણ કોઇ સવાર મળ્યો નહિં તેથી કેદ પડયોછું." કાળો, પીળો, ધોળો, લાલ વગેરે રંગનો ઘોડો નવરંગી છે ને પાસે દિવાલપર સોનેરી લગામ, પલાણ લટકાવેલાં છે તેથી શાહજાદો લલચાયો ને પલાણ બાંધીને સ્વાર થયો. ઘોડો ફરવી એક પાટી મુકી, બીજી મુકી ને એમજ ત્રીજી, ચોથી ને પાંચમી અને જેવી છઠી મુકી કે ઘોડો તો ભાઇને અધર લઈને ઉડયોજ તો. ને ધરરર આકાશમાં ઉડાડયો. હવે કોયલા ઇંદ્રાસનમાં નાટારંભ કરેછે, માથે કળશ લીધો છે, પગે બેવડા ચોવડા ઘુઘરા બાંધ્યાછે, તાસો (પખાલચી) ટપ્પાની ઠેક લઇ રહ્યોછે, ત્યાં એને આ બનાવટની ખબર પડી. પણ ઇંદ્ર રાજા પાસેથી ઉઠીને અવાય કેમ? તેથી કોયલાએ મન વાળ્યું કે આપણે શું કરશું? એને મેં

ત્રણ વાર વાર્યો તોપણ એણે માન્યું નહિં ત્યારે એના ભોગ! ઘોડાએ જે ઉડાડ્યો તે સાત સમુદ્ર ઓળંગીને વચમાં એક બેટ હતો, જેમાં ન મળે પાણી કે ન મળે ઝાડ ત્યાં જઈજઈ શાહજાદાને મુક્યો. અને પોતે પોતાને સ્થાનકે આવીને ઉભો. અહીં શાહજાદો શોચમાં પડયો કે "હવે તો આપણે એકુ આરો રહ્યો નથી—આ તો નહિં વાટના કે નહિ ઘાટના, તેવા નહિં દિલ્હીના કે નહિં કોયલાના થયા. આ તો હાથનાં કાધાં હૈયે વાગાં!" પણે નાટારંભ પૂરો થયો કે કોયલાએ શાહજાદાને જીવતો જાણી બેટમાં આવીને મલી. શાહજાદાને કહ્યું, "ફટ ભુંડા! મેં તને ત્રણ ફેરા વાર્યો ને તું હેવાન કેમ થઈ ગયો?" શાહજાદાએ કહ્યું—"રાણી મારી ભુલ થઈ. પણ હું જે ત્રણ ફેરા ભુલ્યોછુ તે મારા શોકમાં ભુલ્યો છું, નહિં તો કાંઇ ભુલું તેવો નથી." પછી ખાંધે બેસાડી કોયલા તેને પાછી પોતાના મેહેલમાં લાવી. બત્રીસ પકવાન કરી ખાઈ ને બન્ને સુતાં.

આ વાતને પંદરેક દિવસ વીત્યા, નહિં વીત્યા, એટલે શાહજાદાનું મન વળી બિગડયું, કે ત્રણ ઓરડા તો જોયા અને એક જોવાનો બાકી રહ્યો છે તે જોઇ લઇએ. નહિંતો કુવાની છાંયડી જેમ કુવામાંજ સમાઈ જાયછે, તેમ મારા મનનો અભિલાષ મનમાં રહી જશે. એમ વિચારીને જયાં તે ઓરડો ઉઘાડેછે ત્યાં કોઇ દિવસે પણ દીઠામાં આવેલું નહિં, એવું તેજદાર બરચર બાંધેલું જોઇ. તેણે આવકાર આપીને કહ્યું કે, "હે રાજા! તેં હાથી, ઘોડા, ઊંટ, પાલખી વગેરેની સ્વારી તો ઘણીએક ફેરા કરી હશે, પણ બરચરની સ્વારીની મેહેલ કોઈ દિવસ કરી નહિ હોય; માટે મને છોડીને મારી સ્વારી તો કર." શાહજાદાએ તેને છોડીને સ્વારી કરી કે પાટી આમ નાંખી ને બે તેમ નાખી ને જે ઉડ્યું તે ઠેઠ આકાશમાં જયાં એવા વાયરાના સુસવાટા કે ઉપર જવા નાદે તેમ નીચે પડવા નાદે ત્યાં સહાચ્યો. શાહજાદો સમજયો કે ભોગ મળ્યા. હવે આકા-

યામાં આ પરવશ પડેલા પિંજરમાંથી હું મરી ઉડી જવાનો, એમાં શક નથી. તેવામાં મધ દરિયો આવ્યો ત્યારે ખચ્ચરે વિચાર્યું કે બીજા મારા ભાગતીઆ તો મુર્ખ હતા કે કોઇ અહીં મુકી આવ્યો ને કોઈએ તાહીં ઉતારીને મારવાનો વિચાર કર્યો. પણ હું તો આ દરિયામાં એવો પડતો મુકું કે આ જનમ તો શું, પણ સાત જનમ સુધી એનો કાંઈ પતો ન લાગે. અહીં ઈંદ્રને ત્યાં નાચનો રંગ પૂર જામ્યોછે, તેવામાં કોયલાને ખબર થઈ કે પેલા નાદાને તો પાછું નખોદ વાળ્યું, તો જો દરિયામાં પડતો મુકયો તો પછી એ આપણો નહિં. ને ખચ્ચર તો જે ઘડી જાયછે તેમાં ફેંકી દેવાની તૈયારીમાં છેજ. ત્યારે કોયલાથી રેહેવાયું નહિં, તે માથે ગાગરો ધરેલા છે ને નાચેછે તેટલામાં બોલીઃ—"મહારાજ! ખમા કરો; મને તમ્મર આવેછે તેથી રજા આપો." ઇંદ્ર કોપ્યાઃ—"કોઈ મૃત્યુલોકનાં માનવીનું વલું વાલ્હું?" કોયલા બોલીઃ—"ના મહારાજ!" ઇંદ્ર બોલ્યા, "તું ના કહે છે પણ તારાં નેણાં કહી આપેછે તો. મેં તારાં નેણાં પરખ્યાં--જા, સલ્યા થઇને પડ." એટલે કોયલાઃ-"હં હં હં હં મહારાજ!" ત્યારે કહ્યું કે "મારા બોલ પાછા ફરે નહિં. પણ તારી સલ્યા ઉપર દિલ્હીનો શાહાજાદો જોગી થઈને છ મહિના સુધી તપ આદરશે ને પછી સલ્યાને બાલી ચૂનો કરીને તેની આખ્ખાં શરીરને ભભૂત લગાવીને તે જગા ઉપર ધૂપ કરશે તો તું જેવી હતી તેવી પાછી થશે." પછી આ તો ઉડી. ખરરર જેમ કોઇ તારો ખરે ને પાણીનું પૂર ચાલે તેમ આવીને કર વધાર્યા ને શાહજાદાને આકાશ ઉપરથી નાખ્યોછે તે નીચે પડતાં પડતાં હવે પાણીથી પાંચ બિલ્લસ છેટો છે તેવામાં તેને ઝીલી લીધો. આટલી ઉંચાણથી પડતાં શાહાજાદાનો જીવ તો ઉડી ગયો છે. તે માત્ર શ્વાસ ભરેછે, તેને ખોહોળે લાવી છાતીએ વળગાડીને જ્યારે ચાર પોહોર રાત તે સુઇ રહી ત્યારે સવારમાં તેણે જવાબ કર્યો. ત્યારે કોયલા કહેછેઃ—"લે રાજા! હવે

રામરામ છે, હું તો પાહાણો થઈને પડું છું." એટલું બોલીને તેને ઇંદ્રના શાપની તથા તે ટળવાની ક્રિયા કહી સંભળાવી. રાજા પોતે તેટલું કષ્ટ વેઠવાને તૈયાર થયો; પણ નવરંગ ગઢમાં કોયલા વિના તે રહે તો તેને મારી નાખે તેથી કોયલાએ તેને પોતાનું ઝાંઝર, હાર, ઝાલ ને ગુજરી, એ ચાર વાનાં આપીને કહ્યું કે તને ઘોડો આપું છું તેપર બેશીને ઉડી જા, એટલે તારી પછવાડે મારી છ બેહેનો સમલી થઈને આવશે તે જો તને પહોંચી વળી તો તને મારી નાખશે. પણ જો નજદીક આવે કે પહેલી ફેરા મારું ઝાંઝર પૃથવીપર નાખજે તે ઉઠાવી લઈને પોતાના મેહેલમાં મુકવાને ચારે જશે. વળી પાછી આવશે ત્યારે બીજી ફેરા હાર નાખજે એટલે તે લઈને મુકવા જશે; ત્રીજી ફેરા આવે એટલે ઝાલ ને ચોથી ફેરા આવે કે મારા હાથની ગુજરી નાખી દેજે. એમ ચાર વાનાં નાખશે ત્યારે તેઓ એમ જાણશે કે મારાં ચાર વાનાં એઓની પાસે રહ્યાં તો તે વિના હું તારી વાંસે જઈશ નહિં, તેથી તે બચાંને મેહેલમાં સાચવીને મુકવા જશે. એટલી વાર તને નાસવાને વખત મળશે તેટલામાં તું નદી ઉતરી હનુમાનજીની હદમાં ગયોકે પછી એઓનું કાંઈ ચાલશે નહિં. શાહજાદો ઘોડાપર ઉડ્યો. છ પરીઓ સમલી થઈને પાછળ આવી તે ચાર ફેરા પેલાં ચાર વાનાં નાખી રહયો ને હવે હનુમાનજીનું થાનક ચાર ખેતરવા દૂર છે, તેવામાં આ તો પાછી આવી પુગી. ત્યારે શાહજાદાએ બૂમ મારી--"ઓ હનુમાન! બજરંગ વીર! તું સાહય થા! નિકર આ દુષ્ટીઓ મારો પ્રાણ લેશે." હવે હનુમાનજીની આણ તો તેની હદમાં હોય ત્યાં ફરેછે, તોપણ શાહજાદાએ જે હોકારો કર્યો તેથી પેલીઓ ચોંકી તે ત્યાં થંભી. તેવામાં શાહજાદાએ ઘોડાને જરા દાબ્યો ને ચડપ કરતો હનુમાનજીની હદમાં પેસી ગયો. ત્યારે પરીઓ નાચાર થઈને પાછી ગઈ. પછી શાહજાદો ત્યાંનો ઉપડ્યો મુંગીપુરપાટણ જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં કોયલા તેની પછવાડેજ સલ્યા થઈને પડી. તેવોજ શાહજાદાએ પોતાનો તમામ પોશાક ઉતારી ભોંયપર ઉસેટી દીધો ને બાકી બની સલ્યાપર તપ આદરવાને બેઠો. છ મહિનાસુધી તેણે રાત ને દહાડો બેશીને તપ કર્યો. પછી સલ્યા આગી તેની રાખોડી આખો શરીરને લગાવી વળ્યો. પછી તે જગાએ ધૂપ કર્યો, કોયલા રાણીને સજીવન કરી તેને લઈ તે પોતાને વતન આવ્યો.

ભોજ રાજા.

એક દિવસે ભોજ રાજા સવારનાં પોહોરમાં ઘોડા ઉપર બેશીને જાયછે. તેવામાં એક મેડાને ઝરૂખે એક સમાર ને તેની બાયડી બેશીને હવા ખાયછે, તેમને જોઇને રાજાનાં ફોફળશાહ શાહુકારના છોકરાની વહું પાણી ભરવા ગઇ તે હસીને ચાલી ગઇ. રાજા ભોજ વિચારમા પડ્યો કે શાહુકારની છોડી શા કારણે હસી હશે. તેથી પનઘટ આગળ જઈને તેની સાંમે ઊભા રહ્યા. ત્યારે છોકરીએ પુછ્યું—પિતાજી કેમ ઉભા છો ? ભોજે પોતાનો વિચાર કહ્યો, ત્યારે છોકરી બોલી—રાજા જવા દ્યો, એ વાતમાં સાર નથી. તોપણ રાજાએ બોહોસ કરી તેથી છોકરીએ કહ્યું-"જો હું પાણી ભરીને આ દરવાજામાંથી જઇશ તેવો દરવાજો મારા ઉપર પડશે ને હું મરીશ. મને છ મહિનાનો છોકરો છે તે રહેશે ને હુ તારા મહેલના કુંડમાં માછલી અવતરીશ તે આજથી છ મહિને તું કુંડપાસે આવીને મને પુછજે." રાજા ઉભા રહ્યા ને છોકરી જેવી ભાગોળમા થઇને ચાલી તેવી ઊપરની મેડી તૂટી પડી ને તે છુંદાઈ મુઇ. રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો; પણ મ્હેલે જઇને દાહડોવાર લખી રાખ્યો. એમ કરતાં છ માસ પૂરા થયા ત્યારે સવારમાં ઉઠી કુંડ પાસે જઇને બોલ્યો—"માછલી બાઈ ! તં મને વચન આપ્યુંછે તે જો ખરૂં હોય તો આજ મારા સવાલનો જવાબ આપ." ત્યારે માછલી ખરરર કરતી પાણીની સપાટી ઉપર આવીને બોલી—"રાજા, વાત જવા દે—એમાં સાર નથી; પણ જો તને બોહસ હોય તો જા હું મોતીસા વહેવારીઆને ત્યાં અવતરીશ, ત્યારે આજથી બે વર્ષે મને પાછો પુછવા આવજે."

બીજા વ્હેવારીઓને દરબારમાં આવજા છે, પણ મોતીસાને નથી તેથી રાજાએ તો તેને એક કામ ને બે કામ કરીને કામ ચીંધવા માડ્યું. ને થોડા મહિનામાં તેની સાથે ઘરવટ કર્યું. એક દિવસે વાત કરતાં મોતીસાએ કહ્યું કે મારે એક છોકરો છે, તેની વહુને શ્રીમંત (અ-ઘયણી) આવ્યું છે. નવમાસ પૂરા થતાં મોતીસાના દીકરાને ત્યાં છોકરી અવતરી. તે દિવસે ના વધે તેવી રાત્રે વધે ને રાત્રે ના વધે તેવી દિવસે વધેછે. છોકરી તો વરસ દોઢ વરસની થઈ, ત્યારે બોલવા ચાલવા લાગી, તેથી તેનું વેવિશાળ કરવાની તજવીજ થઇ. હવે છોકરીનું વય બે વરસ થયુંછે ને ફોફળશાહનાં છોકરાનો છોકરો અઢી વરસનો છે એટલે ત્યાં સંબંધ થયો. છોકરીને તેના બાપે કહ્યું કે બેહન હવે તારૂં વેવિશાળ કરીયે છિયે તેમાં રાજીછુંની? ત્યારે છોકરી બોલી કે, મારૂં વેવિશાળ કરો ત્યારે રાજાને બોલાવજો. બન્ને વેહવારીઆ, ફોફળશા ને મોતીસાને, રાજા સાથે ઘરવટજેવું છે, એટલે બન્ને વહેવાઈ રાજાને છોકરીના નામથી તેડું કરી આવ્યા. રાજા તો રોજ દહાડા ગણતો બેઠો હતો. બીજે દિવસે પેલા બે વરસ બરાબર પૂરાં થયાં ને અહીં વેવિશાળ પણ થયું. છોકરીનાં બાપે બે નાળિયર ને એક રૂપિયો છોકરાના બાપને પ્રથમ આપ્યો, પછી છોકરાનાં બાપે છોકરીનાં બાપને આપીને છોકરીને ચાંલ્લો કરી રાજાનાં ખોળામાં બેસાડી. ત્યારે રાજાએ છોકરીને પુછ્યું કે મારો કાંઈ ખુલાસો ? છોકરી બોલી "રાજા તું શું જોઈ રહ્યોછું—તું કાંઇ સમજેછે કે નહિ ?" તોય રાજા બેસી રહ્યો, ત્યારે છોકરીએ ચેતવ્યો—હે રાજા ! હું કોણ હતી તે તું ભૂલી ગયોછું કે યાદ છે ? યાદ હોય તો કહે, જ્યાં મારૂ વેવિશાળ થાયછે, ત્યાં થવું જોઇયે કે નહિં ? ત્યારે રાજાને ભાન આવ્યું કે છોકરી છોકરો તો પેલે ભવ મા દીકરા હતાં, એટલે વેવિશાળ ટળાવ્યું. ત્યારે છોકરીએ કહ્યું કે પેલો તારો અમાર ને તેની બાયડી ભેગાં બેઠાં સુખ માનતાં હતાં, તેમને જોઈ હું હસી તેપણ પેલા અવતારનાં મા દીકરા હતાં.

આ વાત પછી રાજાને હવે આગળા ભવ વિષે રટણ થવા માંડ્યું ને વિચારમાં પડ્યો કે હું પેલે ભવ કોણ હતો ને શા પુન્ય કરવાં કે આ અવતારમાં ભોજ જેવો યશસ્વી રાજા થયો. ત્યારે એણે તો પોતાનાં પાંચસે પંડિત, છસેં વ્યાસ ને સાતસેં જોશીને બોલાવી સવાલ કર્યો કે જો મને જવાબ નહિં આપો તો આટલાં વરસથી તમે મારૂં વર્ષાશન ખાઓછો તે બદલે તમને બધાયને ગરદન મરાવીશ. પંડિત મંડળમાં માઘ શ્રેષ્ટ હતો, તેણે વિચાર્યું કે પેલા ભવની વાત પુછી એ તો અતિસવાલ છે તે કાંઈ શાસ્ત્ર પૂરાણમાં મલશે નહિં ને ભોજ રાજા બોધી બોલ્યો છે તે ગરદન મારયા વનાં રહેશે નહિં. તેથી આ વાતની શોધ કરવાને છ મહિનાની મેહેતલ માંગી. મેહતલના ચાર મહિના ગયા ; પણ ખુલાસો હોય ક્યાં કે જોઈ કહાડે ? એટલે માઘ ફીકરમાં ને ફીકરમા સુકાવા લાગ્યો. પાચ મહિના પૂરાથયા ત્યાં તો છેક નાખી દીધું, ત્યારે એને એક બાળ કુંવારી છોકરી હતી તેણે પુછ્યું—બાપા! તમારા શરીરમાં વ્યાધી નામે નથી ને તમે સુકાતા કેમ જાઓછો? એ ઉપરથી માઘે-છોકરીને વાત કહી, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો—"એમાં શી મોટી વાત છે? તમારા છ મહિના પુરા થાય, ત્યારે રાજાને મારી કને મોકલશો તો હું એના મનની ભ્રાંતિ ભાંગીશ."—માઘ હસીને બોલ્યો, બેટા બધા પંડિતો થાકયાછે, તો તારી કેટલી બુદ્ધિ? દીકરીએ કહ્યું કે બાપા તમે તમારે રાજાને મારીપાસે મોકલજો ને રાજાને મારાથી ખુલાસો નહિં થાય, તો તમે બધા પેટમાં કટારી મારીને મરજો ને તે બધી બ્રહ્મહત્યા મારે શિર છે." ત્યારે તો માઘને ધીરજ આવી.-મેહેતલ થઇ રહી કે ભોજે ફરી પંડિત બ્રાહ્મણને બોલાવીને સવાલ કર્યો. માઘે કહ્યું—રાજા આવો સવાલ તું રહેવા દે, એમાંથી તું કાંઈ ફાયદો કાઢીશ નહિં. ભોજ બોહોસ કરી ત્યારે કહ્યું કે જાઓ—મારી છોકરી તમને ખુલાસો કરી આપશે. બ્રાહ્મણોનું મંડળ બધું કચેરીમાં બેઠું છે ને રાજા

ચડપ ઉઠી માઘને ઘેર ગયો. છોકરીએ રાજાનો આદર સત્કાર કરીને કહ્યું—રાજા એ વાત તું છોડી દે, પણ જાણવી હોય તો તસદી લેવી પડશે. ભોજે કહ્યું જે તસદી તું કહીશ તે લેવા હું તૈયાર છું. છોકરીએ કહ્યું કે અહાંથી ૩૦ ગાઉપર અમૂક શેહેરછે, ત્યાં તુ એકલો જા ને સવારનાં પોહોરમાં જે તને બોલાવે તેને ઘેર જઈને પુછીશ તો તે ખુલાસો કરશે. ભોજ ત્યાંથી ઉઠી કચેરીમાં આવ્યો ને બ્રાહ્મણ મંડળને ઘેર જવાની રજા આપી. પછી આપ પી તૈયાર થઈને બે હજુરીયા સાથે લઈ બતાવેલા શેહેરમાં તે ચાલ્યો ને રાતવાસો શેહેર બહાર કર્યો. વાહાણું વાતાં શેહેરમાં ગયો. પોતે રાજા છે, પણ એકલો તે ઓળખેછ કોણ ? તેથી આમ તેમ ઘણુંએ જોયું, પણ કોઈએ બોલાવ્યો નહિં. પછી શેહેરની અધવચમાં જઇ પુગ્યો, ત્યાં એક શાહુકારની બાયડી સવારમાં વાસીદું વાળીને કચરો બાહેર નાખવા જાયછે તેણે રાજાને જોઇને બોલાવ્યો—"આવો ! રાજા ભોજ!" એટલે રાજા ઊભો રહ્યો ને બોલ્યો, બાઈ મારે તારા મેડીમાં આવવું છે ! વાણિઆણી બોલી—ભલે પધારો, તમને માઘની દીકરીએ મોકલ્યાછે કે ? ભોજ ઓળંખ્યો કે આ બાઇએ મને કોઇ દિવસ ભાળ્યો નથી ને ઓળખ્યો ક્યાંથી ? ક્યાં હું, ક્યાં એ, ને વળી માઘની દીકરી ક્યાં ! પછી તો પોતે બોલ્યો—બાઈ તું આટલું જાણું છું તો મારી મનોવૃત્તિ પણ જાણી હશે, તેથી મને ખુલાસો કર. વાણિઆણીએ કહ્યું કે રાજા એ વાત જવા દે ને જાણવામાં કાંઇ ફાયદો નથી. તોપણ તેણે આગ્રહ કર્યો ત્યારે બાઇ બોલી કે 'રાજા, તારે જાણવુંછે તો જા અહીંથી ૧૦૦ કોસ ઊપર વાંઝયા નગરીછે, તેનાં રાજાની ઊમર સાઠ વરસની છે તેને કોઇ સંતાન નથી; પણ રાણી બારેવાઈ છે, તે આણીગમથી તું પુગશે ને સવારનાં પાંચ વાગતામાં પેલી ગમ છોકરો અવતરશે તેની વધાઇ પોકારશે. નગારા દુંદુભી બે કલાક વાગશે ને છોકરો પાછો થશે. તેને જયાં ડાટી આવે તે જગો તું

જોઇ રાત્રે ખોદી કાઢી છોકરાને નદીમાં નહવાડી ટીલું તાણીને તારા ખોળામાં લઈ બેસજે ને તારે જે પુછવું હોય તે પુછજે કે તે તારો ખુલાસો કરશે." ભોજ ત્યાંથી ઉઠયો તે સ્વાર થઇને ચાલ્યો. પાંચ છ દિવસે વાંઝિયા નગરીમાં પહોંચ્યો, ત્યાં સવારનો પોહોર ફુટવા આવ્યોછે ને નગારાં દુંદુભી પણ વાગ્યાં. ભોજે લોકને પુછયું કે વધાઇ શી છે? ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે આ નગરીની ગાદીપર જે રાજા આવેછે તેનો સાત પેડી થયાં નિર્વંશ જાયછે. હાલનાં રાજાને સાઠ વરસે એક છોકરો થયોછે તેની વધાઈ પુકારીછે. પણ બે કલાક થયા કે છોકરો પાછો થયો ને આખા શહેરમાં શોક પથરાયો છે. શહેરનાં બધા લોક ગયા, તેમ ભોજ રાજા પણ માથે પટકો વિટાળીને આભડવા ગયો. મસાણ કાંઠે જ્યાં છોકરાને ડાટયો તે જગા ધ્યાનમાં રાખી રાજા પાછો ફરયો. પછી પોહોરેક રાત વીતી કે ભોજ એકલો મસાણ કાંઠે ગયો. જમીન ખોદીને મડદું કાહડયું ને તેને સ્નાન કરાવી ટીલું કરીને ખોળામાં લઇ બેઠો, "જેણે મને અહિંસુધી મોકલ્યોછે, તેમાં સત હોય તો હે બાળ--મડદાં બોલ ! હું પેલે અવતાર કોણ હતો ને શા પુન્ય કર્યાં કે આજે ભોજ રાજા થયો ને હવે મારે શું કરવું કે બીજે ભવ એથીપણ મહંત પદ્વીને પામું !" મડદું ખડખડ હસી પડીને બોલ્યું—"હે રાજા એ વાતમાં ફાયદો નથી ને તું જાણતો હશે કે આ અવતારમાં કાંઇ મોટી પ્રાપ્તિ કર તે થવાનું નથી. માટે જા સુખમાં રાજ કર." તોય રાજાએ કહ્યું કે મને કહે કે પેલે અવતાર હું કોણ હતો ને મેં શું પુન્ય કર્યાં? ત્યારે સબ બોલ્યું—"હે રાજા પેલે અવતાર તું કઠીયારો હતો, જે શેઠાણીએ તને મારી પાસે મોકલ્યો તે તારી વહુ હતી, હું તારો દીકરો હતો ને માઘ પંડિતની દીકરી માગી વહુ હતી. તું રોજ જંગલમાંથી લાકડાં ફાડી લાવતો ને હમારો સર્વનો નિર્વાહ કરતો. પણ તેવી નબળી હલતમાં તારું દીલ મોટું હતું, તું જે કંઈ લાવતો તેમાંથી

ગુજારો કરતાં જે વધતું તે તરત ગરીબને વેહેંચી આપતો. પણ એકે દિવસ કોણ જાણે કાલે કમાઇ થશે કે નહિ, એવો શોચ કરીને તેં બચાવીને પાસે રાખ્યું નહિં. એમ કરતાં જગ દુકાળ પડ્યો. તે એક નહિ પણ સાત સાત દુકાળો થયા. ત્યારે ત્રણ દુકાળ તો તેં નિભાવ્યા, પણ ચોથા દુકાળમા કયાંઈ અન્ન મળે નહિં, તેથી મોટા શેઠ શાહુકારોને પણ કાંધે કોવાડી નાખીને લાકડાં ફાડી લાવવાનો વખત આવ્યો, ત્યાં તો ગરીબ પાસેથી કોણ લાકડાં વેચાથાં લે? અપવાસ કરતાં સાત દિવસ થયા, ત્યારે ઉચાળો ભરી આપણે ચાલ્યા, ચાલતાં ચાલતાં ત્રણ દિવસે આપણે એક વનમાં આવ્યા, ત્યાં એક તલાવ હતું ને પાસે વડના છાંયડા નીચે એક મોટો તપેશ્વરી બેઠા હતો, જેને વારંવાર નીત આકાશથી અન્નનાં બે થાળ ઉતરતા, તે એક પોતે ખાતો ને એક કોઇ અભ્યાગત આવે તેને આપતો. બપોર થયાછે ને સતને સારૂ આકાશથી બે થાળ ઉતર્યાછે. તેવામાં આપણે ત્યાં ગયા, ત્યારે સંતે એક થાલ આપણી તરફ ખસેડી મેલ્યો ને બીજો પોતે ખાધો. આપણ બધાયને બારબાર અપવાસ થયાછે, તોપણ તેં નાહી ધોઇને ખાવાનો વિચાર કર્યો ને હમારૂ મન તો એમનાં એમ ખાવાનુ થયું. તેં થાળમાંથી ચાર સરખા હિસ્સા કરી ત્રણ અમને આપ્યા ને એક તારીપાસે રાખ્યો. તેવામાં દૂરથી કોઇ અભ્યાગત આવતો તારી નજરે પડયો. એટલે તેં હમને ખાતાં રોકયાં ને કહ્યું કે આને ખવડાવીને આપણે ખાશું. તેણે આવીને કહ્યું કે મને પનર દિવસના અપવાસ થયા છે. તેરોજ તેં તારી પાસેનો થાળ તેની આગળ ખસેડી મુકી કહ્યું, તું આ ખા ને હમે ત્રણમાંથી ખાશું પેલાએ તો થાળ પૂરો કરીને કહ્યુ કે હજી હું ભુખ્યોછું. ત્યારે તેં તારી બાયડીને કહ્યું કે તારો થાળ એને આપદે, તેથી તને મોટું પુન્ય લાગશે. બાયડી તને આધીન હતી તેથી તારા હુકમને અર્થે પોતાનું ભોજન ખસેડી આપ્યું. પણ તેને મનમાં એમ વિચાર થયો કે બાર

દિવસનાં ભુખ્યાં મરીએ છીએ ત્યાં આ કાળરૂપ કોણ આવ્યોછે? એણે તો બીજો થાળ પૂરો કરી ત્રીજો માગ્યો. ત્યારે તેં મારી બાયડીને કહ્યું કે આપીદે. તારી આમન્યા તે રાખી; પણ તેને જે ક્રોધ ચઢયો તેથી ધુમટો તાણેલો હતો તેમાં ને તેમાં થાળમાંથી એક કોળિઓ ભરી મોંમાં નાખીને થાળ ખસેડી આપ્યો ને અન્ન ઉચ્છિષ્ટ કર્યું. મેં જાણ્યું કે આને બે પૂરા કરયા તેમ ત્રીજેએ પૂરો કરશે, તો હવે મારે આપવો પડશે. તેથી તે ત્રીજે ખાવા બેઠા કે મેં પણ ખાવા માડયું. પેલાએ પૂરો કરીને વલી થાળ માગ્યો, ત્યારે તેં મને મારો કાઢી આપવાને કહ્યું; પણ તારૂં ન સાંભળતાં મેં તો નીચી મુંડીએ ખાવાજ કર્યું. પછી પેલો તો મારી સાંમે બેસીને મારામાંથી ભેગો ખાવા મંડયો, ત્યારે મેંપણ જલદી જલદી કોળિઆ ભરયા. હે રાજા! તારા આવા પુન્યથકી તને ભોજ રાજાનો વૈભવ મલ્યો, તારી બાયડીએ માંહેથી કાંઇ મન ચોરયું, તેથી તે મોટા શાહુકારને ત્યાં ગઇ, નીકર રાણી થાત; પણ ભુખથી એનો જીવ વેઠાઈ જતો હતો તેની પરવા ન કરતાં તારો હુકમ પાળ્યો, તેથી એને ઘેર સુખ સંપતછે. મારી વહુએ પણ તારી આમન્યા પાળી; પણ રીશની મારી ઉચ્છિષ્ટ કરી અન્ન વૃથા કર્યું, તેથી બ્રાહ્મણ જેવી ઉંચ વર્ણમાં ને તેમાં વળી માઘ જેવા પંડિતને ત્યાં અવતરી, પણ અન્ન વૃથા કર્યું તેમ એનો જન્મારો બાળરાંડ થઇને વૃથા જાયછે; ને મેં તારી કે અભ્યાગતની કોઇની આમન્યા ન રાખી તો મને સાત અવતાર આમ ને આમ ફોકટ ગયા. મારો જનમ થાયછે તે બે કલાક કે બે દિવસ જીવુંછે ને પછી મરૂંછું. ચારેનો આ છેલ્લો અવતાર છે, માટે હે રાજા! તું જાણતો હઇશ કે હું પુન્ય કરીને મોટી પદ્વિને પામ્યો, તે આશા રાખીશ નહિં. રાજા થઇને માળ વાવરે તો તેમાં મોટાઇ નથી, તેથી કાંઇ તારાથી આગળા ભવનાં જેવું પુન્ય હવે થાય નહિં. તું હવે એટલી મેહેનત કરીને લાકડાં ફાડવા કયાં જા ને

લાકડાં ફાડી લાવ્યો તો વેચવા ક્યાં જા ને વેચવા જા તો પાછો દુકાળ ક્યાંથી આવે? ને તને-મને બાર બાર અપવાસ ક્યાંથકી થાય ને પંદર અપવાસને અભ્યાગત બીજો ક્યાં મળે? માટે ગઇ વાત તારે સંભારવી નહિંજ. ને તું જાણું છું કે રાજ પછવાડે નર્કછેજ, માટે તારૂં રાજ તું રૂડી રીતે ચલાવીશ તો ઠીક, નીકર બધા રાજા મુઆ કેડે નર્કમાં જાયછે તેમ તારૂં આગળનું પુન્ય છે ત્યાંસુધી રાજ ભોગવીશ; પણ નીતિ ને ઇનસાફ ના ચલાવ્યા તો પછી તારા નસીબમાં પણ નર્કછેજ." ભોજ આટલું સાંભળી સપને ડાટીને પાછો ફર્યો; પણ હવે ફિકરમંદ થયો, તેથી આગળા ભવનાં અગ્નાનથી જેટલું તેના મનને ચેન હતું તે ઉલટું ખોઇ બેઠો.

શિયાળ ને ખિસકોળી.

એક વખતે પાણીમાં રહેનારો કાચબો સુકી જમીનપર આવી પડ્યો, ત્યાં તે શિયાળડીની નજરે પડ્યો. કાચબો બીકનો માર્યો કોટલામાં ભરાઇ રહ્યો, તોપણ શિયાળ તો તેની પછવાડે મંડી. ત્યાં એક ખિસકોળી આવી તેણે જોયું કે શિયાળ છોડશે નહિ તો કાચબો જમીનપર બાપડો મરી જશે તેથી બોલી—

શીતૂંડી (ટુંકી પુછડાવાળી) શિયાળ, બુધને જાણે બાપડી, (બુદ્ધિ હીન)
કાચબ પાણીમાં પાળાસ, એટલે કડક વાગે કાચલી.

શિયાળે જાણ્યું કે ઠીક સલાહ આપે છે, તેથી કાચબાને અડસેંતી અડસેંતીને પાણીમાં લઇ ગઇ. કાચબો થોડું પાણી હતું ત્યાંસુધી તો સુનમુન પડી રહ્યો; પણ જ્યાં વધારે પાણી આવ્યું ત્યાં ચડપ માંહે ગરી ગયો. એટલે શિયાળ રહોડાઇને ખિસકોળી વાંસે પડી ખિસકોળીને કેથે લાગ ફાવ્યો નહિં, તે એક ઝાડ ઉપર ચઢી ગઇ. ત્યારે શિયાળે તો ઝાડ નીચે અડાવ્યાં કે હમને શું? હમે તો ભાત ખાઇને સાત દિવસ સુધી બેસી રહીશું:—

હમારે ખાવા આવે ભાત, ને હમે રહીયે દીઆરા સાત.

ત્યારે તો ખિસકોળી ઘભરાણી કે આમ કેમ પરવડશે? પછી પોડો-રેક જવા દઇ ઝાડની સઉથી ઊંચી ડાળ ઉપર ચઢી ટગાઇથી બોલી:

બાઇ બાઇ ડુંગરાની ઢોળે, કોળી આવે વાંકા તોલે;
વાંસે કુતરાનું છે સાથ, રખે શિયાલબાઇ તમારૂંજ ભાત?

શિયાળે જાણ્યું કે કોળીઓ સાથે કુતરા લઇને શિકાર માટે આવે છે, ત્યારે આપણે તો મુઆંજ તો. તેથી ઘભરાઇને પુછ્યું કે હું ક્યાં નાસું?

સાચું બોલની બાઇ ખીલી, હવે મારી ગાંડ થઇ ચાલી;
આટલી ઘડીક કરતી હાંસું—હવે કેની કોર નાહસું?

ત્યારે ખિસકોળીએ એક દિશા બતાવી ત્યાં શિયાળડી નાઠી કે પોતે ઝાડપરથી ઉતરી બીજી કોર ચાલી ગઇ!

સારંગધર સલાટ.

એક ગામમાં બે સલાટ સહિયારીએ રેહેતા હતા. બન્ને પોતાનાં ધંધામાં કુશલ હતા ને તેમનાં ઘરમાં રિદ્ધિ સિદ્ધિ પણ સારી હતી. બન્નોની બાયડીઓ ભારેવાઈ થઈ, ત્યારે બે મિત્રે એકમેક સાથે નક્કી કર્યું કે જો એકને ત્યાં છોકરો અવતરે ને બીજાને ત્યાં છોકરી અવતરે તો આપણે બન્નેને સંબંધ. એટલામાં સલાટોને પોતાના રાજાસાથે વિરોધ થયો તેથી બંને ઉચાળા ભરીને ચાલ્યા, તે એક એક રાજમાં ને બીજો બીજા રાજમાં જઈ વસ્યો. ત્યાં એક મુઓ ને તેની બાયડીને છોકરો અવતર્યો. તેનું નામ સારંગધર પાડ્યું ને તે મહા રૂપવાન ને બત્રીસ લક્ષણો છોકરો થયો. પણ બાપ મુઓ એટલે ઘર નબળું પડ્યું. બીજો સલાટ દેવધર જે રાજમાં ગયો, ત્યાં પોતાની કુશળતાને લીધે રાજાનો માનીતો થઇ પડ્યો ને પેહેલાં ઘરમાં જેવી લીલા લહેર હતી તેવી તેને ફરી થઈ. એને છોકરી આવી પણ પોતાનો મિત્ર મરી ગયો ને તેનું ઘર નબળું પડ્યું, એટલે સારંગધર વેરે છોકરી આપવાથી એનું મન ડગ્યું. આ કોર સારંગધર બત્રીસ લક્ષણો છે, તે સાત વર્ષમાં તો પોતાનો હુન્નર શિખી રહ્યો ને ઈશ્વરી પ્રેરણાથી એના બાપ ને બધાય સલાટો કરતાં સવાઈ નિકળ્યો. રોજ નવો નવો હુન્નર કરીને સારંગધર પોતાની માને બતાવેછે; પણ માને મન એનું રૂપ ને હુન્નર જોઇને ઉલટો શોચ થાયછે તેથી એક દિવસે તેણે પોતાની માને પુછ્યું—માડી, બીજી મા છોકરાને જોઇને રાજી થાય ને તું મને જોઇને રોજ શોચ કરેછે તેનું કારણ શું? શું હું કુટિલ નિકળ્યો? ત્યારે માએ દીકરાને એના વાસ્તે એના બાપે કરેલા સંબં-

ઘણી વાત કહીને હાલ તે કન્યા ટળી તેથી તેનાં ઘરને હિણું લાગેછે તેનો અફશોસ કર્યો. દીકરાએ સર્વ હકીકત પુછી લઇને માને ધીરજ આપી કે મારામાં હુન્નર છે તો એવી કન્યા હું પરણી લાવીશ. એ વાતને વરસ બે વરસ થયાં કે તે વિસારે પડી. ત્યારે સારંગધરે મા પાસે પરદેશ જવાને રજા માંગી. માએ કહ્યુ, હું આંધળીની તું એક આંખ, તું કયાં બહાર જાશું ? પણ છોકરાએ માને ઘણું ઘણું કહીને સમજાવી એટલે દસ વીસ દિવસે માએ રજા આપી. તે પોતાનાં ઓજાર બાંધી લઇને દેવધરનું ગામ પુછતો ચાલ્યો. તે પહોંચ્યો ત્યારે દેવધર ને તેની બાયડી કામ ઉપર ગયલાં હતાં ને ઘરમાં છોકરી એકલી હતી, તેને પુછ્યું કે દેવધર ઘરમાં છે ? છોકરીએ કહ્યું નથી. ઘરમાં આવશે કે નહિં ? ત્યારે છોકરીએ સમસ્યામાં જવાબ આપ્યો, "આવ્યો તો ના આવશે ને ન આવ્યો તો આવશે." એટલે વર્ષા ઋતુછે ને શહેરની પાદરે નદી વહેછે તે જો વરસાદ આવ્યો ને નદીમાં પૂર આવશે તો દેવધરથી અવાશે નહિં ને જો વરસાદ ના આવ્યો તો તે ઘેર આવશે. સારંધર બત્રીસ લક્ષણો છે તેણે પાછો જવાબ આપ્યો—"હજી (વાદળાં) ધોળાં છે તે કાંઇ રેલે નહિં, કાળાં હોય તે રેલે." આ જવાબથી છોકરી સમજી કે ચતુર છોકરો છે. તેવામાં આ બોલ્યો, "તમારા પિતાજી હુન્નરવાળા છે તે સાંભળી દૂર દેશથકી હું એમનાં હાથ નીચે શિખવા આવ્યોછું. મને આ શહેરમાં કાંઇ ઉતારો નથી, તેથી લ્યો આ ચોખા હું બાંધી લાવ્યોછું તે તમારા બાપ મા આવે તેટલાં મને રાંધી આપો." સારંગધર પરીક્ષા લેવાને માટે પોતા સાથે પથ્થરની ઝીણી કાંકરી ચોખા જેવી કરીને બાંધી લાવ્યો હતો તે પેલી છોકરીને છોડી આપી. છોકરી હાથમાં લેતાંજ ચેતી, એટલે તેણે અંદર જઇને લાલ પથ્થની કાંકરી ચણાં જેવી કરી રાખી હશે તે લાવીને બોલી, "મને રાધતાં વાર લાગશે તેટલાં તમે આ ચવાણું ચાવો!" પે-

લાએ હાથમાં લઈને પારખ્યું કે એણે પણ મને કંકર આપ્યો. એમ એકમેકની ચતુરાઇ જોઈને બન્ને શાંત થયાં. બન્નેની ઉમર બાર બાર વરસની થવા આવીછે તે એકમેકને અહીં જામી ગઇછે, તેવામાં માબાપ આવ્યાં. સારંગધરે દેવધરને કહ્યું કે તમારૂ નામ સાંભળીને હું તમારા હાથ નીચે હુન્નર શિખવાને આવ્યોછું. આનું રૂપ ને તેજ જોઇને દેવધર પણ ખુશી થયો તેથી કહ્યું કે હું તને મારો બધો હુન્નર શીખવીશ ને પ્રવિણ થયો તો આ મારી છોકરી સાથે પરણાવીને ઘરજમાઇ કરી રાખીશ. આતો સર્વ હુન્નર જાણેછે; પણ મતલબસર મુંગ થઇને રહ્યો. દેવધર જેમ શીખવે તેમ આ કારિગરી ખુબ બનાવી જ્યારે કામ પુરૂ થવા આવે ત્યારે ઠપ દઇને એકાદ ઠેકાણે જોરથી હથોડી મારે તે ભાંગી હઝાર રૂપિયાની કારીગરી કોડીની કરી નાખે. એમ વરસ બે વરસ થયાં પણ આ ભાઇએ તો પોતાનો ઢંગ છોડ્યો નહિં. દરમિઆન ઘરનાં સહુએ સાથે આને પ્રીતિ જામી. ત્યારે એક દિવસે એણે ગામ જવા રજા માગી, ત્યારે દેવધરે કહ્યું કે તું હેજી કાંઇ શીખ્યો નથી તે ગામ જઈને શું ખાઇશ? તોય એણે ઝક કરી. પછી દેવધરની વહુએ સમજાવ્યો કે ભુંડા શું કરવા જાયછે? હમે તને હમારી છોકરી સાથે પરણાવિયે ને તું હમારા ઘરનું ધંન ખા પી ને વાવર. ત્યારે સારંગધરે કહ્યું કે મને પરણાવો તો તમારા ઘરમાં ના રહું ને મારાથી કામ બિગડી જાયછે, તેથી દેવધર જ્યારે ત્યારે મને મૂર્ખ વિગેરે કહીને ધમકાયેછે તેવા તુચ્છકારો ના ખમું. તેમ કબુલ કરીને બન્નેને પરણાવી જુદુ ઘર માંડી આપ્યું. ત્યાં સારંગધર તો બે વખતે સસરાને ત્યાંથી જે જમવાનું આવે તે ખાઈને આખો દિવસ સુઈ રેહવા લાગ્યો. આમ વરસ ને બે વરસ ગયાં ત્યાં બાયડી મુઝાણી કે આમ પડી રહે ક્યાંસુધી નિભશે. એક દિવસે પેલીએ બહુ રાડ કરી કહ્યું કે કાંઈ હુન્નર આવડતો નથી તો બધા જંગલમાં જઇને લાકડાં કાપી લાવેછે

તેમ કરો તોય નિર્વાહ ચાલશે. પછી જ્યારે સલાટો કામ વના હોય, ત્યારે ગાડાં લઇને જંગલમાં લાકડાં કાપવા જતા; તેમ આ વૃખતે ગયા ત્યારે દેવધરનાં દસ ગાડાંમાંથી એક ગાડું સારંગધરને સ્વાધિન કર્યું ને સારંગધર પણ જંગલમાં ગયો. ત્યાં તો સલાટો લાકડાં કાપી ગાડાં ભરાઇ રહે ત્યાંસુધી પાંચ છ ને દસ દિવસ સુધી જંગલમાં પડી રહ્યા. ત્યારે આ સવારમાં બે ચાર કોસ આહીં તહીં ફરી પાછો આવી ખાઇને સુઇ રહેવા લાગ્યો. એમ પાંચ દિવસ થયા ત્યારે સલાટોએ એને ટોક્યો કે કેમ તું લાકડાં ફાડી લાવતો નથી? એણે કહ્યું કે જેઓને મારૂ રૂપ-કાંઇ લાકડા ફાડવા લાયક છે કે હું ફાડી લાવુ? પેલાઓ ઠઠા મશ્કરી કરીને ચૂપ રહ્યા. બીજે દિવસે આ દસ કોસ વનમાં નિકળી ગયો ને ત્યાં અગર ચંદનનુ ઝાડ જોયું તેમાંથી બે ત્રણ ત્રણ હાથના, બે ડોઢ હાથના ને ચાર હાથ હાથના કટકા કાપી કાંધે મારી લઇ આવ્યો. બીજે દિવસે બધાઓએ ચાલવા માંડયું, ત્યારે બીજાઓને દયા આવી તેથી સહુએ બબે ચાર ચાર લાકડાં નાખીને એનું ગાડું ભરી આપ્યું. ઘર આગળ આવ્યો ત્યારે સારંગધર ગાડામાંથી પોતાના ટુકડા લઇને ઘરમાં ગયો ને ભરેલું ગાડું એમનું એમ ઓસરીએ રહેવા દીધું. ત્યાં પછી બીજા સલાટો બોલ્યા, ગાડું ભરી આપ્યું તો તે હવે ઘરમાં નાખવાને પણ હમારીજ રાહ જોતો હશે? એટલે ફરી ચઢી તે સહુ બબે ચાર ચાર લાકડાં જેમ નાખ્યાં હતાં તેમ ઉપાડી ગયા. પણ સારંગધરની બાયડીએ અગરચંદનના કટકા ઓળખીને પુછ્યું—"સ્વામિ, આટલા કટકાને શું કરશો—લાવવું હતું તો ગાડુંજ ભરી લાવતે, ક્યાં જંગળમાં ખોટ હતી?" સારંગધર બોલ્યો, મારે એટલાનીજ ખપ છે—એ ઉપર કોઇ દિવસે કાંઇ હુન્નર બનાવીશ. એટલે બાયડી પાછળ લાગી કે હમણાંજ બનાવો. ત્યારે પોતે એકાંત ઓરડામાં જઇ બારણા ઢાંકી પોતાના ઓજાર

છોડયાં ને પેલા કટકાઓની હંસ, ઉપ-લ્યાં ને ચાર પાયે ચાર પુતલી બનાવીને સાંજરે બાયડીને કહ્યું કે જા વેચી આવ. બાયડી કપાળે હાથ મુકી બોલી, "એમાં તે શી નવાઈ છે કે હું વેચવાને જાઉં ? બાટલી ત્રણ હાથે લાંબી નથી તેનું તે શું મૂળ આવશે ? " સારંગધરે કહ્યું કે 'બાટલીનુ મૂળ બાટલીને પુછ, તેથી તેણે રોશ ભેર બાટલીને બે તકોશ મારીને પુછ્યું—"બાટલીબાઇ, બાટલીબાઇ ! તમારૂં મુલ શું ?" ત્યારે એક પુતલી ચડપ ઉપર આવીને બોલી કે "એક રાતના સવાલાખ રૂપિઆ ને સવારે મારા ધણીને ત્યાં પાછી જાઉં !" બાયડી તો ભોંઠી પડી ગઇ; પણ હિમ્મત આવેથી વેચવાને ચાલી. પણ પનર ઘર આગળ ચાલી એક સખિનાં ઘરમાં ભરાઇ. સારંધરનાં ઢંગ આખી ન્યાત જાણતી હતી તેથી સખિએ મશ્કરી કરી કે બેહેન ! તમારા ધણીનો ઊદ્યમ ઘણો તેથી તમે વેચવાને જાઓછો, તો લાવો હુંજ વેચાથી રાખું—બોલો કિમ્મત શું ? ત્યારે પેલીએ કહ્યું કે બાટલીને પુછીજો તે બોલશે. ત્યારે તો સખિ દાંત કાહડી પડી ને બોલી—"હા બેહન! તું મોટા ઘરની છોકરી વેચવા જાય તેથી તારાથી બોલાય નહિ ને બાટલી બોલશે." પછી તડકાઇને હાથમાં કાંઇ હતું તે બાટલી ઉપર મારતી—"બાટલીબાઇ ! બાટલીબાઇ ! બોલ તારી કિમ્મત શું ?" એટલે તો વળી ચડાપ પુતલી ઉભી થઇ બોલી—"એક રાતનાં સવા લાખ ને સવારમાં ધણીને ત્યાં જઉં ! " પેલી તો શિથિલજ થઇ ગઇ. ને સારંગધરની બાયડીને પતિજ થઇ તે લાગલી વેચવાને માણેકચોકમાં ગઇ. ત્યાં એકે પુછ્યું, બેએ પુછ્યું, ત્રણે પુછ્યું ; એમ કરતાં ઘડી બેએકમાં-તો આખા શહેરમાં વાત ફેલાઈ, તેથી રાજા ઘોડાપર બેસીને આવ્યો ને સવા લાખ રૂપિયા આપીને બાટલી વેચાથી લઇ ગયો.

રાજાએ વિચાર્યું કે બાટલીએ પોતાની કિમ્મત સવાલાખ રૂપિઆની કરીછે માટે એમાં કાંઈ ગુણહશે તેનું પારખું લઉં. તેથી

શયનશાળામાં ઢાળી તે ઉપર પોતે એકલો જાગતો પડી રહ્યો. એક પોહોર રાત ગઈ કે એક પુતલી બોલી "પુટલી બેહનો ! તમે જાગોછો કે ? હું શેહેરની ચર્ચા જોવાને જાઉંછું, માટે તમે મારી જગાએ એકેક હાથ રાખજો કે રાજા સુતો છે તે ઢલીને પડી જાય નહિં." એટલું કહીને તે બહાર ઉડી. પોહોર સુધી શેહેરમાં ફરીને પાછી આવી કે ત્રણ પુતલીઓએ પુછ્યું—"બેહન તેં શું જોયું ?" "શું કહું ? શેહેરમાં સહુ તો આરામે સોઢયાં છે; પણ અહીં રાજાનું ઘણું અંધેર છે. રાજાનાં કારભારીઓએ રાજાનું તોશાખાનું ખાલી કરી ખજાનો ચોરીને કુવામાં નાખી આવ્યાછે તે કાલે કાહડીને વેં-હેચી લેશે. જ્યારે કારભારીજ ચોરી કરે, ત્યારે ચોર પકડાય કેમ, તેથી રાજા હાથ ચોળીને બેસી રહેશે." એટલે બીજી પુતલી બોલી કે હવે તમે ત્રણ મળીને મારી જગા સંભાળજો કે રાજા પાસું બદલતાં પડી જાય નહિં ને હું શેહેરમાં ફરીને આવુંછું. તે પોહોર સુધી ફરીને પાછી આવી, ત્યારે વિતક કહી કે રાજાનો જમાઇ એક વેશિયાનાં ફંદમાં પડયોછે. વેશિયાને લોભ થયોછે તેથી તે આજ છ મહિનાથી રાજાને મારી રાજપાટ પોતાને સ્વાધીન લેવાને જમાઇને ઉશકેરેછે. રાજા જમાઇને સનેહ તો પૂરો છે; પણ જમાઇ આજ કાળ વેશિ-યાનાં ફંડમાં લેવાયોછે તેથી આપણે જે વાત કરિયે છીએ, તે જો રાજા સાંભળી વેશિયાને કાલ ને કાલ દેશપાર કરશે તો ઠીકછે—નીકર એની આવરદા ખુટશે.

પછી ત્રીજી પુતલીનો વારો આવ્યો તે શેહેરમાં ફરવા નિકળી. કોઈ શોદાગરને ત્યાં અખૂટ ખજાનો હતો પણ તેનાં કૂળમાં કોઇએ વાવસ્યો નહિં, તેથી તેનાં ઘરમાં બધાય મરી ગયલાં તે અવગતિયાં ભૂત થયાં હતાં. તે બધાં રાત્રે તેનાં માળામાં ભેગાં થઈ કોઇ ગાયછે, કોઈ રૂવેછે, કોઇ કુદેછે, કોઇ પાઠ કરેછે. પુતલીએ જોયું તો માળામાંથી સાદ આવેછે પણ દિવાનુ કેથે અજવાળું નથી, તેથી

અજબ થઇ અંદર ગઇ. ત્યારે ભૂતને ભાસ થયો કે કોઇ આગુજારયું માણસ માળામાં પેઠુંછે તેથી પુછ્યું—એ કોણ છેરે? પુતળીએ કહ્યું કે "હું પણ તમારા જેવી છું પણ એકલા પડી તેથી તમારા વચ્ચે બે ઘડી વાત કરવાને આવીછું. તમને શું દુઃખ છે તે કહો?" ત્યારે એક ભૂત શાહુકારના કુટુંબની વિતક કહીને બોલ્યું કે હમારા બધાની અવગતિ થઇછે માટે અમારી પાછળ કોઈ સગી દાતાર હમારો ખજાનો કાઢીને દાનપુનમાં ચોથો હિસ્સો પણ વાવરે તો અમારી ગતિ થાય. પુતલીએ પુછ્યું—ખજાનો ક્યાંછે તે દેખાડો. ભૂતે કહ્યું કે અહીં ભોંયરાં કરીને દાટ્યોછે તે ચાલ દેખાડિયે. પુતળી બોલી "અહીં તો બધે અંધારૂં છે તેથી જોઇ શકાતું નથી." ત્યારે ભૂત હાથ ઝાલી ચોક આગળ લઇ ગયું, ત્યાં છેલ્લાં પગથિયાંનાં પથ્થરને પોકળ કરી તેમાંહે ચાર અમૂલ્ય રત્ન ભરી ડાટા મારી બંધ કરી લીધો હતો. તે ડાટા ઉખેડ્યો ને એક રત્ન હાથમાં લીધું, ત્યારે તેર તેનાં તેજથી આખો માળો ઝકઝકાત થઇ રહ્યો. તે વતે ભોંયરામાં ઊતરીને ખજાનો જોયો તો પાંચ પાદશાહી વેચાથી લીયે, એટલા હીરા, માણેક, ને સોનુ-રૂપું જોયું. જોતાંમાં પોહોરેક વીતવા આવી કે પુતલી ઉડીને ખાટલામાં બેઠી ને જોયલી વાત કહી જણાવી. તે પણ રાજાએ પડ્યો પડ્યો સાંભળી.

પછી ચોથી પુતળીનો વારો આવ્યો તે બેહેનોને કહીને ઉડી નિકળી. તે ફરતી ફરતી ચાલી જુએછે તો, રાજાનાં પંડિતને ઘેર એને એકનો એક છોકરો તે ગઇ કાલે પરણી આવ્યોછે ને પોતાની બાયડી ભેગો સુતોછે. હાસ્યવિનોદ કરતાં તેની ચોટલી છુટી પડે ભોંયઉપર લટકેછે, તે વાટે સર્પ ચઢી આવીને તેને ડંસેછે. તે જોઇને પુતલી પાછી ફરી. પોતાની સખિઓને આ બનાવત કહીને બોલી કે બાપડી બાયડીને તો કાંઇ ખબર નથી; પણ સવારમાં ઊઠતાં તે ધણીને મુએલો જોશે, ત્યાં વળી સાસું સસરાં ને ગામનાં લોક ઉલટું તેને શિર

આગ ચઢાવશે. પણ જો શેહેરની બાહાર નદીને પેલે કાંઠે કુલાગી દિવાપર કુલાણાં ઝાડની આગળ કુલાણી બુટ્ટી છે તે લાવીને કોઇ એની આંખોમાં લગાડે ને તાળવે તથા છાતીએ ચોળે, તો છોકરો જીવતો થાય ને બાઇનો બાળ રંડાપો ટળે. એટલામાં તો વાણું વાયું, ત્યારે પહેલી પુતલી બોલી કે આપણે જોઇને જોજે વાત કરીછે તે રાજાએ સાંભળી છે, તે પ્રમાણે ચાલશે તો એણે આપણાં વાસ્તે સવાલાખ રૂપિયા આપ્યા છે તે વળી જશે ને આપણે આપણાં ધણીને ત્યાં જશું. એટલું સાંભળીને રાજા ચડપ ઉભો થયો કે બાટલી ઉડી તે સારંગધરના બારણાને એક બે બપકારા કરીને ઓસરીમાં પડી. ત્યાં સારંગધરની બાયડી ચેતી કે બાટલી આવી તેથી બારણું ઉઘાડી તેને અંદર લીધી.

અહીં રાજાએ દાતણ પાણી કરી રહીને વિચાર કર્યો કે પુતલીઓનાં ચાર વાનાંમાંથી પેહેલું શું કરવું? પછી ઠરાવ્યું કે પંડિતના છોકરાને વહેલો જીવતો ન કરીએ તો તેને બાળી મુકશે જેથી પંડિતનાં ઘર આગળ થઇને જાયછે કે ત્યાં તેણે રોવા પીટવાનું સાંભળ્યું. તેથી ઘોડો દાબીને જ્યાં બુટ્ટી બતાવી હતી ત્યાં જઇને બુટ્ટી લાવ્યો. પંડિતને ઘેર જઇ છોકરાને જોઇને કહ્યું કે એને સર્પે ડસ્યોછે માટે કોઇ ઝેર ઉતારે તો જીવશે. ત્યારે પંડિતો બોલ્યા કે સાહેબ, સાવ મડદું થઇ ગયુંછે તે ક્યાંથકી જીવશે? રાજાએ કહ્યું કે લાવ હું જોઉં. ત્યારે તો બ્રાહ્મણો આશંકાયા કે હમારો બ્રાહ્મણનો ધરમ, તેથી સુઅને અડાય નહિ. રાજાએ કહ્યું કે હું પણ ક્ષત્રી કુળનો છું—કરી એકદમ ધસ્યો તે છોકરાની આંખ ફાડી માંહે બુટ્ટીનાં ટીપાં ખુબ રેડયાં. પછી ટાળવે ને છાતી વિગેરે પાત્રાં લઇને સારી પેઠે ચોળાવ્યું, તે ઘડી ડોઢેક થઇ કે છોકરો ઉઠી બેઠો થયો. રાજા ત્યાંથી ચાલ્યો ત્રીજી પુતલીએ બતાવેલા ઘરમાં ગયો ને ચોકનાં પગથિયાંપરની સલ્યા ઉખેડી તેમાંથી ચાર રત્ન કાહાડી લઇને કચેરીમાં

આવ્યો. પછી અમુક ઝવેરાત જોઈયેછે એવે મિષે હુકમ કર્યો કે રાજાનો ભંડાર ઊઘાડો. ત્યારે સિપાઇ સપરા બોલ્યા કે કુંચી રાખનારા કારભારી હજી ઘેરથી આવ્યા નથી ! તો કહ્યું કે ઝટ બોલાવી લાવો. ભંડારી આવી કુંચી લઈને ભંડાર ઉઘાડ્યો તો માંહે કાંઇ મળે નહિં. રાજાએ પ્રથમ તે ખાતાનાં ચોકીયાતોને પકડી બાંધી મરાવ્યા, ત્યારે એક ફુટ્યો કે સાહેબ ! કારભારીઓ પોતે સર્વસ્વ લઇ ગયા છે. ત્યારે દિવાન બોલ્યો કે સિપાઈ લોકજ ચોર છે ને આ-ઓને માર ખાવો પડેછે તેથી હમારૂં નામ દીયેછે. રાજાને કાંઈ અડ તેમ હતું નહિં, એટલે તેણે બધા કારભારીઓને નજર કેદ કરી ઓળમાં રાખ્યા ને પોતે ઘોડે બેસીને પુતલીએ બતાવેલા કુવા પાસે જઈ ખજાનો બાહર કહડાવી કારભારીઓની રૂબરૂ લાવી નાંખ્યો. પછી રાજાએ પોતાનાં જમાઇને બોલાવી તેની સાથે એકાંત કરીને પુતલીથી સાંભળેલી વાત કહી, જેથી તે બહુજ શરમાઇ ગયો. ને તેની અરૂબરૂમાંજ હજુરીઆઓને બોલાવીને પેલા વેશિયાને દસ કલાકમાં તેનાથી તેનો માળ ખજાનો જેટલો ઉટાવી લઈ જવાય તેટલો સાથે લઇ જવાની છુટ આપી દેશપાર કરી. પછી સાંજની કચેરી વેળા વાજાં, સ્વાર ને મેણા પાલખી મોકલી સારંગધરને બોલાવી મંગાવ્યો. તે કચેરીમાં જેવો દાખલ થયો, તેવો રાજા ઊભો થયો ને રાજાએ તેને કહ્યુ કે એક વચન માગુંછું તે આપ. સારંગધર બોલ્યો કે મારા પંડ શિવાય જે માગો તે હાજર છે. રાજાએ કહ્યુ કે એમ નહિં, મારે પંડનીજ જરૂર છે, તે તારો ઓશિયાળ થઇને માગુછું. સારંગધરે કહ્યું કે મારી માતુશ્રી બાહાર છે, તેમને મારે લઇ આવવાંછે, માટે હું ના કહુંછું. રાજા બોલ્યો કે તું કહે તેવી રીતે તારાં માતુશ્રીને બોલાવી આપુ ને તારેજ જવું હોય તો તું જા: પણ પાછો આવવાનું વચન આપીને જા, ને આજથી મારો દિવાન તું થા. પછી દિવાનનો શરપાવ કરીને વાજતે ગાજતે સારંગધરને ઘેર મોકલ્યો.

સિદ્ધિ સાધનારો જતિ.

એક જતિ મંત્ર સાધવા નિકળ્યો ને સાધના કરતાં કરતાં મંત્ર શાસ્ત્રના જે ૧૧૦ હોમ છે, તેમાંના ૧૦૮ હોમ કર્યા ને તેને બીજા બેજ બાકી રહ્યા હતા. તે સંપૂર્ણ કરવાનાં હેતુથી કોઈ ઠાકોરડાનાં ગામમાં આવી પુગ્યો, ત્યાં જઈ.રાજાને ખેલ કરી બતાવી તેને ખુશી કર્યો, ને તેની સાથે જીવજાન દોસ્તી બાંધી. તે એવી રીતે કે રાજા જે માગે તે મંત્રના જોરથી જતિ તરત મંગાવી આપતો. આવી રીતે ઘણા દિવસ લગી ચાલ્યું, પછી જતિએ રાજાને કહ્યું કે રાજા હું આટલાં વરસ થયાં તારીપાસે છું, માંટે તું મારાપર શું ઉપકાર કરીશ? હું તને કહું કે હં માર તો તું કોઈને મારીશ? રાજાએ જવાબ આપ્યો એમાં શું ભારે કામ છે? એતો મારાથી બનશે તે વિશેની ખાતરી રાખ. પછી કાળી ચૌદસને દિવસે જતિએ ચારે દિશાની રિદ્ધિ પોતાને ઘેર આણવાની સાધના આરંભીને રાજાને કહ્યું કે મારૂં કાતરીજી લે ને એવતી હું જ્યારે હુંકારો દઉં, ત્યારે તારી સામે જે આવે તેને તું મારજે. રાજાએ કબૂલ કર્યું અને જતિ શહેરની બાહાર જઈ ચારે દિશાએ ચાર ઘડા મેલી કુંડાળું કરીને મંત્ર સાધવાને માંહે બેઠો ને રાજાને બાહાર બેસાડયો. મંત્ર સાધતાં પહેલો પોહોર થયો એટલે રાજાની ગૌશાળામાં એક લંગડી ગાય હશે તે ત્યાં ખોડંગતી ખોડંગતી આવી એટલે જતિએ હંહં કરી પોકાર્યું. રાજાતો ગાય જોઈને ઝંખવાયો ને કહ્યું—મેર ભુંડા! તેં બતાવી બતાવીને આનેજ મારવા બતાવી? હું રજપૂત બચ્ચો ગાયને મારૂં એ મારાથી ન થાય. એટલે ગાયતો ચાલી ગઈ ને જતિ

બોલ્યો, ભુંડા ગાય નહોય—એતો માયા હતી. તેં મારી બધા વરસની મેહેનત બરબાદ કરાવી—જોઇ તારી દોસ્તી ને તારૂં વચન, માટે લે હવે મારા રામરામ છે. કહી મંત્ર સાધવાનો સામાન સમેટીને જતિએ ઉઠવા માંડ્યું. ત્યારે રાજાએ કાંડું ઝાલીને રોક્યો—રહે, રહે, ફરી બેસ, હવે જે સામે આવશે તેને મારીશ. આવા આગ્રહને લીધે પેલો પાછો સાધના કરવા બેઠો. બીજો પોહોર થયો એટલે ઠાકોરના ગામની એક વિધવા બ્રાહ્મણી જેને રાજાને ઘેરથી વરસ દહાડે કાંઇ વસ્ત્ર ને અન્ન મળતાં હતાં તે ચાલી નિકળી, ત્યારે જતિએ હં કરીને પાછો હુંકારો કર્યો. રાજા વળી આશંકાયો ને બોલ્યો—મેર ગાંડા! રજપૂત થઇને બ્રાહ્મણી ઉપર હાથ ન ઉપાડું. ને આતો વળી મારા ઘરની માગણ તેનેજ હું મારૂં? વળી જતી બોલ્યો—ભુંડા એ બ્રાહ્મણી નથી ને પેલો કેહ કે છે, એટલામાં તે અલોપ થઇ ગઇ ને જતિએ ગુસ્સો ચઢાવીને પાછાં પોતાનો સામાન ઉપાડી ચાલવા માંડ્યું. એટલે રાજાએ પાછો તેને બેસાડ્યો, ને કહ્યું કે જા હવે જેને કેહેશે તેને માર્યાવિના નહિ રહું. એમ કહી ફરી પેલાનું મન મનાવીને પાછો સાધનાર્થે બેસાડ્યો. જ્યાં ત્રીજો પોહોર થયો કે રાજાના આંધળા કાકાનો એકનો એક દીકરો ત્યાં થઇને ચાલી નિકળ્યો. તેને આવતો જોઇને જતિ બોલ્યો હાં! પેલાએ વિચાર કર્યો કે આને કેમ મરાય? જો હું એને મારૂં તો આખા ગામમાં મારી વાત થાય કે રાજાએ ગરાસ ચાસ ઝુંટી લેવાને પોતાના પિતરાઇને મારી નાંખ્યો ને આંધળા કાકાને રઝળતો કર્યો, એને તો ના મરાય. એટલે પેલો જતિ વળી બીજવાઇને ઉઠ્યો ને કહ્યું કે એતો તારો પિતરાઇ ના હોય—ભુંડા તેં મારી આટલા વરસની મેહેનત ધુળ કરાવી. એમ કહીને હવે તો તે ઉઠીને ચાલ્યો. તેવો રાજા તેની પછવાડે દોડ્યો ને સમજાવીને પાછો લાવ્યો. પણ જતિએ જક કરી કહ્યું—બસ તારો વિશ્વાસ હવે મને નથી, માટે તારે વધારે ખેંચતાણ કરવી નહિ.

રાજા બોલ્યો કે મારે એકનો એક કાકો છે, તે બાપડો આંખે અપંગ ને પગે લૂલો છે ને તેનાં એકના એકજ દીકરીને હું મારૂં, એમાં મારી બેઆબરૂ થાય, માટે તું કોઇ રજપૂતને મારવા લાયક ભોગ બતાવ ને તેમાં જો પાછો રહું તો મને ધીઃકારજે. જતિએ સમજાવ્યો કે એ તારો સગો ન હોય, તેમ પેલાં બે ગાય ને ગોરાણીએ ન હોય. એતો બહિમ વેશ ધારણ કરીને ચાળા કરેછે, માટે હવે તું જે આવે તેને મારજે. પછી પાછો પેલો સાધના કરવા બેઠો. એટલે થોડીક વારમાં એક મોટો સિંહ દીઠો કે જતિએ હંહ કહ્યું. રાજા તરત બોલ્યો, હા એને હું મારૂં ને હવે પાછો હઠું તો રજપૂત નહીં પણ કાયર જાણજે. એમ કેહેતાંજ તેની સામે દોડીને ખાંડું તેના માથાપર માર્યું, એટલે તેનું શિર અને ધડ જુદાં થઇ ગયાં. જેવાં તે નીચે પડયાં કે તેનો એક નાનો છોડવો થઇ ગયો. તે જતિએ ઉપાડી લઇ એક નીસા આગીને કહ્યું કે લે આને બેઠો બેઠો વાટ અને હું આખી રાતનો થાકયોછુ તેથી નદિપર જઇ હાથમોં ધોઇ આવુંછું. જતિ નદિએ ગયો ને રાજા વાટવા બેઠો. વાટતાં વાટતાં આગળાએ છોડવાનાં પાંદડાં ચોંટયાં. આંખે જરા ચળ આવી, તે ખંજવાળવા ગયો તેથી તે આંખને હાથની આંગળી ચોડકી, ને છોડવાનું અંજન થયું. એટલે તો તેની દૃષ્ટિ ખુલી ને જમીનપર જોયછે ત્યાં નજરે મોતીના ને ઝવેરના ચરૂના ચરૂની હાર લાગેલી જોઇ. એટલામાં જતિ આવ્યો તેને કહ્યું જુએછે શું—અરે આ ઉપાડ—મોતી ને જવાહીરનો બધો ખજાનો જમીનપર પડેલોછેને! જતિએ વિચાર્યું કે હુંતો નિર્બીજ રહ્યો તો, ને મારી મેહેનતનું ફળ આ લઇ ચાલ્યો, તેથી બોલ્યો—ફટ ભુંડા! તારી આંખો ફાટી તો કે આવું જુએછે! લાવ હું વાટું ને તું મોં ધોઇ આવ. પેલાને મોં ધોવા મોકળી જતિએ છોડવો બધો લુંછી લઇને ઝોળીમાં નાંખી લીધો. રાજાએ મોં ધોઇ આવી જોયું તો

મોતી કે ઝવેર ક્યાંઇ મલે નાહ. પછી જતિએ કહ્યું કે હે રાજા લે હવે રામરામ છે—હું જાઉંછું ! રાજાએ પુછ્યું કે મારો ખજાનો ક્યાં? કહ્યું કે આ જગોએ તું ખોદજે, તારા નસીબમાં જે હશે તે તને જડશે—એમ કહી જતિ ચાલતો થયો. ચાલતાં ચાલતાં એક ગામ આવ્યું ત્યાં મુકામ કીધો. જતિની વિખ્યાતી ગામમાં પ્રસરી તેથી ત્યાં એક ગરીબ બ્રાહ્મણે પોતાના બે છોકરાને તેને ત્યાં શીખવા મુક્યા. તે એવી સરતથી કે બંને શીખી રહે, ત્યારે તેમના મા બાપ પ્રસન્ન કરે તે એક છોકરાને તેઓ લેઇ જાય, ને બીજો જતિને આપી દીયે. ચાર વરસે છોકરા ભણી રહ્યા. તેમાં નાના છોકરાએ ગુરૂની સર્વ વિદ્યા સંપાદન કરી ને મોટો તો મુરખજ રહ્યો. પછી એક દિવસ જતિએ વિચાર્યું કે આ બેમાંથી કયો છોકરો હુશિઆરછે તે આપણે તપાસિયે. એટલે બન્ને છોકરાઓને ઘડા આપીને કહ્યું કે છાતી લગી પાણીમાં ઉતરી શરિર પાણીમાં ન ભીંજવતાં આ ઘડા ભરી લાવો—તેમાં તમે બન્ને સાથે જાઓ પણ સાથે રહીને પાણી ભરશો નહીં, માત્ર નજર—વેગે રહેજો. બન્ને છોકરા સવારનો પો ફાટતાંજ ચાલ્યા. તેમાં નાનો છોકરો ચતુર હતો તેથી રાજાનું જ્યાં બીડ હશે તેમાં છાતી છાતી પૂર ઘાસ ઉગેલું હતું, ત્યાં જઇને પોતાની પીછોડી ઘાસ સાથે વીંઝોટી, એટલે તે ઉપર ઝાકળ પડેલું તેથી પીછોડી ભીંજાઇ ગઇ ને તેને ઘડામાં નીચોવી. એમ પાંચ છ વખત કરીને ઘડો ભરી લીધો. મોટો ભાઇ મૂર્ખતે નાનાને દૂરથી હાથ ફેરવતો જોઇ ઘાસમાં ઘડો ફેરવવા લાગ્યો, તે ભીંજાઇ તળીએથી ફસકી ગયો ને એના હાથમાં કોરો કાંઠો રહી ગયો. આ ઉપરથી ગુરૂએ જાણ્યું કે મોટો છોકરો ખરેજ મુરખછે. બીજે દિવસે તેઓને અકેકો ચડવો ને અકેકો રૂપિયો આપીને કહ્યું કે આ રૂપિયો ખરચ્યા વગર વાણિયાની દુકાનપરથી એ ચડવાને ઘી પાઇ રાઞેડા કરી લાવો. બન્ને છોકરા ચાલ્યા. ગુરૂએ બન્નેને

સાથે રેહેવાની ના કહી હતી, માટે મોટો છોકરો આગળ ગયો ને તેણે દુકાને દુકાન ઘી માગવા માંડ્યું; પણ એમતો કોઈ પૈસા બે પૈસા ભાર આપે તેથી ચડવો કાંઇ ચીકટાય? પેલો નાનોતો એક ઘીવાળાની દુકાને ગયો, ને ઘી છે? પુછી કહ્યું કે લે આ મારી પાસે રૂપયો રોકડોછે તેનું આમાં ઘી આપ. ત્યારે ઘીવાળાએ ચડવામાં ઘી નાખી તેને તોલપર ચઢાવ્યો, કે પેલાએ પા અડધી ઘડી તેને વાતમાં નાંખ્યો ને પછી પુછ્યું—બોલ, કેટલું જોએછે? ત્યારે ઘીવાળો બોલ્યો, રૂપિયાનું પાંચશેર. છોકરો કહે કે મને તો બીજા સાતશેર આપવાનું કહેછે, ને તું પાંચશેર કેમ આપેછ? ત્યારે ઘીવાળો કહે કે સાતશેર કોઈ આપતું નથી. છોકરાએ જવાબ દીધો કે નહીં આપેતો રહેવાદે. ઘીવાળો બોલ્યો કે જોખ્યાપછી કહેછે તે અડધોશેર ઘીતો તારો ચડવો પી ગયો, તે કોણ આપે? છોકરાએ કહ્યું કે મેં તને થોડું કહ્યું હતું કે ચડવાને ઘી પાજે—તેં તારી ગરજે તોલપર ચઢાવ્યો. પછી એમ તકરાર કરતાં લોક ભેગા થયા અને વાણિયાને કહ્યું કે ભાઈ એ લંગોટીઆ જોગીને શું કરશો? એમ કહીને તેને કાઢી મુકયો. છોકરાએ ગુરૂને જઈને ચડવો બતલાવ્યો. તે જોઈ જતિની ખાતરી થઈ કે આ નાનો છોકરોજ ચતુરછે. આણી તરફ નાના છોકરાએ વિચાર્યું કે હું મારા મા બાપને જઈને કહી આવું કે તમે જ્યારે માગો ત્યારે મને માગી લેજો. લાગ જોઈને પેલો ગરૂ માબાપને કહી પણ આવ્યો કે તમે ગમે તે થાય તો મને માગી લેજો, પણ કદી મોટા ભાઈને લીધો તો તે છેક મુરખ રહ્યોછે તેનું પેટ ઉલટું તમને ભરવું પડશે. પછી થોડે દિવસે છોકરાનાં માબાપ સમૂહર્ત ઠરાવીને જતિ પાસેથી છોકરો લેવાને આવ્યા. તે વેળાએ મૂર્ખ છોકરાને જતિએ ભારાં સારાં વસ્ત્રાભુષણ પેહેરાવીને કોઈ રાજકુંવર હોય તેમ ઠઠારીને હીંડોલા ઉપર બેસાડ્યો. ને નાના છોકરાને માથે મોટા મોટા વાળ વધારી એક ફાટું તુટું પોતીયું પેહેરાવી દરિદ્રી જેવો ભોંયપર

બેસાડી મુક્યો. જતિએ મા બાપને કહ્યું કે આ બેમાંથી જે નજરમાં આવે તેને લેઇ જાઓ. ત્યારે તેઓ બોલ્યાં, માહારાજ, મોટા છોકરાને તમે લાડમાં સોજેલો છે તેને અમારે ત્યાં એવું સુખ ક્યાં મળશે. માટે એનેતો તમેજ રાખો ને હમને આ ગરીબ છોકરો આપો. જતિ બોલ્યો કે એમાં આ છોકરાનોજ કાંઇ દગો છે. પણ હું વચને બંધાયલો છું માટે હાલ તો લેઇ જવાદઉં, પછી જોઇ લેઇશું. છોકરાને વિદાય કર્યો કે તે માબાપ સાથે ચાલ્યો. ગરમીના દિવસ હતા, તેથી થોડેક ગયા એટલે છોકરાએ વિચાર્યું કે મારા માબાપ તડકામાં ચાલતાં જાયછે, માટે બાવની હું સુખે ઘેર પહોંચાડું. એટલે મંત્રના જોરથી પોતે ઘોડો થયો ને માબાપને પીઠપર સ્વારી કરાવી. ને સમજાવ્યું કે હું તમારી સાથે આવુંછું ખરો, પણ જતિ મને રેહેવા દેવાનો નથી; માટે રસ્તામાં કોઇ પણ મને વેચાતો માગે તો આપશો નહિ ને કદી વેચો તો મારી લગામ ગમે તે કહે તોપણ આપશો નહિ. પેલાં થોડેક ગયાં એટલે જતિ ઘોડાના સોદાગરને વેશે સો દોઢસો ઘોડા લઇ આવી પહોંચ્યો, ને પેલાંઓને પુછ્યું—કેમ તમારે આ ઘોડો વેચવો છે. પેલાં માબાપે ના કહી. ત્યારે સોદાગર બોલ્યો કે આવું જાનવર તમને શોભે નહિ—લ્યો હજાર રૂપિયા આપુંછું! બાપે પુછ્યું, તું કોણછું કે લેવા આવ્યો છું. જતિએ કહ્યું કે હું ઘોડાનો સોદાગરછું. ફરી પુછ્યું કે આ બધા ઘોડા તારા? પેલાએ કહ્યું કે હા. તેથી બાપની ખાતરી થઇ કે આ કાંઇ જતિ નથી, પણ ઘોડાનો વેપારી છે તે માગેછે એટલે તો લોભાયો. જતિ ઝટ બોલ્યો કે લ્યો બે હજાર રૂપિયા. લ્યો ચાર હજાર. એમ કરતાં કરતાં દસ હજારપર આવ્યો તેથી પેલા છોકરાના બાપનું મન લલચાયું કે આપણી બધી જીંદગી જશે તોપણ આપણે દસ હજાર રૂપિયાનું મોં જોવાના નથી, માટે ચાલો આપી દઇએ. છોકરાની માએ ઘણીએ ના કહી, પણ પેલા બાપે માન્યું નહિ ને ઘોડો વેચાતો આપ્યો. પછી સોદા-

ગરે કહ્યું કે એ ઘોડાની લગામ આપ. ત્યારે પેલાએ કહ્યું—ના, લગામતો નહિ આપું. સોદાગરે જક લીધી કે લગામ વગર ઘોડાને શી રીતે લઈ જાઊં. પછી રકઝક કરીને લગામનાં પણ બે હજાર રૂપિયા આપીને લીધી. પેલાં રૂપિયા લેઈને ઘેર ગયાં, ને સોદાગર જતિ હતો તેવો બનો ઘોડાને લઈ ચાલ્યો. ઘેર આવીને તેને મોટા ભાઈને સોંપી પોતે નાહાવાને વાસ્તે ગયો, એટલે ઘોડો ભાઈના કાળાવાળા કરીને ત્યાંથી ભાગ્યો ને પાસેના ગામમાં કાંછિઆણી વીસ કોળાં લેઈને વેચવા બેઠી હશે, ત્યાં એક કોળું થઈ પેલાં કોળાં ભેગો પડ્યો. જતિ આવીને જુએછે તો ઘોડો મળે નહિ ત્યારે તેણે મીટ માંડીને જોયું. તો ચેલો કોળું થઈને પડ્યો છે તેથી પોતે વાણિયો થઈને કાંછિઆણીપાસે જઈ તેને ઓળખીને કોળું વેચાતુ લઈ ઘેર આવ્યો. ને વિચાર્યું કે હવે તો એને તરતજ પુરો કરૂં. ઘરમાં વચે કોળું મેલીને પાળી જોતાં ક્યાંઈ જડી નહીં, તેથી વાર થઈ. એવામાં પેલો પોપટ થઈને ઉડી ચાલ્યો. જતિ તેની પછવાડે બાજ થઈને ઉડ્યો. એકાદ દિવસ પછી પોપટ તો થાક્યો ને બાજ તેને પછાડી મારે એટલો નજદીક આવ્યો. પોપટને ક્યાંઈ ના ફાવ્યું એટલે એક તળાવ આવ્યું તેમાં પાણીનો પુરો થઈ સંતાઈ ગયો. એટલે જતિ તેની પાછળ મોટી સુસવાળ થઈને તળાવમાં પડ્યો. પછી ગડગડ કરીને તળાવનું પાણી પી જે તેમાં જનાવર હોય તે પેટમાં રાખી પાણી પાછું નાકવાટે છોડી મેલવા લાગ્યો. એમ કરતાં કાંઈ લાખો જીવ મુવા, ત્યારે ચેલાએ વિચાર્યું કે મારા એકલાને વાસ્તે લાખો જીવ મરેછે. તેથી તળાવપર એક પટલાણી પાણી ભરવા આવી તેનાં ઘડામાં ભરાઈ ગયો, અને તેની સાથે તેને ઘેર ગયો. પટલાણીએ ઘેર જઈ પાડીને પાણી પાયું કે ચેલો પાડીના પેટમાં જઈને બેઠો. થોડીક વાર પછી જતિએ જાણ્યું કે ચેલો તો તળાવમાંથી જતો રહ્યો. ત્યારે પાછો માણસનો વેશ લઈને તેણે પટેલણને ઘેર જઈ પાડી વેચાતી લીધી. તેવામાં પાડીએ છાણ

કર્યું તેમાં પેલો પુરો બાર નિકળ્યો, એટલે જતિ લાગલો કાબેર બની તેને વીણી ખાવા આવ્યો. ત્યારે પુરો બીલાડી થઈ કાબેરને મારવા આવ્યો કે કાબેર હતી તેનો કુતરો થયો. ત્યારે ચેલો પાછો પોપટ થઈને ઉડ્યો કે ગુરૂ બાજ થઈને પાછળ પડ્યો. ઉડતાં ઉડતાં જ્યારે પોપટને ના ફાવ્યું ત્યારે એક શેહેરના રાજાની કુંવરી અગાસી ઉપર હવા ખાવાને બેઠી હશે તેના હારમાં મોતી થઈને ભેળવાઈ ગયો. ગુરૂ હવે નિરૂપાય થયો. ગરીબને ત્યાંથી તો વેચાતી લેવાય, પણ રાજા પાસેથી કાંઈ લેવાય? તેથી ગારૂડી થઈને તે શેહેરમાં રહ્યો, અને ત્યાંના લોકોને ખેલ કરી બતાવી ખ્યાતિ મેળવી. પછી મંત્રવતે બૈરી ઉત્પન્ન કરી રાજા પાસે જઈને સુંપીકે હું સૂર્ય સાથે લઢાઈ કરવાને આકાશમાં જાઉંછું, ત્યાંસુધી એને સાચવજે. પછી સુતરનો દડો લાવી તેનો એક છેડો આકાશ ભણી ફેંક્યો કે દડો ગડગડ કરતો ઉકેલાતો ગયો તે બે હાથે ઝાલી કોઈ વાંસડા ઉપર ચઢે તેમ ચઢીને તે આકાશમાં છેક અલોપ થઈ ગયો. ઘડી અર્ધ ઘડી થઈ કે આકાશમાં બંધુકનાં બાહાર સંભળાવવા લાગ્યા ને પછી તો પોંચો પૃથ્વીપર પડ્યો, એક હાથ પડ્યો, બીજો પડ્યો, સાથળ, ધડ ને મસ્તક પણ લોહી લૂવાણ ગડગડતાં આવી પડ્યાં. ત્યારે પેલી બૈરીતો તેની વાંસે સતિ થઈને બળી મુઈ. પછી પોહોરેકે પેલો ગારૂડી આકાશમાંથી ગડગડ કરતો પાછો ઉતર્યો, ને રાજાને સલામ કરીને બોલ્યો—રાજા મારી બૈરી ક્યાં છે તે લાવ. રાજાતો શિથિલજ થઈ ગયો. પછી રાજા લાચાર થઈને બોલ્યો—ભાઈ હું હાર્યો, માટે તારી બૈરીને બદલે તું જે માગે તે આપું—મારી રાણી માગશે તો રાણી આપીશ. જતિએ કહ્યું કે મારે રાણીનું કામ નથી પણ તારી પુત્રીના ગળામાં હાર છે તે આપ. રાજાએ પુત્રીને હુકમ કર્યો તેથી તે હાર ગળામાંથી કાઢીને જેવી આપવા જાયછે તેવું પેલું મોતી બોલ્યું—હે કુંવરી! તારે શરણે આવ્યો ને તું મને રાખી શકતી નથી. આ ગારૂડી નથી પણ જતિ છે ને હું એનો ચેલો છું ને તું

એને હાર આપીશ તો એ મને મારી નાખશે તેની હત્યા તને બેસશે. એટલે કુંવરીએ હાર ના આપવા રાજાને કહેવડાવ્યું. તેથી બાપુ દીકરીને વિરોધ પડ્યો ને ત્રણ ત્રણ દિવસસુધી સૌને મ્હેલમાં લાંઘણ થઇ. ત્યારે ચેલાએ વિચાર્યું કે મારાસારૂ મ્હેલમાં સર્વ ભૂખ્યાં રહી મરી જશે તેથી કુંવરીને સમજાવી કે તું રાજાને કહે કે જેને જોઇયેછે તેને મારી પાસે મોકલો તેને હાર આપીશ ને તે આવે ત્યારે તું હાર તોડીને મોતીએ મોતી વિખેરી નાખીને કહેજે કે લે હાર. તેમ કર્યું ત્યારે ચેલો જીવડો થઈ ગયો. ત્યારે ગુરૂ કુકડો થઇને વીણવા લાગ્યો, તવો ચેલો બલાડી થયો કે ગુરૂ કુતરો થયો. ત્યારે ચેલો પોપટ થઇને ઉડી ચાલ્યો કે ગુરૂ બાજ થઇને પુઠે પડ્યો. ઉડતો ઉડતો પોપટ ઉજ્જન પોહોંચ્યો. ત્યાં શહેરથી ત્રણ કોસ ઉપર ક્ષિપ્રા નદિ, ગંધ્રપિયું મસાણ ને સિધ્ધ વડ તે ઉપર માખીનો પુડો હોય તેમ થઇને ચોંટી ગયો. ગંધ્રપિયું મસાણ સજીવન છે ત્યાં આગળ કોઈ જતિ શેવડા જાય તો મરી જાય તેથી ગુરૂ હવે હાથ ચોળીને શહેરમાંજ રહ્યો. પાચ દસ મહિના રહીને રાજા ભોજ સાથે દોસ્તી કરી ને જ્યારે ખુબ જામી ત્યારે જતિએ રાજાને કહ્યું કે તું મને કહે તે તારૂ કામ હું કરી આપું તો તું મારૂ એક કામ કરીશ? ભોજે આડ નાખી કે આ મારા બાગમાં સોનાનાં ફળ ને રૂપાના ઝાડ કરી મુક. તે પછી સવાર થતાં રાજા ઉઠીને જુએછે તો બાગમાં બધ્ધું સોનુ રૂપુજ થયુંછે! ત્યારે તો વચન હાર્યો ને જતિએ સિધ્ધ વડ ઉપરથી પેલો પુડો લઈ આવવાને કહ્યો. પછી રાજાને સાવધ કર્યો કે વડપરથી પુડો લાવે ત્યારે રસ્તામાં તને ગમે તેમ બોલાવે તોય બોલીશ નહિ, નીકર પુડો પાછો જઇને વડપર ચોંટશે ને મહેનત વૃથા જશે. ગંધ્રપિયા મસાણમાં ૫૨ વીર ૬૪ જોગણી, ૯ ભૈરવ, ડાકેણ, શાકેણ, ભૂત ને વળી ઝાંપડીનો વાસો છે. તેમને માટે ૧૧ કળસી ગોળ પાપડી, લાડુ, વડાં, ખીર, કંસાર વિગેરે નિવેદ ને ૧૧ કળસી બાકળા (ઘઉ ને જવાર પાણીમાં અર્ધકચડી રાંધેલી) લઇને રાજા બીજે દિવસે

આવ્યો. ઘણી મહેનતે ઝાડપર ચઢીને પુડો લીધો; પણ પંથે પડે ત્યારે પુડો કોઈ વાત એવી કરે કે રાજાને તેનો જવાબ આપ્યા વના ચાલે નહિ, ને રાજા બોલે કે પુડો ઝટ હાથમાંથી ઉડીને પાછો ઝાડે જઇને ચોંટે! એમ મહિનાસુધી રાજાને રખડાવ્યા પછી પુડો બોલ્યો—હે રાજા તને આ પ્રમાણે વરસોનાં વરસ રખડાવી મારૂં એટલી મારામાં હુશિયારી છે; પણ તારૂં ધૈર્ય ને સાહસ જોઇને મને દયા આવેછે, તેથી તારી સાથે આવુંછું. પણ સંભાળજે, એ તને મારયાવના મુકનાર નથી. કારણ એણે ૧૦૬ બત્રીસાના હોમ કસ્યા છે ને હવે બે બાકી છે, તેમાં પહેલો હું ને બીજો તું. માટે હે રાજા! તેની પૂજા સમાપ્ત થયા પછી તે તને કહેશે કે દેવને નમસ્કાર કર, ત્યારે તું કહેજે કે મેં આજ સુધી કોઇને નમસ્કાર કસ્યા નથી, તેથી કેમ થાય તે તું મને કરી દેખાડ. પછી તે જેવો દંડવત કરે તેવો તેને ઉઠાવીને તું તેલનાં કડામાં નાખી દેજે, એટલે ૧૦૮ હોમનું ફળ તને પ્રાપ્ત થશે. પછી જતિની ઝોળિમાં સંજીવન કરવાની બુટ્ટીછે તે લઇને તું કડામાં નાખજે, તેથી હું સંજીવન થઇશ તો તને લાભ થશે. પછી રાજાએ પુડો લાવી જતિ પાસે મુક્યો. ત્યારે જતિએ રાજાની ઘણી પ્રશંસા કરીને કહ્યું કે રાજા કાલ રાત્રે તું આવીશ તો તને પ્રતિઉપકાર કરીશ. બીજે દિવસે રાજા આવ્યો. ત્યારે જતિએ પૂજા કરી રહીને દેવને નમસ્કાર કરવા કહ્યો. તે વેળાએ રાજાએ ચેલાનાં શીખવ્યા પ્રમાણે જતિનેજ તેલમાં હોમ્યો, તો તેનો સોનાનો ફરસો થઈ ગયો. તે બાહાર કાઢીને રાજાએ સંજીવન બુટ્ટી કડામાં નાખી, તેથી ચેલો જીવતો થયો. પછી ચેલાએ ૧૦૬ બત્રીસાને જીવતા કસ્યા ને રાજાને કહ્યું કે આ સોનાનાં ફરસાની આંગળી કાપશે તો આંગળી, હાથ કાપશે તો હાથ, ને પગ તો પગ, જેમ કાપશે તેમ પાછો જેટલો ને તેટલો થશે. માત્ર એનું મસ્તક છેદવું નહિ. તારે જોઇએ તેમ એના અવયવ કાપીને સોનું વાવર તોપણ એ અચળ રહેશે, તેથી તારા ઘરમાં હવે નવનિધ્ધિ સદાકાળ વાસો કરશે.

પાબુ ભાલેરો.

ગઢ ગુંડીમાં શીશી જીંઝરો ને ગઢગાજરમાં બુધુ ઘોંઘાળો નામના એક વખતે બે રજપૂત રાજા હતા. એ બન્ને વચ્ચે હાડવેર હતાં. એક સમયે ઘોંઘાળો બાહેર શિકાર રમતાં કોઈ શેહેરમા જઈ પહોંચ્યો, ત્યાં કેટલાક દિવસ ઢાલો નાખી પડી રહ્યો. તેવામાં જીંઝરાએ મોટું લશ્કર લઈ જઈને ગઢગુંડી ઘેરી લીધું ને મોરચા બાંધી તોપ જારી કરી. શેહેરમાં જેટલા શૂરા જોધ્ધા હતા તેટલા માર્યા ગયા. પછી રૈયતે નાસવાનો વિચાર કર્યો, તો તેમને નાઠાબારીએ રહી નહિ. અંત્યે જેમ જેનાથી નસાયું તેમ નાઠા, ને જીંઝરાએ ગઢ લઈ તેને પાડી નાંખ્યો તથા મ્હેલ, ચોરા, ચોટાં ભાંગી નાખી હળ ફેરવીને સઘળી સપાટ જમીન કરી મેલી. એ વાતની ઘોંઘાળાને ખબર પડી તેવો પાછો ફર્યો; પણ તેની પાસે એટલું લશ્કર નહોતું કે શત્રુનાં શેહેરને ફના કરે, તેથી તેણે તો બારસેં ઘોડા સહિત તેનો મુલક લૂટવા માંડ્યો. એમ થોડા દિવસ લૂટ કરતાં એક વખત મેલો થઈ ગયો, તેમાં બુધું ઘોંઘાળો ને શીશી જીં-ઝરો બન્ને મુવા. શીશી જીંઝરાનો એક ૧૨-૧૫ વરસનો છો-કરો હતો, તે રાજ ચલાવવા લાગ્યો ને ઘોંઘાળો મુવો ત્યારે તેના છોકરા પાબુનું વય બે વરસનું હતું ને રાણી ભારેવાઈ હતી. દીવા-નપણ મુવો હતો, તેનેપણ દોઢ બે વરશનો ચાંદિયો કરી એક છો-કરો ને બાયડી ભારેવાઈ હતી. રાણી ને પ્રધાનની બાયડી રાણીને પિયર જઈ રહ્યાં. ત્યાં બન્નેને છોકરા અવતર્યા ને બન્ને મુઈ. પછી તેમની ફોઈ આવીને બધાય છોકરાઓને પોતાને ત્યાં લઈ ગઈ.

રાણીનાં છોકરાનું નામ બુડિયો ને પ્રધાનનાં છોકરાનું નામ વિંયો રાખ્યું. બધાય સાથે ઉધરેલા તેથી જીવજાન દોસ્તી બંધાઇ. એમ કરતાં સોળ સોળ વરસનાં થયા ત્યારે ગલોલિ રમતા. તેમાં એક દિવસે કોઇ સાઠ વરસની બુઢ્ઢી ડોસી પાણી ભરીને ડગુમગુ ચાલી જાયછે. ત્યારે ચાંદિયાએ ગલોલ મારી તેનાં ઘડાનો કાંઠો ઉડાડ્યો, ને પાબુએ ગલોલ મારી સોંસરી આરપાર કાઢીને ઘડો ફોડી નાંખ્યો. ડોસીને ગુસ્સો લાગ્યો, તે બોલી "રાજાએ વળી આવું પાપ શું કરવાને શેહેરમાં લાવી રાખ્યું છે. બાપ વનાનો બેટો લાડમાં લાળીને જોને મસ્તાન થયો છે!" પાબુને ડોસીનું વેણ લાગ્યું તેથી રાત્રે જ્યારે એની ફોઈ થાળ ભરીને જમાડવાને લાવી, ત્યારે કહ્યું કે હું જમીશ નહિ? ફોઇએ પુછ્યું કાં? ત્યારે કહ્યું કે ડોસીનું વેણ મારી છાતીએ ચોંટ્યું છે. માટે કહે કે આપણું તે કાંઇ રાજ ને શેહર હતું કે જંગલમાંજ રહ્યાં હતાં? ઘણી જક લીધી તેથી ફોઇએ બનેલી હકીકત કહીજણાવી.

આ વાતની એક વરસ પહેલાં બીજો બનાવ બન્યો હતો. અસલનાં વારાની રીત પ્રમાણે પાબુ પોતાનાં ઘરની ગાય ચરાવાને રોજ જતો હતો. એક દિવસે વગડામાં બપોરની વખતે પોતાનાં ઢોર ઢાંકર છુટાં મેલીને પાબુ તથા ચાંદિયો એક ઝાડ નીચે બેઠા છે. એવામાં આકાશમાંથી ધન (ધેનુ) વાળવાને પાંખાળા ઘોડા ઉતર્યા. જેવો ઘોડાઓનો હણહણાટ સાંભળ્યો તેવા પાબુ ને ચાંદિયો તરવાર લઇને ઉઠ્યા કે ઘોડા નાઠા. તેમાં એક ગર્ભવાન ઘોડી હતી તેનો બીકને મારે ગર્ભ તુટી પડ્યો. બપોરનો તડકો તપેછે તે તાજા ગર્ભને લાગેથી રખે કરમાઇ જાય, માટે પાબુએ વછેરી ઉપર તરત પોતાની ઢાલ ઢાંકીને ઝાડનાં છાંયડાતળે લાવી મુકી. ને સાંજરે ઘેર જતી વખતે તેને બાંધે મારી લઇ ગયો ને ફોઇને સુંપી. તે દેવલોકની વછેરીછે એમ જાણીને ફોઇએ તો તેની સારી બરદાસ રાખી તથા નિત ખીર ને સાકર પાઇ. આ વછેરી બાર માસની

થઇ છે, તેવામાં ડોસીનું મેણું સાંભળીને પાબ્રુનાં સોસરાં રૂંધાયાં.

બીજે દિવસે પાબ્રુએ ફોઈ પાસે જઇને ગઢ ગાજર વસાવવાને રજા માગી. રકઝક પછી રજા લઇને દેવાંશી ઘોડી સજ કરી. ત્યારે ફોઈ પેલી હમેર ઘોડીને કહેછેઃ—

"હમેર તું તોછે દેવાંશી દેવ, ગઢગાજરે જઇ તું પગ ખુંચવાર".

પછી પાબ્રુ ને તેનો ભાઇબંધ ચાંદિયો પારધી ચાલી નિકળ્યા. તેઓ બેડબેડ કરતા ગાજરે ગામ જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં ઘોડીને ઘણીએ હાંકી પણ તેણે પગ ઉપાડ્યો નહિ. ત્યારે તેઓએ જાણ્યું કે આજ ગાજરૂ ગામ હશે. પછી ઘોડી ઉપરથી હેઠલ ઉતરીને તોરણ બાંધીને ગામ વસાવ્યું. એ વરસે ગામ વસી રહ્યું, ત્યારે ફોઈ વિગેરેને બોલાવીને રાખ્યાં. પછી એક નવિન મોટો બાગ બનાવ્યો ને બાગમાં તરેહતરેહનાં ઝાડ, જેવાં કે ચંપા, કેવડા, દાડેમ, બીજોરાં, દરાખ, વિગેરે રોપાવ્યાં. એવામાં તે બાગમાં ઇશ્વરેચ્છાથી એક કાળું મોટું વગડાઉ ભુંડ આવ્યું ને તેણે રાત્રવિશે બાગમાંથી ફળફળાદિ તથા ઝાડોનું સત્યાનાશ વાળી મુક્યું. જ્યારે બીજે દિવસે બાગનો માળી આવ્યો ત્યારે તેણે જોયું તો બાગમાં સઘળું રમણ ભમણ કરી નાંખેલું છે. એટલામાં તેની નજરે પેલું સુવર પડ્યું. તે તેને હાકવા ગયો પણ સુવર તો તેનાથી બાહાર નિકળ્યું નહિ. ત્યારે માળીએ રાજાની પાસે જઇને ફરિયાદ કરી, ને રાજાએ લશ્કર લઇને બાગ ઘેરી લીધો. એવામાં ઘોંઘાટ કરતું પેલું સુવર જાગૃત થઇને ઉઠ્યું, ત્યારે રાજાએ હુકમ કસ્યો કે જેની પાસેથી આ સુવર જશે તેની પાસેથી સોનાનો સુવર લઇશ. એવું સાંભળીને તો પેલું સુવર જે ચારામાં બેઠું હતું તે આળસ મરડીને ઉભું થયુંઃ—

"ફરે ફરે મારી કરણી કરતા, સામાસામી રાજાને ભેટિએ,
"કે કોઈ ગરીબ માસ્યો ન જાય."

ફરતા હરતા તો ઇશ્વર છે, પણ જો રાજાની પાસેથીજ

જતા રહીએ તો બીચારા કોઈ ગરીબ માણસને આળ નહિ આવે. એમ કહીને એક જબરી ડોટ મુકીને રાજાના ઘોડાના ચાર પગની વચે થઈને તે એકદમ નિકળી ગયું. પછી રાજા બોલ્યો કે તમે સૌ સૌને સ્થાનકે જાઓ, કેમકે સુવર મારા ઘોડાના પગ વચેથી નિકળી ગયું છે, માટે હુંજ તેની વાંસે જઈશ. એમ કહીને રાજા પેલા ભુંડની પાછળ પડયો અને જ્યારે રાજા તેને ગોળીથી મારવા જાયછે, ત્યારે તે ભાલાવતે મરે એટલું નજીક આવી જાયછે, ને જ્યારે ભાલાથી મારવા જાય છે ત્યારે તરવારથી મરાય એટલું ઘોડાની અડોઅડ થઈ જાયછે. એમ રાજાને રમાડતાં રમાડતાં તે છેક દસ વીસ ગાઉ નિકળી ગયું. પછી એક બાર ગાઉનું રણ આવ્યું, ત્યાં પેલું સુવર અલોપ થઈ ગયું તે ક્યાંથી માલમ પડયું નહિ. તેવામાં પોતે તરસ્યો થયો તેથી ઘોડો ઝાડે બાંધીને રાજાએ ઝાડ ઉપર ચઢી ફરતા ત્રણ ચાર ગાઉસુધી એક નજરે જોયું. એટલામાં ગાઉ બેએકને છેટે તેને એક તળાવ દીઠામાં આવ્યું. ત્યારે રાજા નીચે ઉતરી ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈને તળાવ પાસે ગયો તો ત્યાં આગળ તેને ઇંદ્રની અપ્સરાના સ્વર સાંભળ્યા. જ્યારે તે તળાવની પાળ ઉપર ગયો ત્યારે તો અપ્સરાઓને નગ્ન નાહતી જોઈ. ત્યારે અપ્સરાઓ બોલી કે તું કોણછું? તળાવની હેઠળ જા, નહીંતો હમે તને શાપ દેઈને બાળી ભસ્મ કરી નાંખીશું. જ્યારે અમે વસ્ત્ર પેહેરીને તારી પાસે આવિયે ત્યારે તારે જે માગવું હોય તે માગજે, એટલે અમે આપીશું. રાજાએ તેમ કર્યું. પછી પેલી અપ્સરાઓ વસ્ત્ર પેહેરીને બાહાર નિકળી ને રાજાની પાસે પાળ ઉપર આવીને બોલી—માગ, માગ, તને જે જોઈએ તે આપિએ. રાજાએ કહ્યું કે તમો સાતમાંથી એક જણી મને વરો. ત્યારે અપ્સરાઓ બોલી કે હમને વરીને તું શું કરીશ? કાંઈ બીજું માગવું હોય તે માગ. રાજા બોલ્યો કે તમે ના

કહો ત્યારે તો તમારૂં વચન ગયું. આવું રાજાનું કેહેવું સાંભળીને તેઓએ વિચાર કર્યો કે આપણું વચન જાય તે ઠીક નહિ. પણ સાતે જણીઓમાંથી કોણ વરે માટે તેઓએ રાજાને કહ્યું કે અમે સાતે જણીઓ એક બીજાની આંગળી ઝાલીને તારી આસપાસ ફરીએ, તેમાંથી તારી મરજીમાં આવે તે એકજણીનો હાથ પકડજે એટલે તે તને વરશે. તે પ્રમાણે સાતેજણીઓ એક બીજાની આંગળીઓ ઝાલીને રાજાની આસપાસ ફરવા લાગી, એટલે રાજાએ ઝટ તેમાંથી એક જણીનો હાથ પકડયો. ત્યારે તે બોલી—હે રાજા—હું આજથી તારી થઇ; પણ આ વાત જ્યાં સુધી તું બે મોહોડે રાખીશ ત્યાં સુધી હું રહીશ ને જો ત્રીજે મોહોડે જશે તો તને બાળી નાંખી ખરાબખસ્તા કરીને જતી રહીશ. પછી પાબુને સુઝ્યું કે જ્યાં મારે માથે શત્રૂ તપેછે ત્યાં મારે ઘરવાસ કરવો નહિ; પણ કાંઇ વર માગી લઉં, જેથી મારા શત્રુનું ઊંધું વળે. એટલે તેણે અપ્સરાને કહ્યું કે બાઇ મને અજીત થવાનો રસ્તો બતાવ તો મને તારો કાંઇ ખપ નથી. ત્યારે અપ્સરાએ તે વખત સ્મરણ કરીને કાળિકા દેવિને બોલાવી. ને વાત કરતાં વાર લાગે, પણ માતાએ પાબુને પોતાની ચુંદડી આપીને કહ્યું કે તને લડવું પડે ત્યારે તારા ભાળા સાથે આ ચુંદડી બાંધી રાખીને લડજે કે જોગણીઓ તારા ભાળા ઉપર આવીને બેસશે તેથી તને કોઇ પણ જીતી શકશે નહિ. પછી માતા ને અપ્સરા અલોપ થઇ ગયાં ને પાબુ પોતાને ગામ આવ્યો.

એક સંખ ને વળી દુધે ભર્યો. પાબુ જાતે શૂરો છે ત્યાં માતાનું વરદાન મળ્યું પછી પુછવુંજ શું? તેણે તો આખા દેશમાં હાક વગાડીને એનો ભાલો ઝીલી શકે એવો કોઇ રેહેવા દીધો નહિ. લોકમાં પાબુ હવે પાબુ ભાલેરાના નામથી ઓળખાવવા લાગ્યો. હવે, ગઢગુંડીમાં જીંઝરાની બેહેન મોટી થઇછે તેથી તેણે બ્રાહ્મણને નાળિએર આપી સગાઇ સોધવાને મોકલ્યો. બ્રાહ્મણ બધે ફર્યો

પણ કયાંઈ સગાઈ તેની નજરમાં ઉતરી નહિ. પણ સરજનહારને બનાવિવુંછે તેથી બ્રાહ્મણ ફરતો ફરતો ગઢ ગાંજરે જઇ પહોંચ્યો. ત્યાં કચેરીમાં પાબુ ઠાઠ બનાવીને બેઠોછે. કંઠે મોહનમાળા ઉતરી શોભેછે, પામરી પટકા પેહેર્યાછે, કલગીનાં છોગાં લટકેછે, હાથમાં હેમનાં કડાં, ને પગમાં લંગરદાર તોડા છે, તેની કમળની પાંખ જેવી આંખો, અર્ધ ચંદ્રમા જેવું કપાળ ને વળી,

આંગળીએ ચોગઠ વળે, નહીં વીંધો નહીં વળ;
કણ દેશરા વખાણ કરૂં, જાણે હોય માધવોનળ.

એવો ઠાઠ જોઇને બ્રાહ્મણે વિચાર્યું કે આમાં આપણને સાબાશી મળશે. તેથી તેજ વખતે સોનાનું નાળિયેર ને કંકુનો પડો સામે મુકયો. ઠાકોરે પુછ્યું શું છે? બ્રાહ્મણે કહ્યું કે સગાઈ છે. પુછ્યું કયાં? તો ગઢગુંડીનાં જીંઝરાની બેહેન મોધીબા વેરે. આણેતો તેજ ઘડી નગારાં વગડાવી વધાઈ મનાવી. બે દિવસ બ્રાહ્મણને રાખી શરપાવ આપી લગન બંધાવીને વદાય કર્યો. પાબુએ ફોઇને સગાઇની વાત કહી તો તેને તો માથાથી પગસુધી ઝરવર (ઝાળ) લાગી; પણ શું કરે સગાઈ કાંઈ ટલે નહિ, તેથી ચૂપ રહી.

પણ પાબુ કરતાં મોટી તેને પરમોલ નામની એક બહેન હતી. તેને પહેલાં પરણાવી પછી તું પરણવા જા એમ ફોઇએ પાબુને કહ્યું:

"પાબુ ઠાકોર તારી પરમોલને પરણાવ, પરમોલ સમાની
સહિયરો સાસરે ગઈ."

પાબુએ કહ્યું કે મારી બેનને વરે એવો નર મેં કોઈ જોયો નથી:

"જોઈ જોઈ ફઇ ઘેલેરી ગુજરાત, જોયો ને જોવડાવ્યો
૯૨ લાખ માળવો;
"બહેનીને સમાનો એકે સગાઇઓ ના મળે."

ફોઇએ કહ્યું:—

"જો રાખો દીકરા હમારાં વેણ—સાંગામાચી બેઠેવર ના લીયે."

પાબુએ કહ્યું:—

"તમારી ફેરવું તો મારા પરિયાંની આણ, તમારી
કરેલી સગાઇઓ ના ફરે."

એમ વચન લઇને ફોઇએ બ્રાહ્મણને ઘડીયાળાં લગ્ન લઇને પરણવા આવે તેવી સગાઈ સોધવાને મોકલ્યો. તે ચાલ્યો ચાલ્યો ગયો તે પારગર સગાઈ કરી આવ્યો. પછી પારગરથી જાન આવી ત્યારે બનેવીતો પાબુની હાકથી ડર્યો, તેથી પરમોલપર ઘાવ લખી મોકલ્યો:

રાણી ધાંધળ તારા બંધવને મનાવ, તારો બંધવ બોલ ડેયે બાળશે;
રાણી ધાંધળ તારા બંધવને મનાવ—તારો બંધવ હમને મારશે.

ત્યારે પરમોલે જવાબ વાળ્યો:

પીઉડા કાંઈ હૈડે ના હાર, હૈડું રાખ તારૂં હુશિયારમાં;
પરણતાં બાળશું બોલ, હૈડે તારાં જાણજે.

પછી વરવાળાઓએ જાણ્યું કે જે છે તે પાબુની ઘોડી ને ભાલામાં છે, માટે બહેનના કન્યાદાનમાં તેજ માંગી લેવું. તેથી પરમોલને કહી તેની માગણી કરાવી:

રાણી ચોરીના માંગા ચાર, જરૂર તું જાણજે;
તે પ્રથમ તું માગજે હમેર ઘોડીસાર.
ચોરીનાં માંગા ચાર, બીજો બોલ તું પાળજે;
માગજે માગજે ભમર ભાલુ સાર, માતાએ જે સાહ્યુ કરી.
ચોરીનાં માંગા ચાર, ત્રીજો બોલ તું પાળજે;
માગજે માગજે પામરી સાર, માતાએ જે લટકાળી.
ચોરીનાં માંગા ચાર, ચોથો બોલ તું પાળજે;
માગજે માગજે તું પાબુ શીર, તારો મુડો રહેશે અમર.

એ પ્રમાણે ત્રણ મંગળે ત્રણ ચીજ બહેને વરનાં કહ્યાથી માગી તે પાબુએ આપવા ના કહી કે તે બદલે મારૂં શિર માગો તો તે

આપું. ત્યારે બ્હેને શિર પણ માગી લીધું! તેની પાબુએ હા કહી કે જ્યારે માગશો ત્યારે હાજર કરીશ. એ વાતની ખંત બનેવીનાં મનમાં ભરાઇ રહી.

બેહનનાં લગ્ન પછી દેવળ ફોઇએ બ્રાહ્મણને બોલાવી પાબુનાં લગન લેવાનું મુહુરત પુછયુંઃ

'રાજ ગોર જોશી મારે રાજુડે આવો, જોસ જોવરાઉ રૂડી રીતના'.
'સીંહના લગને ઠાકોરને પરણવું,ઠાકોર પરણે આઠમ ને આદીતવાર';
'તીને દહાડે તરૂઅરે પડે તાળી, પાબુ થાશે તારો જુઝારો પુત".
'પાબુ લાવ્યો વરસ ત્રીસની ઉમર, તીસે વરશે પાબુ તારો ખુટશે'.

ત્યારે ફોઇએ કહ્યુંઃ—

'રાજગોરજોશીમારેરાજુડેથીજાઓ,નગરમાંકેહેશેધાધાળામાંઓસર્યું;
'રાંક તે કારમો જોશી તે છોકરે માર્યો.'

ઠાકોરને પરણવાનું મુહુરત આઠમ ને આદીતવારનું શુભ છે. પાબુને શૂરવિર છોકરો પેદા થશે પણ પાબુની ઉમર ત્રીસ વરસની છે ને ત્રીસ વરસ પછી તે મરી જશે. ત્યારે તેની ફોઇએ રાજગોરને કહ્યું કે તમે અહીંથી જતા રહો; કારણ કે પાબુ જાણશે તો તમને મારી નાખશે અને ગામના લોકોમાં કહેવત રહેશે કે રાંકડા જોશીને મારી નાખ્યો. ત્યારે તે જતો રહ્યો. પછી પાબુ પરણવા ચાલી નિકળ્યો એવામાં શેરીની બાહાર આવ્યા એટલે એક બલાડી ડાબી બાજુએ આડી ઉતરીઃ

'લગન લગ્ને નિસર્યા શેરડીઆં બાહાર,–ડાબી બલાડી ઉતરી.'

ત્યારે પાબુએ પોતાનાં જાનૈયાઓને પુછયુંઃ—

'ઠાકોરો મારા કરો સકનોનાં વિચાર!

ત્યારે તેઓએ કહ્યુંઃ—

'એવા સુકને ઠાકોર વળતા પેર ન આવિયે'.

દરવાજા બાહાર આવ્યા ત્યારે બાળવાની કાઠીનું ગાંઠુ ને

તેને વળી કાળા બળદ એવી વેહેલ સામી મલી. એ પ્રમાણે માન સકનો થાયછે ને પાબુને જાનૈયા વારેછે પણ તે માનતો નથીઃ—

'લગ્નલગ્ને નિસર્યા દરવાજા બાહાર,કાળાબળદનેકાઠીહેલસામીમળી'.
'ઠાકોરો મારાકરોસકનોનાં વિચાર !—એવાસકનેવળતાઘરનઆવિયે',
'એવાસકનમજધોંધાચૂહાણનેહોય,એવેસકનેઆપણવેલાઘરઆવયે'.
'લગ્નલગ્ને નિસર્યાસામા સીમાબાહાર, ડાભાહરણાંઠાકોરનેઉતર્યાં'.
'ઠાકોરોમારા કરોસકનોનાં વિચાર—એવા સકનેવળતા ઘરનઆવિયે'.
'એવાસકન મજધોંધાચૂહાણને હોય, એવેસકનેવેહેલાઘરઆવિયે'.

પોતે શૂરોછે તેથી માનસુકનોને આંખ આડા કાન કરી ચાલી નિકળ્યો ને સાસરે પહોંચ્યો. ત્યાં પાબુના બાપને વેર હતું તેથી તે ગામના રાજ-બૈરાં આજ તો આપણાં કૃતારથ થયા એમ સમજી ઝેહેરના પાણીની ઝારીઓ ભરી ભરીને શેહેરના દરવાજાથી બાહાર તેના સામાં આવ્યાં, કારણ કે સામૈયું આવે ત્યારે તેમનામાં પાણીના કોગળા કરાવવાની રીત છે,

'હેઠેરા ઉતરો પાબુ ઠાકોર, અખાખાં કરાવિયે રૂડી રીતના.'

ત્યારે પાબુ ઠાકોર કહેછેઃ

'અમારે ધોંધાળાને અવળી રીત, અખોખા લેઇએ બરછી કુળે.'

એટલે બરછીને પાએો ને અમેતો નહિ પીજીએ. બરછી પેલા પાણીમાં બોળી તે તરતજ કાળી થઇ ગઇ. પછી પેલાં બૈરાં લાડવા વિગરે ખાવાનું સાંમે લાવીને કહેછેઃ

'હેઠેરા ઉતરો પાબુ ઠાકોર,તમને સલાવવા કરાવિયે રૂડી રીતના'.

ત્યારે પાબુ બોલ્યોઃ

'અમારે ધોંધાળાને અવળી રીત, સલાવવા કરશે ઘોડી હમેર'.

કારણ એ જાણેછે કે પેલા લાડવા ઝેરના છે, તેથી પાબુ ઘોડી હમેરને કહેછેઃ

'હમેર તું તો છે દેવમાની દેવ, તરતજ પારખાં હમેર દેખાડજે';
'હમેર તું તો છે જાતની સજાત, અમૃત કરીને હમેર આરોગજે'.
'લાડુરો ખાધો એક ને બે—ત્રીજો લાડુરો વેગળો ફેંક્યો;'
'પાસેરે બેઠું એક કાળુ કુતરૂં, લાડુરો સુંગીને મરણ પામ્યું.'

એટલે પેલા ઘોડીએ એમાંના બે લાડવા ઝરવનાંનાં પારખીને ખાધા ને ત્રીજાને કોરાણે ફેંક્યો. એવામાં એક કુતરૂં પાસે બેઠું હતું તેને તે લાડવો સુંઘ્યો ને તરતજ મરી ગયું. તેથી સામૈયું લેઇને આવી હતી તે રાં—પિશાચણીઓ શરમાઈ ગઈ ને એકદમ મુહીઓ વાળીને નાસી ગઈ. આમાંનો કશો લાગ જ્યારે ના ફાવ્યો ત્યારે દરવાજે તરવારનુ તોરણ બાંધ્યું હતું ને ત્યાં આગળ દરવાજા ઉપર બે મોગલને બેસાર્યા હતા. એવા વિચારથી કે જેવો પાબુ દરવાજામાં પેસવા જાય કે પેલા મોગલ તોરણ નીચે ઉતારે ને પાબુ કપાઈ જાય. દરવાજે પહોંચ્યો એટલે ચાંદો કહેછે કેઃ—

'પાબુરે વીરા તું ઊંચેરૂ જો,—તરવારે તોરણ બાંધિયાં.'
'ચાંદે ચઢાવી ઢેંચણાંવીંધણ, સવાશેર લોઢાનો ભલકો ફુકે બાલ્યો.'

ભાઈ પાબુ લગાર ઊંચુ જો! એમ કહીને ચાંદાએ સવાશેર લોઢાનું તીર માર્યું કે દરવાજો તોરણ ખંખેરીને હેઠે પડયો. ત્યાંથી આગળ ચાલી મેહેલ આગળ આવ્યા, ત્યાં સાસરીઆં કહેછેઃ

''હેઠેરા ઊતરો મારા પાબુ ઠાકોર, તમનેમાંડવે બેસાડિયે રૂડીરીતનાઃ''

માડવામાં કટારીઓ ઉપર બાધેલીછે કે જેવો પાબુ બેસે કે તરતજ તેનાં ઉપર પડે. પણ પાબુએ બાહાર ઉભા રહીને કહ્યું કે અમારે ધાંધેળાને અવળી રીત. પછી ચાંદાએ ભાલો માર્યો કે માડવો તુટી પડયો. ત્યાર પછી કહ્યુંઃ—

'હેઠેરાઊતરોમારા પાબુઠાકોર, તમનેહાથેવળામેળવિયે રૂડી રીતના.'

ત્યારે પાબુએ કહ્યુંઃ

'અમારાધાંધેળાને અવળીરીત, ઘોડી હમેરેબેઠે હાથેવળો મેળવિયે.''

કારણ પાબુએ વિચાર્યું કે ઘોડી ચોરી જઇને પછી તૂટી પડેતો શુ કરીયે ? તેથી ઘોડી ઉપર બેઠા બેઠાજ હાથેવાળો મેળવ્યો. પછી પેલા બેરાંઓએ કહ્યું:–

'હેઠેરા ઊતરો મારા પાબુ ઠાકોર, તમને મંગળ વરતાવિયે રૂડી રીતના.'

ત્યારે પાબુએ કહ્યું કે હમારા ઘોધાળાને તો અવળીરીતકરીએક બે મંગળ વરત્યાં ને તીજુ મંગળ વરતતી વખતે ઉઠીઉભો થઇને બોલ્યોઃ

" હમારા ઘોધાળાને અવળી રીત—મંગળ વરત્યાં એક ને બેઃ

'ત્રીજેમંગળેજંજાળ(ચીંતા)આવ્યો, ચાંદાહવેવરતુંતો પરિયાંની આણ;

'ચારણિયા મારીને ચોપગધન વાળીગયો,તેની ખબર લાવે તું વીરા.'

જ્યારે પોતાની બેહેન પરણાવી હતી ત્યારે બનેવીએ પાબુની ઘોડી બક્ષિસમાં માંગીહતી. તે વખતે પાબુએ કહ્યું હતું કે મારે મારા વેરાળા (વેરીઓનાં) ગામમાં પરણવા જવુંછે, માટે જ્યારે હું પરણીને પાછો આવીશ, ત્યારે તમને હુ ઘોડી સોંપીશ. એ વાતનું વેર રાખીને પેલો બનેવી જ્યારે પાબુ પરણવાને ગયો ત્યારે તેની સીમમાં આવી ચારણોને મારીને ઢોર વાળી ગયો. દેવળ ફોઇએ વિલાપ કર્યો અને પાબુ ઘેર નહોતો તેથી તેના ભાઇની દરબારમાં ફરિઆદ કરીઃ

'બુડિયા રાવ પોઢારે હોયતું તો જાગ રે,ચારણ્યા મારી ચોપગ વાળ્યાં.'

ત્યારે બુડિયો બોલ્યોઃ—

'ફોઇ દુખે મારી અંગાળું આંખ—મારા ઘોડા ચરે મોતી તળાવરે.'

ફોઇએ રોશ કરીને શાપ દીધોઃ—

"બુડલારાવનતનતદુખજોઆંખડી,તારાઘોડાનેથાજોરાવલીખાપડી."

પછી પોતાના કાલિયા દુધિયા નામનાં ડાંડિયાને હુકમ કર્યો કે તમે ઢોલ વગાડો કે કદી રાજમાં શૂરા હોય તે સાંભલી વાહરે ચઢેઃ—

"કાલિયા દુધિયા વાય વાઢાળો ઢોલ, તેને ઢબુકે શૂરાનર કો વારે ચઢે."

તેમણે જવાબ આપ્યોઃ—

'ફૂઇજેડિયો(ડંકો)રહ્યો બુડીયાદરબાર,ઢોળનાં કરશણધરને સુવે કાપ્યાં.'

પણ કોઈ ખુબ રીસ ચઢાવીને બોલી. ત્યારે ઢોલ વગાડ્યું પણ કોઈ શૂરો નરતો મળ્યો નહિ; પણ ઈંટો પડી હતી તે એતરવા એતરવાને છેટે ઊડવા લાગી! ત્યારે કોઈ નિરાશ થઈને બોલીઃ—
" નથી નથી મારો પાબુ પીયેર ઘરે, મારો ધન લીધાને પડાવનાર."

પછી કોઈએ સમડીનો વેશ ધારણ કર્યો ને દાઢમાં ગાય દોવાનું શેલું (દોવાની વખતે ગાય ભેંસના પગ બાંધવાનું જે દોરડુ હોયતે) દાંતમાં પકડીને ત્યાંથી ઊડી. પાબુ જ્યાં માંહેરામાં બેઠો હતો ત્યાં જઈ દાતમાંનું દોરડુ હેઠે નાખ્યું. તે પાબુના ખોળામાં જઈને પડ્યું કે તરતજ તેણે ઊંચુ જોઈ ચાંદાને કહ્યું:—
" ચાંદા વીરા તું તો ઊંચેરૂ જો, સામડીના વેશે ફઈ ફેરા ફરે. "

ત્યારે ચાંદાએ અરજ કરી કે ફોઈ તમે હેઠળ ઉતરો. ફોઈ હેઠળ ઉતર્યાં ત્યારે પાબુએ પુછ્યું—તમે કેમ આવ્યાં તે મને ખરે-ખરૂં કહો. ફોઈએ જાણ્યું કે હજી બે મંગળ ફરવાનાં બાકીછે તેથી વાત ઉડાવીને બોલી કે તને પરણાવવાને વારતે તારી સાથે તારો ભાઈ બુડિયો કે તારી બેહેન કોઈ પણ આવ્યુ નથી,તેથી તને ખોટુ ના લાગે માટે હું આવી છું. ત્યારે પાબુ બોલ્યો—ના ના, ફોઈ તું જુઠુ બોલેછે. મને લાગેછે કે કાંઈવિતક બનીછે તેથી તું આવીછુંઃ પણ જો મારૂ વચન છે કે તું ખરૂ કહીશ તો હું મારા મંગળ ફરવાનાં ફરી લઈ પછીજ અહીંથી ઉઠીશ. ત્યારે ફોઈએ ધન વાળી ગયાની વાત કહી. એટલે પાબુએ તરતજ બે મંગળ બાકી હતાતે પોતે વરતી લઈ ચાલવા માંડ્યું. સાસુએ પ્રથમ તો ઘણું વિપરીત કર્યું પણ હવે તેને લાગણી થઈ. તેથી પોતાના સાત પુત્રો તેની વાહરે આપવા કહી તેને એક રાત પણ પોતાની દીકરી જોડે રહેવા કહ્યું. પાબુએ પણ સાસરિઆંનાં કરતુક ધ્યાનપર લેવાને બદલે દીઠુ અણદીઠુ કર્યું:—
સાસુને—મેલો મેલો સાસું ઘોડીલાની વાળ,હમેર ખુંદે પગનાં પાવલાં!
સાસુ-રહો રહો ઠાકોરઆજુરલાનીરાત,તમવારેચઢાઉબાળાકુંવરસાત.

બાવડીને—લેજે લેજે ગોરી સેંઢણીયો તીર, ઝાંગ જરલો પુતરતને આવશે

"પારણું બાંધજે ગોરી પારસપિપળે, જાતાંવળતાંવાયરા ઘુમરી ગાવશે"

"તેનું પડે ગોરલી ઝરડો નામ, જુગોજુગ નામ રાખશે એ રૂડું;

"જોહોગોરલી જાતની સજાત, રથ જોડાવી ગઢગાજુરલે પધારજે;

"જેમ ડોળે ગોરલી કુંડીઆમાં નાગ, તેની ગોરે તારો રંડાપો ડોળજે;

"જોરે ગોરી જીવતા હશું તો આવશું ઘેર, નકર જવાર હમારા માનજે.

પાબુએ કન્યાને પોતાનું તીર કાઢી આપી કહ્યું કે તે સાથળમાં બોસી રાખજે તેથી તને પૂત્ર થશે. પછી કન્યા પિયરથી રથ જોડાવીને ગઢગાજરે ગઈ. ને પાબુ ઘોડા ઉપર ને ચાંદો ને ધિધો એ પેંગડાપર ઉભા રહીચાલી બનેવીનાં મુલકમાં પહોંચ્યા. પણ તે આવ્યો ન હોતો તેથી તેના ગામનો ઝાંપો રોકીને ઉભા. જ્યારે પાબુની બેહેનની સાસુએ મોહલમાંથી પાબુને જોયા, ત્યારે વિચાર્યું કે એ મારા છોકરાને મારવાને વાસ્તે આવ્યોછે, માટે નક્કી મારી નાંખશે. તેથી રથ જોડાવીને પાબુ પાસે આવીને કહ્યું—હે ઠાકોર તમારો બનેવીછે, માટે કદી મશ્કરી કરી હશે એ હુ ના કહેતી નથી, એટલા વાસ્તે તમે અહીંઆગળ આવી ઝાંપો રોકી શુ બેઠાછો? ત્યારે પાબુ બોલ્યો વેહેવણ સાંભળો,—દીકરીના મેણા ખાઈએ, વળી વધારે કહેવડાવાતો બેહેનનાપણ મેણાં ખાઈએ, પણ તેટલા વાસ્તે શું બાઈડાનાએ ખાઈએ? કે તમારો દીકરો જે હમારાં ઢોર લાવ્યોછે તે મારી બાયડી લાવ્યા બરાબર. વેહેવણ બોલીકે તમે એટલા બધા જોસભેર છો, ત્યારે એકવાર મારાં પિયરમાં એટલે સોરઠમાંજઈને તોબા પડાવો, તો જાણુ કે તમે જોરાવર ખરા. ત્યારે બોલ્યો કે અમારે કાંઈ એવડી મતલબ નથી, પણ તમે જ્યારે કહોછો ત્યારે આ ચાલ્યા! પછી ઘોડીને લઈને ચાલ્યો ચાલ્યો સોરઠ ગયો ત્યાં એક રબારી સોળ સાંઢનું ઝુંડ ચારતો હતો તેને પુછ્યું કે આ ગામમાં કોઈનો બો છે? ત્યારે રબારીએ કહુ કે હમારા "સૂરો" ને " વરસંગ

મે ભાઈ બળિષ્ટ રાજાછે તેના રાજમાં કોઇનો ભો નથી. ત્યારે પાબુએ ચાંદાને કહ્યુંકે જોને આ રબારી શુ કરેછે? લગાર એને સમજાવતો બશે. ત્યારે લીલા સાંટા લાવીને તેવતે ચાંદાએ તેને માર્યો કે તે બીચારો રડતો રડતો સૂરા વરસંગ પાસે ગયો:—
"લીલીએપીધાલીલાગર ભાંગકે ભંગીનો સાબેલો રબારી કરે કુકવાઃ"

મારા મુલકમાં કોઇનો ભય નથી તે છતાં આ રબારી આટલોબધો કેમ આરડેછે? શું તેને ભાંગ બાંગ પીધીછે ને તેની ઘુમ ચઢી-છે! ત્યારે રબારી બોલ્યોઃ

નથી પીધી સાહેબા લીલાગરી ભાંગ—

નથી ભંગીનો સાબેલો (સોબતી) રબારી કરતો કુકવા.

રબારીએ શાંત રહીને વિતક કહી, પછી તો રાજાએ ૭૫૦ સોઢા નેરણમા મોકલ્યા. તે દરવાજા બાહાર આવ્યા ત્યારે પાબુ બોલ્યોઃ
"ચાંદાવીરાકાંઈઓતરાદા ચઢયા મેઘ, ઉગમણીવીજલીઓસરસલે."

હે ભાઈ ચાંદા આ શુ છે? કાંઈ ઊત્તર દિશાએ વરસાદ ચ-ઢયોછે કે ધુળની કાબાશ પડીગઇછે. આટલા બધા ભાલા તે કાંઈ વીજલીઓ ચળકેછે શું? ત્યારે
"ચાંદે ચઢાવ્યું ઠેંચણ વીધણ, સવાશેર લોઢાનો ભલકો ઘાવ્યો
"એક એક તીરે સોસો સોઢા માર્યા".

ચાંદાએ તો આગળની માફક તીર ચઢાવ્યુ ને એક એક તીરે સો સો સોઢાઓને માર્યા. ને પાબુએ કોઈ બાજરી કાપે તેમ ભાલા ને બરછીથી તેમને કાપ્યા. પછીતો સૂરો ને વરસંગ એકલા હાથી ઉપર રહી ગયા. ત્યારે પાબુએ ચાંદાને કહ્યુંકે રખે હવે કોઇને મારતો. ત્યારે ચાંદાએ એક તીર હાથીને માર્યું કે હાથી મુવો ને સૂરો અને વરસંગ હેઠલ પડ્યા તેમને તરત બાંધી લીધા. સૂરો અને વરસંગ સવારના લડાઇમાં ચઢેલા છે ને ઘેર આવ્યા નથી, માટે રાણીઓએ દાસિને હુકમ કર્યો કે તું આપણા સાતમાં માળના સુખડિયા મોહે-

લ ઉપર ચઢીને જો કે હજુ સુધી તેઓ કેમ આવ્યા નથી? ત્યારે દાસિએ કહ્યું:

"શુંરે ચઢુ બાઈ સુખડીયા મેહેલ, રાતરીયા રણમાં કાગડા કરગલે."

હે બાઈ હું શુ જોઉ? ત્યાં તો કોઈ નથી ને રાતું રણ થઈ રહ્યુંછે ને તેમાં કાગડા કલકલેછે. એવું દાસિનું કહેવું સાંભળીને રાણીઓને સત ચઢ્યું. તે માથામાં તેલ ઘાલીને ઉઘાડે માથે રણમાં આવી. તેમને જોઈ પાબુએ ચાંદાને કહ્યું કે સતિઓના સતને ઉતારીયે ત્યારે આપણે શાણા ખરા. માટે લીલો વાંસ લઈને રાણીઓને મારવા માંડ કે તેથી કરીને તેમનું સત જતુ રહે! માર પડ્યા થી રાણીઓ તાબે થઈને ભોંયઉપર બેઠી!! ત્યારે તેમાં જે સઉથી નાની ફુટડી હતી તેના વિશે પાબુએ પુછ્યું કે એ કોણછે. રાણીઓએ કહ્યું કે એતો અમારી નણંદ છે. ત્યારે પાબુએ પુછ્યું કુંવારીછે કે પરણેલી? જવાપ દીધો કે કુંવારીછે. ત્યારે પાબુએ સૂરા અને વરસંગને કહ્યું કે મારા નાના ભાઈ વેરે એને પરણાવ. જે તેઓએ કબૂલ કર્યું. પછી પાબુએ ચાંદાને ઘોડી લઈને પોતાના ભાઈ બુડિયા રાવને તેડવા મોકલ્યો. ત્યાં ઘડીયાળાં લગ્ન કરાવ્યાં. ત્યારે પાબુ રાણીઓને કેહેછેઃ

"રોડો ધોળારીઓ ગાજો ફેરાં ધોળ, મારીમાડીજાયોહૈયામાં ભાંખશે.

આ વિવાહ ખુશીના નથી તેથી બાયડીઓ રખે ઉપર ચોટકા લાવે ગાય તેથી તેમને કહ્યું—હે ગાનારીયો મારો ભાઈ ખુશી થાય એમ ગીત ગાઈને પરણાવજો; નીકર એના મનમાં ઓરતો રહી જશે કે મને કોઈએ ગાયું નહિ. વરકન્યા પરણ્યાં એટલે દેવલ તો પાબુની ભોજાઈ થઈ. હવે હોલીનાં દિવસ છે, તેથી દેવલ બોલી કે પાબુ દીયોર, આપણ દીયોર ભોજાઈ હોલી ખેલિયે. પછી બન્ને ઠઠારી મઠારીને હોલી ખેલવાં લાગ્યાં ને ખેલતાં ખેલતાં ભાભી હસકે તસકે દેવરને પુછેછેઃ

ભાભી— આવ્યો આવ્યો દીયેર ફાગણ માસ આપણે હોલી ખેલિયે;હું
તમનેપુછુંમારાપાબુદીયેર,પહેલોપવાડો(લઢાઇ)ઠાકોરકયાંરમ્યા.
પાબુ— પહેલોરે હતો ભાભી લખમણનો અવતાર, આકાશે ભમતો એક ભમર માર્યો;
બાબ્યાંરે બાબ્યાં ભાભી બાર ઘાણીનાં તેલ,તેમાં તાવી હથિયાર ઘડાવ્યાં.

* * *

ભાભી— હું તમને પુછું મારાપાબુદીયેર,ત્રીજોપવાડોઠાકોરકયાં રમ્યા.
પાબુ— ત્રીજો પવાડો રમ્યાગાજુરલેગામ,સાતસેંપારધીહમેમાર્યા.
ભાભી— હું પુછું તમને પાબુ દીયેર, ચોથો પવાડો ઠાકોર કયાં રમ્યા.
પાબુ— ચોથોરે રમ્યા ભાભી પારગર નગરી, હમે સાલા બનેવી ઘોડા વાડોવ્યા(સરતરમ્યા).
ભાભી—હું પુછું મારા પાબુ દીયેર, પાચમોપવાડો ઠાકોર કયાં રમ્યા.
પાબુ—પાંચમો રમ્યા ભાભીમારેસાસરે,તરવાર તોરણહમે હેઠ તોડયાં.
ભાભી—હું પુછું તમને પાબુ દીયેર, છઠો પવાડો ઠાકોર કયાં રમ્યા.
પાબુ—છઠો રમ્યા ભાભી તમારે પિયેર,સાતમો બતાવો હમેખેલિયે.

એમ ગાતાં ગાતાં હોલી ખેલી રહ્યાં પછી ચાંદાને મોકલી ભાઇ ભોજાઇને પોતાને ગામ પહોંચતાં કર્યાં. ચાંદો પાછો વળ્યો કે તરતજ સૂર અને વરસંગને લેઇને પાબુ પારગર આવ્યો. તેવામાં પારગરમાં સૂરા વરસંગની બેહેને એક બ્રાહ્મણને અડધુ રાજપાટ લખી આપી મોકલ્યો કે જા એવી વધામણી લેઇને આવ કે સૂરા વરસંગે પાબુ ઠાકોર તથા ચાંદા વિધાને મારીને તેની ઘોડી લઇ લીધીછે. તે બ્રાહ્મણ પાબુને રસ્તામાં સામો મળ્યો તેને ચાંદિયેપુછ્યું કે ભાઇ તું કયાં જાછું ? બ્રાહ્મણે કહ્યું કે હું સારી શોરઠના રાજા સૂરા વરસંગ પાસે ખબર વાસ્તે જાઉંછુ કે તેમણે પાબુ તથા ચાંદા વીધાને મારીને ઘોડી લેઇ લીધીછેઃ—તેની વધામણી સાંભળીને તેમની બ્હેન મને અડધુરાજ આપશે. ત્યારે પાબુએ કહ્યુંકે જો ભાઇ તારૂં કામ

થતું હોયતો જા જઇને કહેકે બન્નેને મારીને સૂરા વરસંગે ઘોડી લઇ લીધીછે. પણ ચાંદો બોલી ઉઠયો કે અલ્યા બ્રાહ્મણા! જોજેહો! જેવું જોયું હોય તેવું કહેજે, નકર મારી નાખીશ. ત્યારે આગળ બ્રાહ્મણ ને પેલા પછવાડે એમ ચાલી તેઓ પારગર પહોંચ્યા. ત્યાં તો વેહેવણને બાહાર ઝાંપે આવીને ઊભેલી જોઇ. તે પોતાનાં ભાઇઓને સાંઢણી સાથે બાંધેલા જોઇને પાબ્રુને મેણું મારેછેઃ

"ખડતાલો પડો તારે દેશ— તું થાજો ભવોભવ વાંઝીઓ.

ત્યારે પાબ્રુ બોલ્યોઃ

"ખડતાલો પડીરે વહેવણ તારે પિયેર, તું રહેત ભવોભવ વાંઝણી.

જો તું વાઝણી હોતતો તારે ઘેર મારી બેહેન ના આવત અને મારો બનેવી મારાં ઢોરાં લેઇ ના જાત ને તું મને મેણું પણ મારત નહી ને હુ તારા ભાઇઓને પકડી લાવત નહી. પછી પાબ્રુએ પેલી સોળ સાંઢો અને સૂરા વરસંગ એ બધાને પોતાની બેહેનને સોપ્યાં ને પોતે આસોપાલવનું એક ઝાડ હતું તેની પાસે કુવો હતો ત્યાં આગળ જઇને ઊતર્યો. તેવામાં પોતાના બનેવીને ઢોરાં ગાજુરલેથી વાળીને પાછો આવતો દીઠો. તેને પાબ્રુએ હોકારો કર્યો, ત્યારે તો બનેવી સામો આવીને બોલ્યો કે દાનમાં તમે તમારૂ માથું આપવા કબૂલ થયાછો તે અતારે આપો. હવે પાબ્રુ વચનથી બંધાયલોછે તે જાણી ચાંદાનું મોં ઉતરી ગયું. ત્યારે પાબ્રુએ તેને ધીરજ આપી કે હું, તું, વિંધો ને ઘોડી ઘડીકપણ છુટાં પડવાનાં નથીઃ

ચાંદા વીરા હૈયે હોણું ન ભાખ, ઘડી એકના છેટા નહી પડીયે;
વિંધા વીરા હવે હોણું ન ભાખ, ઘડી એકના છેટા નહિ પડિયે.

પછી બન્નેને મંત્ર ભણીને પાણી છાંટયું કે પથ્થર થઇને હેઠલ પડયા. પછી ઘોડીને પથ્થર કરી મેલીને બનેવીને કહ્યું—"દાસના! માથું લેવું હોય તો લેજે!" કહી પોતે જેમ ગટોરગછ જેવો હૃષ્ટપુષ્ટ હતો તેવોજ પથ્થર થઇ જઇને પૃથ્વીપર પડયો.

સમાપ્ત.